

სვეტიცხოველი

სამეცნიერო საისტორიო ჟურნალი

Svetitskhoveli

Scientific Historical Journal

ISSN: 1987 - 6874

#1, 2014

**საქართველოს საპატრიარქოს,
საქართველოს საინჟინრო აკადემიისა და
საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის
თეოლოგიის სასწავლო - საეკლესიო ცენტრის
სამეცნიერო საისტორიო ჟურნალი**

ედვება უწმიდესა და უნეტარესს,
სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქს
ილია მეორეს

მთავარი რედაქტორი: მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

მთავარი რედაქტორის
მოადგილეები: დეკანოზი ლევან მათეშვილი
მამუკა მაცაბერიძე

სარედაქციო საბჭო:
ზურაბ გასიტაშვილი
ივანე გორგიძე
ვანტანგ გურული
ვლადიმერ დოლიძე
თამარ ლომინაძე
შალვა ნაცყებია
გივი ღამბაშიძე
არჩილ ფრანგიშვილი
ტარიელ ფუტყარაძე
მაკა ხართიშვილი
გურამ ჯავახაძე

კომპიუტერული
უზრუნველყოფა: ქეთევან მახაშვილი
ლელა ბოქოლიშვილი

ჟურნალის ინტერნეტ მისამართი: <http://sveticxovelijournal.ge>

© სვეტიცხოველი
სამეცნიერო სტატიები რეცენზირდება სარედაქციო საბჭოს მიერ.
მასალის გადაბეჭდვა რედაქციის თანხმობის გარეშე დაუშვებელია.
ISSN 1987-6874
გამომცემლობა „ტექნიკური უნივერსიტეტი“, 2013.

ჟურნალ
„სვეტიცხოველის“,
1917 წლის
დეკემბრის,
ყდის ფრაგმენტი

სვეტიცხოველი მუდმივი მოცემულობაა საქართველოს სულიერი აღორძინების უზუნდამენტისათვის

XX საუკუნის დასაწყისში (1917 წელს) წმიდამღვდელმონაწივე პატრიარქის კირიონ II-ის ხელდასმით დაიწყო ჟურნალ „სვეტიცხოველი“-ს გამოცემა, ეკლესიის ერთგულ შვილთა დარაზმვისათვის რათა დამოუკიდებელი საქართველოს სულიერი აღორძინებისა და ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერების აღდგენის მკვიდრი საფუძველი შექმნილიყო.

დღეს, XXI საუკუნეში, საქართველოს არანაკლები სირთულის ამოცანები აქვს გადასაწყვეტი და გამძაფრებული ბრძოლა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ცნობიერებისათვის კვლავ მოითხოვს იმ სულიერი ორიენტირების და გავლენების ახლებურ გააზრებას, რამაც საქართველო ათასწლეულების განმავლობაში გამოატარა ისტორიის გაავებულ ოკეანეში და წინამდებარე ჟურნალიც – საქართველოსათვის საკრალური სახელდებით – „სვეტიცხოველი“ ამგვარი მისიის შესრულებას პირდება მკითხველს.

უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ლოცვა-კურთხევით და მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის ხელდასმით ჟურნალი „სვეტიცხოველი“ განაგრძობს სიცოცხლეს მკითხველისათვის.

ჟურნალ სვეტიცხოველის რედაქცია

პატრიარქმა თანადგომის დღედ 1 ივლისი დააწესა: უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ქადაგებიდან სულთმოფენობის დღესასწაულზე, ყოვლადწმიდა სამების საპატრიარქო ტაძარი, 2008 წლის ივლისი

"მოწყალების საქმე გადაარჩინს სრულიად საქართველოს" (თანადგომის დღედ 1 ივლისი დაწესდა)

არიან ადამიანები, რომელთა ზრუნვაც მართოდენ საკუთარი თავით, ეგოისტური სურვილებით შემოიფარგლება; მაგრამ, საბედნიეროდ, ასევე არიან ადამიანები, რომლებიც სხვებისათვის ცხოვრობენ, საკუთარ თავს სხვებს უძღვნიან. ქართველი ადამიანი ბუნებით სწორედ ამით გამოირჩევა: თუკი იგი ხელავს სხვა ადამიანის გაჭირვებას, აუცილებლად მიდის და ეხმარება მას. პავლე მოციქული ამბობს: "ურთიერთ სიმძიმე იტვირთეთ და ესრედ აღასრულეთ სჯული იგი ქრისტესი".

როგორ შეიძლება, ვიტვირთოთ სხვისი სიმძიმე, რით შეიძლება შევეწიოთ სხვა ადამიანებს? ზოგიერთი ფიქრობს, რომ არ შეუძლია სხვისი დახმარება, რადგან თვითონაც ხელმოკლედ ცხოვრობს. ყველა ადამიანს შეუძლია დაეხმაროს სხვას, თუნდაც არაფერი ებაღოს გასაცემი. ჩვენ უნდა ვიცოდეთ, რომ დახმარება მრავალი სახისა არსებობს: არსებობს სულიერი დახმარება, არსებობს სიტყვიერი დახმარება და, რაღა თქმა უნდა, მატერიალურიც.

დღეს ჩვენთან ბრძანდებიან საქართველოს საინჟინრო აკადემიისა და კომპანია "მედიონერვის" წარმომადგენლები, რომლებმაც შემოგვთავაზეს, დაწესდეს "თანადგომის დღე". თანადგომა ეს იგივე დახმარებაა. ჩვენ ვამაყობთ იმით, რომ ჩვენს მოსახლეობას გაჭირვებული ადამიანების თანადგომის სურვილი აქვს. თანადგომის დღედ 1 ივლისი დაწესდა. სწორედ ამან გადაგვატანინა ის პრობლემები, რომლებიც ბოლო 18 წლის მანძილზე გვქონდა.

ღმერთმა დალოცოს ისინი, რადგან ზრუნავენ გლახაკებზე და ფიქრობენ, თუ რით შეეწიონ მათ. მინდა ყველას გისურვოთ: ამაზე ფიქრი ყოფილიყოს თითოეული ჩვენგანის საზრუნავი.

*უწმიდესისა და უნეტარესის, სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქის ილია II-ის ქადაგებიდან
სულთმოფენობის დღესასწაულზე*

*ყოვლადწმიდა სამების საპატრიარქო ტაძარი
ივლისი 2008 წელი*

სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი

CATHOLICOS PATRIARCH
OF ALL GEORGIA

380005, თბილისი, მეფე ერეკლე II მოედ. №1
ტელ: 99 03 78, 98 95 41 ფაქსი: (995 32) 98 71 14

1 King Erekle II sq. , Tbilisi 380005, Georgia.

Tel.: 99 03 78, 98 95 41 FAX: (995 32) 98 71 14

ბრძანება № 76

სრულიად საქართველოს საპატრიარქოსადმი

10 ივლისი, 2009 წელი

XIX - XX საუკუნეებში საქართველოს ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმებისა და სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის გაუქმების პერიოდში მიზანმიმართულად ყალბდებოდა საქართველოს ისტორია და ენათმეცნიერების საფუძვლები.

ამასთან დაკავშირებით ვბრძანებ:

- I. საქართველოს საპატრიარქოსთან შეიქმნას საქართველოს რეალური ისტორიის დამდგენი მუდმივმოქმედი კომისია მისი მაღალყოვლადუსამღვდელოესობის, მანგლისისა და წალკის მიტროპოლიტ ანანიას (ჯაფარიძის) ხელმძღვანელობით;
- II. საქართველოს საპატრიარქოსთან შეიქმნას ქართული ენათმეცნიერების პრობლემური საკითხების შემსწავლელი მუდმივმოქმედი კომისია პროფესორ მანანა ტაბიძის ხელმძღვანელობით.

სრულიად საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქი

სარკვევო

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

პერიონ I.....	11
შესავალი	11
კირიონ I ქართლის (საქართველოს) კათალიკოსი დაახლოებით 599-614 წლებში.....	15
ნაწილი I	
წყაროები კირიონის შესახებ.....	22
„ეპისტოლეთა წიგნი“ კირიონის შესახებ	22
არსენ საფარელის თხზულება „განყოფისათვის ქართველთა და სომეხთა“.....	43
„ერთობა“ ქართულ და სომხურ ეკლესიათა შორის უხტანესის მიხედვით	46
მოვსეს კალანკატუაცის „აღვანთა ქვეყნის ისტორია“ კირიონის ეპოქის შესახებ	49
„აღვანთა ქვეყნის ისტორია“ „ქართველთა და სომეხთა განყოფა“	49
ცხრა საეკლესიო ხარისხის შესახებ.....	49
აღბანელთა ქალკედონიტი კათალიკოსის შესახებ (წიგნი III თავი III)	50
აღბანელ მონოფიზიტთა წერილი სომეხთა კათალიკოსს (თავი IV).....	50
სომეხთა კათალიკოსი არაბ ამირასთან უჩივის აღბანელ ქალკედონიტებს (თავი V)	51
არაბი ამირა პასუხობს სომეხთა კათალიკოსს (თავი VI)	51
სომეხთა კათალიკოსი აღბანეთში სჯის აღბანთა კათალიკოსს (თავი VII)	51
სომეხთა კათალიკოსი ერთგულების ხელწერილს, ანუ „შემომტკიცების წიგნს“, ართმევს აღბანელებს (თავი VIII)	52
აღბანეთის კათალიკოსი სომხეთში უნდა ეკურთხოს.....	53
სომეხთა კათალიკოსი შეთანხმების წერილს აძლევს აღვანელებს (თავი IX).....	54
ნაწილი II	55
პერიონ I -ის ღვაწლი	
სომხურ ეკლესიასთან ურთიერთობის მიზეზი და მისი შედეგი.....	55
ქართველთა ქვეყანა გუგარქი (მოვსეს ხორენაცისა და უხტანესის მიხედვით)	62
ქართული ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრები იოანე კათალიკოსის ცნობით.....	66
ქართული ენის დევნა კირიონის ეპოქაში	68
საეკლესიო ენა გუგარქში.....	70

ქართველი მონოფიზიტები და სომხური ეკლესიის წევრი ქართველი ქალკედონიტები..... 74

კირიონის ეპოქა (VI,VII საუკუნეები)..... 79

„განყოფა“ ქართულ და სომხურ ეკლესიათა შორის..... 85

ნაწილი III..... 89

სომხეთში მცხოვრები ქართველების თვითგამორკვევა კირიონის ღვაწლის შედეგად..... 89

(კირიონ I-ის ღვაწლის შედეგები არმენიის იბერიულ ზოლში და ე.წ. სომეხ-ქალკედონიტთა ვინაობა) 89

„მეორე ივერიის“ ქართული მრევლი სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში IV-VII სს-ში სომხური ეკლესიის თავდაპირველი იურისდიქცია (IV-V სს.) 89

ბასიანის სომეხი ეპისკოპოსები..... 91

გრიგოლ განმანათლებლის ცხოვრების არაბული ვერსიის არასწორი თარგმნა მარის მიერ (არა „აფხაზეთი“, არამედ „არზანენა“)..... 91

კირიონისმიერი ეროვნული გამოფხიზლება ჩრდილო-დასავლეთ არმენიის ქართველობისა 92

არმენიის ქართველთა დიდი გამოფხიზლება..... 93

კირიონის „გამოფხიზლების“ პროექტი..... 94

გამოფხიზლების ორი მთავარი სტიმული (IV-X სს.) 94

წმ. დავით და ტარიჭანი, ისააკი და იოსები..... 95

ახალი ერა სომხეთის ეკლესიის ისტორიაში..... 96

სომხურ-ქალკედონური ეკლესიის ქართული ფრთა (ქართველები სომხეთში) 96

პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსის მითითება (X ს.) („სომხური ეკლესიის სომეხთა, ქართველთა და აღვანელთა ერთობლივი სამწყსო“)..... 97

ქართული წარმოშობის იერარქი არმენიის იბერიაში (წმიდა ნერსე იშხნელი)..... 100

ბიზანტიის იმპერატორი კონსტანს (კონსტანტინე) II - ნერსეს მხარდამჭერი..... 102

გუგარქელი, ტაოელი, ვანანდელი და არზრუმელი აზნაურები სომხური ეკლესიის წინააღმდეგ..... 106

დამატება..... 107

„იბერიელი“ იოანე ბაგარანელის (კოგოვიტელის) დელეგაცია ანტიოქიაში და მისი ტაძარი ავანში 107

დასკვნა..... 115

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე
არქანჯელო ლამბერტი ლევან მეორე დადიანის შესახებ 143

კორნელი ბოროზდინი „სამეგრელო და სვანეთი (1854-1861)“, მოზონეპანი, თარგმნილი თ. სახომიას მიერ, 1934.	155
მეუფე ანანიას ძადაგუპანი.....	162
პირველი წირვა ასურეთის ეკლესიაში.....	162
პირველი წირვა ჭივჭავის ეკლესიაში.....	163
პირველი წირვა კოდის ეკლესიაში.....	164
პირველი წირვა „ორმოცების“ მონასტერში.....	165
პირველი წირვა წყლულეთის მონასტერში.....	167
მანგლისისა და წალკის მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის ქადაგება გუდარეხის ახალნაკურთხ მონასტერში	169
წირვა მარაბდის ეკლესიაში.....	172
სიტყვა - ავტოკეფალიის აღდგენის დღესასწაულზე.....	173
მიტროპოლიტ ანანიას სიტყვა 2007 წლის 14 ოქტომბერს სვეტიცხოვლობის საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქ ილია II-ის ინტრონიზაციის 30-ე წლისთავზე მსოფლიო პატრიარქის სტუმრობისას.....	176
სიტყვა - პატრიარქის აღსაყდრების 31-ე იუბილეზე.....	179
მიტროპოლიტ ანანიას სიტყვა უწმიდესისა და უნეტარესის სრულიად საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქ ილია II-ის „უფლის კვართის ორდენით“ დაჯილდოებასთან დაკავშირებით.....	180
ძრისტიანობა და „არა კაც კლას“ მცნების იკონომია..... <i>დეკანოზი ლევან მათეშვილი, სტუ-ს ასოც. პროფესორი</i>	182
ნათლობის გადამდების პრაქტიკა ადრეულ ძრისტიანულ ეკლესიაში..... <i>დეკანოზი ლევან მათეშვილი, სტუ-ს ასოც. პროფესორი</i>	185
ეკლესიის სემპლარიზაცია..... <i>დეკანოზი კახაბერ შურღაია, სოციოლოგიურ მეცნიერებათა დოქტორი</i>	189
„ბათუმი“ თურქეთულ ქართველთა ტრადიციული მსოფლადგმით..... <i>როზეტა გუჯეჯიანი, ისტორიის დოქტორი, პროფესორი</i>	191
რელიგია, როგორც ბიზნესის საფუძველი..... <i>ბადრი ცხადაძე, პროფესორი</i>	197
ბატონიშვილის კალმასობის მუსიკალური ტერმინების შესახებ..... <i>მალხაზ ერქვანიძე, დოქტორანტი</i>	200

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

პირიონ I

განსაკუთრებულია კირიონ I-ის დამსახურება ქართველი ერისა და ეკლესიის წინაშე.

თუ არა მისი დაუვიწყარი ღვაწლი, ქართველი ერის ერთი ნაწილი არმენიზაციის ჭაობში გაქრებოდა ისევე, როგორც გაქრა და დავიწყებას მიეცა ალბანელი ერი, მის მიმართ განხორციელებული სომხური საეკლესიო პროზელიტიზმის შედეგად, რასაც კარგად აღწერს მოვსეს კალანკატუაცი. ასეთივე ბედი ელოდა ჩვენი ერის მნიშვნელოვან ნაწილს, თუ არა კირიონ დიდი კათალიკოსის ღვაწლი, როცა მან არმენიზაციის გზაზე შემდგარ ქართველებს გუგარქში აღუდგინა ქართულენოვანი ლიტურგია, და უფრო მეტიც, მან დაიწყო პროცესი სომხურ-ქართული ეკლესიების ურთიერთდაშორებისა, რამაც, როგორც ითქვა, ასიმილაციისაგან იხსნა ქართველი ერის ერთი ნაწილი.

მისმა თავდადებას საოცარი შედეგი გამოიღო საქართველოს გარეთაც, კერძოდ კი, გამოაფხიზლა არმენიის ვრცელ ქვეყანაში მცხოვრები ქართველობა, ამის შედეგად მათ თავი დაადწიეს არმენიზაციის პროცესს, სრულად აღიდგინეს თავიანთი ქართულ-ეროვნული იდენტობა, და VIII-X საუკუნეებში, დაუბრუნდნენ ქართული ეკლესიის წიაღს.

შესავალი

საქართველოს ისტორია ჯერ კიდევ არაა სრულყოფილად დაწერილი. დასაწერია I ათასწლეულის ისტორია, განსაკუთრებით პერიპეტეები, რომელნიც გულმოდგინედ ამოიშალა მატთანეთა ცნობებიდან. მისი ერთი დიდი მონაკვეთია ამბავი დიდი კათალიკოსისა კირიონ I-ისა.

მართალია მისი ღვაწლის შესახებ ქართულ წყაროებში ცნობები თითქმის არ მოიპოვება, მაგრამ თავის ეპოქაში

ის იმდენად დიდი მოღვაწე იყო, რომ მის შესახებ უწყვეტად წერდნენ გამოკვლევებსა და წიგნებს I ათასწლეულშივე ცნობილი უცხოელი მეცნიერები და მწიგნობრები, ერთი ასეთია, მაგალითად, უხტანესი, რომელმაც დიდტანიანი წიგნი მიუძღვნა კირიონის მიერ წამოწყებულ საეკლესიო განხეთქილებას ქართველთა და სომეხთა შორის, მას არსენ დიდი საფარელი კათალიკოსი და სხვა ძველი ეპოქის მეცნიერებიც ეხებიან, VI-VII საუკუნეთა, „ეპისტოლეთა წიგნში“ თავმოყრილი წყაროები კი შეიძლება ითქვას დადასტოვებენ კირიონის დიდებულების შესახებ.

განსაკუთრებულია კირიონის დამსახურება ქართველი ერისა და ეკლესიის წინაშე. თუ არა მისი, შეიძლება ითქვას, საღმრთო თავდადება და გაბედულება, ქართველი ერის ერთი დიდი ნაწილი ისევე გაქრებოდა, როგორც გაქრა და დავიწყებას მიეცა ალბანელი ერი და მისი შესანიშნავი კულტურა სომხური ეკლესიის მიერ მისი შთანთქმის შედეგად, რასაც კარგად აღწერს მოვსეს კალანკატუაცი. მისი აღწერით, კირიონის ეპოქის, VII საუკუნის ალბანეთის ბოლო პატრიარქი, ქალკედონიტური აღმსარებლობის გამო ბიზანტიური ორიენტაციისა, სომხეთის პატრიარქმა არაბ დამპყრობელთან დააბეზდა, არაბულ ჯარს შეაპყრობინა და ბორკილდადებული დვინში დაასჯევინა. 699 წლის სომხურმა საეკლესიო კრებამ, კალანკატუაციის ცნობით, ამის შემდეგ გაუქმებულად გამოაცხადა ალბანეთის ეროვნული, ალბანურენოვანი ეკლესია. ალბანური წიგნები აიკრძალა, ალბანელი ქრისტიანები სომხური ეკლესიის მრევლად იქცა (როგორც ითქვა, ამას შესანიშნავად აღწერს მოვსეს კალანკატუაცი). საბოლოოდ, ალბანური ეროვნული ეკლესია და, მასთან ერთად, მისი ერიც გაქრა. ასეთივე ბედი ელოდა ჩვენი ერის მნიშვნელოვან ნაწილს, თუ არა კირიონ დიდი კათალიკოსის ღვაწლი, როცა მან ნაწილობრივ არმენიზებულ ქართველებს გუგარქში აღუდგინა ქართულ-

ენოვანი ლიტურგია, და უფრო მეტიც, მან დაიწყო პროცესი სომხურ-ქართული ეკლესიების ურთიერთდაშორებისა, რამაც, როგორც ითქვა, ასიმილაციისაგან იხსნა ქართველი ერი.

გუგარქი ვრცელი ქვეყანა იყო, თავისი მხარეებით, ქალაქებითა და სოფლებით, სომხური წყაროების ცნობებით, ის თბილისიდან ვიდრე ტაომდე და ჭოროხამდე ვრცელდებოდა. სამხრეთ საქართველოს ეს კუთხე უშუალოდ ემიჯნებოდა სპარსულ სომხეთს, რის გამოც დამპყრობლის ნებით აქაურ ქართველთა შორის, VI საუკუნეში, სომხურენოვანი ღვთისმსახურება დაინერგა.

სომხურენოვნების დანერგვის ძირითადი მიზეზი მაინც, VI საუკუნეში სპარსეთის გაბატონების გამო ქართული სახელმწიფოებრიობის მოშლა იყო. სპარსეთი იმ დროს თავის ძირითად მტრად ბიზანტიას მიიჩნევდა, ამიტომაც დაპყრობილ ქრისტიანთა შორის კრძალავდა ქალკედონიტურ, ანუ „ბიზანტიურ სარწმუნოებას“, ამავე დროს კი, ხელს უწყობდა არაქალკედონური ორიენტაციის ეკლესიებს, სირიულსა და სომხურს.

იმუამად ქართველები მტკიცე ქალკედონიტები იყვნენ, ამიტომაც სპარსეთი ებრძოდა ქართულ ეკლესიას, შესაბამისად, საქართველოს დაპყრობილ ნაწილში, გუგარქში, სომხური ეკლესიების ინტერესებს აკმაყოფილებდა.

ამ დროისათვის, VI ს-ში, გუგარქში გავრცელდა სომხურენოვანი ლიტურგია ანუ, როგორც ეპისტოლეთა წიგნი უწოდებს, „სომხურენოვნება“. სომხური ეკლესიის ეს უმსგავსო პროზელიტიზმი მოშალა კირიონ დიდმა, როგორც კი პოლიტიკური ვითარება გაუმჯობესდა. რამაც ძალზე აღაშფოთა სომხური საეკლესიო მხარე, მათ, ისიც კი იკადრეს, რომ ქართველ ერთან თავის ხალხს ურთიერთობა აუკრძალეს.

სამწუხაროდ, პოლიტიკური ვითარება კვლავ გაუარესდა, ბიზანტია ამ ფრონტზე სპარსეთმა დაამარცხა, შესაბამისად კირიონი იძულებული გახდა საკათალიკოსო ტახტი და სამშობლო დაეტოვებინა. კირიონის კვალი დაიკარგა. ზ. ალექსიძე ფიქრობს, რომ ის შეიძლება ბიზანტიამ აიყვანა უფრო დიდ, ალექსანდრიის პატრიარქის ტახტზე კიროსის სახელით. მაგრამ, ამით არ მთავრდება კირიონის დიდი ღვაწლის აღწერა, მისმა თავდადებას საოცარი შედეგი გამოიღო, კერძოდ კი გამოაფხიზლა საქართველოს გარეთაც - არმენიის ვრცელ ქვეყანაში მცხოვრები ქართველობა, მათ, თითქმის არმენიზებულიებმა, თანდათანობით აღიდგინეს თავიანთი ქართულ-ეროვნული იდენტობა და, ისინი შედგომში, ყოველი ღონისძიებით ცდილობდნენ დაბრუნებოდნენ ეროვნული ანუ ქართული ეკლესიის წიაღს.

სომხეთის ვრცელ არეალზე მცხოვრებმა ქართველებმა კარგად იცოდნენ რომ მათ მხოლოდ ქალკედონიტური რწმენა დააკავშირებდა მშობელ, მართლმადიდებლობის მოყვარე ქართველ ერთან, ამიტომაც ტაოსა, ბასიანსა, კარინსა, ვანანდსა და სხვა მხარეთა ივერები, ანუ ქართველები იმთავითვე, VI-VII საუკუნეებშიც, მტკიცედ იცავდნენ ქალკედონურ სარწმუნოებას.

არმენიის ქართველებმა სომხური ეკლესიის უღლისაგან გათავისუფლება საბოლოოდ შეძლეს 726 წლის მანასკერტის სომხური საეკლესიო კრების შემდეგ, რომელმაც სომხური ეკლესია საბოლოოდ აქცია მონოფიზიტურად. ამის შემდეგ, უკვე ღიად და დაუფარავად სომხურ ეკლესიას ემიჯნებოდნენ სომხეთის ქართველები, რომელნიც, როგორც ვთქვით, ქალკედონიტობას მტკიცედ იცავდნენ.

კირიონის მიერ წამოწყებულმა, სომხურენოვანი წირვა-ლოცვისაგან გათავისუფლების მძლავრმა ხმამ, ექო

და გამოძახილი ჰპოვა სომხეთის ქართველთა შორის. ამ ხმამ გააღვიძა იქამდე თითქოსდა ჩაძინებული სამხრეთ ტაოს, ბასიანის, ბაგრევანდის, შირაკის, კარინისა თუ ვანანდის ქართველობა. ისინი, ზოგნი ძალზე ღრმად არმენიზებული, ნაწილი კი ნაკლებად, იბრუნებდნენ ქართულენოვან ღვთისმსახურებას, რამაც უფრო დიდი შედეგებიც გამოიღო - **ეროვნულად გამოღვიძებულმა, იდენტობა აღდგენილმა ქართველებმა ქართული სახელმწიფოებრიობაც კი აღიდგინეს, მათ X საუკუნეში შექმნეს ტაოს ვრცელი „ქართველთა სამეფო“ დავით კურაპალატის დროს.**

ტაოსა და მიმდებარე რეგიონების ქართველობა VI-VII საუკუნეებიდან იძულებული იყო სომხურენოვან მსახურებას შეჩვეოდა თავიანთ მშვენიერ ეკლესიებში.

ამ დროს მათი მდგომარეობა წააგავდა შემდგომში, XIX საუკუნეში, საქართველოს ეკლესიებში შექმნილ მდგომარეობას, როცა რუსეთის იმპერიაში, რუსული ეკლესიის იურისდიქციაში მყოფი ქართველი მრევლი მართლმადიდებლობის სიყვარულის გამო იძულებული იყო შეგუებოდა თავიანთ ეკლესიებში რუსულენოვან მსახურებას. მსგავსადვე, სამხრეთ ტაოსა თუ ბასიანის ქართველობა VII საუკუნეებში ეგუებოდა თავიანთ ეკლესიებში სომხურენოვან მსახურებას, რადგანაც მათი ოლქები იმუამად სომხეთში შედიოდა. იქ სომხური საეკლესიო იურისდიქცია ვრცელდებოდა, სომხური ეკლესია კი VII საუკუნეში ქალკედონიტური იყო, ტაოელ-ბასიანელი ქართველები კი, როგორც ითქვა, ქალკედონიტები იყვნენ. მაშასადამე, მრევლი სომხური ეკლესიისა. მათ მხოლოდ 726 წლის მანასკერტის საეკლესიო კრებამ მისცა საბაბი განშორებოდნენ სომხურ ეკლესიას. სომხური ეკლესიის ამ კრებამ სომხურ ეკლესიას საბოლოოდ დაუკანონა მონოფიზიტური მიმართულება.

ეს, 726 წლის მანასკერტის კრება, დიდი მოსაბრუნი იყო სომხეთისა და

მისი ეკლესიის ისტორიისათვის. კიდევ უფრო მეტი მნიშვნელობა მიეცა მას იქაურ ქართველთათვის.

ამასთან დაკავშირებით შენიშვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ როცა VI საუკუნეში, 551 წელს, სომხეთის კათალიკოსმა ნერსე მიჯინმა სომხურ ეკლესიას პირველად ოფიციალურად მიაღებინა მონოფიზიტური აღმსარებლობა, ეს იმდენად დიდ მოვლენად ჩაითვადა, რომ ეს წელი საფუძვლად დაედო სომხურ წელთაღრიცხვას და სომხური ერის I წლად ჩაითვადა.

მართალია, მის შემდეგ, VII საუკუნეში, ბიზანტიური პოლიტიკური გავლენის შედეგად სომხურ ეკლესიაში ჩამოყალიბდა და მის სათავეშიც მივიდა ქალკედონიტური ფრთა, მაგრამ ამ დროსაც, ზოგადად, სომხური მონოფიზიტური მიმართულება მძლავრი ძალა იყო. მათ სწრაფადვე იმოქმედეს მათთვის სასურველი პოლიტიკური ვითარებით, როცა სომხეთი დათმო ბიზანტიამ არაბთა გაბატონებისას და, როგორც ითქვა, 726 წელს მანასკერტის საეკლესიო კრებას აღადგენინეს სომეხთათვის უკვე ეროვნული - მონოფიზიტური საეკლესიო მიმართულება, სომხური წელთაღრიცხვის 175-ე წელს.

ეს კრება, როგორც ითქვა, გაცილებით უფრო დიდი, ეპოქალური მოსაბრუნი იყო იმუამად არმენიაში მცხოვრებ ქართველთათვის.

ისინი ქალკედონიტები იყვნენ და კატეგორიულად არ სურდათ ქალკედონიტობის დათმობა (ეს უკვე მათი იდენტიფიკაციის ნიშანიც იყო), მაშინ როცა მათი გარემო და საეკლესიო ცხოვრება მონოფიზიტურ პლატფორმას ითხოვდა.

ამ უაღრესად დიდმნიშვნელოვანმა ვითარებამ, ცხადია, შეძრა მათი ოლქების - ტაოსა თუ ბასიანის სასულიერო წოდება მრევლთან ერთად, რადგანაც აქ სასულიერო და საერო წოდება (დაბალი თუ მაღალი წოდება - აზნაურობა) ქართული იყო, აქაური ქართველი აზნაურები კი განსაკუთრებით იბრძოდნენ სომხური ეკლესიისაგან გა-

სათავისუფლებლად ა. ლასტივერტეცის ცნობით (რაც სხვა თავშია აღწერილი). ცხადია, სომხური ეკლესიისაგან გათავისუფლება არ იყო ადვილი საქმე, თუ გავითვალისწინებთ მის მძლავრ იდეოლოგიას, რომელიც უკვე შემუშავებული ჰქონდათ სომეხ ღვთისმეტყველებს ალბანეთისა და ქართლის ეკლესიების თავისთავადობის აღკვეცისას VI-VII საუკუნეებში. ამიტომაც საფიქრელია, რომ ტაო-ბასიანის ხალხის ბრძოლა სომხური ეკლესიისაგან გასათავისუფლებლად ნახევარი საუკუნე მაინც გაგრძელდა და ჩანს დასრულდა დიდი ქართული საეკლესიო კრებით 780 წელს, რომელმაც დააკანონა აქაური ქართველობის სომხური ეკლესიისაგან გათავისუფლება. ეს იმდენად დიდ კრებად იქნა მიჩნეული, რომ მისი მოწვევის თარიღი ჩაითვალა ქართული წელთაღრიცხვის I წლად.

თუ სომეხთათვის 551 წელი სომხური წელთაღრიცხვის დასაწყისია, ამ წელს სომხური ეკლესიის აღმსარებლობითი მიმართულების განსაზღვრის გამო, ასეთად ქართველებისათვის 781 წელი იქნა დადგენილი. ის აქაურთა და საერთოდ, ქართველთა ქალკედონიტობის უცვალებლობის, მართლმადიდებლობის ზეიმის, ამ ოლქებში მისი საბოლოო გამარჯვების, ქართული წელთაღრიცხვის საწყისი წელია.

ჩანს, ასე იქნა მიღებული ქართული წელთაღრიცხვა. (532-წლიანი დიდი ინდიქტიონის საფუძველს მზის 28-წლიანი და მთვარის 19-წლიანი ციკლები წარმოადგენს, ის ნიკეის I მსოფლიო საეკლესიო კრებამ დააკანონა.

საერთოდ, ქრისტიანულ ქვეყნებში მიღებული იყო წელთაღრიცხვის სამი სისტემა: „ქრისტესით“, „დასაბამიდან“ და „ქორონიკონით“. „ქრისტესით“ წელთაღრიცხვა – ამჟამად გამოიყენება მსოფლიოს ყველა ქვეყანაში. წელთაღრიცხვა ქორონიკონით, როგორც აღინიშნა, 532-წლიანი ციკლით

ხდებოდა. საერთოდ, ქართული ქორონიკონის დასაწყისის თარიღად მიჩნეული იყო 780 წელი. 781 წელი არის პირველი წელი ქართული ქორონიკონის მე-13 მოქცევისა. ხოლო დასაბამი ამ მოქცევებისა ქართული წელთაღრიცხვით (ათვლის წერტილი) არის 5604 წელი ქრისტემდე, ანუ „დაბადებიდან“ – ქვეყნის გაჩენიდან ქრისტემდე ქართული წელთაღრიცხვა ითვლის აღნიშნულ 5604 წელს).

ამ კრების შედეგად სომხური ეკლესიისაგან გათავისუფლებულმა ტაო-ბასიანის ქართველობამ დიდი სულიერი და პოლიტიკური ძალა შეიძინა. ჩამოყალიბდა „ქართველთა სამეფო“.

ვინაობაადგენილი ქართველების რიცხვი არმენიაში ისე დიდი იყო, რომ მათმა სამეფომ ანუ „ქართველთა სამეფომ“ ვანის ტბამდეც კი მიაღწია.

სამწუხაროდ, „ქართველთა სამეფო“ ბიზანტიამ და თურქ-სელჯუკებმა XI საუკუნეში მოსპეს, ამ მიწა-წყალზე ბიზანტიელთა მიერ დაარსებული ადმინისტრაციული ერთეული კი „იბერიის თემად“ იწოდა, იქ ივერთა ანუ ქართველთა სიჭარბის გამო.

ისმის კითხვა, ქართველები როგორ მოხვდნენ საცხოვრებლად სომხეთში, ისინი იქ როდის ჩასახლდნენ?

პასუხისათვის ჩვენთვის უპირველესი მნიშვნელობისაა სტრატონის ცნობა, რომ ამ მიწა-წყლის მომცველი სომხეთის დიდი ოლქები პარიადრე, ხორძენა და გოგარენა თავდაპირველად დასახლებული იყო იბერებით, ამიტომაც ის იბერების მიწა-წყლად იწოდებოდა კიდევ, და მხოლოდ შემდეგში, ქრისტეშობამდე II საუკუნეში არმენიის მეფეებმა იბერებს წაართვეს ეს ოლქები. ქსენოფონტეს ცნობითაც, აქ სომხების დასახლებამდეც ცხოვრობდნენ ტაოხები, ფასიანები, ქალდები და სხვა ქართული ტომები, არსებობს სხვა წყაროებიც (აქ იბერთა ანუ ქართველთა ცხოვრების შესახებ). მაგალითად,

კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობით არაქსი (ფაზისი) იბერთა და ბიზანტიელთა საზღვარი იყო.

მიუხედავად იმისა, რომ პარიადრე, გოგარენა და ხორძენა არმენიის შემაღლებლობაში შეიყვანეს, აქ საცხოვრებლად კვლავაც დარჩნენ მკვიდრი იბერები, რომელნიც, ცხადია, არმენიაში არმენიზაციის პროცესში მოექცნენ, მაგრამ მათ არაქსის ხეობის ჩრდილოეთით მაინც დიდხანს შექდეს თავისი იბერიული ვინაობის შენარჩუნება (როგორც ითქვა, ამას უნდა მიუთითებდეს კონსტანტინე პორფიროგენეტის ცნობა, რომელიც არაქსის დასავლეთ სანაპიროს იბერიულს უწოდებს), ასევე, როგორც ითქვა, ისიც, რომ დამპყრობელმა ბიზანტიამ, ამ მხარეებს „იბერიის თემი“ უწოდა, მისი დედაქალაქები ანისი და თეოდოსიოპოლის-არზრუმი იყო.

როგორც ითქვა VII-IX საუკუნეებში აქაური ქართველების ეროვნულ-ეკლესიური იდენტობის აღორძინებისათვის მათი დიდი წინაპრის, **კირიონის** ბრძოლას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა.

პირიონ I

ქართლის (საქართველოს)

კათალიკოსი დაახლოებით 599-614

წლებში

კირიონ I დაიბადა ჯავახეთის სოფელ სკუტრში.

ბავშვობიდანვე იზრდებოდა და განათლება მიიღო ტრაპეზუნტის მახლობელ კოლონიის პროვინციის ქალაქ ნიკოპოლისში. ამ რეგიონის ძირითად მოსახლეობას ბერძნებთან ერთად შეადგენდნენ მკვიდრი ქართველები – ლაზები, ქაღდები (ხალიბები) და სხვა ქართული ჯგუფები, ქართველთა მრავალრიცხოვნობის გამო, შემდგომში, ტრაპეზუნტის იმპერიის მეთაურს - „ივერთა ავტოკრატორს“ უწოდებდნენ („დიდი კომინები“, მართლმადიდებლური ენციკლოპედია, VII, გვ. 444. რუს ენაზე).

ქართველები ასევე შეადგენდნენ ძირითად მოსახლეობას მეზობლად მდებარე ტაოს, ბასიანისა და სხვა რეგიონებისა არზრუმიდან ანისის მიმართულებით (ამიტომაც, შემდგომში ამ ტერიტორიაზე ბიზანტიის იმპერიამ „იბერიის თემი“ ჩამოაყალიბა). ჩანს, ეთნიკურ ქართველთა სიჭარბის გამო, განათლების მიღების შემდეგ კირიონმა იწინააღმდეგა ამ რეგიონში მოღვაწეობა, მან დაიკავა არმენიის აირარატის გავარის ქორეპისკოპოსისა და დვინის მთავარი „კათოლიკე“ მონასტრის წინამძღვრის ხარისხები, ამ უმაღლესი თანამდებობებით ის სომხური ეკლესიის ერთ-ერთი მეთაური იყო, იმუამად ამ რეგიონის ქართველობა სომხური ეკლესიის მრევლად იყო გადაქცეული.

VI-VII საუკუნეებში, აღნიშნულ რეგიონებში (პონტო, იმიერტაო-ბასიანი, აირარატი), და საერთოდ მცხეთის საკათალიკოსოს გარეთ, უცხოეთში, მცხოვრები ქართული მრევლი გაყოფილი იყო ორ ნაწილად, ბერძნულ და სომხურ ეკლესიათა შორის. აღსანიშნავია, რომ სტრაბონი ამ ტერიტორიას (ლაზიკა-პარიადრეს, ხორძენას, გოგა-

რენას) იბერთა უძველეს საცხოვრისად მოიხსენიებს.

იბერთა ამ ტერიტორიის შესახებ სტრაბონი წერს: „მოგვითხრობენ, რომ წარსულში არმენიის პატარა ქვეყანა გაფართოვდა არტაქსიასა და ზარიადრიას ომების შედეგად. ისინი იყვნენ ანტიოქ დიდის მხედართმთავრები, მისი დამარცხების შემდეგ კი მეფეები გახდნენ. მათ ერთად გააფართოვეს თავიანთი სამფლობელო, ჩამოაჭრეს რა ირგვლივ მცხოვრებ ხალხებს ოლქები. კერძოდ, იბერებისაგან მიიტაცეს პარიადრეს მთისწინეთი, ხორძენე და გოგარენე, რომელიც კირის მეორე მხარესაა, ხალიბებს და მოსინიკებს ჩამოაჭრეს კარენიტი და ქსერქსენე, მცირე არმენიის მოსაზღვრე ნაწილები“ (სტრაბონი, გეოგრაფია, XI, 14, 5).

არტაქსია და ზარიადრი ქრისტეშობამდე 188 წელს მეფეები გახდნენ და ბრძოლებით გააფართოვეს თავიანთი სამფლობელო, კერძოდ ხალიბების ჩამოაჭრეს კარენიტი – კარინის (კარნუ ქალაქის, ანუ არზრუმის) ოლქი, იბერებისაგან მიიტაცეს პარიადრეს მთისწინეთი, ხორძენე და გოგარენე.

პარიადრეს ადგილსამყოფელი ცნობილია, ის ახლოს მდებარეობდა კოლონიას პროვინციასთან, სადაც აღიზარდა კირიონ I, ხოლო ცნობას გოგარენეს ადგილსამყოფელის შესახებ თვითონ იძლევა სტრაბონი.

გუგარქი, რომლის კათალიკოსი შემდგომში გახდა კირიონი, და გოგარენე არ იყო ერთი და იგივე ქვეყანა, კერძოდ გუგარქი სომხურ წყაროებში ზოგადად ერქვა აღმოსავლეთ საქართველოს, უფრო ხშირად კი ქვემო ქართლს, მტკვრის მარჯვენა სანაპიროზე. გოგარენე, მისგან განსხვავებით, სტრაბონის ცნობით, მდებარეობდა არა მტკვრის მარჯვენა, არამედ მარცხენა სანაპიროზე, ანუ მტკვრის იქით, „მეორე მხარეს“.

პარიადრესა და გოგარენეს შუა (ანუ პარიადრედან მტკვრამდე), ხორ-

ძენე მდებარეობდა. ამ მიწაწყლის იბერიული მოსახლეობა ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ VIII–IX სს-მდე სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში მოექცა (იგულისხმება იმიერ ტაოს, ბასიანისა და აირარატის მკვიდრი იბერები ანუ ქართველები. კირიონის ეპოქაში VI-VII სს-ში მათი არმენიაციის პროცესი გრძელდებოდა და ძირითადად ჯერ კიდევ არ იყო დასრულებული). ამ მიზეზის გამო ქართველები სომხური ეკლესიის წევრები და ზოგჯერ იერარქებიც იყვნენ. როგორც აღინიშნა, კირიონიც ქალაქ ნიკოპოლისიდან დეინში გადავიდა და თავისი დამსახურების შესაბამისად აირარატის გავარის ქორეპისკოპოსისა და დეინის კათოლიკე (მთავარი საკრებულო) ეკლესიის წინამძღვრის ხარისხით დაჯილდოვდა.

ამ რეგიონების ძირითადი მკვიდრი იბერიული მოსახლეობა (განსაკუთრებით ტაოსა და ბასიანში) იმთავითვე მიდრეკილი იყო „ბერძნულად“ მიზნულ ქალკედონიტობის მიმართ, თუმცა მათი ეს მიდრეკილება VI ს. ბოლომდე, ავანის ქალკედონიტ კათალიკოს იოანე კოგოვიტელამდე მკვეთრად გამოხატული არ ყოფილა.

VI ს. ბოლოს (აირარატსა და დეინში მოღვაწეობის მეხუთე წლისთავზე), თავისი გამორჩეულობის გამო კირიონი ქართლს დაუბრუნდა და იგი მცხეთის საკათალიკოსო ტახტზე აიყვანეს.

ივ. ჯავახიშვილი წერს: – კირიონის დროს „ქართული ეკლესიის საზღვრები ვრცლად ყოფილა გადაჭიმული: დასავლეთ-სამხრეთით იგი კლარჯეთსაც მოიცავდა და საზღვრად აქ ტაოს საეპისკოპოზო ყოფილა, რომელიც ამ დროს სომხეთის ეკლესიას კუთვნებია (ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, I, გვ. 340).

დასავლეთის მიმართულებით ქართული ეკლესიის საზღვარი შავ ზღვამდე აღწევდა - „სომეხთა ისტორიკოსის

იოანე კათალიკოსის ცნობით, კირიონი წინანდელი წესის თანახმად, ქართველთა, გუგარელთა და მეგრელთა არქი-ეპისკოპოზად იქმნა ხელდასხმული. გუგარეთი ქართლის კათალიკოსის სამ-წესოს ეკუთვნოდა. კირიონის მეგრელთა კათალიკოსადაც აღნიშვნის ცნობა იმის მომასწავებელია, რომ ქართლის, ანუ მცხეთის კათალიკოსის სამწესოს უკვე დასავლეთ საქართველოშიც ჰქონდა ასპარეზი მოპოვებული და საკათალიკოსოს საზღვარი ღიხთ იმერეთშიც იყო გადაწეული. იმიერ-ამიერ საქართველოს პოლიტიკურ გაერთიანებას წინ უსწრებდა და ნიადაგს უმზადებდა გაცილებით უფრო ადრე მომხდარი საეკლესიო ერთობისა და მთლიანობის პროცესი“ (იქვე, გვ. 341-342).

იოანე კათალიკოსის ცნობით, კირიონი VI საუკუნის ბოლოს დაუსვამთ „ქართველთა, გუგარელთა და მეგრელთა კათალიკოსად, ისევე როგორც წინანდელი წესი მოითხოვდა“. აქედან ჩანს, რომ ქართული ეკლესიის იურისდიქცია, ვრცელდებოდა დასავლეთ საქართველოზე, არა მხოლოდ VI საუკუნეში, არამედ ადრეც, ე.ი. V საუკუნეში – „წინანდელი წესის თანახმად“.

ქართული ეკლესიის წიაღში მყოფ ეგრისში (დასავლეთ საქართველოში), მალევე, აფხაზეთის სამეფოს დაარსებისას, ჩამოყალიბდა საქართველოს ეკლესიის ერთერთ სამიტროპოლიტო ოლქი აფხაზეთის საკათალიკოსოს სახელწოდებით. ეს დაასტურა სახელმწიფო ხელისუფლებამ. წყარო წერს - „ამან ბაგრატ 830 წ-ს განაჩინა კათალიკოსი აფხაზეთს“ (ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 72).

ივ. ჯავახიშვილის გამოკვლევით, V საუკუნის შუა წლებისა და მეორე ნახევრისათვის საქართველოში 21 საეპისკოპოსო ყოფილა. „ჯუანშერი ქართლის კათალიკოსის სამწესოში ვახტანგ გორგასლის დროს შემდეგ საეპისკოპოზოებს იხსენიებს: მცხეთის საეპისკოპოზოს, კლარჯეთში ახიზისას, არტაანში ერუშეთისას, ჯავახეთში –

წუნდისას, ქართლში ნიქოზისას, მანგლისისას, ბოლნისისას, კახეთ-ჰერეთში – რუსთავისას. ნინოწმინდისას, უჯარმისას, კარისას, ჭერემისას, ჩელთისას, ხორნაბუჯისას, აგარაკისას, ანუ ხუნანისას. ამგვარად, სულ თექვსმეტი საეპისკოპოზო გამოდის, მაგრამ ეს სია, ცხადია, სრული არ არის“ (ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, I, გვ. 339).

ივ. ჯავახიშვილი ამ სიას უმატებს ცურტავისა და სამეფო სახლის ეპისკოპოსებს, აგრეთვე რუისის ან ურბნისის, წილკნისა და სამთავისის საეპისკოპოსოებს. „...მაშინ 21 სამწესო იქმნება და V ს-ის შუა წლებისა და მეორე ნახევრისათვის ეს რიცხვი დაახლოებით სწორი უნდა იყოს. უეჭველია V ს-ის დამლევისათვის მეტიც უნდა ყოფილიყო. 506 წელს აღბანელთა, სომეხთა და ქართველთა გაერთიანებულ საეკლესიო კრებას საქართველოდან კათალიკოსიანად სულ 24 ეპისკოპოზი დასწრებია... რადგან შესაძლებელია, ამ კრებას ყველა ვერ დაესწრო, ამიტომ უნდა დავასკვნათ, რომ VI ს-ის დამდევს ქართული ეკლესია სულ ცოტა 24 საეპისკოპოზოს შეიცავდა. მართლაც, ცნობილი ასურელი მონოფიზიტი მოღვაწის სიმეონ ბეთარშამელის (VI ს-ის დამდევს) სიტყვით, მის დროს ჰენოტიკონი შეიწყნარეს და მის აღსარებას მისდევდნენ ქართლის ეკლესიის 33 ეპისკოპოზი მეფითა და აზნაურებითურთ და სპარსეთის სომხეთის 32 ეპისკოპოზი და მარზპანი. მაშასადამე, VI ს-ის დამდევს აღმ. საქართველოში 33 ეპისკოპოზი ყოფილა“ (იქვე, გვ. 339-340).

„ქართული ეკლესიის შედგენილობის შემდეგი ცნობა VII ს-ის დამდევისაა, სახელდობრ, 607 წელს დაწერილ თავის მეორე საპასუხო ეპისტოლეში კირიონ ქართლის კათალიკოსი აბრაამ სომეხთა კათალიკოსს სწერდა, ქართლის საკათალიკოსოში სულ 35 ეპისკოპოზი არისო. ერთი საუკუნის განმავლობაში ქართულ ეკლესიას მოჰმატებია 2 საეპისკოპოზო.

ეს გარემოება ქრისტიანობის წარმატებული წინსვლით უნდა აიხსნებოდეს...“ (ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, I, გვ. 341).

გამოკვლეულია, რომ ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში იმ დროისათვის ტაოც შედიოდა, თუმცა ის სომხურ საეპისკოპოსოთა სიაშიცაა. შესაძლებელია, ტაო ორ ნაწილად იყო გაყოფილი, ერთი ნაწილი შედიოდა ქართულ ეკლესიაში, ხოლო მეორე ნაწილი სომხურში.

VI და VII საუკუნეების, კირიონის ეპოქის, ქართული ეკლესიის ისტორია გადმოცემულია თხზულებაში, რომელსაც ეწოდება „განყოფისათვის ქართველთა და სომეხთა“. ავტორობა მიეწერება IX ს-ის მოღვაწე არსენი მცხეთელ კათალიკოსს.

„განყოფა სომეხთა ქართლისაგან უეჭუელად აღწერე წიგნსა ამას შინა“ წერს ავტორი (არსენი საფარელი, განყოფისათვის, გვ. 78).

აქ ყურადღება უნდა მიექცეს ავტორის იდეოლოგიურ პოზიციას – არა ქართლი და ქართველები განშორდნენ სომეხებს, არამედ პირიქით, სომეხები განშორდნენ ქართლს – მართლმადიდებლობას, არამართლმადიდებლები გახდნენ. საქართველო მართლმადიდებელი იყო და ისეთივე დარჩა.

არსენი საფარელი წერს: „სპარსთა მეფემ (იგულისხმება ხოსრო I) განუცხადა სომეხებს: „ერთი ორთაგან გამოირჩიეთ – ან მიიღეთ ასურელთა სარწმუნოება ანდა დატოვეთ თქვენი ქვეყანა. სომეხები ძლიერ შეწუხდნენ, მათ არც სარწმუნოების შეცვლა სურდათ და არც ქვეყნის დატოვება. ამ საქმის გადაწყვეტა მიანდეს ნერსე კათალიკოსს (548-557), რომელსაც მიჯინი ერქვა. მოიწვიეს კრება ქალაქ დვინში 551 წ., მიიღეს ხაჩეცარი და განდგნენ მართალი (ბერძნული) და ჭეშმარიტი სარწმუნოებისგან. ამის გამო ისინი მოწყვეტილ იქნენ წმიდა

დიდებულ კათოლიკე და სამოციქულო მსოფლიო ეკლესიისგან. იქვე დვინს განაწესეს არაჯორი, და თქვეს – ეს არის პირველი დღე ჩვენი სარწმუნოებისაო (სომხური წელთაღრიცხვა იწყება დვინის ამ კრებით 551 წელს). სომხეთი განშორდა ბერძნულ სჯულსა და იერუსალიმს. ამის გამო ყოველი ქართლი და სომხეთის მეოთხედი განეყენენ სომეხთაგან მღვდლობის ხელდასხმას, ხოლო ჰერნი და სივნიელნი ერთ პერიოდში განშორდნენ და შემდეგ კვლავ შეერივნენ (ყოველი ქართლი აქ ეწოდება ტაო-ბასიანსა და მიმდებარე რეგიონს, სომხეთის მეოთხედის ქვეშ იგულისხმება - აირარატი და მიმდებარე რეგიონები, რომლებიც მიდრეკილი იყვნენ ქალკედონიზმისადმი). ნერსე II კათალიკოსმა და აზნაურებმა ბრძანეს მეორე დიდი კრების ჩატარება დვინში – მეორე წელს (553-54 წლებში). ამ კრებაზე შეაჩვენეს ქალკედონის კრება, უწოდეს ნესტორიანული, მიიღეს ერთბუნებიანობა და ხორციითა და უკვდავი ბუნებით ქრისტე ჯვარცმულად იქადაგეს. განსაზღვრეს შეჩვენებით განდგომა მართალი სარწმუნოებისგან. ამ კრებამ სომხური ეკლესია ჩამოაცილა ოთხ მსოფლიო საპატრიარქოს, ამით კი დაირღვა წმიდა გრიგოლ განმანათლებლის ანდერძი. ქართველმა კათალიკოსმა კირიონ მცხეთელმა (591-615) და ჰერთა კათალიკოსმა აბაზმა (552-596) იხილეს, რომ სომხური ეკლესია კვლავ დვინის იმ კრების ერთგულია, რომელმაც წმიდა მსოფლიო საყოველთაო კათოლიკე ეკლესიას ჩამოაცილა სომხური ეკლესია. როცა ასეთი პრაქტიკა კვლავ აღორძინებული იხილეს კირიონ კათალიკოსმა, ჰერთა კათალიკოსმა აბაზმა და სივნიეთის ეპისკოპოსმა გრიგორმა, შეიქნა დიდი დავა სომხეთსა და ქართლს შორის. ქართველნი ამბობდნენ, რომ საბერძნეთიდან მოგვეცა ჩვენ სარწმუნოება, რომელიც თქვენ დაუტყვევთ, აბლიშო ასურს და სხვა

ბოროტ მწვალებლებს დაემორჩილენით. ამ მხილების შემდეგ სომხებმა ქართლი დააბეზდეს სპარსთა მეფესთან, რომ ქართველებს რომაელთა სარწმუნოება აქეთო. დავა იყო ქართველთა და სომეხთა შორის საკათალიკოსო ტახტზე მჯდომ აბრაამის დროსაც ისევე, როგორც ნერსე II-ის დროს. ამ დროს განდევნა ქართლის კათალიკოსმა კირიონმა მოსე ცურტავის ეპისკოპოსი თავისი ეპარქიიდან, რომელიც წმიდა შუშანიკის საფლავზე იყო. **თხოვა აბრაამმა კირიონს ეს ეპარქია**, ხოლო მან არ მისცა. და გადიდა მათ შორის ცილობა. აბრაამის შემდგომ დაჯდა კათალიკოსად კომიტასი (607-629), უფრო მეტად მოძულე ქალკედონის კრებისა. მისცა შვიდი საეპისკოპოსო ჰერთა კათალიკოსს და შეიერთა ის. მისცა ჯვრის ტარების პატივი სივნიეთის ეპისკოპოსს. ასეთი ხერხით მთელი სომხეთი გააერთიანა ქალკედონის კრების საწინააღმდეგოდ. ათარგმნინა მონოფიზიტ და სხვა მწვალებელ ერესიარქთა წიგნები, გაავრცელა და ამ ტყუილით მთელი სომხეთის ქვეყანა დააჯერა. შეცვალა თავდაპირველი საეკლესიო წესები და კანონები, თვითონ კი ახალი მრუდენი შემოიღო. ამ დროს აიშალა ძველი და ახალი კი ვერ დაამტკიცეს (არ დაინერგა). ამის გამო დღემდე ყოველი კაცი სომხეთში თავის მიერ შექმნილ-გამოგონებულ საეკლესიო კანონებს იყენებს – წერდა ქართლის კათალიკოსი არსენ საფარელი.

VI და VII საუკუნეების, **კირიონის** ეპოქის, ქართული ეკლესიის ისტორია გადმოცემულია ასევე თხზულებაში, რომელსაც ეწოდება „ეპისტოლეთა წიგნი“. მასში შემონახულია კირიონ კათალიკოსის წერილები, რომელნიც მან საეკლესიო დავისას მიწერა სომხური ეკლესიის მეთაურებსა და სხვა პირებს, იქვეა პასუხები და მიმართვები. „წიგნი“ სომხურ ენაზეა შემონახული. ქართული დაკარგულია.

ეპისტოლეთა წიგნი მნიშვნელოვანი ადგილი ეთმობა მოსე ცურტავის ეპისკოპოსს.

ცურტავი და მოსი საეპარქიო ოლქი - გუგარქი (ქვემო ქართლი) მცხეთის იურისდიქციაში შედიოდა, აქ თავდაპირველადვე (IV-V საუკუნეებში) ქართულ ენაზე მიმდინარეობდა წირვა-ლოცვა, რაც დასტურდება ბოლნისის სიონის ეკლესიის კედელზე ამოტვიფრული V საუკუნის ქართული წარწერითა და სხვა მსგავსი მასალებით.

VI საუკუნეში ქართული სახელმწიფოებრიობის რღვევამ, დამპყრობელი სპარსეთის მიერ ბიზანტიური მიმართულების, ანუ ქალკედონიტი ქართული ეკლესიის დევნამ, ამავედროულად კი მის მიერვე ანტიბიზანტიური სარწმუნოებრივი მიმართულების მქონე სომხურ-მონოფიზიტური ეკლესიის გაძლიერებამ, ხელი შეუწყო სპარსეთის მოსახლვრე ქართულ რეგიონებში (მათ შორის ცურტავში) „ქალკედონიტი“ (ამ შემთხვევაში ქართული) წირვა-ლოცვის აკრძალვასა და მის ნაცვლად სომხურენოვანის შემოღებას. ცურტავის ეპარქიაში სომხურენოვანი ღვთისმსახურება პირველად წმ. შუშანიკის საფლავის ეკლესიაში დაწერგვიდა. ცურტავის საეპარქიო მიმართველობა მონოფიზიტობის მხურვალე მხარდამჭერად იქცა, ამიტომაც, მოსე ცურტაველმა ეპისკოპოსმა მიატოვა თავისი ეპარქია, როცა შეიტყო კირიონის (ქართული ეკლესიის) მტკიცე ქალკედონიტობის შესახებ და თავი სომხეთს შეაფარა. ამ დევნის მიზეზად მოსეს მიაჩნია ის, რომ მან „ამხილა“ ქართლში არსებული სარწმუნოებრივი მიმართულება.

ძალზე საყურადღებოა, რომ მოსემ ერთ რეგიონში (ცურტავში) „ამხილა“ ქალკედონიტობა და მას მყისიერად დაემუქრნენ სრულიად ქართლის მთავრები და ეპისკოპოსები, ამას თვითონვე აცხადებს - „...ხმა ავიმადლე, მტერი გავხდი კათალიკოსად წოდებულისა, ყველა მთავრისა და იმ ქვეყნისა და ბოლოს ვიდევნე“ (ეპისტოლეთა წიგნი, გვ. 2). აქედან უნდა

დავასკვნათ, რომ ცურტავი ქართლის განუყოფელი ნაწილი იყო.

„ეპისტოლეთა წიგნში“ მოყვანილია ქართლიდან ლტოლვილი მოსე ეპისკოპოსის ეპისტოლე ცურტავის ეკლესიის „სომხურენოვანი“ თემისადმი, ის გმობს ქალკედონიტობას და აფრთხილებს თავის „სომხურენოვან“ მრევლს, ფრთხილად იყოს. „ქურდულად შემოაცოცეს და შემოიღეს მწვალებლობა...“ (გვ. 11) - წერს ის. „აწ ესე ყოველი ვიცით რა, საყვარელნო, ვიაროთ სამეფუფო გზით, ნურც მარჯვნივ გადავუხვევთ და ნურც მარცხნივ“ (გვ. 12).

„ეპისტოლეთა წიგნში“ მოტანილია მეორე ეპისტოლე, სადაც მოსეს „ქართველთა ეპისკოპოსი“ ეწოდება (გვ. 15). (ამ ეპისტოლეს სრული სათაურია „მიზეზი ორბუნებიანთა მეოთხე კრებისა, მოსე ქართველთა მართლმადიდებელი ეპისკოპოსისა“). ამ სათაურიდანაც ჩანს, რომ მოსე ცურტაველი ეპისკოპოსი არის ეროვნებით ქართველთა ეპისკოპოსი. მას უწოდებენ „მოსე ქართველთა მართლმადიდებელ ეპისკოპოსს“. ეპისტოლეთა წიგნში „მართლმადიდებლებად“ მონოფიზიტებს მოიხსენიებდნენ. მოსე „მართლმადიდებელი“ ანუ მონოფიზიტია და არის ქართველთა ეპისკოპოსი. ამ ეპისტოლეს მიხედვითაც მოსეს ეპარქია ქართველებითაა დასახლებული.

აქედანაც ჩანს, რომ ცურტავის „სომხურენოვანი“ თემი ქართველების თემია, ოღონდ ამ ქართველებს სომხური ტიპიკონი აქვთ მიღებული, ისინი საეკლესიო დანიშნულებისთვის სომხურ წიგნებს ხმარობენ, ამიტომაც „სომხურენოვანი“ არიან. თვით სომხური ეკლესია მათ ქართველებად მიიჩნევს და არა სომხებად, ამიტომაც მათი ეპისკოპოსი მოსე „ქართველთა“ ეპისკოპოსია. ეს არის უეჭველი ფაქტი, დადასტურებული პირველხარისხოვან წყაროში – „ეპისტოლეთა წიგნში“, ამი-

ტომაც ამ ფაქტის იგნორირება არ შეიძლება.

საბედნიეროდ პოლიტიკური ვითარება VI-VII სს. მიჯნაზე კავკასიაში შეიცვალა, აქ გამავალ საომარ ფრონტზე ბიზანტიამ შეძლო სპარსელებზე გამარჯვება და საზღვარი ამ ორ იმპერიას (ბიზანტიასა და სპარსეთს) შორის დაიდო თბილისთან ახლოს. ამ პოლიტიკური მომენტიტ მარჯვედ ისარგებლა კირიონმა და გუგარქ-ცურტავის მრევლს ეკლესიებში აღუდგინა ქართულენოვანი მსახურება. ამ მომენტმა კიდევ უფრო აღაშფოთა მეორე მხარე, რაც შემდეგმა ეპისტოლემ ასახა.

კირიონისადმი გაგზავნილ თავის ეპისტოლეში სომეხთა კათალიკოს აბრაამს სიკვდილზე უარესად მიაჩნია სომხურენოვანი საეკლესიო მსახურების ნაცვლად ქართულენოვანი მსახურების დანერგვა ქვემო ქართლის ცენტრ ცურტავში. „...სომხური მსახურება წმიდა შუშანიკისგან დადგენილი, მესმის, რომ შეგიცვლიათ, ჩვენ სიკვდილზე უფრო უბოროტესად მივიჩნიეთ ეგ საქმე“ (ეპისტოლეთა წიგნი, გვ. 67).

აქედანაც ჩანს, რომ ცურტავში სომხურენოვანი მსახურება ქრისტიანობის მიღების შემდეგ, ე. ი. IV საუკუნიდან კი არ იყო დანერგილი, არამედ V საუკუნის ბოლოდან, ან VI საუკუნის დასაწყისიდან, წმიდა შუშანიკის საფლავზე ეკლესიის აშენების შემდგომ. ყოველ შემთხვევაში ცურტავის ეკლესიაში სომხურენოვანი მსახურება წმიდა შუშანიკის დადგენილად ითვლებოდა. მაგრამ აბრაამის ეპისტოლე შეეხება არა მხოლოდ ცურტავის ეკლესიას, არამედ მთლიან ქართულ ეკლესიას. ქართულ ეკლესიას ის სომხურ ეკლესიაზე ხელშეკრულებით დაკავშირებულად მიიჩნევს. კირიონს ბრალად სდებს სპარსეთის მეფის კავადის დროს ამ ეკლესიათა შორის დადებული ხელშეკრულების დარღვევას. – „თუშცადა მეფეთა მეფის კავადის წლებში კვლევ-

ძიება იქმნა ჩვენს ქვეყანასა და რომაელთა შორის, რომელთაც ქალკედონის კრება... შეიწყნარეს, ჩვენი და თქვენი ქვეყნების მოძღვარნი და მთავარნი განეშორნენ მათთან ზიარებას, რაც ერთობის წიგნითაც არის დაცული ჩვენ შორის აქამომდე“ (გვ. 67).

კირიონთან ხანგრძლივი მიმოწერის შემდეგ თავისი წარუმატებლობით იმედგაცრუებული აბრაამი საყოველთაო მრგვლივმოსავლელ ეპისტოლეს აგზავნის მთელ სომხეთში, რომელშიაც გადმოსცემს სარწმუნოების მონოფიზიტურ მრწამსს და გმობს ქალკედონიტობას. ქალკედონიტობა მთელ ქვეყანაზე გავრცელდაო, წერს ის, – „...მიადწია ქართლს და ალბანეთს, რომელთაც მყრალი თესლი დიდებით შეიწყნარეს, თვის შორის დაამტკიცეს. კირიონმა ცურტავის ეპისკოპოსი განდევნა მართლმადიდებლური სარწმუნოების გამო ...წმიდა შუშანიკისგან დადგენილი სომხური მსახურება, ჩვენს საწინააღმდეგოდ რომ ამხედრდა, შეცვალა, ამისათვის მივწერეთ...“ (გვ. 120).

შემდეგ წერს „...ჩვენც ვბრძანეთ ქართველთა შესახებ: სრულიად არ ეზიაროთ მათ არც ლოცვაში, არც ჭამასა და სმაში. არც მეგობრობაში, არც დედამძუძუობაში, არც სალოცავად წასვლით ჯვარში, რომლითაც განთქმულია მცხეთის მიდამოები, არც მანგლისის ჯვარში, ნურც ჩვენს ეკლესიაში მიიღებთ მათ, არამედ მათთან ქორწინებითაც სრულიად განეშორეთ, მხოლოდ იყიდეთ და მიჰყიდეთ ვითარცა ურიებს, იგივე ბრძანება უცვლელად რჩება ალბანელთათვისაც...“ (გვ. 122).

ასე დამთავრდა ქართული ეკლესიის თავდადებული ბრძოლა ქალკედონური სარწმუნოების დასაცავად სპარს დამპყრობთა ძალადობის პერიოდში. (როგორც აღინიშნა, სპარსელები მონოფიზიტობას ანტიბიზანტიურ სარწმუნოებად მიიჩნევდნენ და მტკიცედ უჭერდნენ მხარს). კირიონმა შეძლო იმ ეტაპზე ქართულენოვანი ტიპიკონი აღედგინა თავის ერთერთ ეპარქიაში - ცურტავსა და მის ოლქში.

XX საუკუნეში, საბჭოთა პერიოდში, ჩამოყალიბდა და გავრცელდა უმართებულო თვალსაზრისი, თითქოსდა კირიონმა ცურტაველ და საზღვრისპირეთში მცხოვრებ სომხებს ეკლესიებში ქართულენოვანი მსახურება დაუნერგა და ამით ისინი „გააქართველა“. ეს მოსაზრება წყაროების პირდაპირი ჩვენებით არ დასტურდება, პირიქით, როგორც ვახვენეთ წყაროები მიუთითებს, რომ კირიონმა ცურტავის ეკლესიებში აღადგინა ქართულენოვანი მსახურება, რადგანაც სპარსთა იძულებით მის ნაცვლად ამ რეგიონში სომხურენოვანი მსახურება იყო დანერგილი, თავდაპირველად წმ. შუშანიკის საფლავის ეკლესიაში შემოიღეს, შემდეგ კი სხვაგანაც. საფიქრებელია, რომ რადგანაც წმ. შუშანიკის საფლავს პოლიტიკურ-რელიგიური მნიშვნელობა მიენიჭა და მას მონოფიზიტობის ცენტრად აყალიბებდნენ, ამიტომაც, ეს რომ არ მომხდარიყო, წმ. შუშანიკის გვამი თბილისში იქნა გადასვენებული, ქალკედონიტობის ცენტრში.

ქართიზაციის საბჭოური თეორიის სქემა არც ამ მიმართულებითაა მართებული.

VI-VII სს-ში, სპარსთა მპყრობელობისას, შაჰები სომხურ ეკლესიას სახელმწიფოებრივ დონეზე უჭერდნენ მხარს, მათ მიერ დევნილ, ბიზანტიური ორიენტაციის ქართულ ეკლესიას, პოლიტიკურად არახელსაყრელი გარემოში არ შეეძლო სხვა, მითუმეტეს იმჟამად გამარჯვებულ-გაბატონებული სომხური ეკლესიის სამწყსოს მისაკუთრება, თავის წილში შეეყვანა. პირიქით, იმჟამად არა სომეხთა „გაქართველების“, არამედ ქართველთა არმენიზაციის პროცესი იყო გაღრმავებული, მათ შორის ცაო-ბასიანსა და ქვემო ქართლშიც. იმჟამინდელი შაჰი სპარსეთისა ხოსრო II ფარვიზი (გ. 628 წ.), განსაკუთრებით მფარველობდა სომხურ ეკლესიას, მან იერუსალიმისაკენ ლაშქრობისას მოიწვია მთელი თავისი იმპერიის ქრისტიანულ ეკლესიათა ე. წ.

„სპარსული კრება“ და დაავადებულა ისინი მიეღოთ „სომხური სარწმუნოება“ ანდა იმპერიის საზღვრები დაეტოვებინათ (მიტროპოლიტი ანანია, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“, ტ. II, 2012, გვ. 126).

სპარს დიდებულთა ერთი გავლენიანი ნაწილიც კი უკმაყოფილო იყო და შეშფოთდა სომხურ ეკლესიასთან ხოსროს უკიდურესი დაახლოების გამო, ამიტომაც მათ ისარგებლეს ჰერაკლე კეისრის სპარსეთში შეჭრის მომენტით – ხოსრო II ტახტიდან ჩამოაგდეს და მოკლეს 628 წელს, მაგრამ იქამდე, კირიონ I სასტიკად დაისაჯა სომხურ ეკლესიასთან დავისათვის, მას, როგორც ჩანს, **614 წლისათვის დაატოვებინეს საკათალიკოსო ტახტი**. კირიონი თავისი ბრძოლის დროს ეფუძნებოდა ერთი წმიდა მსოფლიო ეკლესიის ძალასა და ავტორიტეტს, ამის გამო მას უწყვეტი წერილობითი ურთიერთობა ჰქონდა მსოფლიო საეკლესიო ცენტრებთან. მიმოწერა ჰქონია იერუსალიმისა და სხვა ეკლესიების მეთაურებთან, რომის პაპთან.

კირიონ I საქართველოს წმიდა ეკლესიის უდიდესი მოღვაწეა, თუ არა მისი თავდადება და თავშეწირული ბრძოლა ქალკედონიტობის დასაცავად, შექმნილი პოლიტიკური ვითარების გამო, ქართული მრევლის დიდი ნაწილი დაკარგავდა ეროვნულ იდენტობას და არმენიზდებოდა სომხურ ეკლესიაში ისევე, როგორც მოხდა არმენიზაცია ალბანური მოსახლეობისა VII-VIII საუკუნეებში, მას შემდეგ რაც ისინი სომხურ ეკლესიაში გაერთიანდნენ და მათ ალბანურ ეკლესია-მონასტრებში სომხურენოვანი ღვთისმსახურება დაინერგა.

ნაწილი I

წყაროები კირიონის შესახებ

(არსენ საფარელი, „ეპისტოლეთა წიგნი“, უხტანესი, მოვსეს კალანკატუაცი)

„ეპისტოლეთა წიგნი“ კირიონის შესახებ

(„ეპისტოლეთა წიგნის“ სომხური ტექსტი ქართული თარგმანით, გამოკვლევითა და კომენტარებით გამოსცა ზაზა ალექსიძემ. 1968 წ.)

კირიონ დიდი კათალიკოსის შესახებ უმთავრესი ცნობები ჩვენამდე სომხურ ენაზე მოღწეულ, VI-VII საუკუნეთა ე.წ. „ეპისტოლეთა წიგნში“ დაცული (ეპისტოლეთა წიგნი, ზ. ალექსიძის გამოც 1968). მასშია დღეს ჩვენთვის საოცარი და აღმაფრთოვანებელი წერილები (ეპისტოლეები) კირიონ კათალიკოსისა, რომელნიც მან სომხეთის კათალიკოსსა და სხვა მნიშვნელოვან პირებს მიწერა თავისი საკათალიკოსოს ერთ-ერთ ეპარქიაში (გუგარქში) ქართულენოვანი წირვალოცვის აღდგენის გამო წინააღმდეგობის გაწევისას. აქვეა სომეხი კათალიკოსებისა და სხვა პირების წერილები, რომლებმაც სათავე დაუდეს ე.წ. „განყოფას ქართველთა და სომეხთა შორის“.

შინაარსი „ეპისტოლეთა წიგნისა“ ასეთია:

I ეპისტოლე:

„ეპისტოლეთა წიგნი“ იწყება ცურტავის ეპისკოპოს მოსეს ეპისტოლეთი ვრთანეს ქერდოლისადმი, რომელიც სომხეთის კათალიკოსის ადგილის მცველი იყო. მოსე აცნობებს ვრთანეს, რომ ის სიყრმისას მისულა ცურტავის საეპისკოპოსოში, რომლის მოწაფედაც ითვლებოდა. იქ ისწავლა ქართული და სომხური მწიგნობრობა, შემდეგ პიტიახშის კარის საყდრის მოძღვარი გახდა. შემდეგ მოსე აცნო-

ბებს – ახლად მივხვდი, რომ სარწმუნოებრივი თვალსაზრისით „...ქართველთ მხოლოდ მწვანით შეფერილი ფოთლები ჰქონიათ“ (გვ. 2). ქართველები, წერს ის, იმ უნაყოფო და ხშირფოთლიან ლელვის ხეს ჰგვანან, რომელზედაც უფალმა ნაყოფი ვერ ჰპოვა ფოთლების გარდა. „ასევე ესენი კაცთა მოსაწონებლად ცდილობდნენ მთელი მსახურება სრულად და სავსებით წარმოედგინათ. ხოლო როცა შევიტყვეთ ქალკედონის კრების ურიული განსაზღვრების განდიდება... ხმა ავიმადღეთ და მტერი გავხდით კათალიკოსად წოდებულისა, ყველა მთავრისა და იმ ქვეყნისა და ბოლოს ვიდევნე...“ (გვ. 2). ახლა, რადგანაც სომხეთის საკათალიკოსო ტახტი თავისუფალია, თქვენ გაცნობებთ იმ (ე.ი. ქართველთა) ქვეყნის დაღუპვას. ამჟამად დევნილი, არაგაწის მთის ძირას ერთ-ერთ მონასტერში ვიმყოფები. მე მივწერე ცურტავის ეკლესიის **სომხურენოვან** სამწყსოს, თქვენც ინებეთ და მისწერეთ.

მოსე ეპისკოპოსის ეპისტოლედან ნათლად ჩანს, რომ ის ცურტავს ქართველთა ქვეყნად მიიხნევს, ცურტაველებს არ აცალკევებს ქართველებისგან, რომელთაც უნაყოფო ლელვის ხეს ადარებს. ცურტავის ეკლესიას წარმოადგენს მთლიანობაში ქართულ ეკლესიასთან, რომლის გარეგანი მხარე, მისი აზრით, მშვენიერია, ხოლო შინაგანად უნაყოფოა. გარდა ამისა, ქართველები ყოველგვარ საეკლესიო წესს მთელი სისავსით აღასრულებენ, მაგრამ ესეც კაცთა მოსაჩვენებლად არისო. მოსე სთხოვს ვრთანესს, როგორც აღვნიშნეთ, რომ მან წერილი მისწეროს ცურტავის სომხურენოვან სამწყსოს. ცურტავის სომხურენოვანი სამწყსო ეროვნებით სომხური რომ ყოფილიყო, მაშინ სრულებით არ იქნებოდა საჭირო აღნიშვნა მათი სომხურენოვნებისა, პირდაპირ სთხოვდა, წერილი მისწერე ცურტაველ სომხებსო, მაგრამ წერილს სწერენ არა სომხებს, არამედ სომხურენოვან ქართველებს,

ე.ი. სომხური საეკლესიო ენისა და ქართული დედაენის მქონე ქართველებს. თარგმანი „სომხურენოვანი“ მთლად ზუსტი არ არის. ძალზე ძნელია მისი ქართულად გადმოღება, აქ იგულისხმება სომხური მწიგნობრობის მქონე და ასევე სომხური მღვდელმსახურების მქონე ადგილობრივი ქართველობა. პირობითად შეიძლება „სომხურენოვანად“ ითარგმნოს შესაბამისი სომხური ტერმინი, თუმცა, შეიძლებოდა „სომხური წიგნის მქონედაც“ თარგმნილიყო. ეს „სომხური წიგნის მქონე“ ან „სომხურენოვანი“ ქართველები წმიდა გრიგოლის ტახტის ერთგულ მრევლად მიაჩნიათ. მოულოდნელი არ არის და ასე იყო თითქმის მთელი შუასაუკუნეების მანძილზე, როცა ერთ რომელიმე ხალხს მღვდელმსახურება ჰქონდა არა დედაენაზე, არამედ უცხო ენაზე. ცხადია, მათი წიგნებიც უცხოენოვანი იყო. მაგალითად, გერმანელებს მღვდელმსახურება ჰქონდათ არა მშობლიურ გერმანულ, არამედ უცხო ლათინურ ენაზე, მათი წიგნებიც ლათინურენოვანი იყო. ამიტომაც მათთვის შეიძლებოდა „ლათინურენოვანი“ ეწოდებინათ.

II ეპისტოლე:

ვრთანეს ქერდოლი პასუხად მოსეს აქებს, ამხნევებს და აცნობებს, რომ მან წერილი მისწერა „**სომხურენოვან**“ მრევლს (იგულისხმება ან ცურტავში, ან მთელ საქართველოში).

III ეპისტოლე:

„ეპისტოლეთა წიგნში“ მოტანილია მოსე ეპისკოპოსის საყოველთაო ეპისტოლე ცურტავის ეკლესიის „**სომხურენოვანი**“ თემისადმი, რომელშიც ის გამოხატავს ქალკედონიტობას. როდესაც ის „დაემორჩილა“ იმათ, რომელთაც მისი ეპისკოპოსად კურთხევა უნდოდათ და „ისმინა მათი მოწოდება“, როცა ეპისკოპოსი გახდა, უეცრად „შეეყარა გამობას“ – „...დავემორჩილეთ და გულმოდგინედ ვისმინეთ მოწოდება, რისთვისაც უეცრად შევეყარეთ გამობას რასმე...“ (გვ. 7), ანუ ქალკედონიტობას.

მეო, – წერს ის, – ვერ შევძელი დუმილით დამეფარა სნება – „...რის გამო აღვიძარით კიდევ, ამის გამო მტრად ვიქვეცით ყოველთა. რამდენადაც ვამხილეთ, იმდენად უფრო დაგვემუქრნენ მღვდელმთავარნი და მთავარნი, ვიდრე არ გამაძევეს“ (გვ. 8). ძალზე საყურადღებოა, რომ მოსე ცურტავის ერთ კუთხეში ამხელს ქალკედონიტობას და მას მაშინვე მყისიერად დაემუქრნენ სრულიად ქართლის მთავრები და ეპისკოპოსები, მთელი ქვეყანა მტრად გადაეკიდა. აქედან უნდა დავასკვნათ, რომ ცურტავი ქართლის განუყოფელი ნაწილი იყო - „...ხმა ავიმადლეთ და მტერი გავხდით კათალიკოსად წოდებულისა, ყველა მთავრისა და იმ ქვეყნისა და ბოლოს ვიდევნე“ (გვ. 2).

მოსე აფრთხილებს თავის „სომხურენოვან“ მრევლს, ფრთხილად იყოს. „ქურდულად შემოაცოცეს და შემოიღეს მწვალებლობა...“ (გვ. 11). „აწ ესე ყოველი ვიცით რა, საყვარელნო, ვიაროთ სამეუფეო გზით, ნურც მარჯვნივ გადავუხვევთ და ნურც მარცხნივ“ (გვ. 12).

IV ეპისტოლე:

„ეპისტოლეთა წიგნში“ მოტანილია ეპისტოლე, რომელსაც სათაურად აქვს „მიზეზი ორბუნებიანთა მეოთხე კრებისა, მოსე ქართველთა მართლმადიდებელი ეპისკოპოსისა“ (გვ. 15). ამ სათაურიდანაც ჩანს, რომ მოსე ცურტაველი ეპისკოპოსი არის მონოფიზიტი, ანუ „მართლმადიდებელი“, რადგან სომხები ასე უწოდებდნენ მონოფიზიტებს. ამასთანავე, რაც აღსანიშნავია, მოსე არის ეროვნებით ქართველთა ეპისკოპოსი. მას უწოდებენ „მოსე ქართველთა მართლმადიდებელ ეპისკოპოსს“. აქედანაც ჩანს, რომ ცურტავის „სომხურენოვანი“ თემი ქართველების თემია, ოღონდ ამ ქართველებს სომხური ტიპიკონი აქვთ მიღებული, ისინი საეკლესიო დანიშნულებისთვის სომხურ წიგნებს ხმარობენ,

ამიტომაც „სომხურენოვანი“ არიან. თვით სომხური ეკლესია მათ ქართველებად მიიჩნევს და არა სომხებად, ამიტომაც მათი ეპისკოპოსი მოსე „ქართველთა“ ეპისკოპოსია. ეს არის უჭკველი ფაქტი, დადასტურებული პირველხარისხოვან წყაროში – „ეპისტოლეთა წიგნში“, ამიტომაც ამ ფაქტის იგნორირება არ შეიძლება.

V ეპისტოლე:

მოსე ეპისკოპოსმა მიიღო საპასუხო ეპისტოლე „სომხურენოვანთაგან“, ანუ როგორც თავიანთ თავს უწოდებენ, „ძმობისაგან“, ისინი, კერძოდ, შესნივიან მას, – „... ხოლო თუ არა, ჩვენთვის სხვა ღონე არ არის: ან უნდა დავრჩეთ ამ ქვეყანაში და ამის სურვილისამებრ მოვიქცეთ, ან დაგვტოვოთ და განვეცალოთ“ (გვ. 31). ე.ი. ან კირიონის სურვილისამებრ უნდა მოვიქცეთ, ან გავეცალოთ ამ მხარეებსო. უნდა ვიფიქროთ, რომ ეს „ძმები“ სომხურენოვანი თემის სასულიერო მეთაურები არიან და სწორედ ეს „ძმები“. რამდენიმე კაცი აპირებს საქართველოს დატოვებას და არა მთელი სომხურენოვანი თემი.

VI ეპისტოლე:

ერთანეს ქერდოლმაც მისწერა წერილი სომხურენოვან თემს. ის სწერს „...სავანეთა ხუცესებს, სოფლის მღვდლებს, აზნაურებსა და გლეხებს, მოხუცებსა და ყრმებს. ყველა და ყოველ ერისკაცს მაგ სომხურენოვანი ქვეყნებისას, რომელნიც ხართ ცურტავის ეკლესიის განმგებლობაში“ (გვ. 32). აქედან ჩანს, რომ ცურტავის ეკლესიაში უნდა ვიგულისხმოთ არა დაბა ცურტავის ერთი რომელიღაც ეკლესიის მცირერიცხოვანი სამწყსო, არამედ ცურტავის ეკლესია ყოფილა ცენტრი მრავალრიცხოვანი „სომხურენოვანი“ თემისა, რომელშიც შედიან „ქვეყნები“ (და არა ერთი ქვეყანა), სავანეები, სოფლები, აზნაურები, გლე-

ხები და ა.შ. ეს არის სამხრეთ-აღმოსავლეთ საქართველოს სომხური ტიპიკონის მქონე ქართული მოსახლეობა, ხოლო როცა მოსე ეპისკოპოსს „ძმობამ“ მისწერა, ან კირიონის სურვილებს უნდა დავემორჩილოთ, ან ქვეყანა უნდა დავეტოვოთ, აქ იგულისხმება. რომ ქვეყნის დატოვებას აპირებს არა მთელი „სომხურენოვანი“ თემი, არამედ სწორედ „ძმობა“, ანუ ამ თემის სასულიერო მეთაურები. მთელ „სომხურენოვან“ თემს, ცხადია, ქვეყნის დატოვება არ შეეძლო, მაშინ მთელი სამხრეთ-აღმოსავლეთი საქართველო მკვიდრი მოსახლეობისგან, ანუ ქართველებისგან დაიცლებოდა.

ერთანესი წერს, რომ სომეხ-ქართველ-აღბანელ ეპისკოპოსთა გაერთიანებულ კრებას თავის დროზე საშინელი წყევლით აღმოუფხვრია ქალკედონიტობა, ახლა კი კირიონი თავის ეპისკოპოსებთან და მთავრებთან ერთად ქალკედონიტობას იწყნარებს და განადიდებსო. გვესმა თქვენს შესახებაც, რომ თქვენ თავდადებული ხართ მართლმადიდებელი სარწმუნოებისათვის (ანუ მონოფიზიტობისათვის), რომელიც თქვენს ქვეყანას დასაბამითვე შეუწყნარებიაო.

VII ეპისტოლე:

ერთანეს ქერდოლს უპასუხებენ „სომხურენოვანნი“. ისინი, სხვათა შორის. სიტყვა „ქართლს“ არ ხმაობენ, ხოლო თითქოსდა კავკასიის იმ მხარეში, რომელშიც ისინი ცხოვრობენ, სწორი სარწმუნოება წმიდა გრიგოლის მიერ ყოფილა დანერგილი. ჩანს, ეს პასუხი დაწერილია არა მთელი თემის, არამედ მისი სასულიერო ხელმძღვანელების, „ძმების“ მიერ. ისინი ნატრობენ, რომ სომხური ეკლესიის მეთაურმა „...მოჰკითხოს ცთუნებულ ჩვენს ქვეყანას... რადგან მანდედან დახმარებისა და ზურგის გარეშე შეუძლებელია ყოფნა – ისეთ მძლავრ ამაყს, რომელიც მამამთავრად იწოდება, შეგყრილვართ, თუ არა, უნდა დავეტოვოთ ეს ქვეყანა და წავიდეთ“.

ქვეყნის დატოვებასა და წასვლას აპირებს არა „სომხურენოვანი“ თემი, არამედ რამდენიმე კაცი, მსგავსნი მოსე ეპისკოპოსისა, რომელნიც თავიანთ თავს მთელი თემის მეთაურებად აცხადებენ და ასეთი სახის ეპისტოლეებს აგზავნიან (გვ. 34).

VIII ეპისტოლე:

მოსე ეპისკოპოსი მეორე ეპისტოლეს უგზავნის ერთანეს ქერდოლს, სადაც ითხოვს, რომ ერთანესმა შესაბამისი წერილები მისწეროს კირიონს, ქართლის მთავრებს – ატრნერსესა, ვაჰანსა და ბრზმიძრს – „ქალკედონის კრების მხილებით და ერთი დავალების წიგნი – პეტრეს“. პეტრე – ქართველი მონოფიზიტი ეპისკოპოსია, ამიტომაც მას ქალკედონის კრების „მხილების“ წიგნი არ უნდა მიეწეროს – არამედ „დავალების წიგნი“. პეტრე ქართველი ეპისკოპოსი ვალდებულია დავალება შეასრულოს. კირიონის შესახებ წერს, რომ „...იგიც მაგ წმიდა საყდრის მოწაფეა“ – ე.ი. სომხური ეკლესიისა. ასევე წერს: „...აღბანეთიდან ქართლის ქვეყანამდე ჩვენ გვხვდა წილად შეგვესრულებინა სახარება ქრისტესი...“, ვითომდა მთელი ამიერკავკასია სომხური ეკლესიის კერძია.

IX ეპისტოლე:

ერთანესი უპასუხებს მოსეს, რომ მან წერილები დაწერა ქართლის კათალიკოსისა და მთავრებისადმი. ზოგიერთი წერილის გაგზავნა თავისი კაცის ხელით ვერ გაბედა ან ვერ შეძლო, ამიტომაც სთხოვს მოსეს, წერილები წაიღოს მისმა კაცმა. თუ უარყოფითი პასუხები მოგვივაო, წერს, მაშინ „...უბრძანე თქვენს ნაცნობ და საყვარელ მთავრებს, მოსწერონ ჩვენი ქვეყნის დიდებულ მთავრებს, რომ ჩვენ თვითონ წავიდეთ ამათი ბრძანებით და ქრისტე ღმერთის შეწევნით ვამხილოთ, რათა გამოსწორდნენ“. თუ არ გამოსწორდებიან, ჩვენ ფეხთა მტვერს მივაყრით, მოვალეობა მოხდელი გვექნებაო. აქედან ჩანს, რომ ერთანესსა და სომეხ

იერარქებს უფლება არა აქვთ ქართლში ჩასვლისა, გულითაც რომ მოიწადინონ, ალბათ, პოლიტიკური სიტუაციის გამო. ის ასეთი ხერხით აპირებს ქართლში ჩასვლას და ქართველთა „მხილებას“: – მოსეს ნაცნობმა და მეგობარმა ქართველმა მთავრებმა უნდა მისწერონ სომეხ მთავრებს, რომ სომეხ იერარქებს ქართლში ჩასვლის უფლებას აძლევენ. ჩანს, ქართლში ისეთი მთავრებიც არიან, რომელნიც მეგობრობენ მოსესთან, ანუ უთანაგრობნობენ მონოფიზიტებს (გვ. 38).

X ეპისტოლე:

ქართველ მონოფიზიტ ეპისკოპოს პეტრეს სწერს ვრთანეს ქერდოლი და მას უწოდებს „ღვთიებმოდლებულ პატივით გაბრწყინებულ დიდებულ უფალ პეტრეს“ (გვ. 38). — „...თქვენს ქვეყანაში განადიდებენ ამ კრებას, რის გამოც მაგ ქვეყნის ერთი ეპისკოპოსი ლტოლვილი წავიდა... ხოლო თქვენ როგორც მიიღეთ ღმერთის ქომაგობა თქვენს თავზე, ასევე მტკიცედ იდევით მაგ საქმის აღსრულებამდე...“ (გვ. 39). აქედან ჩანს, რომ ქართველი ეპისკოპოსი პეტრე მონოფიზიტობის ქომაგია ქართველთა ქვეყანასა და ეკლესიაში. ვრთანესი ავალებს პეტრეს, რათა პეტრემ მისწეროს სომეხ მთავრებს, რომ მათ სომეხ იერარქებს ქართლში ჩასვლის ნება დართონ.

XI ეპისტოლე:

კირიონ კათალიკოსს, ქართველ ეპისკოპოსებსა და მთავრებს სწერს ვრთანეს ქერდოლი, – „...ეხლა შევიტყვეთ, რომ თქვენ ქალკედონის უსჯულო კრებასა და ლეონის ტომარს მართლმადიდებლურად და დიდების ღირსად თვლით“ (გვ. 41).

„თქვენმა ღვთისმოყვარებამ არ უნდა მიიღოს მეტი ვისიმე მოძღვრება, თუ არა სამი წმიდა და წრფელი კრებისა... ამაზე მეტი სარწმუნოების საზღვარი ჩვენსა და თქვენს მამებსა და

მოძღვრებს არ შეუწყნარებიათ“ (გვ. 41) და ა. შ. „უკეთუ რაიმე ეჭვი გაქვთ გულში და მის შესახებ გსურთ გამოიკვლიოთ, მოსწერეთ ჩვენი ქვეყნის დიდებულ მთავრებს, რათა მოვიდეთ მანდ“ (გვ. 43).

XII ეპისტოლე:

მოსე ეპისკოპოსი მესამე ეპისტოლეს უგზავნის ვრთანეს ქერდოლს. აუწყებს, რომ კირიონთან თქვენი ეპისტოლეს მიტანა ჯერ ვერაფერს გაბედა, შემდეგ, როცა მიუტანეს და წაიკითხა, აღივსო რისხვით, ფერი ეცვალა, „წყევლიდა, აგინებდა და ათრევდა სომხეთს და წერილის პასუხი არც თვით დაწერა და არც სხვებს დააწერინაო“ (გვ. 43). იმუქრებოდა, ამ წერილს „იერუსალიმის ქალაქის მამამთავართან წავადებინებ, რომ პასუხი გასცესო“. კირიონს იმიტომ სურდა იერუსალიმში სომეხთა წერილის გაგზავნა, რომ ეკლესია საზოგადოდ იერუსალიმის სჯულიერი დაქვემდებარების ქვეშ მიაჩნდა, თუმცა, მართალია, 554 წლის შემდეგ სომხურმა ეკლესიამ ოფიციალურად გაწვიტა კავშირი დედა-ბერძნულ ეკლესიასთან.

ჩანს, 506-520-იანი წლების სომხურ-ქართულ-ალბანური გაერთიანებული კრებების შემდეგ სომხეთი ამ კრებების გადაწყვეტილებების შესრულებას დაჟინებით მოითხოვს სარწმუნოებრივი თვალსაზრისით. სამაგიეროდ იმავე კრებების გადაწყვეტილების შესრულებას კირიონი მოითხოვს იერარქიულ-სულიერი დაქვემდებარების თვალსაზრისით, ანუ თუ სომხეთი ითხოვს ამ კრებების სარწმუნოებრივი კურსი დაიცვას, კირიონი მოითხოვს, ამ კრებების მიერ გამოტანილი დადგენილება მსოფლიო ეკლესიასთან კავშირის შესახებ დაიცვას სომხურმა ეკლესიამ.

XIII ეპისტოლე:

ვრთანესი უპასუხებს მოსეს: შენი წერილიდან შევიტყვე, თუ რატომ არ გამცა კირიონმა პასუხი. ქართველ აზნაურთაგან კი ზოგიერთებმა პასუხი მომწერეს. მაგრამ მათი პასუხი სნეული, მბოლავი ავადმყოფის ლაპარაკს გავს, რომელმაც არ იცის, რას ამბობს. ისინი მწერენ, – „...ჩვენ ეს სარწმუნოებაცა გვაქვს და ეგეცო, სჯულს აქაც ვეზიარებით და მანდაცო, მოსეს თუ სურს, მოვიდეს, ჩვენს კათალიკოსს დაემორჩილოს, რადგან ჩვენ ასე მოგვწონს, და თავისი ადგილი დაიკავოსო“ (გვ. 45).

ქართველი აზნაურების პასუხიდან ნათლად ჩანს, რომ შეიძლება ქართველი მმართველი ზედაფენისთვის სარწმუნოებრივი მიმართულების საკითხი მნიშვნელოვანი არ არის, მაგრამ ისინი სისხლხორცეულად დაინტერესებულნი არიან ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობით. ქართველ აზნაურებს მონოფიზიტობა იმდენად აინტერესებთ, რამდენადაც ის პოლიტიკასთან არის დაკავშირებული, კერძოდ, მონოფიზიტობა სომხური ეკლესიის ხელში იქცა იარაღად, რომლის საშუალებითაც ის აპირებს ქართული ეკლესიის, ან მისი რომელიმე ნაწილის დაქვემდებარებას სომხურისადმი. ასეთი პოლიტიკის მკვეთრი მოწინააღმდეგენი არიან ქართველი აზნაურები. ისინი სარწმუნოებრივი, ასე ვთქვათ, განურჩევლობის თუ ზომიერების გამო მზად არიან უკანვე მიიღონ მოსე ცურტავის ეპისკოპოსი, არ შეეხონ მის მონოფიზიტობას და დაუბრუნონ მას საეპისკოპოსო ტახტი, ოღონდ ერთი პირობით – მონოფიზიტი მოსე განუხრელად უნდა დაექვემდებაროს ქართული ეკლესიის მეთაურს. მის სარწმუნოებრივ შეხედულებას არაფერ შეეხება, ქართული ეკლესიის ერთიანობის დარღვევის და დეცენტრალიზაციის უფლებას კი არ მისცემენ.

პასუხიდან შეიძლება გავიგოთ, რომ ცურტავი და მისი სამწყსო ქართლშია და მის სამწყსოს ქართველები

შეადგენენ, წინააღმდეგ შემთხვევაში, სპარსთა მიერ ქვეყნის დაპყრობის დროს, ცურტავსა და მის სამწყსოზე უფლება არ ექნებოდათ ქართველ აზნაურებს, და აგრეთვე ის, რომ ქართლში მართლაც ფეხი აქვს მოკიდებული ჰენოტიკონის მიმდევარ, ანდა მონოთელიტობის მაგვარ სარწმუნოებრივ შეხედულებას, ეს არის ქალკედონიტებისა და მონოფიზიტების შემრიგებლური პოლიტიკა – „ჩვენ ეს სარწმუნოებაცა გვაქვს და ეგეც, სჯულს აქაც ვეზიარებით და მანდაც“, ე.ი. ჩვენ ქალკედონიტებიც ვართ და მონოფიზიტებიც ერთდროულად. ერთი წამით შეიძლება ვიფიქროთ, მონოთელიტობის სამშობლო ფაზისის ქვეყანა საქართველოა, ხოლო მისი ლიდერი კირიონია. თუმცა, კირიონი ძირითადად მაინც მებრძოლი ქალკედონიტია, რაც მისი შემდგომი ეპისტოლეებიდან ჩანს, ის მხოლოდ უთმობს მონოფიზიტებს, რადგანაც, ჩანს, ქართლში მრავალი ქართველი მონოფიზიტი ცხოვრობს, განსაკუთრებით სამხრეთ მხარეებში. ქართველი ერისა და ეკლესიის ერთიანობისათვის უმჯობესად მიაჩნიათ დათმობა.

შემდგომ ვრთანესის ეპისტოლე ეძღვნება სარწმუნოებრივ საკითხებს, კერძოდ, ის წერს. „...იმ მიზეზების შესახებ, რის გამოც ხელახლა დაამტკიცეს... ქალკედონის კრება, რომელიც აღმოფხვრა კეთილმსახურმა ზენონმა შემაერთებელი წერილით და ამის შემდეგ... ანასტასიმ“ (გვ. 46).

ანასტასის შემდეგ ბიზანტიის იმპერატორი გამხდარა იუსტინე. მან ბრძანება გასცა, „...დაემტკიცებინათ მათგან დარღვეული ლეონის ტომარი და ქალკედონის კრება. თუ ვინმე გაბედავდა მეფის ბრძანებას წინააღმდეგოდ, მახვილითა და სხვადასხვა ტანჯვით ამოეწყვიტათ, მაშინვე ყველა ეკლესია სისხლით შეიღება...“ (გვ. 47).

ვრთანესის, ანუ სომხური ეკლესიის თვალსაზრისით, თითქოსდა ქალკედონის კრება ბიზანტიამ ოფიციალურად მიიღო VI საუკუნეში იუსტინე იმპერატორის დროს (518-527). „მცირე

ჟამსა ეპყრა მეფობა იუსტინეს ... გამეფდა იუსტინიანე“ (გვ. 47). იუსტინიანე (527-565) თავისი მეფობის პირველ წლებში ქალკედონიტი ყოფილა, მერე თითქოსდა მონოფიზიტობა მიუღია, მაგრამ მოუკლავთ. „ეთათობრა მეფე თავის დიდებულებს, რომ აღმოფხვრან ქალკედონის კრების ახალსახიობის განსაზღვრება... მაშინვე ეწია მას მზაკურული სიკვდილი“. ამიტომაც გაგრცელდა ქალკედონიტობაო – წერს ის.

იუსტინიანეს დროს ქართლი სპარსეთს აქვს დაპყრობილი. ჩანს, სპარსელები ბერძენ კათალიკოსს ქართლში ჩასვლის ნებას არ აძლევენ. ბიზანტიას ქართულ ეკლესიაზე ხელი აღარ მიუწვდება, ამის გამო იუსტინიანე ნებას აძლევს ქართულ ეკლესიას ქართლშივე აირჩიონ ქართველი კათალიკოსი.

XIV ეპისტოლე:

ამ ეპისტოლეში გადმოცემულია „კანონები, რომლებიც დაიდო დვინს, როცა განზრახვა იყო ...სომეხთა კათალიკოსი განეწესებინათ მოსე კათალიკოსის სიკვდილის შემდეგ და იმჯერად დაბრკოლდა“, რომლიდანაც ჩანს, რომ სომხეთში მრავლად ყოფილან ქალკედონიტები – „ესლა ჩვენი ქვეყნიდან ქალკედონის კრების... მაღიარებლებთან და შემწყნარებლებთან ერთად მრავალნი ეზიარნენ, ზოგი ნებაყოფილებით ამათ დიდებისმოყვარეობის და მლიქვნელობის გამო, ხოლო ზოგი უნებურად...“ (გვ. 53).

კანონები ეხება იმას, თუ როგორ უნდა მიიღონ თავიანთ წრეში ის სამღვდლო პირი, რომელიც დაგმობს და უარყოფს ქალკედონიტობას.

XV ეპისტოლე:

ამ „ეპისტოლეში“ გადმოცემულია „ხელწერილი, რომელიც სთხოვა სმბატ ვრკანის მარზპანმა იმ ეპისკოპოსებს, რომლებიც კვლავ შეიკრიბნენ მისი

ბრძანებით დვინს, რათა განეწესებინათ სომეხთა კათალიკოსი...“ (გვ. 57).

ხელწერილში სომეხი ეპისკოპოსები გმობენ ქალკედონის კრებას და სმბატ მარზპანთან ერთად წყევლიან მას.

XVI ეპისტოლე:

ამ „ეპისტოლეში“ მოყვანილია „ხელწერილი, რომელიც მისცეს აბრაამ სომეხთა კათალიკოსს სომეხთა ქვეყნის კრებაზე მათ, რომლებიც იყვნენ რომაელთა ხელისუფლების ქვეშ მავრიკეს კეისრობის დროს“ (გვ. 59).

სომხური ეკლესია ორად იყო გაყოფილი, ერთი მონოფიზიტური ნაწილი სპარსეთის სომხეთში იყო, ხოლო ბიზანტიურ სომხეთში ქალკედონიტური სომხური ეკლესია არსებობდა. ხოსრო II-ის ბიზანტიაზე შეტევის შემდგომ ქალკედონური სომხეთი სპარსეთმა დაიპყრო, ამიტომაც ტახტზე ასულმა აბრაამ კათალიკოსმა (607-615) მოითხოვა ქალკედონიტი სომეხი იერარქებისგან, დაედოთ ხელწერილი მის წინაშე. ამათ თითქოსდა „ვედრებით მოგვმართეს, რომ შეგუერთოთ ისინიც ქრისტეს ჭეშმარიტ სამწყსოს ეკლესიის ძმობას და თქვენს ერთპირად, რომ უცვლელად დავიცავთ... შევიწყნარეთ ისინი...“ (გვ. 60).

XVII ეპისტოლე:

ტახტზე ასვლისთანავე აბრაამ კათალიკოსს ეპისტოლეს უგზავნის მოსე ცურტაველი ეპისკოპოსი. ულოცავს საკათალიკოსო ტახტზე ასვლას და სომხური ეკლესიის გაერთიანებას. მას ახარებს ქალკედონიტური სომხური და მონოფიზიტური სომხური ეკლესიების გაერთიანება – „...სულიერი და ხორციელი განყოფის კვლავ შეერთება“ (გვ. 62). სომხური ეკლესიის შეერთების შემდეგ დროაო, – წერს მოსე, – „შეეწიოთ ქრისტეს ეკლესიას, რომელიც თანამორწმუნე და მოწაფე იყო თქვენი და ახლა დასნეულებული

გაჭირვებაშია“ (გვ. 63), – ქართულ ეკლესიას გულისხმობს.

სომხური ეკლესიის „თანამორწმუნესა და მოწაფეს“ მოსე ეპისკოპოსი უწოდებს არა ცურტაგის ეკლესიას, არამედ მთელ ქართულ ეკლესიას, რადგანაც იქვე, ქვემოთ წერს: „იყოს თქვენ სასიქადულოდ ქრისტეს მიმართ, თუ მე მომეცემა მადლი, რომ ვიქადაგო ქართლიდან ალბანთა ქვეყნამდის... და ესოდენი ხალხი შეგძინო თქვენ“ (გვ. 64). მას და აბრაამ კათალიკოსსაც მიაჩნიათ, რომ სომხური, ქართული და ალბანური ეკლესიები ერთიან – ერთ ეკლესიას შეადგენენ, ცხადია, სომხების მეთაურობით. ამას საეკლესიო „ერთობას“ უწოდებენ, სხვა ეპისტოლეებიდან ეს კარგად ჩანს. მოსე ქართული ეკლესიისადმი „შეწვევის“ შემდეგ ღონისძიებებს ჩამოთვლის: – „ლოცვით... თქვენი გამრჯე მოძღვრებით და მაგ დიდებულ მთავართა შემწეობით“ (გვ. 63). ქართული ეკლესიის დამორჩილებას აპირებენ სპარსეთის მოხელე სომეხი მთავრების შემწეობით – „...ვეცადოთ მოვაქციოთ ის უარმყოფელი და განდგომილი ხალხი სიმართლეზე და მივაწიოთ იმავე ბაკს ერთი მწყემსისა“ (გვ. 63). მოსეს მიაჩნია და შეახსენებს აბრაამს, რომ ქართული ეკლესია, თურმე, სომხურ ეკლესიასთან ერთად ერთ „ბაკში“ ყოფილა გაერთიანებული და ერთი „მწყემსი“ ჰყოლია. ცხადია, აქ იგულისხმება არა ერთი მსოფლიო ქრისტიანული სამწყემსო და ერთი მწყემსი – უფალი იესო ქრისტე, არამედ სომხურ-ქრისტიანული „ბაკი“ და სომეხი „მწყემსი“, სომხური ეკლესია და მისი კათალიკოსი.

XVIII ეპისტოლე:

აბრაამ კათალიკოსი მოსეს სწერს პასუხს, რომლიდანაც ჩანს, რომ აბრაამი მარტო სომხეთის ეკლესიით არ კმაყოფილდება. თავისი თავი ქართლსა და ალბანეთზე ღვთის განგების აღმსრულებლად მიაჩნია. ის სთხოვს მოსეს, ილოცოს მისთვის, რათა მისცეს

ღმერთმა ძალა, „...რათა სისრულით ვაჩვენოთ მისი განგება ჩვენი ქვეყნის მიმართ. ასევე ქართლისა და ალბანეთის ქვეყნისაც“ (გვ. 65). აჩქარებს მოსეს, რომ მივიდეს აბრაამთან – „სანამ უფალი სმბატი აქაა, ვისწრაფოთ...“ (გვ. 66).

სმბატ მარზპანი სპარსეთის დიდ-მოხელეა, მეფესთან დაახლოებული, საგანგებოდ გამოგზავნილი სომხეთსა და ამიერკავკასიაში საეკლესიო საკითხების გადასაჭრელად, დავალებული აქვს, ყველა ეკლესია სპარსული ორიენტაციისა გახდეს, ანუ მონოფიზიტური. ეს არის ეპოქა სპარსეთის ბიზანტიაზე გამარჯვებისა, ბიზანტიელები განიდევნენ ბიზანტიური სომხეთიდან და აღმოსავლეთ ამიერკავკასიიდან, ამის გამო სმბატმა მიაღწია სომხურ-ქალკედონური ეკლესიის განადგურებას და წარმატებით გააერთიანა ეკლესია პროსპარსულ-მონოფიზიტურ ნიადაგზე. ამის შემდეგ კი სომეხ იერარქებს იმედი აქვთ, სპარსეთის ძალით, ანუ სმბატის შემწეობით ასევე მოსპობენ ქალკედონიტობას ქართლსა და ალბანეთში და ისევე ალაღვნიან ამიერკავკასიის საეკლესიო ერთობას, რომელიც არსებობდა VI საუკუნის I ნახევარში 70-იან წლებამდე.

XIX ეპისტოლე:

სომეხთა კათალიკოსი აბრაამი პირველ ეპისტოლეს უგზავნის კირიონს – ქართლის კათალიკოსს, მიმართავს პატივისცემით – „სიწმიდის მოყვარე უფალს, კირიონ ქართლის კათალიკოსს“. შემდეგ პირდაპირ წერს, „წინათ ჩვენმა მამამთავარმა მოსემ მოგწერა თქვენ ბრალდება თქვენი ზიარების გამო მათთან, რომლებთანაც არა ჯერ იყო, თქვენც წერილით და მცნებით იკისრეთ, რომ არ განშორდებოდით ზიარებას ჩვენი ქვეყნის საერთო სარწმუნოებასთან“ (გვ. 66). აღსანიშნავია აბრაამის ტონი, ის დამოუკიდებელი ეკლესიის მეთაურს წერს ბრალდებას, ადანაშაულებს, ავალდებულებს, რომ არ უნდა განშორდეს

მათ. კირონსაც თითქოსდა თავი დაუცავს, „წერილითაც და მცნებით“ დაუდასტურებია, რომ ერთგული იქნება და არ განშორდება იმ სარწმუნოებას, რომელიც სომხურ ეკლესიას აქვს. ასეთი მდგომარეობა არ არის გასაკვირი სპარსთა ზეგავლენის გამო.

შემდეგ აბრაამი წერს, – „ახლა კი უბოროტესმა და უმძიმესმა ამბავმა მოაწია. სარწმუნოების ერთობასა და ორთავე ჩვენი ქვეყნის მასპინძლობას ცურტავის ეკლესია ურყევი შუამავლობით იცავდა... ამჟამად ცურტავის ეპისკოპოსი დევნილია“ (გვ. 67).

აბრაამს სიკვდილზე უარესად მიაჩნია სომხურენოვანი საეკლესიო მსახურების ნაცვლად გუგარქელთათვის მშობლიური ქართულენოვანი მსახურების დანერგვა ქვემო ქართლის ცენტრ ცურტავში. „...სომხური მსახურება წმიდა შუშანიკისგან დადგენილი, მესმის, რომ შეგიცვლიათ, ჩვენ სიკვდილზე უფრო უბოროტესად მივიჩნიეთ ეგ საქმე“ (გვ. 67).

აქედანაც ჩანს, რომ ცურტავში სომხურენოვანი მსახურება ქრისტიანობის მიღების შემდეგ, ე. ი. IV საუკუნიდან კი არ იყო დანერგილი, არამედ V საუკუნის ბოლოდან, ან VI საუკუნის დასაწყისიდან, წმიდა შუშანიკის საფლავზე ეკლესიის აშენების შემდგომ.

ყოველ შემთხვევაში ცურტავის ეკლესიაში სომხურენოვანი მსახურება წმიდა შუშანიკის დადგენილად ითვლებოდა.

მაგრამ აბრაამის ეპისტოლე შეეხება არა მხოლოდ ცურტავის ეკლესიას, არამედ მთლიან ქართულ ეკლესიას. ქართულ ეკლესიას ის სომხურ ეკლესიაზე ხელშეკრულებით დაკავშირებულად მიიჩნევს. კირონს ბრალად სდებს სპარსეთის მეფის კავადის დროს ამ ეკლესიათა შორის დადებული ხელშეკრულების დარღვევას. – „თუმცადა მეფეთა მეფის კავადის წლებში კვლევა-ძიება იქმნა ჩვენს ქვეყანასა და რომაელთა შორის,

რომელთაც ქალკედონის კრება... შეიწყნარეს, ჩვენი და თქვენი ქვეყნების მოძღვარნი და მთავარნი განეშორნენ მათთან ზიარებას, რაც ერთობის წიგნითაც არის დაცული ჩვენ შორის აქამომდე“ (გვ. 67).

კავად I-ის დროს (488-531) ქართლისა და სომხეთის ქვეყნების მთავრები და ეკლესიების იერარქები შეკრებილან, მათ დაუდვიათ „ერთობის წიგნი“ – ეს არის აღთქმა ან ხელშეკრულება, წერილობითი დოკუმენტი, რომელიც დაცულია აბრაამის დროსაც. ეს ხელშეკრულება დაუდვიათ მაშინ, როცა საბერძნეთის იმპერიას ქალკედონიტობა უღიარებია. აქ არ იგულისხმება 506 წლის დვინის კრების ხელშეკრულება, რადგანაც ამ დროისათვის თვით ამ პოლემიკაში მონაწილე სომეხი იერარქების მტკიცებით, ბიზანტია იყო არა ქალკედონიტური, არამედ მონოფიზიტური, აქებენ ამ დროის იმპერატორ ანასტასის (491-518), რომლის დროსაც ჩატარდა 506 წელს დვინის კრება. არა მარტო ანასტასი, არამედ მისი წინაპარი ზენონიც (474-491) დიდად საქებია სომხური ეკლესიისთვის, რადგანაც ზენონსა და ანასტასის მონოფიზიტებად აცხადებენ.

სომეხი პოლემისტების აზრით, ბიზანტია ქალკედონური გახდა იმპერატორ იუსტინეს დროს (518-527). სწორედ ამ დროს, ე.ი. როცა ბიზანტიამ „ქალკედონის კრება შეიწყნარა“, სპარსეთის მეფე კავად I-ის ეპოქაში შემდგარა სომეხ-ქართველთა ანტიქალკედონური ერთობის კრება 518 წლიდან 531 წლამდე, ე.ი. ანასტას კეისრის შემდგომ კავადის სიცოცხლეშივე – იუსტინეს დროს.

518-531 წლებში ჩატარებული კრება და არა 506 წლის კრება არის სომხურ-ქართული ეკლესიების სარწმუნოებრივი ერთობის კრება. 506 წლის კრება ორგანიზაციული საკითხების მოსაგვარებლად უნდა მოწვეულიყო.

აბრაამი მოუწოდებს კირიონს, არ ინებოს, რომ „...**უცხოობა ჩამოაგდოს ორ ქვეყანას შორის...**“ (გვ. 67). „ორ ქვეყანას შორის“, ცხადია, ქართლი და სომხეთი იგულისხმება და არა სომხეთი და ცურტავი. ის წერს: „აქედან მცხეთაში მიდიოდნენ და მანდედან წმიდა კათოლიკეს მოდიოდნენ“, ე. ი. სარწმუნოებრივი ერთობა არსებობდა. ეს ერთობა წერილობით დოკუმენტს – მამათა მიერ დადებულ შეთანხმებას ეფუძნებოდა, სომხურენოვანი მსახურების შეცვლით ერთობა ირღვევა.

აბრაამი კირიონს სწერს, რომ აპირებს ქართლში გაგზავნოს სომეხი ეპისკოპოსები, რათა მათ კირიონს გააცნონ ქალკედონის კრების „ვნება“.

შემდეგ პოლიტიკურ დანაშაულში სდებს ბრალს, – „...**არის რაღაც, რომელიც დაუფერებლად გვეჩვენა: უცხო სამეფოსთან რომ შექმნა მეფეთა მეფის შინათაგანმა სიყვარულის ერთობა და ბუნებით თანამოზიარეს გაშორდე, მართლაც რომ ძლიერ მიიმეა**“ (გვ. 68).

ქართლი ამ დროს სპარსთაგან დაპყრობილია, კირიონს ადანაშაულებენ იმაში, რომ სპარსეთის მტერ ბიზანტიასთან „სიყვარულის ერთობა აქვს“, ანუ ქალკედონიზმის გზას ადგას, ხოლო „ბუნებით თანამოზიარე“ სპარსული ორიენტაციის სომხურ ეკლესიას სცილდება.

XX ეპისტოლე:

კირიონი საპასუხო ეპისტოლეს უგზავნის აბრაამს. პატივისცემით მოკითხვისა და მოსე სომეხთა კათალიკოსთან ურთიერთობის აღწერის შემდეგ ეხება ცურტავის ეკლესიაში სომხურენოვანი მსახურების საკითხს, წერს, – „**და რომ ეწერა... სომხური მსახურება შეცვლილიაო, ჩვენ მსახურება არ შეგვიცვლია, ვინც ეპისკოპოსი გახდა, ქართული მოძღვრებაც იცის და სომხურიც, აგრეთვე, მსახურება ორივე მწიგნობრობით სრულდება...**“ (გვ. 70). კირიონი წერს, რომ მას მოსე ცურტავის ეპისკოპოსი არ უდევნია სარწმუ-

ნოებრივი აღმსარებლობის გამო, – „მე ის არ მიდევნია, არამედ იყო რაღაც, რაც შევიტყვე მის უღირს საქმეთა შესახებ, მოუწოდე ჩემთან...“. მაგრამ ამის მაგიერ მოსე სომხეთში გაქცეულა.

შემდეგ კირიონი წერს სარწმუნოების შესახებ. საერთოდ აღსანიშნავია, რომ კირიონი ერიდება აშკარად და დაუფარავად გამოაცხადოს ქართული ეკლესიის ქალკედონიზმის შესახებ, ის უფრო ღუმს, ანდა მსოფლიო ავტორიტეტული ეკლესიების სარწმუნოებრივი მიმართულების შესახებ მსჯელობით პოლემიკა გადააქვს საერთაშორისო საეკლესიო მდგომარეობაზე. „**ჩვენი და თქვენი მამებიც მეფის მონები იყვნენ და იერუსალიმის სარწმუნოება ჰქონდათ, ჩვენც და თქვენც აგრეთვე, თუმცადა მეფეთა მეფის მონები ვართ, სარწმუნოება იერუსალიმის გვაქვს და გვექნება...**“ (გვ. 7).

იერუსალიმის ავტორიტეტის დამოწმების შემდეგ კირიონი აქებს სპარსეთის მეფეს – „...**ნეტარნი ვართ, რომლებიც მეფეთა მეფის სამსახურს ვეწვეით, რადგან რაც ცა და დედამიწა არსებობს, არ ყოფილა არც ერთი უფალი, რომელსაც ყოველი ტომისათვის თავისი კანონები მიენდო, როგორც ამ უფალმა მიანდო... ჩვენ თავისუფალ ქვეყანას უფრო მეტად მიანდო, ვიდრე ყველა სხვა ქვეყანას და ჩემ კეთილ თავს უმეტესად, ვიდრე ყველა ჩემ მოყვასთ**“ (გვ. 71). კირიონი იძულებულია აქოს სპარსეთის მეფე, რადგანაც სწორედ სპარსეთის მეფის დალატი, ორგულობა დასწამა აბრაამმა მას I ეპისტოლეში. ხოსრო II-ს მართლაც ამ პერიოდისთვის ქრისტიანული სარწმუნოებრივი აღმსარებლობის თავისუფლება ჰქონია გამოცხადებული 614 წლამდე.

„ეპისტოლეთა წიგნის“ გამომცემლის თანახმად, კირიონი ძალზე დიდი დიპლომატია, მართლაც, კირიონი გასაოცარ დიპლომატიურ ნიჭს ავლენს, როცა წერს, – „მეფეთა-მეფე ისევე

უფალია რომაელთა, როგორც არიელ-
თა ქვეყნის და ასე არ არის, როგორც
თქვენ მოიწერეთ, რომ სხვადასხვა
არიან სამეფონიო“ (გვ. 72). ასეთი
პასუხი სრულებით აყრევიანებს ფარ-
ხმალს აბრაამს და ამის შემდეგ იგი
ველარ ბედავს სპარსეთის მოღალატედ
წარმოადგინოს კირიონი. სხვათა შო-
რის, კირიონი მაინცადამაინც არ აჭარ-
ბებდა – ამ პერიოდში ხოსრო მეორეს
სრული უფლება ჰქონდა, პრეტენზია
განეცხადებინა ბიზანტიის სამეფო ტახ-
ტზე. საქმე ის არის, რომ მაგრიკე კეი-
სარი და მისი ვაჟები დახოცა აჯან-
ყებულმა ბიზანტიელმა მხედართ-
უფროსმა, რომელსაც ამ ეპისტოლეს
დაწერისას ეომებოდა ხოსრო, რომე-
ლიც იყო მაგრიკე კეისრის სიძე.
ქალიშვილის ქმარი.

XXI ეპისტოლე:

ვრკანის მარზპანი სმბატი ეპის-
ტოლეს სწერს კირიონ კათალიკოსს.
სმბატი სპარსეთის მეფის დიდმოხელე
იყო, ეროვნებით სომეხი, მონოფიზიტი.
ის სპარსთაგან საგანგებოდ იქნა
გამოგზავნილი თავის სამშობლოში,
სომხეთსა და საერთოდ ამიერკავკა-
სიაში საეკლესიო საკითხების გადა-
საჭრელად, რათა ეკლესიებს მიედოთ
პროსპარსული ორიენტაცია ანუ მონო-
ფიზიტობა. „...მეფეთა-მეფემ ქველმოქ-
მედებით სამშობლოში დაგვაბრუნა,
სარწმუნოებისა და ეკლესიათა უკუ-
თესად წესრიგში მოყვანა გვიბრძანა...
რადგან იყო რაღაც, რაც გახმაურდა“.
სმბატი გულისხმობს ორად გაყოფილი
სომხური ეკლესიის გაერთიანებას, ანუ
სომხეთის ერთ დიდ ნაწილში ქალკე-
დონიტობის აღმოფხვრას. სპარსეთმა
მიაღწია ქალკედონური სომხური ეკლე-
სიის გარდაქმნას და შეუერთა ის
მონოფიზიტურ ნაწილს. ამ წარმატების
შემდეგ, სმბატის გეგმაა, მოსპოს
ქალკედონიტობა ქართულ ეკლესიაში
და აღადგინოს ამიერკავკასიის საეკ-
ლესიო ერთობა სომხეთის მეტაუ-
რობით. გაერთიანება სმბატის მთავარი

მიზანია, რის შესახებ ის წერს კიდევ:
– „იგივე საჭიროდ მივიჩნიეთ, რომ
მოგვეწერა თქვენი სიწმიდისმოყვარეო-
ბისათვისაც, მოგვეთხრო ჩვენი
თქვენთვის, რომ თქვენ ჩვენთან
შეგვეერთებინე, როგორც ჩვენი მამები
იყვნენ, რადგან ერთი მოძღვრის
მოწაფე და ხვედრი ვართ...“ (გვ. 74). აქ
სარწმუნოებრივი გაერთიანება არ იგუ-
ლისხმება, რადგან ამ დროს აბრაამსაც
და სმბატსაც თავი ისე უჭირავთ,
თითქოსდა კირიონი მონოფიზიტია,
ყოველ შემთხვევაში, ამ ეპისტოლეს
მიწერის დროს კირიონს ჯერ არ
გაუმხელია თავისი ქალკედონიტობა.
სმბატი გულისხმობს არა სარწმუ-
ნოებრივ, არამედ საეკლესიო გაერთი-
ანებას. სმბატის მიზანია, გააერთიანოს
ქართულ-სომხური ეკლესიები ისე, რო-
გორც გააერთიანა ორად გაყოფილი
სომხური ეკლესია, უფრო მეტიც, ქარ-
თული ეკლესია სომხურს შეუერთოს, –
„თქვენ ჩვენთან შეგვეერთებინე“, ამას
იმით ამართლებს, რომ თითქოსდა
ორივე ეკლესიას ერთი განმანათლე-
ბელი გრიგოლი ჰყავს – „ერთი
მოძღვრის მოწაფე და ხვედრი ვართ“.
გარდა ამისა, საეკლესიო ერთობას
თურმე ტრადიციაც ჰქონია, თურმე ეს
ერთობა ქართველ და სომეხ საეკლე-
სიო მამებს დაუფუძნებიათ და მამები
გაერთიანებულნი ყოფილან, –
„როგორც ჩვენი მამები იყვნენ“,
ქართული და სომხური ეკლესიების
ერთიანობა თითქოსდა წინა დროებში
ამ ეკლესიის მამების მიერ ყოფილა
დადგენილი, ხოლო კირიონის დროს
ერთობა დარღვეული ყოფილა. სმბატი
მოუწოდებს აღადგინონ ერთობა,
რომელიც „მამების“ პირობითა და
მცნებით ყოფილა დადგენილი – იგივე
პირობა ჩვენი და თქვენი მამებისა და
მათი... მცნებით“ (გვ. 73).

ქართველი და სომეხი „მამების“
რადაც „პირობის“ დამოწმება სომეხი
იერარქებისა და სმბატ მარზპანის მუღ-
მივი მსჯელობის საგანია.

ამის შემდეგ სმბატი იწყებს
საყვედურებს – პირველ რიგში, მისი

საყვედური სომხურ მსახურებასა და წესს შეეხება ქართლში დანერგილს, რომელიც კირიონმა მოშალა, წერს, – „...სომხური მსახურება და წესი იყო თქვენში, ხოლო შეცვლით მტრობას აგდებთ ჩვენ შორის“ (გვ. 75). მართლაც, კირიონმა ცურტავში სომხურენოვან მსახურებასთან ერთად ქართულენოვანი მსახურებაც შემოიღო, მაგრამ როცა სმბატი წერს – „სომხური მსახურება და წესი იყო თქვენში“, აქ თითქოს მთელი ქართლი, ქართული ეკლესია იგულისხმება და არა მარტო ცურტავი. პირველ რიგში სმბატი სწორედ ცურტავის შესახებ წერს, მაგრამ „თქვენში“ უფრო დიდ ერთეულს უნდა გულისხმობდეს, რადგანაც ადრესატი კირიონი არა მარტო ცურტავის მამამთავარია, არამედ მთელი ქართლისა. სპარსეთის დიდმოხელე აფრთხილებს კირიონს, უცვლელად დატოვოს ცურტავში (ქართლში) სომხურენოვანი მსახურება და საეკლესიო წესი. ეს გაფრთხილება ბრძანებაცაა.

სმბატს, ისე როგორც ადრე ვრთანეს ქერდოლსა და შემდეგ აბრაამს, სურს, ქართული ეკლესია უფრო დაბლა მდგომ ეკლესიად წარმოადგინოს, სადაც შეიძლება სომეხი ეპისკოპოსების გაგზავნა, რომელნიც ჯერ შეამოწმებენ ქართული ეკლესიის სისწორეს. შემდეგ კი მის მეთაურს სწორ სარწმუნოებას შეასწავლიან. სმბატი წერს, – „გვსურდა ეპისკოპოსები ქერდოლებითურთ გამოგვეგზავნა, რომ შეეტყვოთ მწვალებელთა მოძღვრება და უკეთურება, რათა თქვენთვის შეეგნებინებინათ...“ (გვ. 75). ქერდოლი მეცნიერს, რჯულის მასწავლებელს ნიშნავს.

XXII ეპისტოლე:

კირიონ კათალიკოსი საპასუხო ეპისტოლეს უგზავნის სმბატ ვრკანის მარზპანს. კირიონისადმი სმბატის წინა ეპისტოლე მიმართული იყო აგრეთვე ქართველი ეპისკოპოსებისა და მთავრებისადმი, პასუხსაც კირიონი ქართველი ეპისკოპოსებისა და მთავრების სახელით უგზავნის. კირიონის პასუხი გა-

მოხატავს როგორც ქართველი აზნაურების, ასევე ქართველი ეპისკოპოსების ერთობლივ აზრს. კირიონი ლოცავს სმბატს სომხური ეკლესიის გაერთიანებისთვის და ულოცავს სპარსეთის მეფის ამ დავალების წარმატებით შესრულებას. შემდეგ ატყობინებს, რომ წარჩინება სპარსთა მეფემ მისცა არა მარტო სმბატს, არამედ კირიონსაც. ის წერს, – „...ისეთ წარჩინებულობას ვეწიე უფალთაგან მათი სიკეთის გამო, რომ ყველა ქრისტიანე ადაპყრობდა ხელებს და ითხოვდა მათ უკვდავებას...“ (გვ. 77).

შემდეგ სარწმუნოების შესახებ წერს. კირიონი ეთანხმება სმბატს ქართველი და სომეხი მამების ერთობის შესახებ. ეს ერთობა, მისი აზრით, ეფუძნებოდა იერუსალიმის სარწმუნოებას. „...ჩვენსა და თქვენს მამებს საერთო ჰქონდათ მას შემდეგ, რაც წმიდა გრიგოლმა მართლმადიდებლური სარწმუნოება დააწესა, რომელიც იერუსალიმში ისწავლა...“ (გვ. 77). აქ კირიონი უმატებს, რომ გრიგოლმა სარწმუნოება ისწავლა იერუსალიმში და იერუსალიმური სარწმუნოება „დაამტკიცა“. სმბატს მისთვის იერუსალიმური სარწმუნოების შესახებ არ მიუწერია. კირიონი აქაც დიპლომატიურად უპასუხებს – ის იძულებულია სპარსეთის შიშით ფორმალურად აღიაროს ის სარწმუნოება, რომელიც „მამებმა (ქართველ და სომეხ მამათა გაერთიანებულმა კრებამ) მიიღეს სპარსეთის ნებით წინა ეპოქაში, მაგრამ დასძენს, რომ „მამების“ მიერ მიღებული სარწმუნოება იერუსალიმური იყო. ჩვენცო, ბრძანებს ის, იგივე სარწმუნოება უცვლელად გვაქვსო დაცული, „ხოლო თუ ეგ მოსე სხვანაირად იწყნარებს, როგორც ჩვენ არ შეგვიწყნარებია, და თქვენ გსურთ ირწმუნოთ, ჩვენ მაგას არ დავემორჩილებით, რადგან რაც კი გვისწავლია, არ დავტოვებთ, ვინაიდან ჩვენი ეკლესიები ასე არიან დამტკიცებულნი“.

ცურტავის ეკლესიაში სომხურენოვანი მსახურების შესახებ წერს –

„ეკლესიის მსახურება არა რიგად შეგვიცვლია, ხოლო ეპისკოპოსმა, რომელიც დაგადგინეთ, ქართული და სომხური მწიგნობრობა თანაბრად იცის, სამსახურს ორივე მწიგნობრობით ასრულებს“ (გვ. 78).

ეპისტოლეს შემდეგი ნაწილიდან ჩანს, რომ სმბატ მარზპანი ქართლში ჩადიოდა ხოლმე და თაყვანს სცემდა მცხეთის ჯვარს, რომლის მაღლითაც მისი მშობლების ვედრებით ის გაჩენილა. ის ქართლშივე გაზრდილა და წარმატების გზაზე დამდგარა. მოსე ცურტავის ეპისკოპოსის ჩაგონებით სპარსეთიდან დაბრუნების შემდეგ მცხეთის ჯვრის თაყვანისსაცემად აღარ მისულა, რაც სწყინს კირიონს. კირიონი ლოცავს მეფეთა მეფესა და მას.

XXIII ეპისტოლე:

სმბატ მარზპანს ეპისტოლეს უგზავნის მოსე ცურტავის ეპისკოპოსი. ეს არის ძირითადად თავის მართლება და საყვედური სმბატისადმი. წინა ეპისტოლეში კირიონმა სმბატს აცნობა, რომ მას მოსე სარწმუნოების გამო არ უღვევია, არამედ თავისი ცოდვების გამო დაიბარა საკათალიკოსო კარზე, მოსე კი იმის მაგიერ, რომ დამორჩილებოდა, ღამით მალულად სომხეთში გაიქცა, გარდა ამისა, მზაკვარი ენითა და ბოროტმოქმედებით ბევრი მავნე საქმე გააკეთაო, – აცნობებს კირიონი. საპასუხოდ მოსე სწერს სმბატს, – გამოძიება იმისა, თუ რისთვის ვიდევნე ქართლიდან, იოლია, ეს თქვენ ადვილად შეგეძლოთ შეგემოწმებინათ, რადგანაც „სომხეთი და ქართლი ერთმანეთის მოსაზღვრენი არიან, აზნაურთაგან მრავალნი და ბევრნი გლესთაგან აქედან იქ მიდიან და იქიდან აქ, რომელთაგანაც უნდა შეგეტყვოთ“ (გვ. 80). შემდეგ აცნობებს, რომ ის კირიონის კარზე მივიდა თბილისში, კირიონმა ცხრა დღე ალოდინა და არ მიიღო, შემდეგ მცხეთაში

წავიდა, მოსე კი სომხეთში წავიდა დღისით და არა ღამითო.

შემდეგ აცნობებს სომხურენოვანი მსახურების შესახებ, – „მსახურებაც რომ შეცვალებს, ცხადია, არა-ეპისკოპოსი ნესტორიანი რომ დასვეს, ქართული მწიგნობრობაც არ იცის რიგიანად, არამცთუ სომხური, ისიც ცხადია“ (გვ. 82). აქედან ჩანს, რომ ცურტავის ეპისკოპოსის მიერ ქართული მწიგნობრობის ცოდნა, ბუნებრივია, პირველი რიგის ცოდნაა, ხოლო სომხურის ცოდნა უფრო მაღალ ცოდნად მიაჩნდათ. აქედან გამომდინარე, მოსახლეობის დაბალმა ფენებმა ქართული ენა ბევრად უკეთ იცის, ვიდრე სომხური, რადგანაც ქართული ენა დედაენაა, ხოლო სომხური ენა საეკლესიო სამსახურის ენა.

XXIV ეპისტოლე:

სმბატ მარზპანი პასუხს წერს მოსე ცურტავის ეპისკოპოსს – სმბატს არ მოსწონებია კირიონ კათალიკოსის პასუხი, – „...მოგვწერა ცრულ ასეთი მომაკვდინებელი სიტყვები“ (გვ. 83). აცნობებს, რომ აპირებს სასწრაფოდ სპარსეთის მეფესთან გამგზავრებას, სადაც ეცდება, რომ სპარსეთის მეფემ მოსე თავის საეპისკოპოსოში დააბრუნოს, კირიონის ნების წინააღმდეგ. აქედანაც ჩანს, თუ როგორ არის ქართული ეკლესია დამორჩილებული სპარსეთის ნება-სურვილს. სმბატი წერს – „ეხლა მე ფრიად საჩქაროდ კარზე მიწვევენ, შენ ადრეც გითხარი, რომ მივწერ-მეთქი მეფეთა მეფეს, რათა კეთილად ბრძანოს, რომ წახვიდე შენს ეკლესიაში, დაჯდე და შენი სარწმუნოებით იპყრა შენი ხალხი“ (გვ. 83). სპარსეთი მოსეს სარწმუნოებას არ შეეხება, ის სპარსეთის ბრძანებით ქართული ეკლესიის მონოფიზიტი ეპისკოპოსი გახდება.

მოსეს მოწოდება სმბატისადმი ყოფილა, – აელო მახვილი და შერკინებოდა ყოველ ქართლს. სმბატი წერს,

რომ ამჟამად არ შემიძლია „...ავიღო მახვილი და ყოველ ქართლს შევერკინო“ (გვ. 83). სმბატს ამის ძალა არ შესწევს იმჟამად. მაგრამ თუ თავის პოზიციას არ დათმობენ ქართველები, მაშინ მომავალში დაისჯებიანო. ქართველებიო, წერს ის, „...თუ იმავე სიხელეს იქნებიან და ჩვენთან ერთობისაგან განეშორებიან, მაშინ მათი სისხლი უფალმა ღმერთმა მათი თავისაგან მოიძიოს... თუ დაუმორჩილებლობის შესახებ შევიტყობთ და უფალი ღმერთი მარჯვე დროს მოგვცემს, ვინ იცის, იქნებ აქვე მიიღებს საზღაურს ღმრთისაგან, ხორციელ უფალთა ხელით“ (გვ. 84). მართლაც, მართალია, სმბატმა და სპარსეთმა ვერ შეძლეს ქართული ეკლესიის დასჯა და ქართველობის „სისხლის“ დაღვრა დაუმორჩილებლობის გამო, ანუ სომხურ ეკლესიასთან „ერთობის“ დარღვევისათვის 607-609 წლებში, მაგრამ 613-614 წლებში, იერუსალიმის აღების შემდეგ, ხოსრო II-მ მოიწვია ე.წ. „სპარსული კრება“, რომელსაც სმბატ ბაგრატუნი თავმჯდომარეობდა. ამ კრებამ გასცა უმკაცრესი ბრძანება – სპარსეთის იმპერიაში მცხოვრებ ყველა ქრისტიან ერს ან „სომხური სარწმუნოება“ უნდა მიეღო, ანდა დაეტოვებინა იმპერიის საზღვრები და სხვაგან გადასახლებულიყო.

XXV ეპისტოლე:

სომეხთა კათალიკოსი აბრაამი მეორე ეპისტოლეს უგზავნის კირიონ ქართლის კათალიკოსს. აბრაამი წერს, რომ მისი მიზანია არა წინააღმდეგობის გაღვივება ორ ეკლესიას შორის, არამედ „...მამათა სარწმუნოების ერთობა“ (გვ. 85). აბრაამს არ მოსწონებია კირიონის მიერ იერუსალიმის სარწმუნოების დამოწმება, – „...ნუ ვიქადით მხოლოდ წმიდა ქალაქის იერუსალიმის დიდებული და საპატიო სახელით...“ (გვ. 85). მართლაც, კირიონის სრულიად ლოგიკური მსჯელობის თანახმად, მართალი, ჭეშმარიტი სარწმუნოებისგან გადაუხვევია სწორედ სომ-

ხურ ეკლესიას, რადგანაც წმიდა გრიგოლმა თავისი სარწმუნოება ისწავლა იერუსალიმში, შემოიტანა და დანერგა სომხეთში, შემდეგ ქართველ და სომეხ „მამათა“ ერთობამ სწორედ ეს იერუსალიმური სარწმუნოება აღიარა სწორ სარწმუნოებად. კირიონის დროს კი ქართული ეკლესია კვლავ ერთგულია იერუსალიმისა და იგივე სარწმუნოება აქვს, რაც იმჟამად იერუსალიმშია დანერგილი. სომხური ეკლესია კი, პირიქით, უარყოფს იერუსალიმის სარწმუნოებას. აქედან შეიძლება დასკვნა, რომ წმიდა გრიგოლისგან დანერგილ იერუსალიმურ, „მამათა“ მიერ დამტკიცებულ სარწმუნოებას გადაუხვია არა ქართულმა, არამედ სომხურმა ეკლესიამ.

აბრაამი გაღიზიანებული სწერს კირიონს იერუსალიმის შესახებ, თითქოსდა იერუსალიმს „...მოსძარცვეს ღვთიური დიდება, გააშიშვლეს, სამოციქულო სარწმუნოება აღმოფხვრეს და მრავალი სხვადასხვა წვალება იქადაგეს“ (გვ. 85). აბრაამი უპასუხოდ არ ტოვებს კირიონის მსჯელობის უმთავრეს აზრს, რომ „მამათა“ მიერ აღებულ გეზს გადაუხვია არა ქართულმა ეკლესიამ, არამედ სომხურმა: – „თქვენ ეხლა რომ ქადილით მოგეწერეთ ჩვენ – ჩვენსა და თქვენ მამებს წმიდა გრიგოლმა იერუსალიმის სარწმუნოება მისცა და ჩვენ იგივე გვაქვსო, აბა, კარგად გამოიძიეთ და ნახეთ, რომ თქვენც და სხვებიც მრავალნი, წმიდა ქალაქის მეკიდრებთან ერთად, შეიცვალეთ მისგან, არა თუ იგივე გაქეთ, ხოლო ჩვენ ეხლაც იერუსალიმის სარწმუნოება გვაქვს“ (გვ. 85-86). ამის შემდეგ აბრაამი მსჯელობს ზეციური იერუსალიმის შესახებ, რადგანაც თითქოსდა ამქვეყნიურ იერუსალიმში ქალკედონური სარწმუნოება გავრცელდა.

ქალკედონური სარწმუნოება, ანუ „ცდუნება“, როგორც მას უწოდებს აბრაამი, „...ჩვენ ქვეყანაშიც შემოვიდა ბაბგენ სომეხთა კათალიკოსისა და გაბრიელ ქართველთა კათალიკოსის

დროს. ერთობით ეპისკოპოსებმა და აზნაურებმა დაწყველეს და გასცილდნენ... ესლაც წერილით არის დაცული ჩვენთან“ (გვ. 87).

ქალკედონიტობა ქართლსა და სომხეთში შემოსულა გაბრიელ ქართველთა და ბაბგენ სომეხთა კათალიკოსის დროს. გაბრიელის კათალიკოსობის თარიღი უცნობია, ბაბგენი ზოგიერთის აზრით, კათალიკოსობდა 490-516, ანდა 502/3-507/8 წლებში (გვ. 157). ს. კაკაბაძის აზრით, ის კათალიკოსობდა 522-527 წლებში, ხოლო გაბრიელი 522 წელს კათალიკოსია. აზრთა სხვადასხვაობაა იმ „ერთობის“ კრების შესახებ, რომელზედაც აბრაამი მიუთითებს. ზოგ მეცნიერთა აზრით, შემდგარა ორი კრება – 506 წელსა და 513 წლებში (გვ. 157); ყურადღება უნდა მიექცეს იმას, რომ აბრაამი არ წერს, „ერთობის“ კრება, რომელმაც ქალკედონიტობა უარყო, ბაბგენისა და გაბრიელის დროს ჩატარდაო. ის წერს, რომ ქალკედონიტობა ამ კათალიკოსების დროს შემოვიდაო, ხოლო შემდეგ, როცა ეს ცნობილი გახდა, „ეპისკოპოსებმა და აზნაურებმა“ ჩაატარეს ქართლ-სომხეთის საეკლესიო ანტიქალკედონური კრება. მართლაც, 506 წლის კრება ანტიქალკედონური კრება არ ყოფილა, არამედ ის უფრო „შემრიგებლური“ კრება ყოფილა (ქსე, ტ. 8; ქსე, ტ. 9, სტატ. „სომხური სამოციქულო ეკლესია“, გვ. 625. „დვინის 506 წლის საერთო კავკასიურ კრებაზე ქართლისა და ალბანეთის ეკლესიებთან ერთად სომხურმა ეკლესიამ მიიღო ზენონის კენოტიკონი და გადაჭრით დაგმო ნესტორიანელობა. ამის შემდეგ სომხურმა ეკლესიამ იწყო გადახრა მონოფიზიტობისაკენ, რომლის მემარცხენე ფრთა (იელიანიტობა) თავის ოფიციალურ სარწმუნოებად გამოაცხადა დვინის II ადგილობრივ კრებაზე (551-554)“. დვინის 506 წლის კრებას დაუგმია არა ქალკედონიტობა, არამედ ნესტორიანელობა, ამიტომაც, ს. კაკაბაძის თვალ-

საზრისი, რომ ანტიქალკედონური „ერთობის“ კრება ჩატარდა 522 წელს (ეპისტოლეთა წიგნი, გვ. 157), სწორი ჩანს, მით უმეტეს, რომ ემყარება თვით „ეპისტოლეთა წიგნის“ მონაცემებს. მართლაც, ქართულ-სომხურ-ალბანური გაერთიანებული ანტიქალკედონური კრება 520-იან წლებში უნდა ჩატარებულიყო. ამ დროს ახალი იმპერატორი იუსტინე 518 წლიდან, წინა იმპერატორისგან განსხვავებით, მკვეთრ ანტიმონოფიზიტურ პოლიტიკას ატარებს, რომელსაც სპარსეთმა მაშინვე დაუპირისპირა ანტიქალკედონიტობა.

შემდეგ, თავის ეპისტოლეში აბრაამი იწყებს კირიონის დარიგებასა და სწავლებას, თუ როგორ უნდა იქცეოდეს ის, – „ნუ დაავადდებით უარმყოფელთა სნეულებით... არ დავისაჯოთ და არ ვიყოთ მამათა წყევლის ქვეშ, რათა არ დავიმკვიდროთ გვენა“. ასე „არიგებს“ აბრაამი კირიონს და წერს, – „ნუ მივიჩნევთ დამრიგებლებს მტრად და ნუ ვიამაყებთ ჩვენდა თავად. ნუ გამოვჩნდებით უგონოდ და უწვრთნელად“. კირიონი ვითომდა „უგონოა“, რომელსაც „წვრთნა“ სჭირდება, და სხვა მრავალი დარიგებანი. როცა კირიონმა გაბედა და თავის III ეპისტოლეში სარწმუნოების სიმბოლოები გაუზზავნა აბრაამს, მან ძლიერ იუკადრისა და პასუხიც კი აღარ გაუზზავნა კირიონს. პასუხად მრგვლივმოსავლელი ეპისტოლე გამოსცა, რომელშიც, კერძოდ, წერდა, – „მათი უღმერთობა მესამე ეპისტოლეთი შევიტყვით. სიქადულით გაამაყებულებმა არ დატოვეს წვალება, არამედ ჩვენც თავისაკენ მიგვდრიკეს და უფსკრულის სწავლება გაბედეს“ (გვ. 121).

სომხური და ქართული ეკლესიები, მართლაც, არათანაბარ, უთანასწორო მდგომარეობაში რომ ყოფილან, ამ ეპისტოლეებიდანაც ჩანს – სომეხი კათალიკოსი უფლებას აძლევს თავის თავს „გაწვრთნას“ ქართლის კათალიკოსი, ამ უკანასკნელისგან „სწავლე-

ბას“ კი ძალზე უხეშად უკადრისობენ (ცხადია, ეს სპარსთა მიერ ერთი ეკლესიის დროებითი აღზევების გამო ხდებოდა). გარდა ამისა, ქართული ეკლესიის შინაურ საქმეში უხეშად ერევა – უკარნახებს, თუ რომელი ენით უნდა ხდებოდეს ღვთისმსახურება და როგორი სარწმუნოებრივი მიმართულებისა უნდა იყოს. თუ წინააღმდეგობას წააწყდებიან, მზად არიან აიღონ სპარსული მახვილი და შეუტონ მთლიან ქართლს.

აბრაამი თავის მეორე ეპისტოლეში მოსე ცურტავის ეპისკოპოსის შესახებაც წერს. კერძოდ, მას „ღვთისმოსავს“ უწოდებს. შემდეგ, წინადადებას აძლევს კირიონს, ერთმანეთი ნახონ „შენს საზღვარში, გინდა ჩვენსაში“.

ქართული ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრები კირიონის დროს მტკიცედ არის განსაზღვრული.

XXVI ეპისტოლე:

კირიონი უპასუხებს აბრაამს. პასუხი ცივი, სხარტი, ლაკონური და გასაოცრად ლოგიკურია.

კირიონი სწერს, რომ ქართველ და სომეხ იერარქებს შორის „...მშვიდობა და სიყვარული სუფევდა. ერთი წესი და სარწმუნოება ჰქონდათ, მით უფრო ჩემ დროს“ (გვ. 88). ძნელი სათქმელია, რა იგულისხმება საერთო „წესის“ ქვეშ. ადრე სმბატი კირიონს წერდა, – „სომხური მსახურება და წესი იყო თქვენში“ (გვ. 75), შემდეგ აბრაამ კათალიკოსმა მისწერა კირიონს, – „საერთო ღვთისმსახურება დაგვითესეს ჩვენ ჯერ ნეტარმა წმიდა გრიგოლმა და შემდეგ მაშტოცმა“ (გვ. 93). რას გულისხმობდა კირიონი, როცა წერდა „ერთი წესი და სარწმუნოება“ ჰქონდათ ჩვენს წინაპრებსო, გულისხმობდა თუ არა ის „საერთო ღვთისმსახურებას“, ანდა „სომხურ მსახურებასა და წესს“?

უნდა ითქვას, რომ ისტორიული ფაქტებისადმი თვალის არიდება და მიჩქმალვა იძლევა არა დადებით, არამედ უარყოფით შედეგებს. მომხდარი

ფაქტი თუ გამოწველივით არ იქნება გამოკვლეული, მრავალ უსიამოვნებას გამოიწვევს. ზემომოყვანილი მიჩქმალული ფაქტები ჯერაც რომ მტკივნეულია, იქიდანაც ჩანს, რომ თვით XX საუკუნის მიწურულს ეროვნებით სომხებად აცხადებენ პეტრიწონის მონასტრის აღმშენებელ ძმებ ბაკურიანებს, ივერონის მონასტრის ბერებსაც არ ასცდათ ეჭვის თვალი, მთელი მესხეთიც ვითომდა ქართული არ ყოფილა, აქ გავრცელებული სომხურენოვნების გამო.

ამ სატკივარს იმით მოეველება, რომ ჩვენმა მეცნიერებმაც ისევე, როგორც კირიონმა, პირდაპირ უნდა განაცხადონ „ერთი წესი და სარწმუნოება“ იყო სომხეთსა და ქართლში, როგორც სმბატი წერს, – „სომხური მსახურება და წესი იყო თქვენში“. ეს სრულებით არ არის სათაკილო, დასაფარი და დასამალი, სპარსეთის ნებით ქართულ ეკლესიაში ნაწილობრივ, დროებით, 50-70 წლის მანძილზე ქართულენოვან მსახურებასთან ერთად სომხურენოვანი მსახურებაც იყო დანერგილი: ქვემო ქართლი და მესხეთი სომხეთთან მეზობლობის გამო დიდი ხნის მანძილზე სომხურენოვანი დარჩა (საეკლესიო თვალსაზრისით) – ორი საუკუნე მაინც, ე.ი. მოსახლეობის დედაენა ქართული ენა იყო, რადგანაც ამ კუთხეთა მოსახლეობა ეროვნებით ქართველი იყო, სარწმუნოების ენა კი სომხური იყო – „წესი და სარწმუნოება“ სომხურ ენაზე აღესრულებოდა. თუ ამ ფაქტს ვაღიარებთ, მაშინ საფუძველი გამოეცლება ნ. მარისა და სხვათა მიერ წამოყენებულ თეორიას სამხრეთ საქართველოში ქალკედონიტი სომხების გაქართველების შესახებ. ამ თეორიამ ლამის არის ქართული ეკლესიის იურისდიქციის ძველი საზღვარი მესხეთში აწყურამდე მიიყვანოს და ქართული საეკლესიო კულტურა – ოშკი, ბანა, ხახული, სხვა მატერიალური და სულიერი საეკლესიო სიმდიდრენი უცხო ერის კუთვნილებად აქციოს.

დაუფარავად უნდა ვაღიაროთ, რომ მესხეთში ცხოვრობდნენ არა ქალკედონიტი სომხები, რომელნიც ვითომდა შემდეგ გაქართველდნენ, არამედ „სომხურენოვანი“ ქართველები, ხოლო ქვემო ქართლში ცხოვრობდნენ ეროვნებით ქართველი მონოფიზიტები, ისინიც „სომხურენოვანი“ საეკლესიო თვალსაზრისით, ანუ ქართული დედაენისა და სომხური საეკლესიო ენის მქონენი.

კირიონის ამავე ეპისტოლედან აბრაამისადმი ჩანს, რომ ქართლის მამამთავარი სომხეთის მამამთავრის შენიშვნას „ბრძანებას“ უწოდებს, ლაპარაკია მოსე კათალიკოსის შესახებ. კირიონი წერს, – „მისი ბრძანებისამებრ განვიშორეთ იგი ჩვენგან“ (გვ. 88).

ცურტავის ეპისკოპოს მოსეს შესახებ წერს, – სანამ მას ეპისკოპოსად ვაკურთხებდით, უნდა ეთქვა – მე თქვენგან არ მივიღებ კურთხევას, რადგან მართლმორწმუნე არა ხარო, – „მაგაზე ადრე, რომლებიც ცურტავს იყვნენ წმიდა შუშანიკიდან მოყოლებული... სომეხთაგან და ზოგნი ქართველთაგან, სომხეთში განსწავლულნი მეცნიერნი და მოძღვარნი იყვნენ“. „ერთობის“ დროს, VI საუკუნის პირველ ნახევარსა და შემდგომ, ქართველები, თურმე, სომხეთში იღებდნენ სწავლა-განათლებას. ეს არ არის გასაკვირი, ამ ეპოქაში სპარსთა მიერ ყოველივე ბიზანტიური აკრძალული იყო (ისევე როგორც V საუკუნეში სომხეთში აკრძალული იყო ბერძნული სწავლა-განათლება და წიგნები), ამის გამო ქართველები იძულებულნი იქნებოდნენ სომხეთში მიეღოთ ქრისტიანული განათლება, რადგან სომხეთი იმ დროს ქრისტიანული განათლებისა და კულტურის ერთი მძლავრი კერათაგანი იყო, საკმარისია იმდროინდელი სომხური ფილოსოფიის დასახელება. გუგარქი, ანუ ქვემო ქართლი სომხეთს უშუალოდ ემეზობლებოდა, გუგარქელებმა სომხური ენაც იცოდ-

ნენ, ამიტომაც სომხეთში განათლების მისაღებად მათ გამგზავრებას არაფერი დააბრკოლებდა.

კირიონი შემდგომ წერს – „ერთობა იყო ქართველთა და სომეხთა შორის და წმიდა უფლის გრიგოლის მთელ სამწყსოში ერთობა იყო იერუსალიმის სარწმუნოებასთან, რომლითაც რომაელნი ცხოვრობენ“ (გვ. 90). კირიონი როცა წერს, „ერთობა იყო ქართველთა და სომეხთა შორის“, გულისხმობს არა იმას, რომ ქრისტიანობის შემოღების დროიდან IV საუკუნიდან იყო „ერთობა“ სომეხთა და ქართველთა შორის, არამედ იმას, რომ სარწმუნოებრივი და „წესებით“ ერთობა დამყარდა გაბრიელ და ბაბგენ კათალიკოსების შემდეგ – „მამათა“ კრების გადაწყვეტილებით 506-520-იანი წლებიდან. ეს „ერთიანი“, სარწმუნოებრივად რაღაც „უნიტარული“ მაგვარი, ეკლესია ამ დროისათვის წმიდა გრიგოლის ეკლესიად მიუჩნევიათ, სარწმუნოებრივად ის თავისთავადი და დამოუკიდებელი კი არ ყოფილა, არამედ იერუსალიმზე ყოფილა დამოკიდებული, იერუსალიმის სარწმუნოება ჰქონია.

ეს ის მსჯელობაა იერუსალიმის სარწმუნოების შესახებ, რომლის მოსმენაც კი არ სურს აბრაამს.

„რომის მამამთავარი წმიდა პეტრეს საყდარზე ზის, ალექსანდრიელი – წმიდა მარკოზ მახარებლის, კონსტანტინოპოლელი – წმიდა იოანე ნათლისმცემლისა (უნდა იყოს იოანე მახარებელისა. ავტ.) და იერუსალიმელი – უფლის ძმის წმიდა იაკობისაზე. რა სარწმუნოებაც მათ ეპყრათ, ჩვენც ის მოგვცეს, ჩვენ და ჩვენი მამები აქამდე ვიცავდით, ესლა რისთვის დავტოვოთ იგი და თქვენ გერწმუნოთ? სხვა მართლმადიდებელი ეპისკოპოსებიც, რომელნიც ურიცხვნი არიან, მეფენი და მთავარნი და მთელი მართლმადიდებელი ქვეყნები, ყველა ესენი როგორ უნდა მივატოვოთ და თქვენ შემოგიერთდეთ?“ (გვ. 90). –

კირიონის ამ პასუხიდან აშკარად ჩანს, რომ სომხეთი მოითხოვს, ქართლი მას შეუერთდეს სარწმუნოებრივად. ეს კი თავისთავად გამოიწვევდა ქართული ეკლესიის მოწყვეტასა და იხოლაციას მსოფლიო ქრისტიანობისაგან, რადგანაც სომხეთი ფაქტობრივად იხოლირებული აღმოჩნდა მსოფლიოს ქრისტიანობისაგან. კირიონს რომ არ დაეგვირგვინებინა ქართულ ეკლესიაში უკვე ასურელი მამების დროიდან ჩასახული მოძრაობა მსოფლიო ეკლესიასთან მჭიდრო კავშირის არსებობისთვის, ქართული ეკლესია მტკიცე ერთობას შექმნიდა სომხურ ეკლესიასთან და მასაც ალბანური ეკლესიის ბედი მოელოდა. ცნობილია, ალბანურმა ეკლესიამ მჭიდრო კავშირი შეკრა სომხურ ეკლესიასთან, ამის გამო იგი მოწყდა მსოფლიო ეკლესიას, შედეგად ალბანეთში საუკუნეთა მანძილზე დაინერგა სომხურენოვანი ღვთისმსახურება, სომხური კულტურა ალბანელებისთვის სრულიად მისაღები, თითქმის მშობლიური იყო, შედეგად ალბანური ეკლესია სომხური ეკლესიის ნაწილად იქცა, რის გამოც ალბანური ეკლესია გაუქმდა, მისი ადგილი სომხურმა ეკლესიამ დაიჭირა. იგივე მოელოდა ქართულ ეკლესიას, თუ არა კირიონის დიდად დასაფასებელი მოძრაობა, რომელიც ეფუძნებოდა „ასურელი მამების“ ღვაწლს.

კირიონის პასუხიდან ჩანს, რომ მის დროს, ე.ი. VII საუკუნის დასაწყისში ქართულ ეკლესიას 35 ეპისკოპოსი ჰყავდა. „ქართლში სულ 35 ეპისკოპოსია. ეგ მოსე საიდან აღმოჩნდა მხოლოდ ერთი მეცნიერი და მართლმადიდებელი და სხვა ყველა მწვალებელი?“ (გვ. 90).

კირიონს სრულიად დამოუკიდებლად უჭირავს თავი, ის არავითარ დაქვემდებარებას არ გრძნობს სომეხი იერარქის მიმართ. კირიონი აქებს სპარსეთის შაჰს. ღმერთმაო, წერს ის, „...მეფეთა-მეფის დიდებისაგან უფრო განმადიდა და წარმატებულ მეო,

ვიდრე ჩემი მამები, მით უმეტეს კი, ვიდრე ჩემი ამხანაგები“ (გვ. 90).

კირიონი სთავაზობს აბრაამს, იცხოვრონ ისევე მშვიდობით, როგორც ქართველი და სომეხი მამები აბრაამამდე, – „ხოლო თუ სხვაგვარად გნებავთ იფიქროთ, მეტს ნუ გაირჯებით და ამისათვის მეტად ნუღარ მოგვწერთ. შემდეგ მე სომხეთზე გზით გაგლა მომიწევს ოდესმე – ღმერთი თუ მადირსებს, რომ იერუსალიმს წავიდე წმიდა ადგილთა თაყვანისსაცემად, თორემ სხვა რამ საქმე არა მაქვს“ (გვ. 91).

კირიონი უარზეა აბრაამთან შეხვედრაზე „...დროის გამო მოუცლელი ვარ, ბრალს ნუ დამდებთ“ (გვ. 91).

XXVII ეპისტოლე:

აბრაამ კათალიკოსი III ეპისტოლეს უგზავნის კირიონს. მისი კილო სავსებით შერბილებულია: – „...განვახლოთ სულიერი სიყვარული, რომელიც ორივე ხალხს შორის იყო, ის მოძღვრება. რომელიც ერთი წყაროდან მიგვიღია... საერთო ღვთისმსახურება დაგვითესეს ჩვენ და თქვენ ჯერ ნეტარმა წმიდა გრიგოლმა და შემდეგ მაშტოცმა“ (გვ. 93). საერთო ღვთისმსახურების შესახებ ხშირად ლაპარაკობენ სომეხი იერარქები და სმბატ მარზპანი. კირიონიც წერს საერთო წესსა და სარწმუნოებაზე. ეს საერთო წესი (ალბათ ტიპიკონი), საერთო სომხურენოვანი ღვთისმსახურება და საერთო სარწმუნოება ქართლის იერარქებს მიუღიათ ქართლის სამეფოს გაუქმების დროს, დაახლოებით VI საუკუნის 20-იან წლებში, სომეხ-ქართველთა საეკლესიო კრებაზე, ცხადია, სპარსთა იძულებით.

როცა აბრაამი წერს, საერთო ღვთისმსახურება დაგვითესეს ჯერ წმიდა გრიგოლმა და შემდეგ მაშტოცმაო, აქ იგულისხმება არა მაშტოცის მიერ ქართული ანბანის შექმნა, არამედ სომხურენოვანი საერთო ღვთისმსახურებისათვის საჭირო სომხური წმიდა წიგნების გამოყენება ქართულ ეკლესიაში

(ცხადია, ქართულ ეკლესიაში ქართულენოვანი ღვთისმსახურება უპირველესი, უმთავრესი იყო, მაგრამ ქართულთან ერთად ზოგჯერ (ანდა ზოგიერთ ადგილას) სომხურენოვანიც დაინერგა, უნდა ვიგულისხმოდ, რომ სრულდებოდა არა სომხურენოვანი წირვა-ლოცვა, არამედ შერეული ქართულ-სომხური წირვა-ლოცვა, ისე, როგორც ამჟამად ჩვენში ზოგიერთ რეგიონში არსებობს შერეული ქართულ-ბერძნული, უფრო კი ქართულ-რუსული წირვა-ლოცვა. ანდა ქართული წირვა-ლოცვის დროს ზოგიერთი ასამაღლებელი ითქმოდა სომხურ ენაზე, ისე როგორც ამჟამად ითქმის ქართული ღვთისმსახურებისას რუსულ ანდა ბერძნულ ენებზე (უფრო სწორად, სლავურად). შეიძლება ზოგიერთი კვერქისი ანდა მცირე ლოცვა, მრწამსი, სამოციქულოს ან სახარების კითხვა წირვისას ზოგჯერ სომხურად აღესრულებოდა. ასეთი პრაქტიკა – შერეული წირვა-ლოცვა არსებობს და დადასტურებულია მსოფლიო ქრისტიანულ ეკლესიაში. ამჟამადაც კი, თვით კათოლიკური წირვის დროს კათოლიკურ ქვეყნებში, ერთ მომენტში ლოცვა „უფალო შეგვიწყალებ“ ითქმის ბერძნულ ენაზე – „კირიე ელესონ“. ბერძნულ ენაზე და არა რომელიმე სხვა ენაზე ამ სიტყვების თქმა ტრადიციანია, თუმცა ამ წირვას შეიძლება ბერძენი საერთოდ არ ესწრებოდეს.

მაშტოცის მიერ შექმნილი სომხური ანბანით დაწერილი სომხური წიგნები საჭირო იქნებოდა ქართულ ეკლესიაში, რადგანაც ქართულ წირვა-ლოცვასთან ერთად სომხურადაც მიდიოდა „საერთო ღვთისმსახურება“.

წმიდა გრიგოლიც ამ „საერთო ღვთისმსახურების“ გამო მოიხსენიება ქართულ ეკლესიასთან კავშირში, რადგანაც „საერთო სარწმუნოებას“ ეფუძნებოდა ეს ქართულ-სომხურ-ალბანური უნიტარულის მაგვარი ეკლესია, რომ-

ლის ზემდგომი სომხური ეკლესია იყო, დაარსებული წმიდა გრიგოლის მიერ.

ჩანს, აბრაამს სურდა ეთქვა, – „საერთო ღვთისმსახურება გრიგოლისა და მაშტოცისა დაითესა ჩვენში და თქვენში“. მართლაც, „საერთო ღვთისმსახურება“ აბრაამს წმიდა გრიგოლისა (IV ს-ში) და მაშტოცის (V ს-ში) დანერგილად რომ არ მიაჩნია, იმავე ეპისტოლედან ჩანს, სადაც აბრაამი „საერთო სარწმუნოებისა და ღვთისმსახურების“ შემოღების თარიღად მიიჩნევს VI საუკუნის დასაწყისს და არა IV-V საუკუნეებს. „ერთობა“ ქართულ და სომხურ ეკლესიებს შორის იწყება გაბრიელ კათალიკოსიდან (VI ს-ის დამდეგი) და არა მანამდე. VI საუკუნემდე აბრაამი არ ასახელებს არც ერთ ქართველ იერარქსა თუ მოღვაწეს, არ ასახელებს რაიმე საეკლესიო მოვლენასა თუ მომენტს საეკლესიო ცხოვრებაში, რომელიც დაადასტურებდა ქართული და სომხური ეკლესიების „ერთობას“ VI საუკუნემდე. ასეთი ძველი „ერთობის“ დამადასტურებელი რაიმე ფაქტი ან წყარო რომ ჰქონოდათ სომეხ იერარქებს და სმბატ მარზპანს, ისინი აუცილებლად მოიხსენიებდნენ, როგორც უპირველესი მნიშვნელობის საბუთს. მაგრამ ისინი მხოლოდ გაბრიელ და ბაბგენ კათალიკოსების ეპოქას დებენ „ერთობის“ დასაწყის თარიღად. ასევე სომხურენოვანი ღვთისმსახურების დანერგვის თარიღად ცურტავში მათ მიაჩნიათ არა IV-V საუკუნეები, არამედ წმიდა შუშანიკის შემდგომი ეპოქა, ეს არის VI საუკუნის დასაწყისი. მის საფლავზე აგებულ ეკლესიაში და მერე გუგარქში ამ ახალი საეკლესიო ენის გავრცელებას VI საუკუნის დასაწყისამდე ვერ შეძლებდნენ. ასე რომ, აბრაამისავე თანახმად, საერთო ღვთისმსახურება ქართლსა და სომხეთში გავრცელდა არა გრიგოლისა და მაშტოცის დროს, არამედ VI საუკუნის დასაწყისში, ბაბგენის და გაბრიელის დროს. თუმცა, საერთო

ღვთისმსახურება გრიგოლის მიერ შემოქმედებად, ღვაწლად ითვლებოდა, ხოლო მაშტოცის სომხური ანბანით დაწერილი წიგნები ორივე ეკლესიაში გამოიყენებოდა.

ქართული სახელმწიფოს გაუქმების დროს სპარსეთი სომხურ ეკლესიას უპირატესობას ანიჭებდა მთელ იმპერიაში. ეს საყოველთაოდ არის ცნობილი, ამიტომაც არ არის გასაკვირი ეკლესიათა შორის ასეთი სახის „ერთობის“ დაარსება. აბრაამი ასახელებს „ერთობის“ დანერგვის მონაწილე ქართველ იერარქებს, რომელთაც ქალკედონის კრება დაუგმიათ, – „...შენმა წინაპარმა ნეტარმა გაბრიელ ქართლის კათალიკოსმა დაწვევლა ჩვენ ნეტარ მამებთან ერთად თავისი თანამოსაყდრეებითურთ, რომელთა სახელებია ესენი: თვითონ გაბრიელ ეპისკოპოსი მცხეთისა სახელოვანი, პალგენ ეპისკოპოსი სეფესახლისა, ელიფას ეპისკოპოსი სამურიალი, სამუელ ეპისკოპოსი ტუმასუელი, დავით ეპისკოპოსი ბოლნისისა, იაკობ ეპისკოპოსი ორტავისა, სტეფანის ეპისკოპოსი უსთავისა, საჰაკ ეპისკოპოსი ტფილისისა, ელაგეს ეპისკოპოსი მანგლისისა, ენეს ეპისკოპოსი მარუელი, ევგენეს ეპისკოპოსი, სამთაველი იოსებ, ეპისკოპოსი ადსუელი, იოვან ეპისკოპოსი სარუსთიელი, იოსებ ეპისკოპოსი კუხორდოსი, ეზრას ეპისკოპოსი კისდადისა, ენოქ ეპისკოპოსი წილკნისა, იოსებ ეპისკოპოსი მიდამილი, ლაზარ ეპისკოპოსი ბოლდბილი, თეოდოროს ეპისკოპოსი ფორთის, ზაქარია ეპისკოპოსი კასდრელი, ფოკას ეპისკოპოსი ტსერმილი, ისააკ ეპისკოპოსი ქუნანაკერტისა, თომა ეპისკოპოსი ტარსისა, ესტგენ ეპისკოპოსი ქორზონისა“ (გვ. 97-98).

საინტერესოა, რომ აბრაამი გაბრიელ კათალიკოსთან ერთად ასახელებს სეფესახლის ეპისკოპოს პალგენს. ასეთი ცნობა ეთანხმება ქართულ წყაროებს, რომელთა მიხედვითაც მცხეთაში იჯდა ორი ეპისკოპოსი, ერთი იწოდებოდა „კათალიკოს მთავარეპისკოპოსად“ და ის მეთაურობდა

ეკლესიას, ხოლო მეორე, ძველი ეპისკოპოსი სამთავროში იჯდა. ეს ეპისკოპოსი კათალიკოსობის დაწესებამდე მეთაურობდა ქართულ ეკლესიას. კათალიკოსობის დაწესების შემდეგ მისი ტახტი არ გაუქმებულა და მცხეთაში ორი ეპისკოპოსი აღმოჩნდა. სამთავროში, როგორც თვით სიტყვიდანაც ჩანს, მთავართა სასახლე იყო ანუ სეფესახლი. შეიძლება ამიტომაც უწოდებს მას „სეფესახლის ეპისკოპოსს“ აბრაამი. ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით, სამთავროში მჯდომი მცხეთელი მთავარეპისკოპოსის სამწესოში შედიოდა დასავლეთ საქართველოს ვაკე – კერძოდ, ხონი. დასავლეთ საქართველოს მთიანეთი, კერძოდ, რაჭათაკვერი ნიქოზის საეპისკოპოსოში შედიოდა. ეს, ცხადია, დასავლეთ საქართველოს საეპისკოპოსოების წარმოშობამდე. თვით გვიან შუა საუკუნეებშიც კი დასავლეთ საქართველოს ერთ ტერიტორიაზე კვლავ ახორციელებდა თავის უფლებამოსილებას მცხეთელ-სამთავროელი მთავარეპისკოპოსი. დასავლეთი საქართველო ხოსროიანთა სამეფო მამულად ითვლებოდა. კერძოდ, როცა მეფეებმა მირმა და არჩილმა საქართველოს სამეფო გაიყვეს, მთელი დასავლეთი საქართველო, როგორც „საუხუცესო“ ტერიტორია, გაუყოფელი დარჩა მთლიანად მეფე არჩილს. ასევე სამეფო ტერიტორია იყო კახეთიც. ამიტომაც, ჩანს, ამ სამეფო მიწებზე სეფესახლის ეპისკოპოსი თავის უფლებას ახორციელებდა.

XXVIII ეპისტოლე:

კირიონი საპასუხო ეპისტოლეს უგზავნის აბრაამს: – „თქვენ ისე გვწერთ ჩვენ, როგორც ახალნერგსა და ახალმორწმუნეს და ისე არ გვწერთ, როგორც შეჭფერის პატიოსანს და მარად მართლმადიდებელს, რადგან დღეს ღვთის მოწყალებით მთელ ქვეყანაზე უფრო მოწინავე ვართ და მართლმადიდებელი, ვიდრე ცოტა ვინმე...“ (გვ. 100).

შემდეგ: „...ჩვენი და თქვენი სარწმუნოება ერთი იყო და მთელი სარწმუნოება იერუსალიმიდან გვქონდა და გვაქვს, როგორც ეწერა“. კირიონი არ უარყოფს საერთო სარწმუნოების არსებობას და უმატებს – როგორც შენს ეპისტოლეში ეწერაო, აბრაამმა კი მისწერა ის, რომ საერთო ღვთისმსახურება იყო ჩვენთან და თქვენთანო. კირიონი ამას არ უარყოფს.

აღსანიშნავია, რომ კირიონი ასე მსჯელობს: ქართული ეკლესია მართლმადიდებელი იყო და არის, აბრაამამდე სომხეთის კათალიკოსიც მართლმადიდებელი იყო და სწორი სარწმუნოების მქონე, ახლა კი, აბრაამის დროს, სომხეთის სარწმუნოება შეიცვალა იმიტომ, რომ გადაუხვია იერუსალიმის სარწმუნოებიდან, – „თქვენზე ადრე, რომ მაგ საყდარზე ნეტარი მოსე იჯდა, ჩემსა და მას შორის დიდი სიყვარული იყო... ვიდრე თქვენამდე მოაღწევდა მაგ საყდრის დაკავების უამბი, ჩვენი და თქვენი სარწმუნოება ერთი იყო...“ (გვ. 101).

შემდეგ წერს, – „ხოლო უკეთუ გსურს გამოიძიო ჩვენი სარწმუნოება და გაიცნო, ვათარგმნინე და მოვატანინე ოთხ კრებათა წიგნები, რომლებითაც რომაელნი ხელმძღვანელობენ წმიდა ანასტასსა და წმიდა სიონშიც იგი იქადაგება. უნდა თუ არა ვისმეს, ჩვენი სარწმუნოება ეს არის“ (გვ. 102). სომხური ეკლესია აღიარებდა სამ მსოფლიო კრებას, ხოლო მეოთხეს, ქალკედონისას, წყევლიდა, კირიონი კი ოთხივე კრების წიგნებს უგზავნის – „...ეს არის ჭეშმარიტი სარწმუნოება“, – წერს კირიონი.

XXIX ეპისტოლე:

აბრაამი საყოველთაო მრგვლივ მოსაველელ ეპისტოლეს აგზავნის მთელ სომხეთში, რომელშიაც გადმოსცემს სარწმუნოების მონოფიზიტურ მრწამსს და გმობს ქალკედონიტობას.

ქალკედონიტობა მთელ ქვეყანაზე გავრცელდაო, წერს ის, – „...ვიდრემდის თითქმის ამ მოსაზღვრე და ერთი სარწმუნოებით განათლებულ ქვეყნებს არ მიაწია, ქართლს და ალბანეთს ვიტყვი, რომელთაც მყრალი თესლი ზემოთქმულთა დიდებით შეიწყნარეს, თვის შორის დაამტკიცეს“ (გვ. 120). ჩემზე ადრე მყოფმა კათალიკოსმა ამის შესახებ მისწერა ალბანეთს, მე ქართლს მივწერეო, კირიონმა ცურტავის ეპისკოპოსი განდევნა მართლმადიდებლური სარწმუნოების გამო, „...წმიდა შუშანიკისგან დადგენილი სომხური მსახურება, ჩვენს საწინააღმდეგოდ რომ ამხედრდა, შეცვალა, ამისათვის მივწერეთ...“

შემდეგ „...ჩვენც იგივე ვბრძანეთ ქართველთა შესახებ: სრულიად არ ეზიაროთ მათ არც ლოცვაში, არც ჭამასა და სმაში. არც მეგობრობაში, არც დედამშუპობაში, არც სალოცავად წასვლით ჯვარში, რომლითაც განთქმულია მცხეთის მიდამოები, არც მანგლისის ჯვარში, ნურც ჩვენს ეკლესიაში მიიღებთ მათ, არამედ მათთან ქორწინებითაც სრულიად განეშორეთ, მხოლოდ იყიდეთ და მიჰყიდეთ ვითარცა ურიებს, იგივე ბრძანება უცვლელად რჩება ალბანელთათვისაც...“ (გვ. 122).

ასეთია ცნობები „ეპისტოლეთა წიგნისა“ კირიონის შესახებ.

არსენ საფარელის თხზულება „განყოფისათვის ქართველთა და სომეხთა“ პირიონის შესახებ

ქართული ეკლესიის VI და VII საუკუნეების ისტორია გადმოცემულია თხზულებაში, რომელსაც ეწოდება „განყოფისათვის ქართველთა და სომეხთა“ (არსენი საფარელი, „განყოფისათვის ქართველთა და სომეხთა“, ზ. ალექსიძის გამოც. 1980). ავტორობა მიეწერება არსენი მცხეთელ კათალიკოსს. ტექსტი მუხლებად დაყო ზ. ალექსიძემ.

ჩანს, ტექსტის I და II მუხლი შემდეგი დროის დანამატი, ანდა ეკუთვნის თვით არსენი საფარელს, რომელმაც, თავის მხრივ, გამოიყენა ანონიმი VII საუკუნის ისტორიკოსის თხზულება. ასეთი ვარაუდის გამოთქმის უფლებას იძლევა ტექსტის ანალიზი. ეს თხზულება ფურცლებადილი ჩავარდნია ხელთ გვიანი შუა საუკუნეების რედაქტორს, რომელსაც არასწორად დაუწვია ფურცლები.

ტექსტი უნდა იწყებოდეს III მუხლის წინადადებით – „განყოფა სომეხთა ქართლისაგან უეჭუელად აღწერე წიგნსა ამას შინა“ (არსენი საფარელი, განყოფისათვის, გვ. 78). აქ ყურადღება უნდა მიექცეს ავტორის იდეოლოგიურ პოზიციას – არა ქართლი და ქართველები განშორდნენ სომეხებს, არამედ პირიქით, სომეხები განშორდნენ ქართლს – მართლმადიდებლობას. საქართველო მართლმადიდებელი იყო და ასეთივე დარჩა, რწმენა არ შეუცვლია, ხოლო სომეხები განშორდნენ მას, ესე იგი არამართლმადიდებლები გახდნენ.

პირიონთან დაკავშირებით მისი ტექსტი, ჩვენს მიერ ახალი ქართულით გადმოღებული, ასეთია -

XIII მუხლი – მავრიკე კეისარმა (582-602), სომხეთის დიდი ზორავარის მუშელ მამკუენის ხელით სომხეთი გადასცა სპარსეთის შაჰს - ხოსროს. თავის მხრივ ხოსრომ, ღვინის ჩათვ-

ლით, ყოველივე კეისარს დაუმორჩილა. და იქმნა მათ შორის მშვიდობა.

ხოსრომ მუშელი გაგზავნა კონსტანტინოპოლში. კონსტანტინოპოლში მისვლისას მუშელი არ ეზიარა ბერძნებთან ერთად. და არც სხვა სომხები. გამოიკითხა კეისარმა და აუწყეს მიზეზი – ქალკედონის კრებასა და ქრისტეს ორ ბუნებას არ ვცნობთო.

მუშელმა უპასუხა: ნუ ინებებთ, რომ ჩვენ ქალკედონიტობა შევიწყნაროთ ჩვენი უმეცრებით ანდა თქვენდამი შიშის გამო, უმჯობესია, ბრძანოთ და ჭეშმარიტება ჩვენი მოძღვრებისგან მოისმინოთ.

უბრძანა ბერძენთა მეფემ სომხეთის კათალიკოს მოსე ელივარდელს (574-604) და მის ეპისკოპოსებს, რათა მისულიყვნენ კონსტანტინოპოლში და კვლავ გამოვკვლილვით გამოეძიათ სარწმუნოებრივი სიმართლე, მართალი კი დაემტკიცებინათ.

მოსე კათალიკოსი არ დაემორჩილა და არ წავიდა, არამედ უთხრა ბერძენთა მოციქულებს:

არ გადავალ მდინარე აზატზე, რომელიც საზღვარია სპარსთა და ბერძენთა შორის, არ შევჭამ ბერძენთა ფურნიდს და არ შევსვამ ბერძენთა თერმონს (ფურნიდს აფუებულ პურს ეწოდებდა, თერმონს წყლით გაზავებულ ღვინოს), ასევე უპასუხეს ვასპურაგანის ეპისკოპოსებმაც, რომელნიც სპარსთა სახელმწიფოს ემორჩილებოდნენ. არც მათ ინებეს წასვლა.

ხოლო ტაროს ეპისკოპოსი და სხვა ბერძენთა მორჩილი სომეხი ეპისკოპოსები სასწრაფოდ ჩავიდნენ კონსტანტინოპოლში.

კვლავ გამოიძიეს და მეორედ დაამტკიცეს ქალკედონის კრების სისწორე მავრიკ მეფის წინაშე.

ყველამ ერთობით აღიარა ქრისტეს ჭეშმარიტი ორი ბუნება.

დაწერეს ფიცი ბერძნებთან ერთობის შესახებ და წამოვიდნენ.

როცა სომხეთში მოვიდნენ, მათი სარწმუნოება არ შეიწყნარა მოსე კათალიკოსმა და მისმა სხვა ეპისკოპო-

სებმა, რომელიც სპარსთა მიერ დაპყრობილ ნაწილში ცხოვრობდნენ და გაიყო სომხეთი სარწმუნოებრივად.

ქალკედონიტებმა დაიდგინეს კათალიკოსად იოანე კოგოვიტელი (590-611).

V მუხლი – ქართველმა კათალიკოსმა კირიონ მცხეთელმა და ჰერთა კათალიკოსმა აბაზმა იხილეს, რომ სომხური ეკლესია კვლავ დვინის იმ კრების ერთგულია, რომელიც აბდიშო ასურის ხელით ჩაატარეს და რომელმაც წმიდა მსოფლიო საყვლთაო კათოლიკე ეკლესიას ჩამოაცილა სომხური ეკლესია.

როცა ასეთი პრაქტიკა კვლავ აღორძინებული იხილეს კირიონ კათალიკოსმა (591-615), ჰერთა კათალიკოსმა აბაზმა (552-596) და სივნიეთის ეპისკოპოსმა გრიგორმა, შეიქნა დიდი დავა სომხეთსა და ქართლს შორის.

ქართველნი ამბობდნენ, რომ წმიდა გრიგოლმა საბერძნეთიდან მოგვცა ჩვენ სარწმუნოება, რომელიც თქვენ დაუტყვევთ, მისი წმიდა ანდერძი უარყავით და აბდიშო ასურს და სხვა ბოროტ მწვალებლებს დაემორჩილენით.

ამ მხილების შემდეგ სომხებმა ქართლი დააბეზდეს სპარსთა მეფესთან, რომ ქართველებს საბერძნეთის სარწმუნოება აქვთ.

ასეთივე დავა იყო ქართველთა და სომეხთა შორის წინათ, ნერსე II-ის დროსაც. ასევე იყო მის საკათალიკოსო ტახტზე მჯდომ აბრაამის დროსაც.

ამ დროს განდევნა ქართლის კათალიკოსმა კირიონმა მოსე ცურტავის ეპისკოპოსი თავისი ეპარქიიდან, რომელიც წმიდა შუშანიკის საფლავზე იყო.

თხოვა აბრაამმა კირიონს ეს ეპარქია, ხოლო მან არ მისცა. და გადიდა მათ შორის ცილობა.

მოუხმო აბრაამმა არარატის პროვინციის სამღვდლოებას და უთხრა მათ: ან შეაჩვენეთ ქალკედონის კრება, ან გადით ჩვენი სამკვიდრებელიდან. ზოგიერთი დაემორჩილა და შეაჩვენეს

წმიდა კრება, ზოგიერთი კი არ დაემორჩილა და განიდევნენ.

VI მუხლი – აბრაამის შემდგომ დაჯდა კათალიკოსად კომიტასი (607-629), რომელიც ძალზე მდიდარი იყო, შესამოსლის მოყვარე, ბივრილის პატიოსანი თვლებით ამკობდა კვერთხის თავებს. ეს უფრო მეტად მოძულე იყო ქალკედონის კრებისა. მისცა შვიდი საეპისკოპოსო ჰერთა კათალიკოსს და შეიერთა ის. მისცა ჯვრის ტარების პატივი სივნიეთის ეპისკოპოსს. ასეთი ხერხით მთელი სომხეთი გააერთიანა ქალკედონის კრების საწინააღმდეგოდ. გამოძებნა ვინმე დაწყველილი იოანე მაირაგომელი, აღჭურვა ქალკედონიანობის საწინააღმდეგო წიგნებით და აღუთქვა მის შემდეგ საკათალიკოსო ტახტი. ათარგმნინა მონოფიზიტ და სხვა მწვალებელ ერესიარქთა წიგნები, გაავრცელა და ამ ტყუილით მთელი სომხეთის ქვეყანა დააჯერა. შეცვალა თავდაპირველი საეკლესიო წესები და კანონები, თვითონ კი ახალი მრუდენი შემოიღო. ამ დროს აიშალა ძველი და ახალი კი ვერ დაამტკიცეს (არ დაინერგა). ამის გამო დღემდე ყოველი კაცი სომხეთში თავის მიერ შექმნილ-გამოგონებულ საეკლესიო კანონებს იყენებს. ყველაფერი ეს კომიტას კათალიკოსმა განცოფებული იოანე მაირაგომელის ხელით გააკეთა. შემდეგ საკათალიკოსო ტახტზე ქრისტეფორე (628-630) დაჯდა, რომელიც მაირაგომელის მტერი იყო. გამწარდა სულით იოანე, შემდეგ კი გაიხარა, რადგანაც კათალიკოსი გადააყენეს, მაგრამ მას მაინც არ მისცეს საკათალიკოსო ტახტი. კათალიკოსად ეზრა (630-641) დაჯდა. უფრო შეწუხდა მაირაგომელის მზაკვარი სული. ასეთი მზაკვარება პირველად მოხსენებული კომიტასის გამო მოხდა, შედეგად მაირაგომელის წვალების სწავლებით აივსო მთელი სომხეთი.

VII მუხლი – ამ დროს უკვე აღსრულდა წმიდა გრიგორის ჩვენება,

რომელიც მას სულიწმიდამ აუწყა, რომ ცხვრები მგლებად იქცევიან და სხვა ცხვრებს შეუტევენ, უწყალოდ დაკბენენ. ასევე აღსრულდა წმიდა საჰაკის ჩვენება, რომელმაც იხილა ოქროს ბირთვი და ინაფორი წმიდა საკურთხეველზე, რადგანაც არშაკიანთა მეფობის გაუქმებისას წმიდა გრიგორის ნათესაობის მღვდელმთავრობაც შეწყდა. შეწყდა ქარტაში ოქროწერილი ხელნაწერი, შემდეგ კი ოქროწერილის ადგილი სიცარიელემ დაიჭირა (ეს იმას ნიშნავს, რომ მაირაგომელის მოძღვრებას გაჰყვნენ ზოგიერთნი).

XIV მუხლი – როცა პირველ-მოსხენებულმა აბრაამ კათალიკოსმა არარატიდან განდევნა სამღვდელოება. იოანე კათოლიკე წმიდის მამასახლისი, ასევე ოშაკის, ელივარდის, არამუნთას, გარნისის, ყოველი მონასტრისა და მთელი არარატისა მძლავრობით, ზოგიერთნი კი აიძულა შეეჩვენებინათ წმიდა კრება ქალკედონისა. სამი წლის შემდეგ ბასიანში ომი მოხდა, რომელშიც ბერძნები სპარსელებთან დამარცხდნენ, დაიჭირეს ქალაქი კრთიჯი ჰაშტენისა და მეოთხე წელს კარნუ ქალაქი ფოკა უღმერთო კეისრისა, რომელმაც მოკლა მავრიკე მეფის ძენი, მახვილით ააჩეხინა ასპარეზზე. ამავე წელს აჰმადმა აიღო კარნუ ქალაქი, დაატყვევა იოანე ქალკედონიტი კათალიკოსი ბერძნული სომხეთისა. ამავე წელს განდევნა მოსე კათალიკოსმა იოანე კათალიკოსის ქალკედონიტი სამღვდელოება, ზოგიერთი ტაოში წავიდა, ზოგი კი საბერძნეთში.

[კირიონის შემდეგ, VII ს. 20-30-იანი წლებიდან, პოლიტიკური ვითარება გაუმჯობესდა, სპარსეთი დამარცხდა, აღმოსავლეთში მისი ადგილი ბიზანტიამ დაიჭირა, რომელმაც სომხურ ეკლესიასთან სამოკავშირეო შეთანხმება დადო, ე.წ. „უნია“ შეკრა, რითაც სომხური ეკლესიის ძირითად ფრთა ქალკედონიტობას მიემხრო, ამის გამო სომხეთში მცხოვრები ქართველი ქალკედონიტები კვლავ სომხურ-ქალკედონიტიური ეკლესიის მრევლად

დარჩა, მათი გადაწყვეტილება მხოლოდ სომხური ეკლესიის 726 წლის მონოფიზიტურმა კრებამ შეცვალა, არაბთა ბატონობის ეპოქაში.]

ძველი ქართველი მოღვაწენი არ მალავდნენ და არ აფერადებდნენ ეკლესიის მდგომარეობას აღნიშნულ პერიოდში, გიორგი მცირე არც იმას მალავს და აღიარებს, რომ „ქუეყანა ჩუენი შორს იყო ქუეყანისაგან საბერძნეთისა და ვითარცა თესლნი არაწმიდანი შორის ჩუენსა დათესულ იყვნეს ბორცნი იგი თესლნი სომეხთანი“, „ამის მიერ ფრიად გუევენებოდა, რამეთუ ნათესავი ჩუენი წრფელ იყო და უმანკო, ხოლო იგინი (ე. ი. სომეხნი) რეცა მიზეხითა წესიერებისაითა, ცთუნებად გუაზმნობდეს და რომელნიმე წიგნიცა გუაქუნდეს მათგან (ე.ი. სომხურიდან) თარგმნილნი“ (ძეგლები, II, გვ. 123).

გიორგი მცირე გულისხმობს VI საუკუნისა და VII საუკუნის გარკვეულ პერიოდებში სომხური ეკლესიის მომძლავრებას ქართულ ეკლესიაზე.

მისი აზრით, „პირველითგანვე გუაქუნდეს წერილნიცა და სარწმუნოება ჭეშმარიტი და მართალი“, რომელნიც შემდგომ ამღვრეულა სომხური მწვალებლობის მომძლავრებით და წმიდა წიგნები IV-V საუკუნეებში ბერძნული ენიდან „მართლად თარგმნილნი“ VI-VII საუკუნეებში სომხურის მიხედვით კვლავ ურედაქტირებიან.

ასურელი მამების ღვაწლიც ის ყოფილა, რომ ქართული ეკლესიისთვის თავიდან აუცილებლიათ დიდი საფრთხე მონოფიზიტობის ანუ, როგორც მაშინ უწოდებდნენ, სომხური სარწმუნოების აღიარებისა.

**„ერთობა“ ქართულ და სომხურ
ეკლესიათა შორის უხტანესის
მიხედვით**

უხტანესი X ს. სომხური ეკლესიისა და კულტურის ერთერთი დიდი მუშაკია, მან სახელი გაითქვა თავისი წიგნით (უხტანესი, „ისტორია გამოყოფისა ქართველთა სომეხთაგან“, ზ. ალექსიძის გამოც. 1975), რომელშიც ბეჯითი გამოწველილვითა და დიდი გამოძიებითაა დაწერილი. ის გვთავაზობს განხეთქილებიდან საუკუნეების შემდეგაც კი სომხურ საზოგადოებაში დარჩენილ გულისტკივილს იმ ფაქტის გამო, რომ თითქოსდა „კირიონმა სომეხებს ჩამოაშორა მრავალრიცხოვანი და დიდი ხალხი“ - ქართველები (მარტლაც, თუ არა კირიონის სიფხიზლე ქართველთა დიდი ნაწილი ისევე არმენიზდებოდა და გაქრებოდა ასპარეზიდან, როგორც ალბანელები). უხტანესის გულისტკივილი, შეიძლება ითქვას უფრო იმითაა გამოწვეული, რომ კირიონის ღვაწლი გასცდა იმუმიანდელი საქართველოს საზღვრებს, მიაღწია იმუამად არმენიაში შემავალ ბასიანამდე, სამხრეთ ტაომდე, ქართველებით დასახლებულ სხვა ოლქებამდე, კიდევ უფრო განამტკიცა იქაურ ივერებში ქართულ-ეროვნული სულისკვეთება და აღძრა სურვილი საბოლოოდ დაბრუნებოდნენ დედა-ქართული ეკლესიის წიაღს, ამის შედეგად ჩრდილო არმენიის დიდი ნაწილის მოსახლეობა - თავიანთ თავს უკვე დაუფარავად იბერიელებს უწოდებდა და სურდა განშორებოდა სომხურ ეკლესიას. ამ ფაქტით შემფოთებული უხტანესი, როგორც ითქვა, გამოწველილვით იძიებს მიზეზებს ამ „განყოფისა“, უმეტესად კი ეხება კირიონის ეპოქის ამბებს.

უხტანესის მიხედვით, სომხეთის კათალიკოს მოსეს (574-604) ქართველმა მთავრებმა, ერისთავებმა და ეპისკოპოსებმა დაახლოებით 570-იან წლებში გაუგზავნეს მოციქული და სთხოვეს ქართული ეკლესიისთვის წინამძღვარი

(კათალიკოსი), ამიტომაც მოსემ განიზრახა, რომ თავისი სახლიდან მისცეს მათ წინამძღვარი ერთგულებისა, „...ორივე მხარის სარწმუნოების ერთობისა და, აგრეთვე, პირველ მამათა, რომლებიც მასზე ადრე იყვნენ, აღთქმის განსამტკიცებლად ხელი დაასხა კირიონს...“ (უხტანესი, ისტორია გამოყოფისა, გვ. 23).

ნამდვილად მოხდა თუ არა ასეთი ხელდასხმა, ეს საკამათოა, მაგრამ უხტანესის თანახმად, მოსე სომეხთა კათალიკოსის მიერ ქართველთა კათალიკოსის „ხელდასხმა“ გამოწვეული ყოფილა „პირველ მამათა აღთქმის განსამტკიცებლად“. ქართველ და სომეხ „პირველ მამებს“ - იერარქებს დაუდვიათ აღთქმა-ხელშეკრულება-დაწვევტილება „ორივე მხარის“, ანუ ქართლისა და სომხეთის საეკლესიო ერთობის შესახებ. ეს აღთქმა მიუღიათ არა ოდესღაც, წინა საუკუნეში, არამედ ეკლესიის იმ მამებს, რომლებიც მოსე კათალიკოსზე ადრე მოღვაწეობდნენ, „რომლებიც მასზე ადრე იყვნენ“.

შემდგომში, როცა მოსე კათალიკოსმა გაიგო კირიონის „განდგომა“, მან დაუყოვნებლივ მოუწოდა კირიონს, რათა დაეცვა ქართულ და სომხურ ეკლესიებს შორის დადებული წერილობითი ხელშეკრულება. მოსე წერს: „ჯერაც წერილით არის დაცული ჩვენი და თქვენი სარწმუნოების ერთიანობა“; ე. ი. მოსე კათალიკოსის დროს ჯერ კიდევ არსებობდა წერილობითი დოკუმენტი „ერთობის“ შესახებ. კათალიკოსი მოსე კიდევ აღწერს, თუ როგორ და რა პირობებში დაიდო „ერთობის“ ხელშეკრულება. მოსეს მიხედვით, კავად მეფეთა-მეფის დროს მომხდარა სარწმუნოებრივი მიმართულების განსაზღვრა ქართული და სომხური ეკლესიების მიერ, რომაელებს ანუ რომბერძენთა იმპერიას მიუღია ქალკედონიტობა, ხოლო ქართველ-სომეხნი რომაელებს განდგომიან და განშორებიან. სწორედ ეს ფაქტი ყოფილა წერილობით დადასტურებული. უხტანესის მიერ გადმოცემული ეს ტექსტი

მოსეს ეპისტოლედან ასეთია: – „სცან იგი, რაც კავად მეფეთა-მეფის დროს იქმნა – გამოძიება სარწმუნოებათა გამოკვლევისა: რომაელებმა ქალკედონის სარწმუნოება მიიღეს, ხოლო ჩვენი და თქვენი ქვეყნები განდგნენ და გაშორდნენ. ჯერაც წერილით არის დაცული ჩვენი და თქვენი სარწმუნოების ერთიანობა. ნუ ეცრუები ჩვენს მამათა აღთქმას, რომელიც ჩვენ ორთა შორის დადეს, ნუ განეშორები ჩვენი ერთობისაგან“ (იქვე, გვ. 31).

ძალზე საინტერესოა, რომ კათალიკოს მოსეს მიხედვით, ამ „აღთქმის“ დადებამდე ქართული ეკლესია დაკავშირებული ყოფილა რომ-საბერძნეთის ეკლესიასთან. და ქართული ეკლესია ამ დროს ისევე განშორებია რომაულ-ბერძნულ ეკლესიას, როგორც ებრაელები განშორდნენ ეგვიპტეს. საბერძნეთს მოსე უწოდებს ახალ ეგვიპტეს და შეახსენებს კირიონს, რომ ქართული ეკლესია დაშორდა რომ-ბერძენტა ეკლესიას, ანუ ახალ ეგვიპტეს, სადაც ქართული ეკლესია თურმე დეფინილი იყო ახალი ეგვიპტის ფარაონის მიერ. მოსე წერს: „ნუ იქნები თანახმა რომაელთა; ნუ მიიქცევი გულით ეგვიპტისაკენ, არამედ გაიხსენე, როგორ გამოხვედი ახალი ეგვიპტიდან და შენი მდევნელი ფარაონის მწარე სახლიდან, ბოროტ ზედამხედველთაგან და მწარე მონობისაგან“ (იქვე, გვ. 31).

მართლაც, ცნობილია VI საუკუნემდე კათალიკოსები საბერძნეთიდან იგზავნებოდნენ. მოსე კათალიკოსის მიხედვით, ამ დროს ქართული ეკლესია, თურმე, ბერძნული ეკლესიის მწარე მონობისა და ბოროტი ზედამხედველობის ქვეშ იყო, ხოლო კავად მეფის დროს ქართული ეკლესია გამოყოფია ბერძნულ-რომაულ ეკლესიას. ამავე დროს, ქართულ და სომხურ ეკლესიათა შორის დადებულია წერილობითი „აღთქმა“ ერთობის შესახებ. VI საუკუნეში ქართული ეკლესია მართლაც სრულებით დამოუკიდებელი რომ ყოფილა ბერძნული ეკლესიისგან, ამას ქართული წყაროებიც აღნიშნავენ. ამის შემდეგ ქართლის კათალი-

კოსებად უკვე ქართლშივე ეკურთხებიან ქართველები.

კათალიკოს მოსეს თქმით, ქართველ-სომეხთა საეკლესიო კრებას დაუმტკიცებია „სამი წმიდა კრების აღსარება“ და ურთიერთშორის ერთობლივი წერილობითი დოკუმენტი დაუდვიათ (იგულისხმება I-II-III მსოფლიო კრებები).

„...სამი წმიდა კრების აღსარება, რომელიც ჩვენმა და თქვენმა მამებმა ერთობლივი წერილით დაამტკიცეს ურთიერთშორის, რომელიც ჯერაც გვაქვს“ (იქვე, გვ. 31).

ძალზე საინტერესოა და ყურადღება უნდა მიექცეს, რომ კირიონი არ უარყოფს ქართულ და სომხურ ეკლესიათა შორის ერთობის შესახებ წერილობითი დოკუმენტის, ანუ „აღთქმის“ არსებობას. უფრო მეტიც, ის აღიარებს ასეთი დოკუმენტის არსებობას: – „ჩვენი და თქვენი მამების ერთობის, აღთქმისა და სარწმუნოების დამტკიცების შესახებაც რომ მოგიწერიათ, ჩვენ იგივე გვაქვს უცვლელად. ჩვენი და თქვენი ქვეყნების შესახებ რომ მოგიწერიათ და გითქვამთ „ერთობის“ გამო, რომელიც ჩვენ დროს არის, ჩვენ იგივე ერთობა გვაქვს და არ ვცვლით“ (იქვე, გვ. 35).

კირიონი აღიარებს ქართულ და სომხურ ეკლესიათა შორის „ერთობის“ არსებობას.

მოვლენების შემდგომ განვითარებას უხტანესი ასე გადმოგვცემს – მოსე ცურტავის ეპისკოპოსი ჩასულა კირიონ კათალიკოსის კარზე თბილისში, რათა მას კირიონისთვის შეეხსენებინა ქართულ და სომხურ ეკლესიათა შორის დადებული ხელშეკრულება, ანუ აღთქმა-პირობა. მოსე თბილისში კირიონთან ჩასულა იმის გამო, რომ „...ჩემი ნახვით ეგების შერცხვესო აღთქმისა და პირობის, რომელიც დადეს სომეხთა და ქართველთა მამამთავრებმა...“ (იქვე, გვ. 43).

შემდგომში, მოსე ცურტაველი ეპისკოპოსი უთვლის კირიონს: „...ნეტარმა მამამთავარმა მოსემ... იმიტომ შეგარჩია, რომ მამათა აღთქმა და გარდამოცემა მტკიცედ გეპყრას“. „ორივე ამ ქვეყანას, ჩვენსას, სომეხთა და თქვენსას, ქართ-

ველთა იგივე გვქონია და გვაქვს...“ ვრთანეს ქერდოლის თქმით, ანტიქალკედონური ერთობის პირობა დაუდევთ არა მარტო ქართულ და სომხურ ეკლესიებს, არამედ ალბანურ ეკლესიასაც. „...ნესტორისა და ქალკედონის კრების წვალებას, რაც სომეხთა, ქართველთა და ალბანელთა ეპისკოპოსებმა და მთავრებმა ერთად საშინელი წყევლით მოუხსენებლად აღმოფხვრეს, ესლა ეგ... იწყნარებს“ (იქვე, გვ. 63).

აბრაამ სომეხთა კათალიკოსი, ისე როგორც მოსე კათალიკოსი მიიჩნევს, რომ ქართულ და სომხურ ეკლესიებს შორის ხელშეკრულება ერთობის შესახებ დადებული კავად მეფის დროს.

„მეფეთა-მეფის კავადის დროს იქმნა კვლევა-ძიება ჩვენ ქვეყანასა და რომაელთა შორის, რომელთაც მიიღეს ქალკედონის კრება და ლეონის ტომარი, ჩვენი და თქვენი ქვეყნის მოძღვარნი და მთავარნი გაშორდნენ მათთან ზიარებას და ორივე ერთობით იცავს წერილობითაც ჩვენს შორის დღემდე“ (იქვე, გვ. 123).

აბრაამ კათალიკოსის თანახმად, ქალკედონიტობას სომეხთა და ქართლში შემოუღწევია ბაბგენ სომეხთა კათალიკოსისა და გაბრიელ ქართველთა კათალიკოსის დროს. ამის შემდეგ ქართველ და სომეხ აზნაურებს და ეპისკოპოსებს მოუწვევიათ ანტიქალკედონური კრება და დაუდვიათ წერილობითი აღთქმა. ეს წერილობითი აღთქმა დაცული ყოფილა აბრაამის დროსაც: „...ეს ცთუნება, როგორც ადრე მოგწერეთ, შემოვიდა ჩვენ ქვეყანაშიც ბაბგენ სომეხთა კათალიკოსისა და გაბრიელ ქართველთა კათალიკოსის დროს. ეპისკოპოსებმა და აზნაურებმა ერთხმად შეაჩვენეს და გაეცალნენ კრებას და ლეონის ტომარის მადიდებლებთან ერთობას. ესლაც წერილობით არის დაცული ჩვენთან“ (იქვე, გვ. 131). აბრაამი თავის მესამე ეპისტოლეში კირიონის მიმართ წერს, რომ ქართველ-სომეხთა სარწმუნოებრივი შეთანხმება მომხდარა გაბრიელ კათალიკოსის დროს.

„...თუ არ შეიცვალეთ ჩვენი სარწმუნოებისაგან, როგორც მრავალჯერ მოგვწერე, წყველ ქალკედონის კრებასა და ლეონის ბილწ ტომარს რომ იწყნარებ, შეაჩვენე შენც, როგორც შენმა წინაპარმა ნეტარმა გაბრიელ ქართველთა კათალიკოსმა შეაჩვენა ჩვენ ნეტარ მამებთან ერთად თავისი ეპისკოპოსებთურთ, რომელთა სახელებია: თვითონ გაბრიელ მცხეთის სახელღვანი ეპისკოპოსი, პალდენ სეფესახლის ეპისკოპოსი, ელიფას ასურიელი ეპისკოპოსი, სამუელ ტიმუელი ეპისკოპოსი, დავით ბოლნელი ეპისკოპოსი, იაკობ სრტავის ეპისკოპოსი, სტეფანოს რუზთავის ეპისკოპოსი, საჰაკ თბილისის ეპისკოპოსი, ელადეს მანგლელი ეპისკოპოსი, ენეს მარუელი ეპისკოპოსი, ევგინის სამთავის ეპისკოპოსი, იოსებ აღსუნელი ეპისკოპოსი, იოანე სარუსთის ეპისკოპოსი, მეორე იოსებ კუმურდოს ეპისკოპოსი, ლაზარ ფოლკდნელი ეპისკოპოსი, თეოდოროს ფორთის ეპისკოპოსი, ზაქარია კასტელი ეპისკოპოსი, ფოკას ასტერმიულის ეპისკოპოსი, ისააკ ჰნარაკერტის ეპისკოპოსი, მოსე ტარსის ეპისკოპოსი, სტნგენე ქორზანას ეპისკოპოსი. ეს ნეტარი ეპისკოპოსები, რომლებიც თქვენი ქვეყნიდან იყვნენ, ალბანელებთან და სივნიელებთან ერთად სომეხთში შეიკრიბნენ ბაბგენ სომეხთა კათალიკოსის დროს, იმ კრებაზე რომელზეც დაიწვევლა მათგან ერთხმად ქალკედონის კრება...“ (იქვე, გვ. 139-141).

აღსანიშნავია, რომ უხტანესის თვალსაზრისი განსხვავდება მოსე და აბრაამ კათალიკოსის თვალსაზრისისგან. კერძოდ, თუ ეს კათალიკოსები თითქოსდა 506-531 წლებში ჩატარებულ რამდენიმე კრებას აერთებენ და ერთ კრებად მიიჩნევენ, უხტანესი ამ კრებას გამოწველილვით იკვლევს და სხვაგვარად მიიჩნევს.

თუ კათალიკოსები იერარქიული ერთობის მტკიცებით არიან დაინტერესებულნი, უხტანესი სარწმუნოებრივი ერთობის კრების თარიღს იძლევა.

მოსეს კალანკატუაცის „აღვანთა ქვეყნის ისტორია“ კირიონის ეპოქის შესახებ

ჯერ კიდევ ბოლომდე დაუდგენელია თუ რომელ საუკუნეში ცხოვრობდა მოსეს კალანკატუაცი VII-ში თუ X-ში, ეროვნებით ის ალბანელია, მაგრამ სულისკვეთებით ძალზე არმენი-ზებუღია და უფრო სომეხ პატრიოტს წარმოადგენს, თუმცა უყვარს ალბანელები და ასხვავებს მათ სომეხებისაგან. როგორც, საერთოდ, I ათასწლეულის სომეხი მოღვაწეები, ისიც დაინტერესებულია კირიონითა და მის მიერ აღძრული „განხეთქილებით სომეხთა და ქართველთა შორის“. მისი აღწერა უშუალო და გულწრფელია.

„აღვანთა ქვეყნის ისტორია“ „ქართველთა და სომეხთა განყოფა“

„...პრომაელთა კეთილმსახური მეფეების ზენონისა და ანსტასის ბრძანებით ერთსულონად შეაჩვენეს ქალკედონის კრება და ლეონის ტომარი. 47 წლის შემდეგ სომეხთა კათალიკოსის – აბრაამის დროს ქართველები სომეხებს გამოეყვნენ კირიონის მიერ. მათთანვე იყვნენ ბერძნები და იტალიელები. აღვანელებს კი არ უარუყვიათ მართლმადიდებლობა, მაგრამ სომეხებთან ერთობა შეინარჩუნეს. აბრაამმა ყველას გაუგზავნა კირიონის განდგომილობის ცირკულარული სიგელი და განაძევა ის სულიერი ხმლით...“ (გვ. 128).

ცხრა საეკლესიო ხარისხის შესახებ

„ბერძნებმა ხომ თქვეს, ღმერთმა დააწესა ცხრა ხარისხი ეკლესიაში, როგორც ზევით ზეცაშიო, ასევე უნდა იყოს აქაც, დედაბიწაზე და საყდარში. პატრიარქი, რომელიც იგივე მამა-

მთავარია, არქიეპისკოპოსი, რომელსაც ეპისკოპოსთა თავს უწოდებენ, მიტროპოლიტები, ეპისკოპოსები, მღვდლები, არქიდიაკონები, დიაკონები, წიგნის მკითხველები, მეფსალმუნენი, – ყველა ამათ შეერთებულად შეუძლიათ ხელი დაასხან მამამთავარს, ხოლო მამამთავარს შეუძლია – ყველას. თუ გულწრფელად გვამთ (მიმართავენ ბერძნები სომეხებს), აღიარეთ ვინ არის თქვენი პატრიარქი? ისინი მხოლოდ ოთხნი იყვნენ ქვეყანაზე: ალექსანდრიისა – მარკოზის საყდარი, ანტიოქიისა – მათესი, რომისა – ლუკასი, ეფესოსი – იოანესი. – ქვეყნის ოთხი კუთხის მიხედვით, ედემის ოთხნაკადიანი მდინარის მიხედვით, ოთხი მახარებლის მიხედვით, მოსეს ოთხი კანონის მიხედვით...“ ჩვენ ყოველივე ამას ვემორჩილებით. დაემორჩილეთ თქვენც ერთ ამათგანს, ანდა ყველას ერთად, რათა ერთი სარწმუნოება გექონდეს. თქვენმა წმიდა გრიგორმა მთავარეპისკოპოსად ხელდასხმა კესარიისაში მიიღო და მას შემდეგ ასევე ხდება დღემდე. თუ თქვენ მისგან განსხვავებული სხვა ეკლესიის მართლმადიდებლები ხართ, მაშინ გვიჩვენეთ პატრიარქი, რომელსაც ემორჩილება თქვენი არქიეპისკოპოსი, ის, რომელიც დღემდე ჩვენს ხელქვეით იყო. ხოლო თუ თქვენ პატრიარქი და სხვა სამღვდელონი არა გყავთ ეკლესიაში, მაშინ არიოზივით გზასაცდენილი მწვალებლები ყოფილხართ... ამაზე სომეხებმა ვერაფერი უპასუხეს, რადგანაც მათი ეკლესია მართლაცდა ამგვარ ვითარებაში იმყოფებოდა. იუსტინიანემ თავის გამეფებისთანავე წმიდა იოანე მახარებლის ნაწილები კონსტანტინოპოლში გადაიტანა და იქ სამამამთავრო ტახტი დააწესა, ძირითადი ტახტი კი ეფესოში დარჩა. აგრეთვე მათეს ნაწილები ანტიოქიიდან იერუსალიმში იქნა გადატანილი. თან ამბობდა: „ეს ქალაქი დიდი მეფის ქალაქიაო“, ძირითადი ტახტი კი ისევ ანტიოქიაში დატოვა. მაშინ დაიძრნენ ერთიანად გულზვიადნი და სადაც კი აღსრულებულნი

იყვნენ მოციქულნი, ყველა ტახტი საპატრიარქოდ აღიარეს... რაც შეეხება ცხრა ხარისხს სომხეთში, ეკლესიათა მესვეურებმა თვითნებურად სომეხთა ამპარტავანი ხასიათის გამო პატრიარქად აბრაამი დაადგინეს, არქიეპისკოპოსად – ალბანელი, ხოლო **მიტროპოლიტად – ქართველი**. განაწყენდა **ქართველი**, რომელსაც **კირიონი** ერქვა და განხეთქილებისათვის მიზეზს ეძებდა. მაშინ წმინდა მღვდელმთავარმა აბრაამმა თქვა: „**ალვანელებმა ქართველებზე ადრე მიიღეს ქრისტიანობა და ამიტომაც უფრო შეეფერება მთავარეპისკოპოსობა**“. ამ მართლმადიდებლური რწმენის ძიებაში კამათის დროს **ქართველები** ქალკედონიტები გახდნენ.

ბერძენი მხედართმთავრები აქეზებდნენ სომხებს, მოუთხოვათ სასულიერო პირველობა ალვანელებზე, რასაც ალვანელები არ ემორჩილებოდნენ, ისინი უთითებდნენ ერთ პირვანდელ მოციქულზე, რომელიც ალვანეთში მოვიდა. მას ელიშა ერქვა, უფლის მოწაფეთაგანი იყო და ხელდასხმული უფლის ძმის – იაკობისაგან. ელიშას იქ უქადაგია და აღუშენებია ეკლესია სომხებზე უფრო ადრე. ეს არის აღმოსავლეთში პირველი დედა-ეკლესიაო. ამ გისის ეკლესიას ერწმუნენ ალვანელები და სომხებისაგან გაითიშნენ, რათა არ დარჩენილიყვნენ სხვისი ხელისუფლების ქვეშ (ასევე აქვს არსენი საფარელსაც – ჰერთა კათალიკოსი აბაზი (552-596) კირიონთან ერთად განშორებია სომხურ ეკლესიას). მაშინ სომხებმა, ბერძენთა ამპარტავნების გამო, რომელნიც ცდილობდნენ დაემცირებინათ თადეოზ მოციქულის განსასვენებელი და ამბობდნენ, არა გყავთ მთავარეპისკოპოსი და მიტროპოლიტიო, გადაწყვიტეს სავარდაპეტოს ეპისკოპოსი მიტროპოლიტად ექციათ. მისცეს მას ჯვარი და პატივი...“ (გვ. 131).

ალბანელთა ქალკედონიტი კათალიკოსის შესახებ (წიგნი III თავი III)

ალბანეთის საკათალიკოსო ტახტზე აღის ნერსესი, რომელიც ქალკედონიტია, მაგრამ მალავს. ერისკაცობისას მას ბაკური ერქვა, შემდეგ გარდმანის ეპისკოპოსი იყო. მას მხარს უჭერს ალბანეთის დედოფალი, ქალკედონიტი სპარამი, ვარაზ თრდატის მეუღლე. როცა შესაფერისი დრო დადგა, ნერსესმა გაამჟღავნა თავისი ქალკედონიტობა, მას დედოფალი აქეზებდა. სხვა ქალკედონიტ მთავართა დახმარებით მან მრავალი ეკლესია ქალკედონიტურად აქცია, განდევნა ზოგი მონოფიზიტი ეპისკოპოსი, მათ შორის ხაზართა მომაქცეველი ისრაელი, სხვები კი თვითონვე განშორდნენ. მონოფიზიტებს ემხრობოდა ალვანეთის დიდი მთავარი შერო. ამათ მოიწვიეს კრება და შეაჩვენეს ნერსესი სხვა ქალკედონიტებთან ერთად. კრებამ წერილი მისწერა სომხეთის კათალიკოსს – ელიას.

ალბანელ მონოფიზიტთა წერილი სომეხთა კათალიკოსს (თავი IV)

ალბანელ მონოფიზიტთა კრება თავიანთსავე უცხადებს სომეხთა კათალიკოსს და სწერს: „ჩვენს მამებს თქვენს მამებთან ერთად საერთო მართალი რწმენა ჰქონდათ – იმძლავრა ქალკედონურმა რწმენამ და აავსო ქვეყანა... ნერსესი მგლად იქცა და დაიწყო ქრისტეს გონიერი სამწყსოს გადაბირება. ამის გამო მოვიწადინეთ შეგვეტყობინებინა ეს... რათა მოხვიდეთ ჩვენთან, როგორც თქვენს ნაწილთან და განკურნოთ ჩვენი ჭრილობები...“ (გვ. 138).

(ალბანელ მონოფიზიტებს მიაჩნიათ, რომ ალბანური ეკლესია სომხური

ეკლესიის ნაწილია, რომ აღბანელთა და სომეხთა „მამებს“ საერთო რწმენა ჰქონიათ. მოუწოდებენ სომეხთა კათალიკოსს, რათა ის მივიდეს აღბანეთში, როგორც „მის ნაწილში“ და იმოქმედოს. ეს ხდება VII საუკუნის მიწურულს, ამ საუკუნის დასაწყისში კი სრულებით იდენტური ამბავი ხდება ქვემო ქართლში – გუგარქში. „ეპისტოლეთა წიგნის“ თანახმად გუგარქელი, ანუ ქართველი მონოფიზიტები თავიანთ ეკლესიას მიიხვედნენ სომხური ეკლესიის ნაწილად და მოუწოდებდნენ სომხეთის საკათალიკოსოს „ემოქმედა“ გუგარქელთა დასახმარებლად (გუგარქელ ქართველთა, ისევე როგორც აღბანელთა, საეკლესიო ენა სომხური იყო).

სომეხთა კათალიკოსი არაბ ამირასთან უჩივის აღბანელ ქალკედონიტებს (თავი V)

არაბ ხელისუფალს სომეხთა კათალიკოსი სწერს, რომ სომხეთი არაბებს ემორჩილება და ემსახურება ღმერთის ნებით, აღბანელები და სომხები ქრისტიანები არიან, მაგრამ აღბანელთა კათალიკოსი, რომელიც პარტავში ზის, შეუთანხმდა ბერძენთა იმპერატორს, ისენიებს მას ღოცვებში და აღბანელთა ქვეყანას აიძულებს, მიიღოს ბიზანტიური სარწმუნოება. სომეხთა კათალიკოსი შემდეგ მოუწოდებს ამირას, რომ ის აღბანელთა ქალკედონიტობას გულგრილად ნუ შეხედავს, დასაჯოს ისინი თავიანთი მოქმედების შესაბამისად (მსგავსად ასევე სომეხთა საკათალიკოსომ და მარზპანმა ქართული ეკლესიის ქალკედონიტობის, ანუ „ბერძენული სარწმუნოების“ შესახებ შეატყობინეს სპარსთა მეფეს კირიონის დროს და მოუწოდეს, დაესაჯა ქართული ეკლესია ბიზანტიური რჯულისათვის).

არაბი ამირა პასუხობს სომეხთა კათალიკოსს (თავი VI)

არაბი ამირა სომეხთა კათალიკოსს „ღვთის კაცს“ უწოდებს და ატყობინებს, რომ მან აღბანეთში გაგზავნა დიდი ჯარი ერთგული მსახურის მეთაურობით. ამ ჯარს ნაბრძანები აქვს არაბთა ხელისუფლებისაგან გამდგარი აღვანელები მოაქციოს სომხურ სარწმუნოებაზე. „...ჩვენი ხელისუფლებისაგან გამდგარი აღვანელები თქვენი სჯულის მიხედვით სიმართლეზე მოაქციონ“ (გვ. 139).

(აქედან ჩანს, რომ არაბებს ქალკედონიტები მიაჩნიათ არაბთა ხელისუფლებისაგან განდგომილებად, ხოლო „სომხური სარწმუნოების“ მქონენი ერთგულ ღვთის კაცებად).

შემდეგ ატყობინებს, რომ „ჩვენი მსახური შენს წინაშე პარტავში სისრულეში მოიყვანს სასჯელს, ნერსესსა და მის თანამოაზრე ქალს რკინის ჯაჭვით გადააბამენ და შერცხვენილებს სამეფო კარზე მოიყვანენ, რათა ყველამ იხილოს მემბოხეთა შეურაცხყოფა“ (გვ. 139).

(ყველა ქალკედონიტი არაბთათვის მემბოხეა. ასევე უწოდებენ ქალკედონიტებს – „ჩვენი ხელისუფლებისაგან განდგომილებს“, ამიტომაც ისინი სასტიკად უნდა დაისაჯონ. აღბანელთა კათალიკოსი ნერსესიც „მემბოხეა“ თავისი ქალკედონიტობის გამო, ის უნდა დაისაჯოს სომეხი კათალიკოსის წინაშე, ხოლო სომხებს უფლება აქვთ აღბანელები „თავიანთ სარწმუნოებაზე“, ანუ სომხურ სარწმუნოებაზე მოაქციონ).

სომეხთა კათალიკოსი აღბანეთში სჯის აღბანთა კათალიკოსს (თავი VII)

სომეხთა კათალიკოსი საგანგებოდ ჩავიდა აღბანეთში, დაჯდა მთავარ ტაძარში და ბრძანა მისთვის დასასჯელად მიეგვარათ აღბანთა კათალიკოსი ნერსესი. შეშინებული აღბა-

ნელთა კათალიკოსი დაიმაღლა, შემდეგ შეიპყრეს და მიიყვანეს სომეხთა კათალიკოსის წინაშე. „მრავალრიცხოვან შეკრებილთა შორის ელიას წინაშე უპასუხოდ იდგა უბედური. მეფის ბრძანებით მას მძიმე სასჯელი გამოუტანეს: გადააბეს ფეხით ფეხზე იმ ქალთან და შორეულ ქვეყანაში გასაგზავნად მოამზადეს, მაგრამ ვერ აიტანა ეს ტანჯვა და რვა დღის შემდეგ გარდაიცვალა“ (გვ. 140). (აქედან ჩანს, რომ არაბებმა სასტიკად დასაჯეს არა მარტო ქალკედონიტი სამღვდელოება, ნერსესი და მასთან დაახლოებულნი, არამედ საერო ქალკედონიტი ხელისუფლებაც, მაგალითად, ალბანეთის ქალკედონიტი დედოფალი სპარამი, რომელიც დასამცირებლად ალბანთა კათალიკოსის ფეხზე გამოაბეს და გადაასახლეს).

ქალკედონიტური ლიტერატურა გაანადგურეს. არაბებმა და ალბანეთში საგანგებოდ ჩასულმა სომეხებმა ალბანთა კათალიკოს ნერსესის ქალკედონიტური წიგნები, რომლითაც სავსე იყო ზანდუკი, წყალში, მდინარე ტრტუტში ჩაყარეს.

„... ნერსესის „წვალებით“ სავსე წიგნები, რომლითაც ავსებული იყო ზანდუკი, წაიდეს და მთლიანად მდინარე ტრტუტში ჩაყარეს...“ (გვ. 140)

სომეხთა კათალიკოსი ერთგულების ხელწერილს, ანუ „შემომტკიცების წიგნს“, ართმევს ალბანელებს (თავი VIII)

დმერთმანო, – წერენ ალბანელები „შემომტკიცების წიგნში“, – „შეგვიბრალა ჩვენ უძლურნი, შეიწყალა ჩვენი ხალხი და გამოგვიგზავნა ღვთის მადლით ღირსეული მამა ელია – სომეხთა კათალიკოსი, კაცი წმიდა და მართალი, წმიდა გრიგორის ტაძრის მფლობელი, ეპისკოპოსებთან და ვარ-

დაპეტებთან ერთად“. სომეხთა კათალიკოსი ალბანეთში ჩასულა სამი სომეხი ეპისკოპოსისა, ვარდაპეტისა და მრავალ მოწაფეთა თანხლებით (გვ. 141). (შეიძლება შედარება – სომხეთის ეკლესია კირიონის დროსაც აპირებდა ქართლში სომეხი ეპისკოპოსების გაგზავნას, რათა მათ კირიონისათვის „ესწავლებინათ სწორი სარწმუნოება“).

ალბანელები შემდეგ წერენ სომხეთიდან ჩასული სამღვდელოების შესახებ – „მოხვედით თქვენ ჩვენს დედაქალაქ პარტავში და ტკბილი მოძღვრებით აღკვეთეთ ბოროტი ჩვენს შორის. გაგვახსენეთ ჩვენი წინაპრის ანდერძი...“ (გვ. 141).

შემდეგ – „როდესაც განსაცდელმა მოადწია ჩვენამდე, დმერთმა აღმოგვიჩინა შემწეობა წმიდა გრიგორის მონაცვლის მეშვეობით, რომლის მართლმორწმუნეობის მოწაფენი ვართ და ვიქნებით. ელია სომეხთა კათალიკოსი გახდა სიმართლის მტერზე შურისმაძიებელი და ახლა ჩვენ ყველანი ვწყევლით „მწვალებლებს“ ... ქალკედონის კრებასა და ლეონის ტომარს... შევაჩვენეთ ჩვენი საცოდავი ნერსესიც, რომელიც სათნოეყო ორბუნებიანთა „წვალებას“ და მისი მიმდევარნი. ჩვენ შევადგინეთ ეს საბუთი დმერთისა... რათა ამის შემდეგ აღარვინ გაბედოს გადაუხვიოს ჩვენი მამების ნაანდერძევს. ხოლო თუ გამოჩნდება ვინმე უტიფარი... ასევე შეჩვენებული იქნება... თუ ეპისკოპოსთაგანი იქნება ვინმე – ღირსება ჩამოერთვას და ტახტიდან ჩამოგდებულ იქნას. თუ მღვდელი – ასევე მოუვიდეს, თუ ვინმე ბერთაგანი, – შეჩვენდეს და განიდევნოს, ხოლო თუ აზატაგანი იყოს – ეკლესიიდან მოიკვეთოს და ამხანაგებში გარევა აეკრძალოს, ვიდრე მართლმადიდებლურ რწმენაზე არ შემობრუნდეს“. (აქედან ჩანს, რომ არაბთა ზემოქმედებით ალბანელები (და არა მარტო ალბანელები, არამედ კავკასიის ქალკედონიტები) იძულებულნი არიან თა-

ვიანთი თავი სომხური ეკლესიის წევრებად გამოაცხადონ და დაემონ ქალკედონიტობა. ქალკედონიტი სამღვდელობა განიკვეთება და განიდევნება, ქალკედონიტი ერისკაცები მოიკვეთება საზოგადოებიდან – „ამხანაგებიდან“ და ეკლესიიდან, მას ეკრძალება საზოგადოებასთან რაიმე კავშირი მანამ, სანამ არ მიიღებს „სომხურ სარწმუნოებას“. უნდა ვიფიქროთ, რომ ალბანეთის მეზობელ ქვემო ქართლში, სადაც არაბობას განსაკუთრებით ჰქონდა ფეხი მოკიდებული, მრავალმა ქართველმა ქალკედონიტმა იძულებით მიიღო „სომხური სარწმუნოება“).

ალბანეთის კათალიკოსი სომხეთში უნდა ეკურთხოს

ამის შემდეგ ალბანელ მონოფიზიტთა კრების მონაწილენი – სამღვდელობა, მთავრები და აზნაურები დებენ შეთანხმებას სომხეთის კათალიკოსთან ალბანეთის კათალიკოსის კურთხევის წესის შესახებ. ამ შეთანხმების თანახმად, ალბანეთის კათალიკოსის კურთხევა ხდება სომეხთა კათალიკოსის მიერ. ალბანთა კათალიკოსის კურთხევა უნდა მოხდეს სომხეთში „წმიდა გრიგორის ტახტზე“. თუ რომელიმე ალბანეთის კათალიკოსი გაბედავს და არ ეკურთხება სომხეთში – ის კათალიკოსად არ ჩაითვლება. კრების მონაწილეთა აზრით, ალბანეთის კათალიკოსი სომხეთში უნდა ეკურთხოს, იმიტომ რომ ალბანეთი სომხეთის მეშვეობით განათლდა და წმიდა გრიგორის დროიდან მისი კურთხევა სომხეთში ხდებოდა, ბოლო დროს კი ასეთი წესი დარღვეულა. კრება აღადგენს „ძველ წესს“.

ჩვენ თავიდან დავაწესეთ აგრეთვე ალბანეთის კათალიკოსის ხელდასხმა, რადგან ბოლო ხანებში ჩვენმა კათალიკოსებმა დაარღვიეს ეპისკოპოსთა დადგენის წესი. გამოუცდელივით და უცოდინარობით ჩვენს ქვეყანაში განხეთქილებამ იჩინა თავი.

ამიტომ შევთანხმდით ღვთისა და თქვენი მამამთავრობის წინაშე, რომ ალბანეთის მღვდელმთავრის კურთხევა წმიდა გრიგორის ტახტზე მოხდეს, ჩვენი ქვეყნის თანხმობით, როგორც ეს ხდებოდა წმიდა გრიგორის დროს. რადგანაც ჩვენ თქვენიდან გავნათლდით, ჭეშმარიტად გვწამს, რომ ვისაც თქვენ აირჩევთ, ის სასურველი იქნება ღვთისთვისაც და ჩვენთვისაც, ნურავინ გაბედავს ამ შეთანხმების დარღვევას და სხვანაირ მოქმედებას, ხოლო თუ ვინმე დაარღვევს – მისი ხელდასხმა გაუქმებულად ჩაითვლება... რწმენა იყოს მტკიცე და შეურყეველი ჩვენ ორივე ხალხს შორის... (გვ. 143).

შეთანხმება დაიდო სომხური წელტარიცხვით 148, ანუ 699 წელს. კრებას სომეხთა კათალიკოსი ელია თავმჯდომარეობდა.

აქედან ჩანს, VII საუკუნის ბოლოს როგორ შეძლო სომხურმა ეკლესიამ მთლიანად გაბატონებულიყო ალბანურ ეკლესიაზე. ამის შემდეგ ალბანურ ეკლესიაში არაბთა ძალდატანებით აიკრძალა ქალკედონიტობა და ალბანელებმა „სომხური სარწმუნოება“ მიიღეს, რასაც შედეგად მოჰყვა ალბანურ ეკლესიაში უკვე დანერგილი სომხურენოვანი წირვა-ლოცვის სრული გაბატონება. ალბანური ეკლესია მთლიანად გაითქვიფა სომხურ ეკლესიაში. ეროვნული ეკლესიის გარეშე დარჩენილი ალბანელთა დიდი ნაწილი მაჰმადიანდება და ასიმილირდება სხვა ხალხებში, მორწმუნე ქრისტიანი ალბანელები სომხური ეკლესიის ნაწილი ხდებიან.

არაბებმა, ისე როგორც ადრე სპარსელებმა, „სომხური სარწმუნოება“ სავალდებულოდ აქციეს კავკასიელი ხალხებისათვის. თუ VII საუკუნის დასაწყისში ალბანურმა ეკლესიამ გაბედა და სომხურ ეკლესიას გამოეყო, მსგავსად კირიონისა, VII საუკუნის ბოლოს არაბები ალბანელებს საბოლოოდ უქვემდებარებენ სომხურ ეკლესიას. არსენი საფარელი და მოსე კალანკატუელი ერთხმად წერენ ალბა-

ნეთის სომეხთაგან გამოყოფის შესახებ VI-VII საუკუნეთა მიჯნაზე. ისინი ამ დროს უთითებდნენ პირველ მოციქულ ელიშაზე, რომელმაც ალბანური ეკლესია დააფუძნა – „...მხედარმთავრები აქეზებდნენ სომხებს, მოეთხოვათ სასულიერო პირველობა ალვანელებზე, რასაც ალვანელები არ ემორჩილებოდნენ. ისინი უთითებდნენ ერთ პირვანდელ მოციქულზე, რომელიც ალვანეთში მივიდა, მას ელიშა ერქვა. იქ უქადაგია და აღუშენებია ეკლესია სომხებზე უფრო ადრე. ეს არის აღმოსავლეთში პირველი დედა ეკლესიაო. ამ გისის ეკლესიას ერწმუნენ ალვანელები და სომხებისგან გაითიშნენ, რათა არ ყოფილიყვნენ სხვისი ხელისუფლების ქვეშ“. ახლა კი VII საუკუნის ბოლოს ალბანელებმა აღარ წამოაყენეს იდეა იერუსალიმიდან, უფლის ძმა იაკობისაგან ქრისტიანობის ალბანეთში შემოტანის შესახებ, ახლა ისინი უკვე აცხადებენ, რომ მათ სომხეთისაგან მიიღეს ქრისტიანობა. პირდაპირ წერენ კიდევ – „... ჩვენ თქვენგან გავნათლდით...“ (გვ. 143). ამიტომაც ალბანური ეკლესია უნდა დაექვემდებაროს სომხურს.

სომეხთა კათალიკოსი შეთანხმების წერილს აძლევს ალვანელებს (თავი IX)

„უთანხმოებანი, რომლებიც ალვანეთში მოხდა რწმენის გამო ურჯულო ნერსესისაგან, მრავალთა სულებში ქალკედონიტურ რწმენას აღვივებს და თავისი ცბიერი ბოროტებით საშიშროებას უქმნის ეპისკოპოსებს, მღვდლებსა და ბერებს. როდესაც გავიგე მე, სომეხთა კათალიკოსმა ელიამ, ჩემს ეპისკოპოსებთან ერთად მივედი ალვანეთში, დიდებულ ქალაქ პარტავში. ჩემთან შეიკრიბნენ სასულიერონი და საერონი... ეპისკოპოსებმა და ეკლესიის მთელმა დასმა ხელწერილთა და ბეჭდით... დაადგინეს: თავისი ნებით

მტკიცედ დაიცვან რწმენა და არ შეერიონ ქალკედონიტური რწმენისა და ბაკურის მოძღვრების მიმდევრებს... თუ ვინმე კათალიკოსი ან ეპისკოპოსი გადაუხვევს ამ შეთანხმებას, მაშინ მას აღარ უნდა ჰქონდეს უფლება მრევლზე... მე ელია, სომეხთა კათალიკოსმა ჩემს ეპისკოპოსებთან ერთად მივიღე შემომტკიცების წიგნი ალვანელთა კრებისაგან და მომეცით თქვენ ეს შეთანხმების წერილი...“ (გვ. 144).

ასე აღწერს მოგვს კალაღკატუაცი თუ როგორ მოსპო ალბანური ეკლესიის დამოუკიდებლობა და ეროვნული ხასიათი სომხურმა მონოფიზიტურმა ეკლესიამ VII საუკუნეში. ალბანელთა არმენიზაცია ამ და სხვა წყაროებით დადასტურებული ფაქტია, ხოლო ალბანელთა ე.წ. „ქართიზაციას“ უშუალოდ არ ადასტურებს არც ერთი წყარო. და ის სამეცნიერო წრეებში შეითხზა XX საუკუნეში.

ნაწილი II
პერიოდი I -ის ღვაწლი

სომხურ ეკლესიასთან
ურთიერთობის მიზეზი და მისი
შედეგი

ვახტანგ გორგასლის გარდაცვალების შემდეგ ქართლი სპარსელებმა დაიმორჩილეს. სპარსელები იმ დროს სომხურ ეკლესიას განადიდებდნენ და უპირისპირებდნენ ბერძნულ-რომაულ ეკლესიას. ამის შესახებ კარგად წერს არსენი საფარელი. V საუკუნეში ქართული ეკლესია ბერძნული ორიენტაციისა იყო და მისი გავლენის სფეროში შედიოდა. ვახტანგ გორგასალმა ანდერძიც კი დატოვა, რომ ქართული ეკლესია არ დაშორებოდა ბერძნულს და ქართლს ბერძნული ორიენტაცია არ უარყო. ქართლზე ბერძნული ზეგავლენა სრულიად მოუთმენელი იყო სპარსეთის სახელმწიფოსთვის. სპარსეთი ყოველ დონეს ხმარობდა, რომ ქართული ეკლესია დაშორებოდა ბერძნულს, მისთვის სასურველი იყო, ბერძნული ეკლესიის მაგიერ ქართულ ეკლესიას ორიენტაცია აეღო აღმოსავლურ-სირიულ-სპარსულ ეკლესიაზე. VI საუკუნის პირველ ათეულ წლებში, ამ პოლიტიკური მიზეზების გამო, ქართული და სომხური ეკლესიები რამდენჯერმე იწვევედნენ საეკლესიო კრებას. უხტანგის მიხედვით, ბოლო ასეთი კრება, რომელზედაც დადებული ყოფილა წერილობითი სახის „აღთქმა“ ერთობის შესახებ, მოუწვევიათ 520-იან წლებში. შეიძლება ამ ხელშეკრულებით უკმაყოფილო ქართლმა მოაწყო ცნობილი აჯანყება 523 წელს, რომლის შემდეგაც, ზოგიერთი წყაროს მიხედვით, სპარსელებს სრულებით გაუუქმებიათ ქართული სახელმწიფოებრიობა.

„სპარსეთის მთავრობა აგრეთვე სხვა საშუალებებსაც მიმართავდა ამ იდეოლოგიური კავშირის განსამტკიცებლად. მას სურდა, მაგალითად, სომხეთის, ქართლისა და ალბანეთის ეკლესიების გაერთიანება, რომ უფრო

ადვილი ყოფილიყო მისი მართვა. ამიტომ მოკლეს თუ არა ვახტანგ გორგასალი, სპარსელების მთავარი მტერი და მოწინააღმდეგე ამიერკავკასიაში, მაშინვე, 506 წელს, სპარსელებმა სომხეთის დედაქალაქ დვინში მოიწვიეს სომხეთის, ქართლისა და ალბანის ეკლესიების საერთო კრება“ (ს. ჯანაშია, შრომები, გვ. 112).

506-523 წლებში დამპყრობელი სპარსელების დროს ქართულ ეკლესიას თავისი ავტოკეფალია არ დაუკარგავს, პირიქით, მისი დამოუკიდებლობა, ანუ ავტოკეფალია კიდევ უფრო განმტკიცდა, რადგანაც უკვე ქართლშივე ირჩევდნენ ამ დროს ქართველ კათალიკოსებს. ქართულ ეკლესიას ამ დროისათვის ჰქონდა თავისი იურისდიქციის საზღვრები და თავისი იერარქიული სტრუქტურა, მაგრამ ოფიციალურად ქართულ ეკლესიას ურთიერთკავშირი ჰქონდა აღმოსავლურ-სომხურ-სპარსულ ეკლესიასთან. არსენი საფარელის მიხედვით, სომხური ეკლესიის უხენაესობა გაგრძელებულია 551 წლამდე, ხოლო საეკლესიო „ერთობა“ დაირღვა კირიონ კათალიკოსის დროს, 607-09 წლებში. კ. კეკელიძის თანახმად, ამ დროს კავშირი ქართულ და სომხურ ეკლესიებს შორის მხოლოდ ფორმალურად გაწყვეტილა, ხოლო ფაქტობრივად კვლავ არსებებდა. ეს კავშირი ქართულ და სომხურ ეკლესიებს შორის მთლიანად გაწყდა VIII საუკუნის დასაწყისში, 726 წლის სომხური საეკლესიო კრების შემდეგ.

ჩანს, ქართულ-სომხური ეკლესიების ურთიერთობა VI-VII საუკუნეებში ისეთივე სახის იყო, როგორც ქართულ-ბერძნული ეკლესიების ურთიერთობა X-XI საუკუნეებში. X-XI საუკუნეებში, თუმცა ქართული ეკლესია სრულიად ავტოკეფალური, დამოუკიდებელი ეკლესია იყო, მაინც აღიარებდა ბერძნული ეკლესიის უპირატესობას.

სომხურ ეკლესიასთან აქტიურ ურთიერთობას, გიორგი მცირის ცნობით, შედეგად მოჰყოლია ქართული წმიდა წერილის რედაქტირება სომხურის მიხედვით. გიორგი მცირის ცნო-

ბით, თავდაპირველად ქართული წმიდა წიგნები ითარგმნა ბერძნული ენიდან (ე.ი. IV-V სს-ში), ხოლო შემდეგ სომხური რედაქციის მიხედვით იქნა შესწორებული (ე.ი. VI ს-ში). სომხური რედაქციის მიხედვით შესწორების გამო, ქართული წმიდა წიგნები დამახინჯდა, რასაც ბერძენები გვაყვედრიდნენ. ამიტომაც, მათ ხელახლა დასჭირდა რედაქტირება, ახლა უკვე ბერძნული რედაქციების მიხედვით (XI ს-ში).

ქართული წმიდა წიგნები თავდაპირველად მართლაც რომ ბერძნულიდან არის ნათარგმნი, ხოლო შემდეგ რედაქტირებული სომხურის მიხედვით, დადგენილია ძველი ტექსტების გამოწვლილვითი ანალიზის შედეგად კ. დანელიას მიერ. იგი წერს: „თუ კრიტიკულად შევაფასებთ გიორგი მცირის ცნობას... პოზიტიურ ფაქტად რჩება შემდეგი: 1. ქართველებს ქრისტიანობის მიღებისთანავე ჰქონიათ ძველ მთარგმნელთა მიერ გადმოღებული ბიბლიური წიგნები. 2. შემდგომ, რადგან საბერძნეთი ტერიტორიულად შორს იყო საქართველოსაგან, საქართველოში (თუ საქართველოს მეზობლად) მცხოვრებ სომხებს ქართველებისათვის „მიზეზითა წესიერებისაითა“, ე. ი. თარგმანის სისწორის დაცვის მოტივით შეუთავაზებიათ ბიბლიური წიგნების სომხური თარგმანით სარგებლობა. 3. ამის შედეგად ქართულ ენაზე სომხურიდან გადმოუღიათ ზოგიერთი ბიბლიური წიგნი. გიორგი მცირე თვითონ კი არ თხზავს ამ ფაქტს, არამედ არსებითად ტრადიციულ აზრს იმეორებს, მასზე ადრე გიორგი მთაწმიდელი არაერთგზის აღნიშნავს ბიბლიური წიგნების პირვანდელ თარგმანთა მაღალ ღირსებას, რაც, რა თქმა უნდა, პირველ ყოვლისა ბერძნულ წყაროსთან სიახლოვე-შესატყვისობას გულისხმობს“ (კ. დანელია, ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, №23, 1980, გვ. 89).

კ. დანელია ეთანხმება (ძირითადად) ამ ძველ, ქართულ ტრადიციულ აზრს: „პაველეს ეპისტოლეთა ძველი ქართული რედაქციის წყარო ბერძნული ორიგინალი უნდა ყოფილიყო. მაგრამ რით ავხსნათ სომხურ-სირიული ელემენტების არსებობა ქართულ თარგმანში? უნდა ვიფიქროთ, რომ ბერძნულიდან მომდინარე ძველი ქართული თარგმანი V-VI საუკუნეებში შეჯერებულ იქნა სირიულიდან მომდინარე სომხურ თარგმანთან...“ (იქვე, გვ. 122). ისმის კითხვა – რატომ? რა საჭირო იყო ბერძნულიდან უკვე „წმიდად თარგმნილი“ წიგნების შეჯერება სომხურ თარგმანთან შემდგომ საუკუნეებში? მკვლევარი უპასუხებს ამ კითხვას „გარკვეული (სომხური წარმოშობის) წრის სურვილების დასაკმაყოფილებლად“ (იქვე), „ძველი ქართული თარგმანის სომხურ წყაროსთან შეჯერება, თუ სომხურიდან ხელახლა თარგმნა V-VI საუკუნეებისათვის უფრო საფიქრებელია სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ტაოს თემში, სადაც სომხური წარმოშობის მოსახლეობის ხვედრითი წონა დიდი იყო. პოლიტიკური მოსაზრებით, ტაო IV-VI საუკუნეებში სომხური პროვინცია იყო, დიდი ფეოდალური საგვარეულოს – მამიკონიანთა საგანგებლო“ (იქვე, გვ. 90).

სრულიად გაუგებარია, თუკი ტაო პოლიტიკურად IV-VI საუკუნეებში სომხური პროვინცია იყო და აქ სომხური წარმოშობის მოსახლეობის ხვედრითი წონა დიდი იყო, რისთვის სჭირდებოდათ მათ V-VI სს-ში ქართული წიგნები და თანაც სომხურის მიხედვით რედაქტირებული? უფრო მეტიც, თუკი მათთვის სომხური რედაქცია ამ წიგნებისა ავტორიტეტული და მისაღები იყო, შეეძლოთ თვით სომხური წიგნებით ესარგებლათ! სინამდვილეში აქ უფრო გლობალურ საერთო-საეკლესიო მასშტაბის მოვლენასთან გვაქვს საქმე – ქართული ეკლესია არა მარტო ტაოში, არამედ საერთოდ, იძულებული

იყო სომხურისათვის შეეჯერებინა ქართულად უკვე თარგმნილი წიგნები. არავითარი სომხური წარმოშობის ქართული მოსახლეობა V-VI სს-ში არ არსებობდა, პირიქით, ეროვნებით ქართული მოსახლეობა სომხურენოვანი ხდებოდა (საეკლესიო თვალსაზრისით), ალბანელთა მსგავსად, მით უმეტეს, რომ როგორც მეცნიერი აღნიშნავს, ტაო და საერთოდ საქართველოს სამხრეთი პროვინციები პოლიტიკურად სომხეთში შედიოდნენ VI საუკუნეში.

არსენი საფარელი წერს, რომ სომხური ეკლესია VI საუკუნეში სპარსეთის იმპერიაში ძალზე დაფასებული ყოფილა, განსაკუთრებით კავადისა და ხოსროს მეფობის დროს. არსენის მიხედვით, სპარსელებმა დაპყრობილ სომხეთში დასცეს აზნაურთა ხელისუფლება და გააბატონეს სამღვდელთა. საერო ხელისუფლება გადაეცა სომეხ სამღვდელთა. ხარკსაც კი თვით სომეხი სამღვდელთა კრებულა მოსახლეობიდან, რადგანაც ქვეყნის მმართველობა მათ ხელში იყო. სპარსეთის სამეფო კარისა და სომხეთის სამღვდელთა კავშირი ისე ღრმა ყოფილა, რომ მეფეები, კავადი და ხოსრო, თავიანთ „შვილობილებად“ გამოუცხადებიათ სომეხ კათალიკოსებსა და ეპისკოპოსებს – „აქათივან სპარსთა მარზაპანთა დაიპყრეს სომხითი და შეურაცხ-იქმნა წესი საქრისტიანოი, და ეკლესიათა განგებაი აღიხოცა, და აზნაურთა ხელმწიფებაი დაეცა სპარსთა მარზაპანთაგან, და კათალიკოსნი და ეპისკოპოსნი განდრკეს სიმართლისაგან და კადნიერებაი მოიღეს სპარსთაგან წინა-აღდგომად აზნაურთა და ხარკსა სოფელთასა თვით გარდაიხდიდეს, რამეთუ ეპისკოპოსთა და ქორეპისკოპოსთა მიანდგეს ქუეყანაი, ვითარცა მორჩილთა მეფობისა სპარსთაისა და რომელთამე კათალიკოსთა და ეპისკოპოსთა მეფენი სპარსთანი დაისვილნეს და ძეობილად უწოდდეს კავადს და ხუასროს...“ (არსენი საფარელი, განყოფისათვის, გვ. 87).

კავად მეფის დროს სომხეთის ეკლესია მართლაც რომ გაბატონებული და გაძლიერებული ყოფილა, ეს ჩანს არა მარტო არსენი საფარელის მიხედვით, არამედ სომეხთა კათალიკოსის, მოსეს ეპისტოლედანაც. კირიონისადმი მიწერილ ამ ეპისტოლეში მოსე შეახსენებს კირიონს, რომ კავად მეფის დროს ქართველი და სომეხი ეკლესიის მამების გაერთიანებულ კრებას მიუღია წერილობითი დადგენილება, რომლის ძალითაც სპარსეთის იმპერიის საზღვრებში მოქცეული ამიერკავკასიისა და სხვა ერების ეკლესიებს უარუყვიათ ქალკედონის კრების დადგენილება, გარდა ამისა, მიუღიათ რაღაც აღთქმა თუ ფიცი საეკლესიო ერთობის შესახებ. მოსე წერს, – „სცან იგი, რაც კავად მეფეთა-მეფის დროს იქმნა... ჯერაც წერილით არის დაცული ჩვენი და თქვენი სარწმუნოების ერთიანობა. ნუ ეცრუები ჩვენს მამათა აღთქმას, რომელიც ჩვენ ორთა შორის დადეს, ნუ განეშორები ჩვენი ერთობისაგან...“ (უხტანესი, ისტორია გამოყოფისა, გვ. 31).

კავად მეფეს სომეხ-ქართველთა საეკლესიო ერთობის აღნიშვნის დროს ახსენებენ არა მარტო არსენი საფარელი და მოსე კათალიკოსი, არამედ ძველი დროის სხვა საეკლესიო მოღვაწეებიც.

არსენი საფარელი, რომელიც თავ-გამოდებით იბრძვის ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობისათვის, არ უარყოფს სომხურ და ქართულ ეკლესიებს შორის „ერთობის“ არსებობას. მის მიხედვით, ამ ეკლესიათა შორის არსებულა იერარქიული ერთობა, რომელიც გაგრძელებულა 551 წლამდე – ნერსე მიჯინის I კრებამდე.

„ხოლო არამცირედი აღთქმა იყო ხუასრო მეფემან ნერსე კათალიკოსისა მიმართ... ქმნა კრება პირველი დვინს და განეშორნეს სჯულითა ბერძენთა და იერუსალემსა. ხოლო ქართლი ყოველი და მეოთხედი სომხითისა განეყენნეს ელთდასხმასა მღვდელთაგანსა სომეხთაგან, არამედ ჰერნი და სივნელნი ჟამ ერთ განეყენნეს და კუალად

შეერინნეს...“ (არსენი საფარელი, გან-
ყოფისათვის, გვ. 84).

სომხეთის კათალიკოსები, მოსე და
აბრაამი, ასევე სხვა მოღვაწენი მიიჩ-
ნევენ, რომ ქართულ-სომხურ-ალბანური
ეკლესიების ერთობამ უარყო ქალ-
კედონის კრება, ხოლო არსენის მიხედ-
ვით, სომხური ეკლესია „ბერძნულ
სჯულს“ გაშორებია ხოსროს დროს,
რასაც აღუშვოთებია ქართული ეკლე-
სია, ამის გამო ქართულ ეკლესიას
კავშირი შეუწყვეტია სომხურ ეკლე-
სიასთან.

ზ. ალექსიძის მიხედვით, „...არსენი
პირდაპირ იწერს ტექსტს თავისი
სომხური წყაროდან, რომელიც თავის
მხრივ ტენდენციურად არის გადაკეთე-
ბული გვიან. პირველ წყაროში
ლაპარაკი იყო რელიგიურ ერთი-
ანობაზე (ბერძენთა მსგავსად) და არა
იერარქიულზე“ (იქვე, გვ. 156).

ძველ დროს იერარქიულ ურთიერთ-
დამოკიდებულებას დიდი მნიშვნელობა
ენიჭებოდა. თვით ისეთი ძლიერი და
ძველი ეკლესიაც კი, როგორც სომ-
ხური ეკლესია იყო, იერარქიულად
საბერძნეთის, კერძოდ, კაპადოკია-კესა-
რიის ეკლესიაზე იყო დამოკიდებული.
სომხურ ისტორიოგრაფიაში გარკვეუ-
ლია, რომ ბერძნულ (კაპადოკიის)
ეკლესიას სომხური ეკლესია საბო-
ლოდ დაშორდა დვინის 554 წლის
კრების გადაწყვეტილებით. – „... დვინ-
ის კრების ნებით (554 წ.) სომხური
ეკლესია საბოლოოდ დაშორდა ბერძ-
ნულს“ (ვ. ნალბანდიანი, სომხურ სიძ-
ველეთა გაკვეთილები, გვ. 11).

520-იანი წლებიდან 560-იან წლე-
ბამდე ქართული ეკლესიის მდგო-
მარეობა ძლიერ საგანგაშო ყოფილა,
რასაც შედეგად მოჰყოლია ასურელი
მამების ჩამოსვლა საქართველოში 530-
40-იან წლებში, რომელთა მოღვა-
წეობითაც ქალკედონიტობა განმტკი-
ცებულა, მონოფიზიტობა დასუსტებუ-
ლა. 70-90-იან წლებში ქართლი უკვე
ქალკედონიტურია, რაც ნაყოფი იყო
ასურელ მამათა ღვაწლისა და 551
წელს სომხურ ეკლესიასთან კავშირის

გაწყვეტისა, მაგრამ ეს სომხურ-ქარ-
თულ ეკლესიათა დაშორება სრული
არ ყოფილა, „ერთობა“ კვლავ გრძელ-
დებოდა.

შინაგანად ერთმანეთისადმი დაპი-
რისპირებული ორი ეკლესია, გარეგ-
ნულად კვლავ ერთიანობის წარმო-
სახვას ცდილობდა, ეს გამოწვეული
იყო იმდროინდელი პოლიტიკური სი-
ტუაციით; საქართველოში სპარსელე-
ბის ძლიერების დროს ქართულ ეკ-
ლესიას ურთიერთობა ჰქონდა სომხურ
ეკლესიასთან, ხოლო ბიზანტიელთა
ძლიერების დროს „ერთობა“ ირღვეოდა.
VII საუკუნის დასაწყისში, 604 წლი-
დან, ხოსრო II-მ ბიზანტიელნი მრავალჯერ დაამარცხა და, ცხადია,
საქართველოშიც გაძლიერდა. ამ დროი-
დან, სომხეთი დაბეჯითებით მოითხოვს
„ერთობის“ კიდევ უფრო განმტკიცებას.
„ერთობის“ შესუსტება გამოიწვია იმა-
ნაც, რომ 592 წლიდან იბერიის მომე-
ტებული ნაწილი თბილისამდე ბიზან-
ტიას გადასცა სპარსეთმა. კირიონს
განსაკუთრებულ პოლიტიკურ სიტუა-
ციაში უხდებოდა მოღვაწეობა: მისი
სამწყისოს ერთი ნაწილი ბიზანტიელთა
ხელში იყო, ხოლო მეორე ნაწილი
სპარსელებისა. კირიონსაც შესაბამისი
პოლიტიკა აქვს: „კირიონმა თავისი
ნება ორად გაყო, გადაიხარა ბერძენთა
მხარეს, თაყვანს სცემდა და აამებდა
მავრიკე კეისარს. ამით იქადის და
ამბობს: „ჩვენ მივიღეთ და გვაქვს კეის-
რის სარწმუნოებაო“... შემდეგ ამბობდა:
„კონსტანტინოპოლი წმიდა იოანეს
საყდარი და კეისრის სახლია, რა
სარწმუნოებაც იქ იქადაგება, ჩვენც მას
ვემსახურებითო.“ შემდეგ: „ვათარგმნივე
და გამოვაგზავნე ოთხი კრების წიგნი,
რომლითაც ბერძენები ხელმძღვა-
ნელობენ და ჩვენც იგივე სარწმუნოება
გვაქვსო, და ღმერთმა კეისარი აცო-
ცხლოსო“. ხოლო შემდეგ მოიქცევა
სპარსელთა მხარეს, რადგანაც მათი
ქვეყანა გაყოფილი იყო სპარსელთა და
ბერძენთა მხარედ და ეჭვობდა მეფეთა-
მეფის გამო...“ (უხტანესი, ისტორია
გამოყოფისა, გვ. 156-157).

მავრიკე კეისარი, რომელსაც კირიონი „თაყვანს სცემდა და აამებდა“, დაეხმარა ხოსრო II-ს. „ამ დახმარების სამადლობლად ხოსრო II-მ, ...იბერიის მომეტებული ნაწილი ქ. თბილისამდე მავრიკი კეისარს გადასცა. ეს უნდა მომხდარიყო, მაშასადამე, 591 წელს“; „როცა კეისარს მავრიკის ფოკა აუჯანყდა და მავრიკი მოკლა, ხოსრო II 604 წ. ...ბერძნებს ომი აუტეხა. სპარსთა მეფემ ბიზანტიელნი მრავალჯოხის დააარცხა და 606-607 წ-ს კეისრის ჯარი კარინიდანაც კი განდევნა...“ (ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, I, გვ. 300).

უხტანესის მიხედვით, კირიონს ქალკედონური სარწმუნოება ჰქონია, მაგრამ ამის გამოძღვანებისა ეშინოდა სპარსელებთან. „კირიონი იმ მხარით იქადიდა, რადგან სარწმუნოება იქიდან მიეღო და ამ მხარეს ეშინოდა, რომ მეფისაგან სარწმუნოების გამოძიება იქნება სომეხ აზნაურთა გავლენით“. „ვბი, თუ გამოიძიოს ჩემი საქმეები სმბატ ვრკანის მარზპანის ჩაგონებითო...“ „ლიქნით კეისრის დღეგრძელობას ეძიებდა და მეფის დიდებას ევედრებოდა“ (უხტანესი, ისტორია გამოყოფისა, გვ. 157).

ივანე ჯავახიშვილს გამორკვეული აქვს, რომ „...სომხეთის მმართველი წრეების ერთი ძირითადი მოსაზრებათაგანი ის ყოფილა, რომ ქართველები სპარსეთის ქრისტიანებსა და სომხებს არ უნდა ჩამოშორებოდნენ და მათთან უეჭველად ერთობა დაეცვათ... საფიქრებელია, რომ მონოფიზიტობის ასეთი თავგამოდებული მომხრეობა სომეხთა მხრივ სწორედ იმ მჭიდრო სულიერი კავშირით უნდა ყოფილიყო გამოწვეული, რომელიც სომხურ ეკლესიას აღმოსავლეთისა და, კერძოდ, სპარსეთის ეკლესიასა და ქრისტიანობასთან ამ ხანაში ჰქონდა... ქართველთა და სომეხთა სარწმუნოებრივი ერთობისა, თუ განხეთქილების საკითხი არსებითად იმაზე იყო დამოკიდებული, აღმოსავლეთის, სპარსეთის საეკლესიო ტრადიციასა და მოძღვრებას მიემხრობოდა საქართველო, თუ დასავლეთისას, ბერძნულ-რომაულ ქრისტიანობას... ქართველთა და სომეხ-

თა სარწმუნოებრივ სიმკათიებს პოლიტიკური თვალსაზრისით დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა და, უეჭველია, სპარსეთის მთავრობა ამ გარემოებას ფხიზლად სდარაჯობდა“ (ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, I, გვ. 424).

ივ. ჯავახიშვილი წერს, რომ სომეხთა კათალიკოსს „...ჭეშმარიტი სარწმუნოების დამცველად მხოლოდ სომხური ეკლესია მიანდა“ (იქვე, გვ. 422). „კირიონი სწერდა აბრაამს: „ქართველებს და სომხებს ერთმანეთში თანხმობა ჰქონდათ, წმიდისა უფლისა გრიგოლის მთელსავე სამწყსოს თანხმობა ჰქონდა იერუსალიმის სარწმუნოებასთან, რომელსაც პრომაელნი მისდევენ, და სხვა რამე სიტყვა-საუბარი იქ არ შეჭრილა. ეხლა კი საიდან-ღა გაჩნდა? რომის მამამთავარი წმ. პეტრეს საყდარზე ზის, ალექსანდრიისა – წმ. მარკოზ მახარებლისაზე, ანტიოქიისა – წმ. ლუკა მახარებლისაზე, კონსტანტინოპოლისა – წმ. იოანე მახარებლისაზე და იერუსალიმისა – ძმისა უფლისა წმ. იაკობისაზე. რა სარწმუნოებაც მათ ჰქონდათ და ჩვენ და ჩვენ მამებს გადმოგვცეს და რასაც ჩვენ აქამომდე ვიცავდით, ამას ეხლა როგორ მივატოვეთ და თქვენ როგორ დაგიჯერებთ? და თუნდაც სხვა უამრავ მართლმადიდებელ ეპისკოპოზებს, მეფეებს, მთავრებსა და მთელ მართლმადიდებელ ქვეყნიერებას როგორ შეიძლება, რომ თავი დავანებოთ და მარტო თქვენთან გვექონდეს ერთობა“-ო? (იქვე, გვ. 423).

„რაკი ქალკედონიანობა მაშინდელ ხუთსავე საპატრიარქო ეკლესიას მართლმადიდებელ სარწმუნოებად ჰქონდა აღიარებული, ამიტომ კირიონ კათალიკოსის აზრით, სომხური ეკლესიის პრეტენზიები, ვითომც ჭეშმარიტი სარწმუნოება მხოლოდ მას ჰქონდეს დაცული, სრულებით უსაფუძვლო იყო“ (იქვე, გვ. 423).

სომხეთის კათალიკოსს უნებებია სრული და საბოლოო განხეთქილების ჩამოგდება და ამით ქართული ეკლესიის თითქოსდა დასჯა: „...607-608 წელს მრგვლივმოსავლელი ეპისტოლე გამოსცა, რომლის ბოლოშიაც ნათქვამი იყო: „ჩვენ ბერძნების შესახებ

პირველ მოძღვართა გამოტანილი დადგენილების... ქართველებზეც გავრცელებას ვბრძანებთ, – რომ მათთან სრულებით არავითარი დამოკიდებულება არ ჰქონდეთ არც ლოცვაში, არც ჭამაში, არც მეგობრობაში, არც შეილების აღზრდაში, რომ მცხეთისა და მანგლისის ჯვრების კარზე სალოცავად აღარ გაემგზავრნენ ხოლმე და ჩვენ ეკლესიებში არ შემოუშვან... ამ განკარგულებას ძალა აღბანელების შესახებაც ჰქონდეს“-ო (იქვე, გვ. 428).

ივ. ჯავახიშვილი ფიქრობს, რომ ამ ორ ეკლესიას შორის „ერთობა“ არსებობდა და ამ ერთობის დაცვით განსაკუთრებით სომხური მხარე იყო დაინტერესებული, „რომ ქართველები სპარსეთის ქრისტიანებსა და სომხებს არ უნდა ჩამოჰმორებოდნენ და მათთან უეჭველად ერთობა დაეცვათ“ (იქვე, გვ. 424).

ურთიერთობა ქართულ და სომხურ ეკლესიებს შორის რამდენჯერმე დაირღვა VI-VII საუკუნეებში და კვლავ აღდგა. 551-54 წლებში ურთიერთობა დაირღვა, არსენი საფარელის მიხედვით, მაგრამ, ჩანს, საეკლესიო ერთობა კვლავ არსებობდა („ერთობის“ არსებობა საქართველოში სპარსეთის ძლიერებაზე იყო დამოკიდებული). კირიონმა VII საუკუნის დასაწყისში „ერთობა“ დაარღვია. 607-9 წლებში დარღვეული ერთობა კვლავ აღდგენილა სპარსეთის იმპერიის ნებით 614 წელს, რომელიც იმ ხანებში ისე გაძლიერდა, რომ ბიზანტიის ტერიტორიებიც კი დაიპყრო. სპარსეთის ამ ძლიერების ჟამს 614 წლის კრების გადაწყვეტილებით სპარსეთმა აიძულა სპარსეთის სახელმწიფოში მცხოვრები ქრისტიანები, ეცნოთ სომხური ეკლესიის უპირატესობა – მიეღოთ სომხური სარწმუნოება, რაც დიდხანს არ გაგრძელდებულა. ჰერაკლე კეისრის ლაშქრობამ სპარსეთსა და სომხეთში მონოფიზიტობა დაამხო. მისივე ინიციატივით 632 წელს სომხეთში მოიწვიეს საეკლესიო კრება, რომელზედაც სომხურმა ეკლესიამ ქალკედონიტობა მიიღო.

ქალკედონიტური სომხური ეკლესია ახლა უკვე ბიზანტიისთვის გახდა მისაღები და სასურველი, განსაკუთრებით არაბობის დროს.

სომხურ ეკლესიასთან კავშირი საბოლოოდ წყდება 726 წელს, მანასკერტის კრების შემდეგ. ამ კრებაზე სომხურმა ეკლესიამ უარყო ქალკედონიტობა და საბოლოოდ მიიღო მონოფიზიტობა. ამის შემდგომ, ქართულ ეკლესიას უკვე სრული უფლება (კანონიკური) და საშუალება ჰქონდა, სარწმუნოებრივი განხეთქილების გამო უარყო ყოველგვარი კავშირი სომხურ ეკლესიასთან. VII საუკუნეში კი ამის საშუალება არ ჰქონდა, რადგანაც VII საუკუნეში სომხური ეკლესია ოფიციალურად ქალკედონიტობას აღიარებდა.

VIII საუკუნის შუა წლებიდან სომხური ეკლესიის ზეგავლენისგან გათავისუფლების შემდეგ იწყება ქართული ლიტერატურის – თარგმანებისა და ორიგინალური ძეგლების, მასიური „გაწმენდა“ სომხური ნიშნებისაგან. VI-VII საუკუნეებში ქართულ საეკლესიო ლიტერატურას, ნებისთი თუ უნებლიეთ, სომხურ ლიტერატურასთან კავშირის გამო დაემჩნა სომხური ძეგლების მიხედვით რედაქტირების კვალი, რის გამოც VIII საუკუნის მეორე ნახევრიდან დაწყებული ინტენსიური მუშაობა ამ კვალის აღმოსაფხვრელად. ეს მუშაობა, ჩანს, მიმდინარეობდა არა მარტო საქართველოში, არამედ ბიზანტიის იმპერიის ქალკედონიტურ გარემოში მოქცეულ ქართულ სავანეებშიც.

საფიქრებელია, რომ იმ წიგნებს, რომელთა ხელახალი რედაქტირება მოხდა მათგან სომხური ნიშნების აღმოფხვრის მიზნით, ეწოდათ ტერმინი – „ქართული“, ასე წარმოიშვა „ქართული სახარება“, „ქართული დავითნი“, „ქართული კანონი“ (კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, გვ. 51). ჩანს, „ხანმეტი“ და „ჰაემეტი“ ძეგლების ერთი ნაწილი მისაღები ყოფილა და მათ „პირველთაგანს“ უწოდებდნენ, რადგანაც ისინი იყვნენ

ბერძნულიდან თარგმნილი ქრისტიანობის მიღებისთანავე, მეორე ნაწილი კი მიუღებელი ყოფილა, რადგანაც ნასწორები ყოფილა სომხური რედაქციების მიხედვით, ანდა სომხურიდან თარგმნილი, პირობითად მას „სომხური“ ვუწოდოთ, და ალბათ ასევე უწოდებდნენ კიდევ, რაზედაც მიგვითითებს ტერმინ „ქართულის“ წარმოშობა. „სომხური“ ნიშან-თვისების (ანუ რედაქტირების ნაკვალევის) ასე თუ ისე აღმოფხვრის შემდეგ „გაწმენდილ“ ძეგლებს ეწოდათ „ქართული“. ამ შემთხვევაში „ქართული“ აღნიშნავს მხოლოდ და მხოლოდ „ქართული ეკლესიისას“, „ქართული ეკლესიისათვის გამოსადეგ წიგნს“, მისგან გამოირიცხება ეთნიკური მომენტი, ისე როგორც სარწმუნოებრივი მომენტი. „ქართველი წმიდანი“ და „ქართული წიგნი“ ალბათ საეკლესიო კუთვნილებას აღნიშნავს. ე.ი. ამ ნიშნის მქონე წიგნი ეკუთვნის არა სომხურ-ქართული საეკლესიო ერთობის ეპოქას, არამედ მის შემდგომ პერიოდს და მისაღებია ქართული ეკლესიისათვის ამჟამად.

შემდგომი ხანა, VIII საუკუნის შუა წლებიდან მეთუ საუკუნემდე, კ. კეკელიძეს მიაჩნია ჩვენი მწერლობის ეროვნულ ხანად – „ეს ხანა არის ეროვნული ხანა ჩვენი მწერლობისა. ამ ხანაში დამუშავებული ლიტერატურული ძეგლები იმდენად არიან გამსჭვალული ეროვნული სულით და ხასიათით, რომ შემდეგი დროის, XI-XII საუკუნეთა, მწერლები მათ აღსანიშნავად ხშირად ხმარობენ ტექნიკურ ტერმინს – ქართული, მაგალითად, ქართული სახარება, ქართული დავითნი, ქართული კანონი და სხვა. ეს ხანა გრძელდება VIII საუკუნის ნახევრიდან X საუკუნის ოთხმოციან წლებამდე, ესე იგი, შეიცავს თითქმის ორნახევარ საუკუნეს. აღნიშნულ ხანაში მძლავრად იფეთქა ქართველებში ეროვნულმა სულისკვეთებამ, ფრთები შეისხა ეროვნულმა თვითშეგნებამ, სომხებისაგან ეკლესიურად ჩამოშორება მოხდა, როგორც ცნობილია, სხვათა შორის, ეროვნულ-კულტურული იდეოლოგიის საფუძველზედაც. ქართველები ამიერი-

დან მიზნად ისახავენ თანდათანობით გათავისუფლებას აღმოსავლური საეკლესიო ტრადიციებისაგან. ამ ნიადაგზე წარმოიშვა გამწვავებული პოლემიკა სომხებთან, რომელიც იქამდე მივიდა, რომ ქართველებმა წარსულშიაც კი უარყვეს ყოველგვარი კულტურულ-ეკლესიური ურთიერთობა სომხებთან...“ (იქვე, გვ. 51).

ქართველებში ეროვნული თვითშეგნების გაღვივებას ხელი შეუწყო „ეროვნული გადაგვარების, დენაციონალიზაციის საშინელი კატასტროფის წინაშე“ დგომამ სომხებთან საეკლესიო „ერთობის“ დროს.

თუ სპარსთა ბატონობის დროს ქართველების ერთი ნაწილი სპარსულ რჯულს იღებდა, კიდევ უფრო მომეტებული ნაწილი ქართველებისა იძულებული იყო, აღმოსავლურ-სომხური ქრისტიანობა მიეღო და გასომხებულიყო. ე. ი. მონოფიზიტობა თავის თავში „გასომხების“ ელემენტს შეიცავდა. ასევე არაბების ბატონობის დროს ქართველების ერთი ნაწილი თუ მაჰმადიანდებოდა, კიდევ უფრო მომეტებული ნაწილი კვლავ იძულებული იყო სომხური ეკლესიის წევრად ეღიარებინა თავისი თავი, რომელიც VII საუკუნეში ქალკედონიტური იყო, რაც ერის ერთ ნაწილს დენაციონალიზაციის გზაზე აყენებდა. ქართველები მიმხვდარან, რომ „ერთადერთი საშუალება ამ უბედურებისაგან თავის დაღწევისა არის საკუთარი ეკლესიის ფრთეთა ქვეშე ნაციონალურ-ქრისტიანული კულტურის გაღვივება“ (იქვე, გვ. 52).

(მოკვს ხორენაცისა და უხტანესის მიხედვით)

ქართლის კათალიკოსმა კირიონმა განდევნა თავისი საკათალიკოსოს ერთერთი ეპარქიიდან ცურტაველი ეპისკოპოსი მოსე. ამის შემდეგ, არსენ საფარელის ცნობით სომეხთა კათალიკოსმა „აბრაამმა კირიონს ეს ეპარქია თხოვა, ხოლო მან არ მისცა. და გადიდა მათ შორის ცილობა“. ეს ეპარქია გუგარქი იყო, მისი დედაქალაქი კი ცურტავი, იმუამად წმიდა შუშანიკის განსასვენებელი. გუგარქი ქართული ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა, რადგანაც ქართველი ხალხით იყო დასახლებული.

თვით სომხური წყაროებით ქართველი ხალხის საცხოვრისი იყო დიდი ტერიტორია შავი ზღვიდან გუგარქის ჩათვლით, გუგარქს კი - ვრცელ მიწა-წყალს უწოდებდნენ თბილისიდან ჭოროხამდე.

მეხუთე საუკუნის ისტორიკოსი მოკვს ხორენაცი (მოსე ხორენელი) წერს, რომ ქართველები ცხოვრობენ არა მარტო აღმოსავლეთ საქართველოში, არამედ შავი ზღვისპირეთია (დასავლეთი საქართველო) მათი ეროვნული განსახლების ძირითადი ტერიტორია (მოსე ხორენელი, სომხეთის ისტორია, გვ. 106-107).

ქართველები, მისი განსაზღვრით, ცხოვრობენ - „ჩრდილოეთის მთებისა და პონტოს (შავი) ზღვის მიდამოებში“. მისი სიტყვით - „ჩრდილოეთის მთები და პონტოს ზღვა ქართველთა ნათესავს უჭირავს“. ის, „ჩრდილოეთის მთებს“ უწოდებს კავკასიის მთებს.

მოსე ხორენელის მიხედვით, სომხეთის ჩრდილოეთით მდებარე ტერიტორიები კავკასიის შავიზღვისპირეთიდან, ვიდრე გუგარქის ჩათვლით, ქართველებითაა დასახლებული და ქართველებს ეკუთვნის. ფაქტობრივად, ეს არის ის ტერიტორია, რომელსაც ძველი ქართველი ისტორიკოსების გან-

საზღვრით, მოიცავს ქართლის სახელმწიფო შავიზღვისპირეთიდან სომხეთ-ალბანეთამდე.

შავიზღვისპირეთში და აღმოსავლეთ საქართველოში ქართველების სახლობას მოსე ხორენელი შემდეგი მიზეზით განსაზღვრავს:

ბაბილონის მეფემ ნაბუქოდონორმა დასავლეთით მდებარე ივერიელთა ქვეყნიდან ივერიელების ნაწილი გადმოასახლა და პონტოს ზღვის მარჯვენა მხარეს დაასახლა კავკასიაში. შემდგომში ალექსანდრე მაკედონელმა დარიოს III-ის ერთ-ერთი ნახარარი მიჰრდატ I ამ ივერიელებს მთავრად დაუსვა. ქრისტემდე დაახლოებით II საუკუნეში პართიის მეფე არშაკმა თავისი ძმა ვალარშაკი სომხეთში გამეფა. მას საბრძანებლად გარდა სომხეთისა, ჩრდილოეთითა და დასავლეთით მდებარე ქვეყნები (მხარეები) გადასცა. ჩრდილოეთის მხარეების გამგებლად ვალარშაკმა დაადგინა ქართველების მთავარ მიჰრდატ I-ის ერთ-ერთი შთამომავალი. ჩრდილოეთის მხარეების გამგებლებს გუგარელთა პიტიახშები დაერქვათ.

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ სომეხ მემატრიანეებს, მათ შორის მოსე ხორენელსაც, გუგარქი, მიუხედავად იმისა, რომ მას სომხეთის სამეფოს საპიტიახშოდ მიიჩნევენ, ქართულ ქვეყნებად ესახებად, ხოლო გუგარელები - ქართველებად (იქვე, გვ. 264, შენიშვნა).

მისი სიტყვით, მირდატიანები, ანუ მიჰრდატ I-ის შთამომავლები, მთავრობენ როგორც შავიზღვისპირეთის, ისე აღმოსავლეთ საქართველოს ქართველებს.

გუგარელთა და ჩრდილოეთის მთების პიტიახშ მიჰრდატ II-ის გარდა მოსე ხორენელი ახსენებს მიჰრდატ III-საც. ის პონტოს ზღვის განმგებელია. ქრისტემდე 189-160 წლებში არტაშეს I-მა მიჰრდატ III-ს, ქართველთა დიდ

პიტიახშს მიანდო ჩრდილოეთის მთე-
ბისა და პონტოს ზღვის გამგებლობა.

ქართველთა დიდ პიტიახშს მიჰრდატ III-ს, რომელიც ჩრდილოეთის მთებისა და პონტოს ზღვის განმგებელი იყო, სომეხთა და პართელთა მეფე არტაშეს I-მა მიათხოვა თავისი ასული, ხოლო შემდგომმა მეფემ არტაშეს I-ის ძემ ტიგრანმა ბერძნებთან ომის დროს მიანდო მნიშვნელოვანი ციხე-ქალაქის მაჟაქის განმგებლობა, მისი განსაკუთრებული სტრატეგიული მნიშვნელობის გამო, და ჯარების მხედართმთავრობა.

რომაელთა მხედართმთავარმა პომპეუსმა დაამარცხა მიჰრდატ III და ტყვედ შეიპყრო მისი ძე მიჰრდატ IV. მიჰრდატ III გაიქცა პონტოს მთებში. ის პომპეუსმა მოაწამელინა პონტოელი პილატეს მამას. ქალაქი მაჟაქი პომპეუსმა აიღო. რომში პომპეუსის დაბრუნების შემდეგ, მისმა ნაცვალმა ტიგრანს გაუზზავნა თავისი დისწული მიჰრდატ IV. ტიგრანი დაეჭვდა, რომ ის არ იყო მისი დისწული, ამიტომ არ მისცა არც კუთვნილი ქართველთა ქვეყანა და არც თავისი სამფლობელო – პონტოს მხარეში და ქალაქი მაჟაქი. „... აღარ მისცა მას არც თავისი სამფლობელოს ნაწილი და არც კუთვნილი ქართველთა ქვეყანა“.

მოსე ხორენელის მიხედვით, ასე დამთავრდა მიჰრდატიანების მთავრობა ქართველებზე და ქართველთა ქვეყანაზე, სამაგიეროდ, მიჰრდატ IV-ს რომმა დაუმტკიცა პონტოს მხარენი და ქალაქი მაჟაქი.

აქ საინტერესოა ის, თუ რომელი ქვეყანა მიაჩნია მოსე ხორენელს ქართველთა ქვეყნად და რომელი ქვეყანა მიაჩნია სომხეთში შემაჯავლად.

მოსე ხორენელი რაღაც საერთოს ხედავს ქართველთა ქვეყანასა და პონტო-კესარია-კაბადოკიას შორის, თითქოსდა პონტო-კესარიასაც ქართველთა ქვეყნად მიიჩნევს, მაგრამ ის მკაცრად საზღვრავს და წერს, რომ ქართველი მთავრების კუთვნილი ქვეყანა არის არა პონტოს მხარენი და პონტო-კესარია, არამედ ტერიტორია, რომელიც იწყება

პონტოს ზღვიდან კავკასიის, ანუ ჩრდილოეთის მთების ჩათვლით გუგარქთან ერთად. სომხეთის ჩრდილოეთით მოთავსებული ეს ტერიტორია კავკასიის შავიზღვისპირეთიდან ვიდრე გუგარქის ჩათვლით მიჰრდატიანების „კუთვნილი“ ტერიტორიაა – რადგანაც ეს ქართველთა ქვეყანაა, ხოლო საკუთრივ პონტოს მხარენი და კესარია მოსე ხორენელს მიაჩნია სომეხთა მეფის სამფლობელოს ნაწილად, ამ მეფის „თავის სამფლობელოდ“, სადაც მნიშვნელოვანი ციხე-ქალაქი მაჟაქი დროებით ომიანობის გამო საგანმგებლოდ გადასცა სომხეთის მხედართმთავარს, ქართველთა მთავარს მირდატ III-ს, ხოლო მირდატ IV-ს უკვე აღარ გადასცა. ჩანს, მოსე ხორენელმა იცის, რომ პონტოს მხარეები, კესარია-კაბადოკია ქართველებითაა დასახლებული, მაგრამ მაინც ეს მხარე ქართველთა მეფის „საკუთარ“ ქვეყნად არ მიაჩნია, არამედ სომხების ტერიტორიად, ხოლო ქართველების მკვიდრ საცხოვრისად მიაჩნია სომხეთის ჩრდილოეთით მდებარე ტერიტორია პონტოს ზღვიდან, ანუ კავკასიის შავიზღვისპირეთიდან ალბანეთ-სომხეთამდე.

მოსე ხორენელის მიჰრდატ III-ის და მითრიდატე პონტოს მეფის ცხოვრება მართლაც ჰგავს ერთმანეთს. ორივენი ტიგრანის მოკავშირენი არიან, ორივენი პონტოს ფლობენ, სიცოცხლეს მოწამვლით ასრულებენ, ამიტომაც შეიძლება მითრიდატეს ლეგენდა მოსე ხორენელმა ქართველთა მთავარზე გააგრძელა, მით უმეტეს, რომ როგორც პონტო-კაბადოკია, ისე სომხეთის ჩრდილოეთით მდებარე ქართლი – ქართველების ქვეყნები იყო. მაგრამ მიუხედავად ამისა, როგორც აღვნიშნეთ, მოსე ხორენელმა დაბეჭდვით იცის, რომ ქართველების „საკუთარი“ საცხოვრისი ქვეყანა არის არა პონტოს მხარეები, ე.ი. სომხეთის დასავლეთით მდებარე ქვეყანა, არამედ სომხეთის ჩრდილოეთით მდებარე ქვეყანა პონტოს ზღვიდან გუგარქის ჩათვლით. ამ ისტორიკოსის მიხედვით, სწორედ აქ

პონტოს ზღვისპირზე, კავკასიაში დასახლა ნაბუქოდონოსორმა დატივევებული ქართველი-ივერიელები, პონტოს ზღვის აღმოსავლეთით (ე.ი. ისტორიულ კოლხეთში) და არა პონტოს მხარეებში (ე.ი. პონტო-კესარია-კაპადოკიაში). მოსე ხორენელი პონტოს ზღვის აღმოსავლეთით, ჩრდილოეთის მთებთან მიმდებარე ქვეყანას (კოლხეთს) ქართველთა თავდაპირველ საცხოვრისს უწოდებს და განასხვავებს პონტოს მხარეებისგან.

მოსე ხორენელი წერს:

„...ხოლო კავკასიის მთის მოპირდაპირე მხარეს, ჩრდილოეთის განმგებლად დაადგინა დიდი და ძლევამოსილი გვარი, რომლის უფალთ გუგარელთა პიტიახშები დაერქვათ. ისინი იყვნენ შთამომავალნი დარეჰის ნახარარის მიჰრდატისა, რომელიც წამოიყვანა ალექსანდრემ და მთავრად დაუსვა ნაბუქოდონოსორის მიერ ტყვედ მოყვანილ ივერიელთა მოდგმას, ამის შესახებ აბიდენოსი ამბობს: „ძლევამოსილმა ნაბუქოდონოსორმა, რომელიც ჰერაკლეზე უფრო დონიერი იყო, შეჰყარა ჯარი და მიაღწია ლიბიელთა, აგრეთვე ივერიელთა ქვეყნებს, შემუსრა და დაიმორჩილა ისინი. მათი ერთი ნაწილი წამოასხა იქიდან და პონტოს ზღვის მარჯვენა მხარეს დაასახლა. ივერია ქვეყნიერების დასავლეთ საზღვარზე მდებარეობს“ (იქვე, გვ. 106-107).

აქედან ჩანს, რომ მოსე ხორენელს ივერიელთა საცხოვრისად მიაჩნია ქვეყანა კავკასიის მთის წინა მხარეს, პონტოს ზღვიდან გუგარქის ჩათვლით, ჩრდილოეთის ტერიტორიები, ეს არის ისტორიული იბერია-ქართლი შავი ზღვისპირეთიდან ალბანეთ-სომხეთამდე.

პონტოს ზღვის აღმოსავლეთით, კავკასიის შავი ზღვისპირეთი ქართველთა ქვეყნად რომ მიაჩნია მოსე ხორენელს, ეს მისი ისტორიის სხვა ქვეთავიდანაც ჩანს: – „არტაშესმა თავისი ასული არტაშესმა მიათხოვა ვინმე მიჰრდატს, ქართველთა დიდ პიტიახშს,

რომელიც როგორც ზემოთ ითქვა, ალექსანდრემ ივერიელთა ქვეყნიდან მოყვანილ ტყვეების ხელისუფლად დაადგინა. სომეხთა მეფემ მიჰრდატს მიანდო ჩრდილოეთის მთებისა და პონტოს ზღვის განმგებლობა“ (იქვე, გვ. 111).

„ჩრდილოეთის მთები და პონტოს ზღვა“ – ეს არის ტერიტორია კავკასიის შავი ზღვისპირეთიდან – კოლხეთიდან – ვიდრე გუგარქის ჩათვლით – ისტორიული იბერია-ქართლი. სულ სხვაა „პონტოს მხარეები“, სადაც გაიქცა დამარცხებული მირდატ III. ეს არის კესარია-კაპადოკია. პონტოს მხარეების მეთვალყურეობა ციხე-ქალაქ მაჯაქთან ერთად ჩრდილოეთის მთებისა და პონტოს ზღვის გამგებელ მირდატ III-ს მიანდო მისმა ცოლისძმამ, სომხეთის მეფე ტიგრანმა, დროებით, ომიანობის გამო.

ცნობა კავკასიის შავი ზღვის პირას იბერების დასახლების შესახებ მოსე ხორენელს აუღია ანტიკური ავტორებისგან – „მოვესეს ეს ცნობა ამოუღია ევსევი კესარიელის „ქრონიკის“ ძველი სომხური თარგმანიდან, ევსევი კესარიელს, თავის მხრივ, შემოუნახავს მეგასთენეს ცნობა. ანტიკურ სამყაროში ფართოდ ყოფილა გავრცელებული აზრი იმის შესახებ, რომ აღმოსავლეთის (კავკასიის) იბერები დასავლეთის იბერიიდან (ესპანეთიდან) გადმოსახლდნენ“ (იქვე, გვ. 264, შენიშვნა). ამ შენიშვნიდანაც ჩანს, რომ პონტოს ზღვის პირას მცხოვრები იბერები ცხოვრობენ კავკასიაში – კოლხეთში, ანუ კავკასიის შავი ზღვისპირეთში და არა პონტოს მხარეებში, ანუ სომხეთის დასავლეთით.

ქართველების საცხოვრისის საკითხში მოსე ხორენელს ეთანხმება მეორე სომეხი ისტორიკოსი – უხტანესი. ისიც შავი ზღვის პირას მცხოვრებ ხალხს ქართველებს (ვრაცებს) უწოდებს, ხოლო თვით ქვეყანას – აფხაზეთს.

როგორც ვთქვით, მოსე ხორენელი ქართველების თავდაპირველ სამშობ-

ლოდ ასახელებს კოლხეთს. და ქართველების საცხოვრის განსაზღვრავს კავკასიის შავიზღვისპირეთიდან გუგარქის ჩათვლით. ისმის კითხვა, რატომ განსაზღვრა მან დასავლეთ საქართველო ვრაცების საცხოვრისად, იქ ხომ არა ვრაცები, არამედ მეგრელები სახლობენ (ჩვენი თანამედროვე ისტორიკოსების განსაზღვრით)? ამ კითხვას ამჟამინდელი ისტორიკოსები უპასუხებენ, რომ მოსე ხორენელმა ასეთი ცნობა (დასავლეთ საქართველოში, ზღვის პირას ქართველების ცხოვრების შესახებ) აიღო სხვა ბერძენ-რომაელი ავტორებისგან, მაგრამ მოსე ხორენელი კარგად იცნობდა ქართულ სამყაროს, იცნობდა საქართველოს, იცოდა მისი მითოლოგია და რელიგია, და ნუთუ საქართველოს ასეთმა მცოდნე კაცმა არ იცოდა ქართველების სამშობლოს საზღვრები? ანდა მომთხოვნი და კრიტიკულად მოაზროვნე სხვა სომეხი ისტორიკოსები მისი დროისა და შემდგომი თაობისა, რომელნიც ასევე კარგად იცნობდნენ საქართველოს, ქართველ ხალხს, აპატიებდნენ ხორენელს ასეთ უცოდინარობას? მოსე ხორენელი ქართველებად მიიჩნევს როგორც მეგრელებს, ასევე გუგარქის მოსახლეობას – გუგარელებს, როგორც დასავლეთ საქართველოს, ასევე აღმოსავლეთ საქართველოს უკიდურესი აღმოსავლეთი ნაწილის მოსახლეობას.

უნდა დავასკვნათ, რომ მოსე ხორენელი, ძველი ქართველი და ანტიკური ეპოქის ბერძენ-რომაელი ისტორიკოსების მსგავსად, ქართველთა საცხოვრის განსაზღვრავს ისტორიულ ქართლში – იბერიაში, რომლის პოლიტიკური საზღვრები გადიოდა შავ ზღვასა და ჰერეთზე. ის კოლხებს, მეგრელებს ეროვნებით ქართველებად მიიჩნევს, მსგავსად უხტანესისა.

უხტანესი პონტოს, ანუ შავიზღვისპირა ქვეყანას აფხაზეთს უწოდებს, ხოლო აფხაზეთის მცხოვრებთ – ქართველებს. კერძოდ, უხტანესი ასე აღწერს ქართველთა ისტორიას ამ

მხარეებში - ნაბუქოდონოსორის დროს „ვრაცები“ ანუ ქართველები თავდაპირველად დაუსახლებიათ შავი ზღვის სანაპიროზე, შემდგომ ქართველი ხალხი გამრავლებულა მთელს შავიზღვისპირეთში, მოდებია მთელ იმ მხარეს, აღორძინებულა, გავრცელებულა, გადასულა და დასახლებულა აღმოსავლეთ საქართველოში, გუგარქში, კერძოდ, სომეხთა და ალბანთა საზღვრამდე. ის წერს:

„ხოლო პონტოს ნაპირზე რომ დაბანაკდა, ის ტომი აღორძინდა, გამრავლდა ზღვის პირას აქეთ-იქით, მოედო იმ მხარეს და გავრცელდა სომეხთა და ალბანთა საზღვრამდე. შეიქმნა ფრიად მრავალი ხალხი და იმ ქვეყანას აფხაზეთი ეწოდება...“ (უხტანესი, განყოფისათვის..., გვ. 67).

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ აფხაზეთი უპირველეს ყოვლისა დასავლეთ საქართველოს ეწოდება, ე.ი. უხტანესი დასავლეთ საქართველოს ქართველების საცხოვრისად მიიჩნევს, მაგრამ ისტორიკოსი „აფხაზეთს“ უწოდებს არა მხოლოდ დასავლეთ საქართველოს, არამედ მთლიან საქართველოს, ისტორიულ „ქართლს“, იბერიას – პონტოს ზღვიდან ვიდრე ალბანეთ-სომეხთამდე. თბილისსაც აფხაზეთის ქალაქად მიიჩნევს და ჩამოთვლის კიდევ თბილისის გარშემო მდებარე პროვინციებს – „წანარეთი, ჯავახეთი, თრიალეთი“. ეს პროვინციებიც, მისი სიტყვით, „აფხაზეთში“ შედიან. აფხაზეთის მოსახლეობას კი უხტანესი უწოდებს არა „აფხაზებს“ არამედ „ვრაცებს“ – ქართველებს – „ითესლეს და გამრავლდნენ და გახდა ტომი, რომელსაც თავის პირველ ქვეყანაში ივერიას უწოდებდნენ, აქ კი ქართველნი ეწოდებათ“.

მთელი წინადადება ასეთია - „ხოლო პონტოს ნაპირზე რომ დაბანაკდა, ის ტომი აღორძინდა, გამრავლდა ზღვის პირას აქეთ-იქით, მოედო იმ მხარეს და გავრცელდა სომეხთა და ალბანთა საზღვრამდე. შეიქმნა ფრიად მრავალი ხალხი და იმ ქვეყანას აფხაზეთი

ეწოდება, ითესლეს და გამრავლდნენ და გახდა ტომი, რომელსაც თავის პირველ ქვეყანაში ივერიას უწოდებდნენ, აქ კი ქართველნი ეწოდებათ“.

უხტანესის მიხედვით, მთლიანი საქართველოს მოსახლეობას შავი ზღვიდან ვიდრე ალბანეთ-სომხეთამდე შეადგენენ ქართველები. იგი მეგრელებსაც ქართველებად მიიჩნევს. მისტვის აფხაზეთის ძირითადი მცხოვრები მეგრელები ქართველები არიან. უხტანესი წერს, რომ არა მარტო მის დროს ცხოვრობს ქართველი ხალხი შავი-ზღვისპირეთიდან სომხეთ-ალბანეთის საზღვრამდე, არამედ ძველ დროსაც, ჯერ კიდევ ქრისტემდე ასევე ყოფილა. „ვრაცები“ ქრისტემდე VI საუკუნეში დაუსახლებიათ შავიზღვისპირეთში, შემდეგ გამრავლებულან და სომხეთ-ალბანეთამდე მიუღწევიათ. ხოლო, ქართველების ქვეყანას შავი ზღვიდან ალბანეთამდე აფხაზეთი ჰქვია.

მოსე ხორენელი, როგორც აღნიშნული გვქონდა, ასევე მიიჩნევს: „კავკასიის მთის წინ მდებარე ჩრდილოეთის მხარეთმპყრობელად აწესებს დიდსა და ძლიერ ტომს...“ მოსე ხორენელი გულისხმობს ქართველ ხალხს, რომელთა მთავარს აქვს წოდება „გუგარელთა პიტიახშისა“, ხოლო ეს ქართველები ანუ ივერიელები კავკასიის მთის წინ ჩრდილოეთში გაჩენილან იმის გამო, რომ ჯერ შავი-ზღვისპირეთში დასახლებულან, ხოლო შემდგომ გამრავლებულან „პონტოს ზღვის მარჯვენა ნაპირიდან“ აღმოსავლეთის მიმართულებით ალბანეთის საზღვრამდე.

უხტანესის თვალსაზრისით, დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობას არა მარტო მის ეპოქაში, ე.ი. X საუკუნეში, ეწოდებოდა ქართველები, არამედ კირიონის დროსაც, ე.ი. VI საუკუნის ბოლოსა და VII-ის დასაწყისში. ის წერს, რომ „მათი ქვეყანა გაყოფილი იყო სპარსელთა და ბერძენთა მხარედ“ (იქვე, გვ. 157) და ამის გამო მათი

საეკლესიო პოლიტიკა სპარსულიც იყო და იმავდროულად ბერძნულიც. მარტლაც, კირიონის ეპოქაში დასავლეთ საქართველო ბერძენების, ხოლო აღმოსავლეთი სპარსელების გავლენის სფეროებს წარმოადგენდნენ. მიუხედავად ამისა, ამ პოლიტიკურად გაყოფილ მხარეებში ერთი ერი, ერთი ხალხი ცხოვრობს, რომელსაც ერთი ეკლესია აქვს და საეკლესიო და ეროვნული პოლიტიკაც შესაბამისი აქვს. ქართველთა ქვეყანა ერთია, რომელიც ორ მხარედ იყო გაყოფილი დამპყრობელთა მიერ.

უნდა დავასკვნათ, რომ ძველი სომეხი ისტორიკოსები, ისე როგორც ბერძენ-რომაელი და ქართველი ისტორიკოსები ქართველებს ანუ იბერებს უწოდებდნენ როგორც აღმოსავლეთ, ასევე დასავლეთ საქართველოს მოსახლეობას X-XI საუკუნეებზე ბევრად უფრო ადრე.

ქართული ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრები იოანე კათალიკოსის ცნობით

ივ. ჯავახიშვილი წერს: – „ქართული ეკლესიის საზღვრები ვრცლად ყოფილა გადაჭიმული: დასავლეთ-სამხრეთით იგი კლარჯეთსაც შეიცავდა და საზღვრად აქ ტაოს საეპისკოპოსო ყოფილა, რომელიც ამ დროს სომხეთის ეკლესიას კუთვნებია. 506 წელს ბაბგენ სომეხთა კათალიკოსის პირველსავე ეპისტოლეში სომხეთის საკათალიკოსოს ხელქვეშეთ მღვდელთმთავრად დასახელებულია ატატე ტაოს ეპისკოპოზი. ხოლო ჰოპანეს სომეხთა კათალიკოსის VI ს-ის შუა წლების ეპისტოლეში სტეფანოს ტაოს ეპისკოპოზი იხსენიება“ (ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, I, გვ. 340).

სამხრეთ-დასავლეთით ქართული ეკლესიის იურისდიქციის საზღვრებში შედიოდა კლარჯეთი, ვიდრე ტაომდე,

დასავლეთით ქართული ეკლესიის საზღვარი შავ ზღვა იყო, ამიტომაც. - „სომეხთა ისტორიკოსის იოანე კათალიკოსის ცნობით, კირიონი წინანდელი წესის თანახმად, ქართველთა, გუგარელთა და მეგრელთა არქიეპისკოპოზად იქმნა ხელდასხმული“.

გუგარელთა შესახებ ცნობა გასაკვირველი არ არის, რადგან დიდი ხანია, რაც გუგარეთი საქართველოს დაუბრუნდა და ქართლის კათალიკოსის სამწყსოს ეკუთვნოდა, მაგრამ მისი მეგრელთა კათალიკოსადაც აღნიშვნა პირველი ცნობაა. ეს ცნობა იმის მომასწავებელია, რომ ქართლის, ანუ მცხეთის კათალიკოსის სამწყსოს უკვე დასავლეთ საქართველოშიც ჰქონდა ასპარეზი მოპოვებული და საკათალიკოსოს საზღვარი ღიხთ იმერეთშიც იყო გადაწეული. ცხადია, იოანე კათალიკოსს ეს ცნობა რომელიმე წერილობითი წყაროდან ექმნება ამოღებული, მაგრამ საიდან მომდინარეობს ეს ცნობა, ამჟამად ამის გამორკვევა შეუძლებელია. თუ მომავალში მისი უთუობა დამტკიცდა, მაშინ ცხადი გახდება, რომ იმიერ-ამიერ საქართველოს პოლიტიკურ გაერთიანებას წინ უსწრებდა და ნიადაგს გაცილებით უფრო ადრე მომხდარი საეკლესიო ერთობისა და მთლიანობის პროცესი უმზადებდა“ (იქვე, გვ. 341-342).

ამჟამად იოანე კათალიკოსის ცნობის ტექსტშია დამტკიცებული იმით, რომ ატენის სიონის ფრესკულ წარწერებში აღმოჩნდა იდენტური ცნობა. კერძოდ, მოხსენიებულია სტეფანოზი „ქართველთა და მეგრელთა ერისთავთა უფალი“. ის, ამ ძალზე მნიშვნელოვანი წარწერის მეკლევრის აზრით, ქართლისა და ეგრისის მმართველია. ორივე ეს ცნობა ერთსა და იმავე მოვლენაზე მიუთითებს, რომ საქართველოს პოლიტიკურ-სარწმუნოებრივ ორბიტაში მოქცეულია არა მხოლოდ აღმოსავლეთი საქართველო, არამედ დასავლეთი საქართველოც, როგორც ამას „ქართლის ცხოვრება“ გვიდასტურებს.

იოანე კათალიკოსის ცნობით, კირიონი VI საუკუნის ბოლოს დაუს-

ვამთ ქართველთა, გუგარელთა და მეგრელთა კათალიკოსად, ისევე როგორც წინანდელი წესი მოითხოვდაო. აქედან ჩანს, რომ ქართული ეკლესიის იურისდიქცია, ვრცელდებოდა დასავლეთ საქართველოზე, არა მხოლოდ VI საუკუნეში, არამედ ადრეც, ე.ი. V საუკუნეში – „წინანდელი წესის თანახმად“.

ივ. ჯავახიშვილის გამოკვლევით, V საუკუნის შუა წლებისა და მეორე ნახევრისათვის საქართველოში 21 საეპისკოპოსო ყოფილა. „ჯუანშერი ქართლის კათალიკოსის სამწყსოში ვახტანგ გორგასლის დროს, სახელდობრ, შემდეგ საეპისკოპოზოებს იხსენიებს: მცხეთის საეპისკოპოზოს, კლარჯეთში ახიზისას, არტაანში ერუშეთისას, ჯავახეთში – წუნდისას, ქართლში ნიქოზისას, მანგლისისას, ბოლნისისას, კახეთ-ჰერეთში – რუსთავისას. ნინოწმინდისას, უჯარმისას, კარისას, ჭერემისას, ჩელთისას, ხორნაბუჯისას, აგარაკისას, ანუ ხუნანისას. ამგვარად, სულ თექვსმეტი საეპისკოპოზო გამოდის, მაგრამ ეს სია, ცხადია, სრული არ არის“ (იქვე, გვ. 339). ივ. ჯავახიშვილი ამ სიას უმატებს ცურტავისა და სამეფო სახლის ეპისკოპოსებს, აგრეთვე რუისის ან ურბნისის, წილკნისა და სამთავისის საეპისკოპოსოებს. „...მაშინ 21 სამწყსო იქმნება და V ს-ის შუა წლებისა და მეორე ნახევრისათვის ეს რიცხვი დაახლოებით სწორი უნდა იყოს. უეჭველია V ს-ის დამლევისათვის მეტიც უნდა ყოფილიყო. 506 წელს ალბანელთა, სომეხთა და ქართველთა გაერთიანებულ საეკლესიო კრებას საქართველოდან კათალიკოსიანად სულ 24 ეპისკოპოზი დასწრებია... რადგან შესაძლებელია, ამ კრებას ყველა ვერ დაესწრო, ამიტომ უნდა დავასკვნათ, რომ VI ს-ის დამდეგს ქართული ეკლესია სულ ცოტა 24 საეპისკოპოზოს შეიცავდა. მართლაც, ცნობილი ასურელი მონოფიზიტი მოღვაწის სიმეონ ბეთ-არშამელის (VI ს-ის დამდეგს) სიტყვით, მის დროს ჰენოტიკონი შეიწყნარეს და მის აღსარებას მისდევდნენ ქართლის ეკლესიის 33 ეპისკოპოზი

მეფითა და აზნაურებითურთ და სპარსეთის სომხეთის 32 ეპისკოპოზი და მარზპანი. მაშასადამე, VI ს-ის დამდეგს აღმ. საქართველოში 33 ეპისკოპოზი ყოფილა“ (იქვე, გვ. 339-340).

ტაოს საეპისკოპოსო, რომელიც თურმე სომხეთის საკათალიკოსოში შედიოდა, ზ. ალექსიძის მიხედვით, VI ს-ის მიწურულს ჩამოსცილდა სომხეთს და შეუერთდა ქართულ ეკლესიას, „...ამავე საუკუნის მიწურულს სომხეთის ეკლესიას დროებით ჩამოსცილდა ტაოს საეპისკოპოსო“ (ქსე, 8, სტატ. საეკლესიო განხეთქილება კავკასიაში, გვ. 625). შესაძლებელია, ტაო ორ ნაწილად იყო გაყოფილი, ერთი ნაწილი შედიოდა ქართულ ეკლესიაში, ხოლო მეორე ნაწილი სომხურში, ყოველ შემთხვევაში, ტაო VII ს-ის დამდეგს ქალკედონური ქვეყანა ყოფილა და იქ სომხეთიდან ლტოლვილ ქალკედონიტებს თავი შეუფარებიათ.

„ქართული ეკლესიის შედგენილობის შემდეგი ცნობა VII ს-ის დამდეგისაა, სახელდობრ, 607 წელს დაწერილ თავის მეორე საპასუხო ეპისტოლეში კირიონ ქართლის კათალიკოსი აბრაამ სომეხთა კათალიკოსს სწერდა, ქართლის საკათალიკოსოში სულ 35 ეპისკოპოზი არისო. ერთი საუკუნის განმავლობაში ქართულ ეკლესიას მოჰმატებია 2 საეპისკოპოზო. ეს გარემოება ქრისტიანობის წარმატებული წინსვლით უნდა აიხსნებოდეს...“ (ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, I, გვ. 341).

კირიონი ეგრისის მიტროპოლიტი ყოფილა. რადგანაც, იოანე სომეხთა კათალიკოსის ცნობით კირიონი ქართველთა, მეგრელთა და გუგარელთა არქიეპისკოპოსად დაინიშნა ძველი წესის თანახმად, ჩანს, VI საუკუნის ბოლოს ქართული ეკლესია თავის იურისდიქციას ახორციელებდა ეგრისში და ამიტომ სომხური წყაროები კირიონს უწოდებდნენ „მეგრელთა არქიეპისკოპოსს“, ქართლის მეფე-ერისთავს – მეგრელთა ერისთავთა უფალს.

ქართული ენის დევნა კირიონის ეპოქაში

VI ს-ში, სპარსთა ბატონობისას, შეზღუდულა ქართულთა უფლებები საქართველოშიც კი. მით უმეტეს ქართული ენის მოხმარება სრულიად აკრძალული იყო საქართველოს გარეთ, არმენიაში, მცხოვრებ ქართველთათვის, იმუამად არმენიაში ქართველებით დასახლებული ისეთი ქვეყნებიც კი შედიოდა, როგორცაა ტაო და ბასიანი.

ქართველთა დევნის შესახებ განსაკუთრებით საინტერესოა ცნობა, რომელიც დაცულია წმიდა რაჟდენის წამებაში – „...აღდგეს სპარსნი ქრისტიანეთა ზედა და აღიძრეს ურიცხ თა მ ედრებითა, რამეთუ დიდი იყო მაშინ ბრძოლა და დაუცხრომელი მტერობა ქრისტიანეთა ზედა და უფრო სად ბერძენთა მიმართ, ხოლო ჩუენ ქართველთა მომართ ამისათ ს, რამეთუ ეძნებოდა ჩუენი ბერძენთა მიმართ სიყუარული და ერთობა . და ესე იყო ნება მათი, რათა ჩუენცა მათ თანა მტერ ვექმნეთ ბერძენთა“ (ქრესტომათია, I, გვ. 242).

„წმიდა რაჟდენის წამების“ ეს ცნობა არის პირდაპირი მითითება იმისა, თუ ქრისტიანთაგან ვის დევნიდნენ სპარსელები. ამ ცნობაში, რომელიც ეთანხმება არსენი საფარელის ცნობებს, ნათქვამია, რომ სპარსელები ქრისტიანებს არ უყურებდნენ კარგი თვალთ, მაგრამ დევნიდნენ არა ყველა ქრისტიანს, არამედ მხოლოდ ბერძენებსა და ქართველებს. ბერძენებს დევნიდნენ იმის გამო, რომ ბერძნული ქრისტიანობა იყო ბიზანტიის იმპერიის სახელმწიფო სარწმუნოება, ხოლო ბიზანტიის იმპერია და სპარსეთი ერთმანეთთან მებრძოლი სახელმწიფოები იყვნენ.

მოსე ხორენელს აღწერილი აქვს, თუ როგორ დევნიდნენ სპარსელები ყოველივე ბერძნულს განსაკუთრებული სისასტიკით, კერძოდ, წვაავდნენ ბერძ-

ნულ წიგნებს, არავის აძლევდნენ ბერძნულის შესწავლის ნებას და, რაც გასაოცარია, ბერძნულად ლაპარაკის უფლებაც კი აღარავის ჰქონდა, აიკრძალა ბერძნული ენიდან თარგმნა.

თუ როგორ იდევნებოდა ბერძნული ენა სპარსთა მიერ, კარგად აქვს აღწერილი მოსე ხორენელს:

„...მეპრუჟანმა დაწვა ბერძნული წიგნები მთელს ჩვენს ქვეყანაში; ამასთანავე, სომხეთის დანაწილებისას, სპარსთა წილ სომხეთში, სპარსელი მოხელეები არავის რთავდნენ ბერძნული მწიგნობრობის შეთვისების ნებას, მხოლოდ ასურულის შესწავლა შეიძლებოდა“ (მოსე ხორენელი, სომხეთის ისტორია, გვ. 24).

ანდა – „...რა წიგნსაც კი წააწყდებოდა, იგი წვაგდა, ბრძანა, რომ ესწავლათ სპარსული და არა ბერძნული წერა-კითხვა. არავის ჰქონდა უფლება ელაპარაკა ბერძნულად, ანდა ეთარგმნა ამ ენიდან. ამას თითქოს იმიტომ შერებოდა, რომ სომხებს სრულიად აღარ ჰქონოდათ ბერძნებთან მეგობრული ურთიერთობა და ნაცნობობა. სინამდვილეში კი ქრისტიანული მოძღვრების აღმოფხვრა ეწადათ, რამეთუ მაშინ სომხებს ჯერ კიდევ არ გააჩნდათ ანბანი და ბერძნულად ასრულებდნენ ღვთისმსახურებას“ (იქვე, გვ. 206).

ბერძნულ ენაზე ლაპარაკი აკრძალული ყოფილა. აქედან კარგად ჩანს სპარსელების დამოკიდებულება ბერძნული ენისადმი IV-V საუკუნეთა სომხეთში. წმიდა რაჟდენის წამებიდან და სხვა წყაროებიდან ჩანს, რომ სპარსელები ბერძნებსა და ქართველებს ერთნაირად დევნიდნენ VI საუკუნის 70-იან წლებამდე. ქართული ეკლესია დააშორეს ბერძნულს და დაუახლოვეს აღმოსავლურ-სომხურს. საქართველოში დაიწყო ბერძნული ენიდან თარგმნილი წიგნების სომხურის მიხედვით რედაქტირება, რის შესახებაც აღუნიშნავს გიორგი მცირეს.

„წმიდა რაჟდენის წამებაში“ ჩანს, რომ სპარსელები დევნიდნენ არა

მარტო ბერძნებს, არამედ ქართველებსაც. ამ წამების ავტორი წერს, რომ ჩვენ, ქართველებს, იმიტომ გვდევნიან, რომ ჩვენ გვაქვს ბერძენთა მიმართ სიყვარული, რაც თურმე „ეძნებოდა“, ანუ ძალზე აღიზიანებდა სპარსეთს. ფრიად საყურადღებოა, რომ ეს ორი წყარო ერთმანეთს ეთანხმება იმ საკითხში, თუ რა ურთიერთობას მოითხოვდნენ სპარსელები ბერძნების მიმართ დამონებული ხალხებისგან, კერძოდ, „...აღარ ჰქონოდათ ბერძნებთან მეგობრული ურთიერთობა... ..ეძნებოდა ჩუენი ბერძენთა მიმართ სიყვარული და ერთობა“ (იქვე, გვ. 206).

სპარსელებს ამკვივარებს ქართველთა „სიყვარული და ერთობა“ ბერძენთა მიმართ, ასევე „მეგობრული ურთიერთობა“.

კონკრეტულად, სპარსელები ბერძნულ და ქართულ ენებს დევნიდნენ VI ს-სა და VII ს-ის დასაწყისში.

სპარსელებს არ შეეძლოთ ქართული ენის დევნა V ს-ში, რადგანაც მაშინ ქართველ ერს ეროვნული სახელმწიფო ჰქონდა, ხოლო VII ს-ის დასაწყისში სპარსეთის სახელმწიფო განადგურდა, ის 629 წელს ჰერაკლე კეისარმა დაამარცხა, ხოლო ამავე საუკუნის 40-იან წლებში არაბებმა საბოლოოდ გაანადგურეს.

თუ როგორ აიძულებდნენ სპარსელები VI ს-ში ქართველებს არ შეესწავლათ ბერძნული ენა და არ გადმოეღოთ თხზულებები ამ ენიდან, არამედ კავშირ-ურთიერთობა ჰქონოდათ სომხურთან და ასურულთან, წერს კ. კეკელიძე: „...ისინი მათ ნებას არ აძლევდნენ ბერძნული ენა შესწავლათ და ამ ენიდან თხზულებები გადმოეღოთ თავიანთ ენაზე. თავისთავად ცხადია, რომ ამასვე მოითხოვდნენ ისინი ქართველებისგანაც. ასეთ პირობებში მაშინდელ იბერიაში კიდევაც რომ ძლიერი ყოფილიყო ბერძნული საეკლესიო-ლიტერატურული ორიენტაცია, ის ხორცს ვერ შეისხამდა, ამიტომ ქართველები იძულებულნი იქნებოდნენ ლიტერატურული

კავშირი და ურთიერთობა დაეჭირათ უმთავრესად მეზობელ სომხებთან და აღმოსავლეთის ქრისტიანებთან, კერძოდ ასურელებთან“ (კ. კეკელიძე, ლიტ. ისტორია, I, გვ. 48).

სომხურმა ეკლესიამ სპარსეთის სახელმწიფოს ზემოაღნიშნული სასტიკი ზემოქმედებით იმას მიაღწია, რომ სომხური ეკლესია უპირატესად დაუახლოვდა სპარსულ-სირიულ ეკლესიებს.

ა. აბდალაძე შენიშნავს: – „ებრძოდა რა ბიზანტიის გავლენის გავრცელებას სომხეთში, ირანის ხელისუფლება, ამავე დროს, გარკვეული პოლიტიკური მოსაზრებით, მხარს უჭერდა სირიული კულტურის გაბატონებას სომხეთსა ქვეყანაში“ (მოსე ხორენელი, სომხეთის ისტორია, გვ. 284), ანდა „...ირანის შაჰის კარი იმ ხანაში სომხეთში მხარს უჭერდა სირიული კულტურის გავლენის გავრცელებას ბერძნულის საწინააღმდეგოდ. სირიულ კულტურას სომხეთში ისედაც ღრმად ჰქონდა ფესვები გამდგარი და მთავრობის მფარველობის პირობებში მას კიდევ უფრო გაეშალა ფრთები. ამგვარ ვითარებაში ბერძნულ ცივილიზაციას ნაზიარები, მისი თაყვანისმცემელი მოაზროვნენი არამცთუ აღარავის უნდოდა, მათ დევნიდნენ, ავიწროებდნენ კიდევ“ (იქვე, გვ. 5-6).

სპარსეთმა მიაღწია სომხეთში სირიული კულტურის გაბატონებას და აღმოფხვრა ბერძნული. დაახლოებით 90-100 წლის შემდეგ იგივე პროცესი დაიწყო საქართველოში. ბერძნულის სანაცვლოდ შეეცადნენ არა სირიული, არამედ სომხური კულტურის გავრცელებას. მიზეზი ის იყო, რომ სომხური ეკლესიის საგანგებო პოლიტიკის წყალობით, VI-VII საუკუნეებში სომხური ეკლესია ისევე სამაგალითო გახდა სპარსეთისათვის, როგორც ადრე სირიული კულტურა, ენა და ეკლესია იყო. ხოლო ქართული ეკლესიის მიერ VI საუკუნის შუა წლებში ქალკედონიტური მიდრეკილების გამომჟღავნებამ

საბოლოო ჯამში ქართული ენის ხმარების შეზღუდვა გამოიწვია. გუგარქის ქართველთა ეკლესიებში სომხურენოვანი ტიპიკონი დაინერგა.

საეკლესიო ენა გუგარქში

სომხური ისტორიოგრაფიის თანახმად, სომხეთის ჩრდილოეთით მოქცეული ვრცელი ქვეყნის – გუგარქის ცენტრი იყო ქალაქი ცურტავი. ვახუშტის ცნობით ცურტავი ახლოს ყოფილა შემდეგდროინდელ ახპატანს, ისტორიულ ქვემო ქართლში. აქაურ ეკლესიებსა და მათ ნაშთებზე, მაგალითად ბოლნისში, V საუკუნით დატარიღებული მრავალი ქართული წარწერა არსებობს, რაც იმის უტყუარი ნიშანია, რომ გუგარქში საეკლესიო ენა, ანუ წირვა-ლოცვის ენა IV-V საუკუნეებში იყო ქართული ენა. ამავე დროს ჩვენამდე მოღწეულია პირველხარისხოვანი საისტორიო წყარო – „ეპისტოლეთა წიგნი“ VI-VII საუკუნეებისა, საიდანაც სრულიად აშკარად ჩანს, რომ საერთოდ გუგარქში და კერძოდ ცურტავში (ე. ი. ქვემო ქართლში) არსებობდა „სომხურენოვანი“ მოსახლეობის საკმაო რაოდენობა.

ამჟამად ქართულ ისტორიოგრაფიაში არის მცდელობა, ეს „სომხურენოვანი“ მოსახლეობა გამოაცხადონ ძალზე მცირერიცხოვან თემად, რომელიც ცურტავში სახლობდა, მაგრამ ასეთ მოსაზრებას ეწინააღმდეგება თვით „ეპისტოლეთა წიგნი“, სადაც გარკვევით წერია, რომ აქ სომხურენოვანი მოსახლეობა ძალზე მრავალრიცხოვანია, მათ გუგარქში აქვთ „ქვეყნები“, სოფლები, დაბები, ჰყავთ აზნაურები და გლეხები, ახალგაზრდები და მოხუცები, ასევე მიმართავენ კიდევ მათ სომეხი იერარქები – „სავანეთა ხუცესებს და სოფლის მღვდლებს, აზნაურებსა და გლეხებს, მოხუცებსა და ყრმებს სომხურენოვანი ქვეყნების სრულიად ყოველ მსოფ-

ლიონს, რომელნიც ხართ ცურტავის ეკლესიის სამწყსოში...“ (უხტანესი, ისტორია გამოყოფისა, გვ. 63).

აქედან აშკარაა, რომ მხოლოდ ერთი ქალაქის (დაბის) ცურტავის მცირერიცხოვან სომხურენოვან თემს კი არ ეგზავნება ეს ეპისტოლე, არამედ ცურტავის ეკლესიის სამწყსოში (ანუ ეპარქიაში) მოქცეული „ქვეყნების“ სომხურენოვან მოსახლეობას, თორემ რამდენი „სავანე“ უნდა ჰქონოდა ერთი დაბის მცირერიცხოვან თემს, რომ ეს სიტყვა მრავლობით რიცხვში არ დაეწერათ?

ცურტავის სომხურენოვანი თემი მრავალრიცხოვანი ყოფილა და მთელ მის სამწყსოში, ანუ გუგარქქვემო ქართლში ყოფილან გაბნეულნი.

რას ნიშნავს ეპისტოლეთ წიგნში დაფიქსირებული ტერმინი-„სომხურენოვნება“?

ფიქრობენ, რომ სომხური ენა გუგარქის სამწყსოს, მოსახლეობის დედაენა იყო, რაც არასწორია.

სომხური ენა ამ მოსახლეობის საეკლესიო ენა იყო, ანუ მათ ეკლესიებში სომხურ ენაზე ტარდებოდა წირვა-ლოცვა. ეთნიკურად ეს „სომხურენოვანი“ ხალხი ქართველები იყვნენ და მათი დედაენა იყო ქართული ენა. ასეთი მტკიცების უფლებას იძლევა თვით „ეპისტოლეთა წიგნი“, სადაც სრულიად გარკვევით, აშკარად წერია, რომ ცურტაველი ეპისკოპოსი მოსე იყო „ქართველთა“ ეპისკოპოსი.

„ეპისტოლეთა წიგნის“ ერთ-ერთი თავის დასათაურება ასეთია – „მიზეხი ორბუნებიანთა მეოთხე კრებისა, მოსე ქართველთა მართლმადიდებელი ეპისკოპოსისა“ (ეპისტოლეთა წიგნი, გვ. 15).

სომხები მართლმადიდებელს უწოდებდნენ მონოფიზიტს, მოსე ქართველთა მონოფიზიტი ეპისკოპოსი იყო. ცნობილია, რომ ეს მოსე ცურტავის ეპარქიის მმართველი ეპისკოპოსი იყო, ცურტავის ეპარქია კი მთელ გუგარქს – ქვემო ქართლს მოიცავდა, მოსეს საეპისკოპოსოში მთელი გუგარქი შედიოდა.

გუგარქის მოსახლეობა (გუგარელები) რომ ეთნიკურად ქართველები იყვნენ, ეს კარგად იცოდნენ ძველმა სომეხმა ისტორიკოსებმა. ამის შესახებ პირდაპირ წერს უხტანესი.

ცურტავიო, – წერს უხტანესი, – დიდი სახელოვანი დედაქალაქი იყო, სამკვიდრებელი გუგარელთა დიდი პიტიახშისა, ახლა კი ცურტავი დაბაქალაქია და გაჩიანი ჰქვია. ამ მხარეს კი „ვრაც დაშტი“, ქართველთა ველი ეწოდებაო. უხტანესი აღწერს გუგარელთა დიდი პიტიახშების გენეალოგიას. ის ეყრდნობა მოსე ხორენელს. გუგარელთა დიდი პიტიახშებით, – წერს ის, – ივერიელთა ანუ ქართველთა ტომებზე გააბატონა ალექსანდრე მაკედონელმაო. უხტანესის მიხედვით, ეს ივერიელები, ანუ ქართველები ცხოვრობენ ვრცელ ტერიტორიაზე, რომელიც გადაჭიმულია შავი ზღვიდან ვიდრე სომხეთისა და ალბანეთის საზღვრამდე. გუგარქი ივერთა ქვეყანა იყო უხტანესის მიხედვით, ქართველებით დასახლებული. უხტანესი იმეორებს ძველ ისტორიკოსთა თვალსაზრისს, რომელიც „მოქცევა ქართლისა შიცაა“ გადმოცემული – ქართველი ხალხის კავკასიაში ცხოვრების შესახებ. თავდაპირველად, – წერს ის, – ივერიელები, ანუ ქართველები სხვა, შორეულ ქვეყანაში ცხოვრობდნენ. ნაბუქოდონოსორმა ეს ქართველები, ანუ ივერიელები ძველი ქვეყნიდან გადმოასახლა კავკასიაში, კერძოდ, დაასახლა შავი ზღვის პირას. „...პონტოს ნაპირზე რომ დაბანაკდა, ის ტომი აღორძინდა, გამრავლდა ზღვის პირას აქეთიქით, მოედო იმ მხარეს და გავრცელდა სომეხთა და ალბანთა საზღვრამდე, შეიქმნა ფრიად მრავალი ხალხი... ითესლეს და გამრავლდნენ და გახდა ტომი, რომელსაც თავის პირველ ქვეყანაში ივერიას უწოდებდნენ, აქ კი ქართველნი ეწოდებათ... მსურდა რამოდენიმე სიტყვით ცურტავის მრავალი მოსახსენებელი მეცნობებინა შენთვის“ (უხტანესი, ისტორია გამოყოფისა, გვ. 67).

უხტანესი თავის თხზულებაში ქართველთა შესახებ ზემოთ მოყვანილ

თხრობას იმიტომ რთავს, რომ საუბარი აქვს ცურტავზე, ხოლო ცურტავზე საუბრისას კი აუცილებლად საჭიროა ქართველთა შესახებ ითქვას, რადგანაც, – წერს ის, – ცურტავ-გუგარქი ქართველებით არის დასახლებული, რადგანაც მთელი ტერიტორია შავი ზღვიდან სომხეთ-ალბანეთამდე ქართველებით არის დასახლებული და ისინი ჩვენგან კირიონმა განაშორაო: – „...გამოაცალკევა და განაშორა ჩვენგან კირიონ სკუტრელმა, დააქცია და წარწყმიდა ესოდენი სიმრავლის ტომი“ (იქვე, გვ. 67).

უხტანესი აქ პირდაპირ, აშკარად და დაუფარავად წერს, რომ ცურტავსა და გუგარქში მცხოვრები ქართველები სომხური ეკლესიისა და სომხური ქრისტიანობის ზეგავლენისა და ზემოქმედების ქვეშ იყვნენ. ასე რომ არ ყოფილიყო, კირიონი როგორღა „გამოყოფდა, გამოაცალკავებდა, განაშორებდა“ სომხური ეკლესიისა და სომხებისგან ცურტავ-გუგარქის ქართველებს?

განა ასე არ წერს უხტანესი – „განაშორა ჩვენგან... ესოდენი სიმრავლის ტომი“, ე.ი. ქართველებით?

თვით უხტანესის თხზულებიდან კი ჩანს, რომ გუგარქში მცხოვრები ქართველობა საეკლესიო ენად სომხურს ხმარობდა, ქართულს კი შინაობაში იყენებდა.

კირიონის რეფორმის შედეგად ქართულენოვანი ღვთისმსახურება აღდგა გუგარქ-ცურტავში, რასაც დიდი წინააღმდეგობა გაუწია სომხეთის ეკლესიამ ღვინში.

ჩვენში არის მცდელობა, ქართული ეკლესიის, ანდა რომელიმე კუთხის სომხური ეკლესიის გაგვინის ქვეშ ყოფნა უარყონ და შესაბამისი ცნობები ტენდენციურად გამოაცხადონ, მაგრამ ამის შესახებ ცნობილია მსოფლიო სპეციალურ ლიტერატურაში, აი, კერძოდ, რას წერს ბერძენი მიტროპოლიტი მაქსიმე ათენში 1966 წელს დაბეჭდილ თავის შრომაში „ქართული ეკლესიის ავტოკეფალია“: – „ზემოთ მოყვანილი

ანალიზის საფუძველზე შეუძლებლად მიგვაჩნია სომეხთა მტკიცება, რომ მათ ეკუთვნით საქართველოში ქრისტიანობის გავრცელების დამსახურება. ეს, რა თქმა უნდა, არ ნიშნავს, რომ საერთოდ არ იყო ურთიერთდამოკიდებულება ორ ეკლესიას შორის, და რომ საქართველო მთლიანად, ან უკიდურეს შემთხვევაში, მისი რომელიმე ნაწილი არ იმყოფებოდა რაღაც დამოკიდებულებაში სომხეთის ეკლესიის კათალიკოსთან. რადგანაც არ უნდა დავივიწყოთ, რომ საქართველო თავიდან წარმოადგენდა არა ერთიან სამეფოს, არამედ იყო ასე თუ ისე თავისთავადი სათავადოების ერთობლიობა. ასე რომ, არ გამოირიცხება შესაძლებლობა ამ ქვეყნის რომელიმე ეპარქიის დაქვემდებარებისა სომხეთის კათალიკოსის იურისდიქციისთვის, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ თითქოსდა მთელი ქართველი ხალხი როდესმე, თუნდაც დროებით, იყო ასეთ დაქვემდებარებაში... სპარსეთის შაჰები ჩაგრავდნენ ქართველებს, ცდილობდნენ დაექვემდებარებინათ ისინი სომხური ეკლესიის იურისდიქციისთვის... თუ მივიღებთ მხედველობაში იმ ფაქტს, რომ ჭეშმარიტება ყოველთვის იმყოფება ორ უკიდურესობათა შორის, მაშინ უნდა დავასკვნათ, რომ თუ არსებობდა რაიმე გაგვინა, ანდა საქართველოს თუნდაც დროებითი დაქვემდებარება სომხურ ეკლესიაზე, ამ ჰიპოთეზას შეიძლება დავეთანხმოთ არა მთელ საქართველოსთან მიმართებით, არამედ მხოლოდ მისი აღმოსავლეთი ნაწილის რამდენიმე ეპარქიასთან დაკავშირებით“ (მაქსიმე სარდელი მიტრ. საქართველოს ეკლესია და მისი ავტოკეფალია, 1966, რუსული თარგმანი, გვ. 26-28).

ის, რაც ცნობილი და მეცნიერულ ბრუნვაშია მთელ მსოფლიოში, უარყოფილი არ უნდა იქნას ჩვენშიც, კერძოდ, ძლიერ სომხურ ეკლესიას თავისი ანტიქალკედონური, ანუ ანტიბიზანტიური მიმართულების გამო ბიზანტიას-

თან მეგრძოლი სპარსეთი V-VI საუკუნეებში და არაბობა VII-IX საუკუნეებში აძლიერებდა და კარგად ეპყრობოდა.

თავის მხრივ, ბიზანტიის სახელმწიფოც ცდილობდა თავის მხარეზე გადაებრებინა ძლიერი სომხური ეკლესია დაყვავებით, მოფერებით, დათმობით და ყოველმხრივი ხელშეწყობით (სპარსეთისა და ბიზანტიის სომხურ ეკლესიასთან დამოკიდებულების შესახებ წერს მსოფლიო ეკლესიის ისტორიის ცნობილი მკვლევარი ა. კარტაშვილი თავის წიგნში „- მსოფლიო კრებები“, პარიზი, 1963, რუს. ენაზე).

ზემოაღნიშნულის გამო სომხურმა ეკლესიამ შეძლო თავისი გავლენის სფეროში მოექცია სომხეთის უშუალოდ მეზობლად მდებარე არასომხური პროვინციები როგორც ალბანეთისა, ისე საქართველოსი. სომხეთის მომიჯნავე გუგარქის, მესხეთის, ტაოს პროვინციებზე სომხურმა ეკლესიამ როგორც სპარს-არაბთა, ისე ბიზანტიელთა ხელშეწყობით შეძლო თავისი გავლენის გავრცელება. ეს გულისხმობდა ამ ქართულ პროვინციებში საეკლესიო სომხურენოვანი წირვა-ლოცვის დანერგვას, ან ქართული ღვთისმსახურების გვერდით, ანდა ქართული ღვთისმსახურების შეცვლით. ამის შედეგად მკვიდრი ქართული მოსახლეობა საეკლესიო თვალსაზრისით „სომხურენოვანი“ ხდებოდა, ხოლო ქართულ ეკლესიებსა თუ წმიდა წიგნებში ჩნდებოდა სომხური მინაწერები.

საინტერესოა გუგარქის შემდგომი ბედი ეკლესიური თვალსაზრისით. როგორც ცნობილია, გუგარქში ჩვენმა დიდმა კათალიკოსმა კირიონმა ღვთისმსახურებისას შეძლო სომხურენოვანი წირვა-ლოცვის გვერდით ქართულენოვანი წირვა-ლოცვის დანერგვა. ეს სრულებით მიუღებელი გახდა სომხური ეკლესიისთვის და გადაწყდა კირიონის სასტიკად დასჯა. ეს იმ დროს სომხეთის პროსპარსულმა მმართველმა სმბატმა ვერ შეძლო, მაგრამ მალე სპარსთა მეფემ ხოსრომ შეუტია

ბიზანტიას, დაამარცხა და აიღო იერუსალიმი, 614 წლისათვის მოიწვია საეკლესიო კრება, რომელზედაც სპარსეთის იმპერიაში მცხოვრები ქრისტიანები დაავალდებულა „მიეღოთ სომხური ქრისტიანობა“. ამის გამო კირიონი იძულებულია ამ დროისთვის სხვაგან გადავიდეს (ლაზიკაში). მალე სპარსეთი ჰერაკლე კეისარმა დაამარცხა და მან სომხურ ეკლესიასთან მეგობრული კავშირი, „უნია“ შეკრა. აღნიშნულის გამო, გუგარქი შესაძლოა კვლავ მოექცა სომხური ეკლესიის გავლენის სფეროში. ადგილობრივი მკვიდრი ქართველები თუმცა ქართულ ენას არ ივიწყებენ, მაგრამ შემდგომში მალევე სახელმწიფო ენადაც სომხური ენა მკვიდრდება, რადგანაც X საუკუნის ბოლოსთვის აქ არსდება ტაშირ-ძორაგეტის სამეფო – „სომეხ მმართველთა ფეოდალური სახელმწიფო ქვემო ქართლის ტერიტორიაზე“ (ქსე, 9, გვ. 669) – კვირიკიანების სამეფო. ამ შემთხვევაში გუგარქი თითქოსდა იმეორებს მეზობელი ალბანური პროვინციების ისტორიას, ალბანეთის ზოგიერთ პროვინციაში უფრო ადრე სომეხმა აზნაურებმა შეძლეს სომხურენოვანი თავისთავადი სახელმწიფოებრივი ერთეულების შექმნა. კვირიკიანების სამეფო განსაკუთრებით გაძლიერდა 989-1048 წლებში – „როცა სამეფოს ტერიტორია მნიშვნელოვნად გაფართოვდა თბილისისა და განჯის საამიროთა ხარჯზე“ (იქვე, გვ. 669). ეს სამეფო შემდეგ ანისის სამეფომ შეიერთა, შემდეგ კი ბაგრატ IV-მ, 1185 წლიდან კი ქართლის ეს ნაწილი სამართავად მხარგრძელებს გადაეცათ. მიუხედავად ამისა, ამ მხარის ქართველობამ მაინც შეძლო თავისი ეროვნების შენარჩუნება, XV საუკუნის შემდეგ, რაც ერთიანი ქართული სახელმწიფო დაიშალა, ყოფილ გუგარქ-ქვემო ქართლში განსაკუთრებით გაძლიერდა მონოფიზიტური პროპაგანდა. შედეგმაც არ დააყოვნა და ამ მხარეს იმჟამად „სომხითი“ ეწოდა. უფრო ადრე კი მას „ქართველთა ველი“ ერქვა. ადგილობ-

რიგმა ქართველმა თავად-აზნაურებმა გვიან შუა საუკუნეებში სცადეს გაბატონებული მონოფიზიტობისათვის (სპარსთა მიერ მარტლმადიდებლობის აკრძალვის გამო) კათოლიკობა დაეპირისპირებინათ, მაგრამ საბოლოოდ მაინც ქვემო ქართლი სარწმუნოებრივი თვალსაზრისით რთულ ქვეყნად დარჩა. მასში თბილისის ქვემო მხარეებიც შედიოდა. XVI-XVIII საუკუნეებში ამას ხელს სპარსეთი უწყობდა, ასევე თბილისის მაჰმადიანი მმართველები, განსაკუთრებით მაშინ, როცა მათ გავლენა მხოლოდ თბილისსა და ქვემო ქართლზე ჰქონდათ, ხოლო დარჩენილ ქართლს ქალკედონიტი მმართველები ჰყავდა (ე. ნიკოლაძე, ეკლესიის ისტორია, გვ. 142-148).

ქართველი მონოფიზიტები და სომხური ეკლესიის წევრი ქართველი ქალკედონიტები

სომხური ეკლესია დაარსებისთანავე აღმოსავლეთის ერთ-ერთ უძლიერეს ეკლესიად იქცა. ის განსაკუთრებით გაძლიერდა V-VI საუკუნეებში, როცა მან ეროვნული ანბანის შექმნით მიიღო სულიერი დამოუკიდებლობა და ძალა. ამ დროს ის უპირისპირდება ბერძნულ-რომაულ (ანუ რომ-საბერძნეთის იმპერიის) ეკლესიას და აცხადებს პრეტენზიას, რომ ის მთელ მსოფლიოში ერთადერთი მართლმადიდებელი ეკლესიაა. სპარსეთის იმპერია განსაკუთრებით აძლიერებს სომხურ ეკლესიას და სცემს კანონებს, რომლის ძალითაც ამ იმპერიაში მცხოვრები (და განსაკუთრებით ამიერკავკასიის) ქრისტიანები უნდა დაექვემდებარონ სომხურ ეკლესიას. ამის გამო VI ს. ერთ პერიოდში საქართველოს სპარსულ ნაწილში მტკიცედ ჰქონდა ფეხი მოკიდებული სომხურ ეკლესიას. საქართ-

ველოში სომხური ეკლესიის წევრად ქართული მოსახლეობა შეიძლება გამხდარიყო სხვადასხვა გზით. ქვეყანაში ქალკედონიტები VI საუკუნის დასაწყისში იდევნებოდნენ, მონოფიზიტობას კი სპარსეთი მხარს უჭერდა და აღიარებდა. მონოფიზიტობის ცენტრი სომხური ეკლესია იყო, ხოლო ქართული ეკლესია ძირითადად ქალკედონიტურია. გარდა ამისა, სომხურ ეკლესიას მინიჭებული ჰქონდა მოსახლეობაზე ზემოქმედების ეკონომიური ბერკეტები. სომხეთის დაპყრობის შემდეგ ქვეყნის მმართველობა გადაეცა სომეხ სამღვდელეობას. სპარსეთის საიმპერატორო კარი და სომხეთის სამღვდელეობის ზედა ფენები შეკავშირდნენ. დაპყრობილ ქვეყანაში ხარკს სომეხი სამღვდელეობა კრეფდა, ამასთანავე VI საუკუნის I ნახევარში „ერთობის“ გამო სომხურ ეკლესიას შეეძლო ქართველების ქვეყანაშიც გამოეყენებინა ეკონომიური, პოლიტიკური და ადმინისტრაციული ზემოქმედების სხვადასხვა საშუალებანი ქართული მოსახლეობის სომხური ეკლესიის მრევლად გადაქცევისათვის.

საქართველოს მოსახლეობის მიერ მონოფიზიტობის (იგულისხმება სომხურ ეკლესიაში დანერგილი აღმსარებლობა) აღიარება უკვე სომხური ეკლესიის წევრად გახდომას გულისხმობდა.

ქართველი მონოფიზიტები განსაკუთრებით მრავლად უნდა ყოფილიყვნენ სომხეთის მეზობელ ქართულ პროვინციებში: – ჰერეთსა და ქვემო ქართლში (ქსე, 7, სტატ. მონოფიზიტობა, გვ. 100; ქსე, 8, სტატ. საეკლესიო განხეთქილება კავკასიაში, გვ. 625). ეს ქართული პროვინციები ჯერ IV საუკუნემდე რამდენჯერმე სომხეთის სამეფოს შემადგენლობაში მოხვედრილან, V-VI საუკუნეებში ქართლს ეკუთვნიან, მაგრამ მათზე ძლიერია სომხური სარწმუნოებრივ-კულტურული ზეგავლენა, რადგანაც VI საუკუნეში თვით ქართლის სამეფო კარგავს

დამოუკიდებლობას, ხოლო ქვემო ქართლისა და ტაო-კლარჯეთის მოსახლეობამ, ჩანს, ამ პროვინციებზე სომხეთის ბატონობის დროსვე შეითვისა როგორც სომხური ენა, ასევე კულტურა, თუმცა მათ ეროვნული ქართული თვითშეგნება არ დაუკარგავთ, და ეროვნულად თავიანთ თავს ქართველ ერს მიაკუთვნებდნენ. ამ პროვინციებზე სომხურმა ენობრივ-კულტურულ-სარწმუნოებრივმა ზემოქმედებამ გააღვიძა ადგილობრივ მოსახლეობაში ეროვნული თვითშეგნება, რამაც, თავის მხრივ, გამოიწვია აქ ეროვნული ქართული კულტურის არნახული გაფურჩქვნა და ქართული სახელმწიფოს – ტაო-კლარჯეთის, ე. წ. „ქართველთა სამეფოს“ წარმოქმნა შემდგომ საუკუნეებში.

VI-VII საუკუნეებში კი ქართველი გლეხებისა და დაბალი ფენების სომხური ეკლესიის წევრად გადაქცევის, განსაკუთრებით სომხეთის მოსახლურ ქართულ პროვინციებში, უთუოდ ხელს შეუწყობდა ის დიდი სოციალური მოძრაობანი, რომელთაც ადგილი ჰქონდა სომხეთში V-დან X საუკუნის ჩათვლით.

VI საუკუნის შუა წლებში სომხეთში ჩაისახა პავლიკიანური მოძრაობა, რომელმაც მოიცვა მოსახლეობის ფართო ფენები და ქვეყნის თითქმის ყველა ძირითადი რაიონი. ეს იყო კლასობრივი ბრძოლა, რელიგიურ სამოსელში გახვეული. სომხეთში პავლიკიანელობას ძირითადად დაბალი სოციალური ფენა მისდევდა, ასეთი კი არმენიაში ქართველობა იყო, კერძოდ მას შემდეგ, რაც სტრაბონის ცნობით არმენიამ იბერიელთა მიწა-წყალი პარიადრეს კალთების ვრცელი რეგიონი, ხორძენა და გოგარენა მიიტაცა, ამ მიწა წყლის მოსახლეობა ანუ იბერები აღმოჩნდნენ არმენიის მცხოვრებნი, ქრისტიანობის გავრცელების შემდეგ ისინი სამხური ეკლესიის წევრები იყვნენ სომხური ენითა და თავს მოხვეული არაეროვნული კულტურით, რაც მათ გაუმხელელ, ჩუმი

პროტესტს იწვევდა სომხური ეკლესიისა და ზედა არმენიული ფენის მიმართ, ამის საწინააღმდეგო საპროტესტო გამოძახილი იყო სომხეთში ჩასახული პავლიკიანობა, სხვა საპროტესტო სარწმუნოებრივი მოძრაობები, თონდრაკელობა და სხვა. მათი ცენტრები ემთხვევა ისტორიულად არასომხურ იმ რეგიონებს, რომელნიც სომხეთმა დაიპყრო. მაგალითად კარდუხების ყოფილი ქართული ტომის საცხოვრისს, ასევე ქაღდებისა თუ ფასიანების ყოფილ მიწაწყალს, სადაც მკვიდრი მისახლეობა დაბალ გენად - გლეხებად და გლახაკებად იქცა, რომელთა არმენიზაციას სომხური ეკლესია ედგა სათავეში. ამის შედეგი იყო კიდევ ამ ეკლესიის მიმართ დიდი პროტესტი. სამწუხაროდ ამ დაბალ ფენას იმდროისათვის უნარი არ შესწევდა ეროვნული თვითგამორკვევისა, რელიგიურ სფეროში კი ის პავლიკიანობით გამოხატა.

ქართველებში მონოფიზიტობის მიმდევართა შესახებ გამოკვლევები აქვთ ივ. ჯავახიშვილს, კ. კეკელიძეს და სხვ. მათი მტკიცებით, მონოფიზიტობა ძირითადი რელიგიური მიმდინარეობა ყოფილა (რა თქმა უნდა, ქალკედონიტობასთან ერთად) VI საუკუნის პირველ ნახევარსა და შუა წლებში. თუ ასე იყო, მაშინ VI საუკუნის II ნახევარში, როცა ქართულმა ეკლესიამ და საზოგადოებამ აშკარად უარყო მონოფიზიტობა და აღიარა ქალკედონიტობა, მას არ აჰყვებოდა ერთდროულად მოსახლეობის ყველა ფენა, მთელი ერი, რადგანაც სარწმუნოებრივი მიმართულების შეცვლა საერთოდ ძალზე რთული პროცესია, რომელსაც არ შეიძლება ერთდროულად აჰყვეს მთელი ერი.

ისიც შეიძლება, რომ VI საუკუნის I ნახევარში მონოფიზიტობა არ იყო ძირითადი მიმდინარეობა და ის ქალკედონიტობის გვერდიგვერდ არსებობდა, მაგრამ, უეჭველია, მონოფიზიტების ეკლესია და მონოფიზიტობა საერთოდ ძლიერდებოდა სპარსთა მიერ, დიოფიზიტები კი იღვენებოდნენ. ამიტომაც VI

საუკუნის 70-იან წლებში, როცა საქართველომ აშკარად აღიარა ქალკედონიტობა, უეჭველია, ქართველთა შორის უამრავი მონოფიზიტი იქნებოდა.

ივ. ჯავახიშვილი წერს: „...მთელი აღმოსავლეთი, ეგვიპტე, პალესტინა, ასურეთი და სპარსეთის ქრისტიანობა მონოფიზიტობას მიემხრო და თვით ბიზანტიაშიაც, სამეფო კარზეც კი ამ მოძღვრებას მიმდევარნი ჰყავდა, ამიტომ ამ საკითხის შესახებ ქართულ წყაროების დუმილი უეჭველია ხელგონური უნდა იყოს“ (ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, I, გვ. 350).

კ. კეკელიძის თანახმად, „...თავდაპირველად ქართლის ეკლესია, სომხებთან ერთად, მონოფიზიტურ ან ანტიქალკედონურ ქრისტოლოგიას იზიარებდა...“¹⁵¹ ხოლო შემდგომ, VI საუკუნის ბოლოდან თვით X საუკუნემდე, ებრძოდა მას – „პირველი პერიოდის განმავლობაში X საუკუნემდე, როდესაც ქართულ ქრისტიანობას კავშირი ჰქონდა უმთავრესად აღმოსავლურ ქრისტიანობასთან, მას ბრძოლა უხდებოდა ისეთ მწვალებლობასთან, რომელმაც ბუდედ გაიხადა აღმოსავლეთი – ნესტორიანობასა და მონოფიზიტობასთან“ (იქვე, გვ. 474).

ქართველი მონოფიზიტების რაოდენობა არამცირე ყოფილა თვით კირიონის დროსაც კი. მონოფიზიტები ყოფილან არა მარტო ქართველთა დაბალ ფენებში, არამედ ქართული ეკლესიის იერარქთა შორისაც. კირიონის დროის ქართული ეკლესიის სახელგანთქმული ეპისკოპოსი პეტრე არის მონოფიზიტი. მონოფიზიტები ქართული ეკლესიის უმაღლეს სამღვდელთა შორის თუ იყვნენ, მით უმეტეს, მრავლად იქნებოდნენ საზოგადოების სხვადასხვა ფენებში.

კირიონის დროის ეპისკოპოსი პეტრე ისტორიული პირია, ის ეროვნებით ქართველია და მოიხსენიება არა მარტო უხტანესის მიერ, არამედ „ეპისკოპოსი წიგნშიც“. ზ. ალექსიძის თა-

ნახმად, „პეტრე ეპისკოპოსი ქართლის კათალიკოსის კარზე იყო და მის პოლიტიკას უჭერდა მხარს, მიუხედავად იმისა, რომ მონოფიზიტები თავის თანამოზიარედ თვლიდნენ“ (უხტანესი, ისტორია გამოყოფისა, გვ. 286). ვრთანეს ქერდოლი, სომხეთის კათალიკოსის ადგილის მცველი, ქართველ ეპისკოპოსს პეტრეს უწოდებს მართლმადიდებელს, მართლმადიდებლებად კი სომხური ეკლესია მონოფიზიტებს მიიჩნევდა. გარდა ამისა, ეპისკოპოსიდან ჩანს, რომ პეტრე ქართველ ეპისკოპოსს თავის თავზე მიუღია მონოფიზიტობის ქომაგობა საქართველოში, იმისთვის, რათა ქართული ეკლესია ძველებურადვე კავშირში დარჩენილიყო სომხურ ეკლესიასთან. ვრთანესი წერს პეტრეს: – „ხოლო როგორც მიიღეთ ღმერთის ქომაგობა თქვენს თავზე, ასევე მტკიცედ იღეპით მაგ საქმის აღსრულებამდე, რათა ღირსი შეიქმნეთ ზეციურ ნიჭთა...“ (იქვე, გვ. 255).

ეპისკოპოსთა წიგნიდან მოტანილი ამ ტექსტიდან აშკარად ჩანს, რომ ვრთანესი ამხნევებს და აგულიანებს ქართველ პეტრეს, რათა ის კვლავ მტკიცედ იღგეს იმ საქმის აღსასრულებლად, რომლის ქომაგობაც იკისრა. რა თქმა უნდა, ეს საქმე არის სომხურ-ქართული ეკლესიების „ერთობა“, ძველებურადვე სომხური ეკლესიის უპირატესობით. ვრთანესი პეტრეს მართლმადიდებელი სარწმუნოების მასპინძელს (ე. ი. ჭეშმარიტ მონოფიზიტს) უწოდებს: „...როგორც მასპინძელი იყავ მართლმადიდებელი სარწმუნოებისა, რომელიც დაამტკიცა ამ ქვეყანაზე უფალმა ღმერთმა...“ (იქვე, გვ. 255) ვრთანეს ქერდოლს იმედი აქვს, რომ ქართველი ეპისკოპოსი პეტრე ყოველი ღონისძიებით შეეცდება, მოისპოს ქალკედონიტობა ანუ სარწმუნოების „...ის ახალსახეობა, რომელიც შემკულია სიცრუით“. ის სწერს პეტრეს, – „შეიქენ მშვიდობის მიზეზი, რათა ის ახალსახეობა, რომელიც შემკულია

სიცრუით, მოისპოს, ჭეშმარიტება დამყარდეს“ (იქვე, გვ. 255).

ვრთანესი არ იშურებს ეპითეტებს ქართველი მონოფიზიტი ეპისკოპოსის შესამკობად, – „გვესმა შენი პატიოსნების შესახებ, რომ ჭეშმარიტი სარწმუნოების მოშურნე და მოყვარული ხარ“ (იქვე, გვ. 81). პეტრე ეპისტოლეს გაგზავნის მომენტში საქართველოში რომ იმყოფება, იქიდან ჩანს, რომ მასთან საუბრის დროს საქართველოს უწოდებენ „თქვენს ქვეყანას“. ასე, მაგალითად: „...თქვენს ქვეყანაში განადიდებენ უღირს ქალკედონის კრებას... „საუკუნო მტერი დავრჩებით მაგ ქვეყნისა“. ვრთანესი ავალებს პეტრეს, მისწეროს სპარსეთის ხელისუფლების წარმომადგენელს სომხეთში – მარზპანს – ანუ, რაც იგივეა, სომხეთის მთავრებს, რათა პეტრეს თხოვნით ამ „სომეხმა მთავრებმა“ საქართველოში „საქმის გამოსასწორებლად“ გაგზავნონ სომეხი სამღვდლოება.

უხტანესისა და სომეხი ისტორიკოსების თვალსაზრისით, ეპისკოპოსი პეტრე სომეხ-ქართველთა საეკლესიო ერთობისათვის აქტიურად იღვწოდა, რისთვისაც ის ქართველ მთავრებს მოუკლავთ. ძველი ქართველი ისტორიკოსები პეტრეს საერთოდ არ ახსენებენ, ისევე როგორც კირიონს. ზ. ალექსიძეს მიაჩნია, რომ ეპისკოპოსი პეტრე კირიონის კარზე იყო და მის პოლიტიკას უჭერდა მხარს, რაც სწორი უნდა იყოს. ისმის კითხვა, რატომ უნდა დაეჭირა მონოფიზიტ ეპისკოპოსს დიოფიზიტი პატრიარქისთვის მხარი? ქართველ მკვლევართა შორის გამოითქვა მოსაზრება, რომ კირიონი იყო არა ორთოდოქსი ქალკედონიტი, არამედ მონოთელიტი, ე.ი. კირიონი ცდილობდა ქალკედონიტთა და მონოფიზიტთა შერიგებას. თუ ეს ასე იყო, მაშინ კირიონის მონოთელიტობა გამოწვეული იქნებოდა საქართველოში არსებული სარწმუნოებრივი მდგომარეობით, ე.ი. საქართველოში როგორც ქალკედონიტთა, ისე მონოფიზიტთა სიმრავლით.

იმისდა მიუხედავად, კირიონი მონოთელიტი იყო, თუ შეურიგებელი ქალკედონიტი, მაინც საქართველოში კირიონის დროს ქართველი მონოფიზიტების საკმაო რაოდენობა იქნებოდა, რადგანაც აღმოსავლეთი საქართველო სპარსეთის მიერ იყო დაპყრობილი თითქმის 70 წლის განმავლობაში წინა საუკუნისა და კირიონის დროსაც. თუ მოსახლეობის გარკვეული ნაწილი მონოფიზიტური იყო, ეს ასახვას პოუვებდა სამღვდლოებაშიც და სამღვდლოების ერთი ნაწილი მონოფიზიტური იქნებოდა. ამით უნდა იყოს გამოწვეული მონოფიზიტი პეტრე ეპისკოპოსის ყოფნა კირიონის კარზე. ცნობილია, ქართლი და ქართული ეკლესია საერთოდ ქალკედონიტურია, მაგრამ შეუძლებელია კირიონის დროს მოსახლეობის ყველა ფენა, მთელი ერი ერთბაშად, ერთი ხელის დაკრით ქალკედონიტური გამხდარიყო. სავარაუდოა, რომ არა თუ კირიონის დროს, არამედ მის შემდგომ (საუკუნუნახევარი ან ორი საუკუნე მაინც) საქართველოში მიმდინარეობდა შიდა საეკლესიო ბრძოლა მონოფიზიტებსა და დიოფიზიტებს შორის, რაც დიოფიზიტთა სრული გამარჯვებით დაგვირგვინდა X-XI საუკუნეებში, ხოლო 726 წლის მანასკერტის კრების შემდგომ ქართული ეკლესია სრულყოფით განშორდა სომხურ ეკლესიას, რამაც ძალზე განამტკიცა ქალკედონიტთა პოზიციები ქართლში. თუ სწორია მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ეპისკოპოსი პეტრე კირიონის პოლიტიკას უჭერდა მხარს, მაშინ შეიძლება ითქვას, რომ ქართველი მონოფიზიტები პატრიოტული და ეროვნული მოსაზრებით მხარს უჭერდნენ არა ერთმორწმუნე სომხურ ეკლესიას, არამედ კირიონის ბრძოლას ქართული ეკლესიის დამოუკიდებლობისათვის. სპარსეთის სახელმწიფო ხელს უწყობდა სომხური ეკლესიის უპირატესობას, როგორც ქართულ, ასევე აღბანეთის ეკლესიებზე. ქართული ეკლესიის იურისდიქცია კი ვრცელდებოდა როგორც აღმოსავლეთ, ასევე

დასავლეთ საქართველოზე. კირიონი მარტო აღმოსავლეთ საქართველოს კათალიკოსი კი არ იყო, არამედ მას მეგრელთა არქიეპისკოპოსი ეწოდებოდა. დასავლეთი საქართველო კი ბიზანტიის სახელმწიფოს გავლენის სფეროში შედიოდა. ერთიანი ქართული ეკლესიის დაყოფა ბიზანტიისა და სომხეთის გავლენის სფეროებად ხელს უწყობდა საერთოდ ქართული ეკლესიის ერთიანობისა და მთლიანობის დარღვევას, ეს კი ყოველი ქართველი ადამიანისათვის, მათ შორის ქართველი მონოფიზიტებისთვისაც მოუთმენელი იქნებოდა. ანალოგიურადვე იქცეოდნენ საეკლესიო დამოუკიდებლობის საკითხებში ალბანელი მონოფიზიტებიც, ეს წყაროებით დადასტურებული ფაქტია (იხ. აქვე, ქვეთავი კალანკატუელის „ისტორიის“ შესახებ).

შემდგომ ეპოქაში მონოფიზიტი ქართველი ეპისკოპოსი პეტრე გაუიგივებიათ პეტრე ანტიოქიელთან, რომელიც კეისრების, მარკიანეს (450-457) თუ ზენონის (474-492), დროს მოღვაწეობდა. ეს გაიგივება მომხდარა ქართლში დაახლოებით უხტანესის ეპოქაში. შესაძლოა, ეს მოხდა განგებ. IX-X-XI საუკუნეებში ქართველი ისტორიკოსები საგულდაგულოდ ფარავენ საქართველოში მონოფიზიტობის არსებობის დამამტკიცებელ ყოველგვარ ფაქტს. ამ წრეებს, რომელნიც საერთოდ უარყოფდნენ საქართველოში ქალკედონიტობის გარდა სხვა რომელიმე რელიგიური მიმდინარეობის არსებობის რაიმე კვალს, ხელს არ აძლევდათ ისტორიულად არსებული ქართველი მონოფიზიტი ეპისკოპოსის პეტრეს გასხენება, ამიტომაც შესაძლოა, საგანგებოდ გაწეული მუშაობის წყალობით, პეტრე მონოფიზიტი ეპისკოპოსი გააიგივეს პეტრე ანტიოქიელთან, რომელიც ამ ქართველ ეპისკოპოსზე საუკუნენახევრით ადრე ცხოვრობდა და ასევე მონოფიზიტობის საქადაგებლად ქართლში ჩამოსულა.

ქართლში რომ მრავლად ყოფილან ქართველი მონოფიზიტები, ეს ჩანს იმ პასუხიდან, რომელიც ზოგიერთმა ქართველმა აზნაურმა მისწერა სომხეთის კათალიკოსის ადგილის მცველს ვრთანეს ქერდოლს, – „ჩვენ ეს სარწმუნოებაცა გვაქვს და ებეც, სჯულს აქაც ვეზიარებით და მანდაც...“ აქედან აშკარად ჩანს, რომ ქართველი აზნაურები ისევე არიან ქალკედონიტები, როგორც მონოფიზიტები. მათთვის მთავარი მნიშვნელობა აქვს არა სარწმუნოებრივ-დოგმატიკურ კამათს (მომართულებას), არამედ საეკლესიო და ეროვნულ დამოუკიდებლობას (ეს მონოთელიტობის ის პირველი იდეაა, რომელიც ასე მოეწონა ჰერაკლე კეისარს საქართველოში (ლაზიკაში) ყოფნის დროს).

კირიონის მოძრაობას მხარი დაუჭირა მთელმა ერმა, – „...ყველა მისი ახლომდგომი ეპისკოპოსი, მღვდელი, მთავარი, მდაბიორი, ერისთავი“, კირიონის მხარეზე იყო, მათ შორის, ქართველი მონოფიზიტებიც, რადგანაც ვრთანესისადმი გაგზავნილი პასუხიდან ჩანს, რომ ქართლის ერს კირიონის მოძრაობა ესმოდა არა მხოლოდ როგორც სარწმუნოებრივ-დოგმატიკური მოძრაობა, არამედ ეროვნული, რომელიც მიზნად ისახავდა ქართული ეკლესიის ტერიტორიული ავტოკეფალიის დაცვას და ქართული ეკლესიის გათავისუფლებას სომხურ-სპარსული ეკლესიის გავლენა-ზემოქმედების სფეროდან, ქართული საეკლესიო ენის აღდგენას მთელ ეთნიკურ-ისტორიულ ქართლში, მათ შორის, ცურტავშიც. ქართველ აზნაურთათვის სარწმუნოებრივ-დოგმატიკური საკითხი გადამწყვეტი არ იყო, აზნაურები ასევე წერენ ვრთანესს: „...მოსეს თუ უნდა, მოვიდეს, ჩვენ კათალიკოსს დამემორჩილოს, რადგან ეგ უფრო სასიამოვნოა, და თავისი ადგილი დაიკავოსო.“ მოსე ცურტავის ეპისკოპოსი აშკარა მონოფიზიტი ეპისკოპოსი იყო, ქართველი აზნაურები კი

მას ქართლში კათედრას აძლევენ, თუკი ქართველ ეკლესიის მეთაურს დაემორჩილება. აქედან ჩანს, რომ ქართლს მთავარ საქმედ მიაჩნია სომხეთთან საეკლესიო კავშირის გაწვევა. ქართველი აზნაურები სიხარულით და სიამოვნებითაც მიიღებენ მონოფიზიტ ეპისკოპოსს იმ პირობით, თუ ის აღიარებს ქართული ეკლესიის ადმინისტრაციას. თვით ბიზანტიის იმპერიაში მონოფიზიტთა ძლიერების დროს კირიონი და ქართლი იმდენად უარყოფენ მონოფიზიტობას, რამდენადაც ამ მონოფიზიტობას სომხური ეკლესია იყენებს ქართულ ეკლესიაზე თავისი ზედამხედველობისა და უფლებამოსილებისთვის. სავარაუდოა, მონოფიზიტობა მიუღებელი ყოფილა არა მხოლოდ დოგმატიკური თვალსაზრისით, არამედ იმიტომ, რომ მონოფიზიტობა ხელს უწყობდა ქართული ეკლესიის დაქვემდებარებას უცხო ეკლესიაზე. ქართველები იბრძვიან საეკლესიო და აქედან გამომდინარე, ეროვნულ-კულტურული დამოუკიდებლობისათვის. ქართლში მრავლად არიან მონოფიზიტები, ამ დიდი იდეის მომხრენი. ამიტომაც წერენ ქართველი აზნაურები, – „ჩვენ ეს სარწმუნოებაცა გვაქვს და ეგვეც“, ე. ი. ქართველთა შორის ქალკედონიტებიც არიან და მონოფიზიტებიცო. ქართველები, როგორც ქალკედონიტები, ასევე მონოფიზიტები იბრძვიან იმისთვის, რომ სომხურ ეკლესიას არ ჰქონდეს ქართულ ეკლესიაზე უპირატესობა და ქართული ეკლესია დამოუკიდებელი იყოს. ეს შემთხვევა სრულიად ანალოგიურია ალბანეთის ეკლესიაში შექმნილი მდგომარეობისა. ალბანელი მონოფიზიტებიც იბრძვიან თანამორწმუნე სომხური ეკლესიისგან განთავისუფლებისთვის, – „...სომხები ითხოვდნენ ალბანელებზე საკადრის უპირატესობას, რასაც ალბანელები არ დაემორჩილნენ, არამედ გამოაჩინეს ვინმე პირველი მოციქული, ალბანეთში მოსული... რომელსაც იქ ადრე უქადაგია ... ალბანელები სომხებისაგან თავის თავს

მიუბრუნდნენ, რომ არ ყოფილიყვნენ ვისმეს ხელმწიფების ქვეშ“ (უხტანესი, ისტორია გამოყოფისა, გვ. 369). ეს ცნობა ამოღებულია მოსე კალანკატუელის „ალვანთა ქვეყნის ისტორიიდან“. ალბანეთის ისტორიკოსთა შორის მიღებული ყოფილა აზრის იმის შესახებ, რომ მონოფიზიტურმა ალბანეთის ეკლესიამ მოისურვა მონოფიზიტური სომხური ეკლესიისგან დამოუკიდებლობა: „...ალბანეთის ეკლესიამ სომხურისაგან დამოუკიდებლობა მოისურვა როგორც კავკასიაში ყველაზე უფრო ძველმა და მოიპოვა კიდევ“ (იქვე, გვ. 371).

როგორც ალბანელები იბრძვიან საეკლესიო დამოუკიდებლობისთვის, ასევე იბრძვიან ქართველებიც, ამიტომაც უდგანან კირიონს მხარში. „ერთობის“ დარღვევა ალბანელთა და ქართველთა საერთო მიზანი ყოფილა.

კირიონის ეპოქა (VI, VII საუკუნეები)

VI საუკუნის II ნახევარში გარდაიცვალა ქართლის მეფე ბაკური. „მოკუდა ბაკურ და დარჩეს შვილნი მისნი წურილნი, რომელნი ვერ იპყრობდეს მეფობასა“ (ქართლის ცხოვრება, I, 1955 წ., გვ. 217). ქართლში გაუქმდა მეფობა. საუკუნის ბოლოს სპარსეთის მეფემ ჰორმიზდმა თავისი ძე, ქასრე (ხოსრო) ამბარვეზი გამოგზავნა საქართველოს მოსაზღვრე ტერიტორიების მმართველად. ბარდავში მჯდომმა ქასრემ ქართლის ერისთავები გადაიბირა, აღუთქვა მათ დიდი სიკეთე, რის გამოც ისინი განუდგნენ ქართველ მეფეთა ტახტს და სათითაოდ უხდიდნენ ხარკს ქასრეს, რაც სახელმწიფოს დაშლას ნიშნავდა. ამის შემდეგ მალე სპარსეთში შეიჭრნენ თურქები და ბერძნები. ქასრე იძულებული გახდა მიეტოვებინა ბარდავი და სპარსეთში წასულიყო. შექმნილი მდგომარეობა ქართველებმა თავისი სახელმწიფოს აღდგენისათვის გამოიყენეს.

„ესრეთ რა უცალო იქმნეს სპარსნი, მაშინ შეითქუნეს ყოველნი ერისთავნი ქართლისანი, ზემონი და ქუემონი, და წაგზავნეს მოციქული წინაშე ბერძენთა მეფისა და ითხოვეს, რათა უჩინოს მეფე ნათესავთაგან მეფეთა ქართლისათა და რათა იყვნენ ერისთავნი იგი თვისთვისა საერისთაოსა შეუცვალებელად“ (იქვე, გვ. 217).

კეისარს აღუსრულებია ქართველი ერისთავების თხოვნა – „მაშინ კეისარმან აღასრულა თხოვნა მათი, და მოსცა მეფედ დისწული მირდატისი, ვახტანგის ძისა, ბერძნის ცოლისაგან, რომელსა ერქვა გუარამ, რომელი მთავრობდა კლარჯეთს და ჯავახეთს“ (იქვე, გვ. 218).

გუარამ კურაპალატი დედის მხრიდან ფარნავაზიან-ხოსროიანი ყოფილა, ხოლო მამის მხრიდან ბაგრატიონი. კეისარმა გუარამ კურაპალატს დააქორავებინა ჩრდილოკავკასიელები და შეაგზავნინა სპარსეთში. სპარსეთში შეჭრილი მეზობლები დაამარცხა მხედართმთავარმა ბაჰრამ ჩუბინმა. ბერძენთა ჯარმა და მისმა მოკავშირეებმა სპარსეთი დატოვეს. ამის შემდეგ გამარჯვებული ბაჰრამ ჩუბინი აუჯანყდა სპარსეთის მეფეს, დაამარცხა ის და ჩამოაგდო ტახტიდან. მეფის ძე ბიზანტიაში გაიქცა. კეისარმა მას თავისი ასული მიათხოვა, მისცა ჯარი და შეგზავნა სპარსეთში. ქასრემ, ანუ ხოსრო II-მ (591-628) დაამარცხა აჯანყებულები და გამეფდა.

„ამ დახმარების სამადლობლად ხოსრო II-მ, სომეხი ისტორიკოსის სებეოსის სიტყვით, იბერიის მომეტებული ნაწილი ქ. თბილისამდე მავრიკე კეისარს გადასცა. ეს უნდა მომხდარიყო 591 წელს. ამ დათმობის შედეგად იბერია კვლავ ორად გაიყო. ამასთანავე იბერიის დასავლეთი ნაწილი ქ. თბილისამდე ბიზანტიის ხელში გადასულა, ხოლო აღმოსავლეთი ნაწილი ისევ სპარსთა ბატონებს შერჩენია. მეფე ხოსრომ ამას გარდა თავის სამეფოში ქრისტიანობის თავისუფლება

გამოაცხადა“ (ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. I. 1979 წ., გვ. 300).

„ქართლის ცხოვრების“ თანახმად, სიძესა და სიმამრს, ანუ ხოსროსა და მავრიკე კეისარს შორის საზავო შეთანხმებისას, განსაკუთრებული ყურადღება მიქცევიდა ქართული ეკლესიის საქმეს. კერძოდ, ბიზანტია ამტკიცებდა, რომ სპარსთა ბატონობის დროს საქართველოში ქრისტიანობა შეირყვნა – „მძღავრებისაგან... იქმნის გარყუნილ ქართლი“. ამიტომაც ბერძენთა მხარემ ხოსროს მოთხოვნა წაუყენა: „...ვინაითგან სრულსა სიყუარულსა ზედა ვართ მე და შენ და ქართლი ჩუენ შორის იყავნ თავისუფალ მშვიდობით: მე ვარ მწვე და მოურავი ყოველთა ქართველთა და ყოველთა ქრისტიანთა“ (ქართლის ცხოვრება, I, 1955წ., გვ. 221). ამის შემდეგ, 591 წლიდან დაახლოებით 604 წლამდე, საქართველო განთავისუფლებულა სპარსთა ბატონობისაგან – „განთავისუფლდეს ქართველნი და ესე გუარამ კურაპალატი დადგა მორჩილებასა ზედა ბერძენთასა“ (იქვე, გვ. 221).

„ქართლის ცხოვრების“ ამ ცნობას ეხმიანება უხტანესი, რომელიც ამტკიცებს, რომ **კირიონმა თავისი ცნობილი მოძრაობა დაიწყო მავრიკე კეისარის უშუალო მხარდაჭერით**, ე.ი. ქართლის სპარსთაგან თავისუფლების დროს. მართლაც, **კირიონი სომეხთაგან „განყოფისათვის“ მოძრაობის დაწყებას ვერ გაბედავდა სპარსთა საქართველოზე ბატონობის დროს.**

კირიონმა ისარგებლა იმ მომენტით, როცა ბიზანტიელებმა საქართველო თითქმის თბილისამდე გაათავისუფლეს. მართალია, 604 წლიდან 607-609 წლების ჩათვლით საქართველო კვლავ სპარსეთის ზეგავლენას განიცდის, მაგრამ ამ წლებში – იერუსალიმის დაპყრობამდე – ხოსრო II-ს გამოცხადებული ჰქონდა ქრისტიანთა თავისუფლება. უხტანესის თანახმად, „სუმბატმა... კეისარის ნებაც შეიტყო, რომ თანახმაა კირიონის და მისი ბრძანებით არისო ეს ამბავი“. ზ. ალექსიძე დაასკვნის: „სპარსეთის მეფეს ახლად დაპყრობილ ქვეყ-

ნებში რელიგიის თავისუფლება უცვ-
ნია... კირიონის რელიგიურ პოლიტიკაში
ჩართულია ბიზანტიის კეისარი და ყვე-
ლაფერი მისი ბრძანებით ხდება“ (ეპის-
ტოლეთა წიგნი, 1968 წ., გვ. 193-194).

გუარამ კურაპალატიძის ძემ, სტეფან-
ოზმა, „მეფობისა სახელი ვერ იკადრა
სპარსთა და ბერძენთა შიშისაგან, არა-
მედ ერისთავთა მთავრად ხადოდეს“
(ქართლის ცხოვრება, I, 1955 წ.,
გვ. 222). იგი „ატარებდა პატრიოიზის
ბიზანტიურ ტიტულს, შემდეგ განუდგა
ბიზანტიას და სპარსეთის ორიენტა-
ციის გზას დაადგა“ (ქსე, IX, გვ. 567).
სტეფანოზის ორიენტაციის შეცვლა
გამოიწვია პოლიტიკურმა ვითარებამ –
მაგრიკე კეისარი და მისი მემკვიდრეები
დახოცა აჯანყებულმა მხედართმთა-
ვარმა ფოკამ. სპარსთა მეფე ხოსრო II
აღაშფოთა სიმამრისა და ცოლისძმების
დახოცვამ, შეიჭრა საბერძნეთში და
ფოკა დაამარცხა. ამ დროს „სტეფანოზ,
მთავარი ქართლისა, შეუშინდა მეფესა
სპარსთასა, განუდგა ბერძენთა და
მიექცა სპარსთა“ (ქართლის ცხოვრება,
I, გვ. 223).

604 წლიდან ხოსრომ გადამწყვეტი
უპირატესობა მოიპოვა ბიზანტიასთან
ბრძოლაში ამიერკავკასიის ტერიტო-
რიაზე. სპარსეთის ეს უპირატესობა
620-იან წლებამდე გრძელდება (ეპის-
ტოლეთა წიგნი, გვ. 150).

607 წლისათვის „ქართლიდან ბიზან-
ტიელები უკვე განდევნეს სპარსელებმა,
მაგრამ აქ მათ თავისი ხელისუფლება
ჯერ კიდევ მტკიცედ არ დაუმყარე-
ბიათ“ (იქვე, გვ. 195). სწორედ ამ მიზე-
ზით უნდა აიხსნას ამ წლებში სპარ-
სეთის მიერ რელიგიური თავისუფ-
ლების გამოცხადების ფაქტიც.

ზ. ალექსიძის აზრით „VII საუკუნის
პირველ ათეულში ქართლი ძლიერი
სახელმწიფოა...“ (იქვე, გვ. 195) მარტ-
ლაც, ქართლის ძლიერების საფუძველს
ქმნიდა აღმოსავლეთ-დასავლეთ საქარ-
თველოს ფაქტიური გაერთიანება, რის
შედეგადაც დასავლეთ საქართველო-
საც „ქართლი“ ეწოდებოდა. ქართლის
ძლიერება იმაშიც გამოვლინდა, რომ
მან თამამად მიიღო ის სარწმუნოებ-
რივი ორიენტაცია, რომელიც თავისი

ეროვნული არსებობის საფუძველად
მიიჩნდა. კირიონის გაბედული მოქმე-
დება, ცხადია, ქართლის სიძლიერეს
ემყარება. „ჯუანშერის მონათხრობიდან
ასეთი ვითარება წარმოგვიდგება:
ბიზანტიის პოლიტიკური უფლების
ქვეშ გუარამ კურაპალატიძის მთავრობით
(თუ მეფობით) ერთიანდება ქართლი
და აღდგება ლეონტი მროველისაგან
აღწერილი „ყოველი ქართლის“
ფარგლებში (დაახლოებით იმ რვა
საერისთავოს ფარგლებში, რომელიც
ფარნავაზმა „განაჩინა“)“ (იქვე, გვ. 173).

**სრულიად იცვლება ქართული
ეკლესიის მდგომარეობა 613-614
წლებიდან – ხოსრო II-ის მიერ იერუ-
სალიმის აღების შემდგომ.** ამ დრომდე
ის ყველა ქრისტიანულ ადგილობრივ
ეკლესიას მეტ-ნაკლებ სარწმუნოებრივ
თავისუფლებას ანიჭებდა, იერუსა-
ლიმის აღების შემდგომ მან გასცა
მკაცრი ბრძანება: „ყველა ჩემმა ქვე-
შევრდომმა ქრისტიანმა უნდა მიიღოს
სომხური სარწმუნოება“. ეს ბრძანება
სრულიადაც არ იყო ღმობიერი. ძალა-
ში შედიოდა ქართლისათვისაც...“ (იქვე,
გვ. 197).

იერუსალიმის აღების შემდეგ, დაახ-
ლოებით 614 წელს ხოსრო II-მ მოიწვია
საეკლესიო, ე.წ. „სპარსული კრება“,
რომელსაც ძალზე დიდი მნიშვნელობა
ენიჭებოდა. მისი გადაწყვეტილების
აღსრულება სავალდებულო იყო სპარ-
სეთის იმპერიაში მოქცეული ყველა
ეკლესიისათვის, მათ შორის ქართული
ეკლესიისთვისაც.

„ბიზანტიაზე გამარჯვების პირველ
ეტაპზე, სებეოსის მიხედვით, ხოსროს
დაპყრობილი ქვეყნებისათვის მართლაც
მიუცია რელიგიის თავისუფლება და
„ხორციელი სამსახურით“ დაკმაყოფი-
ლებულა, მაგრამ იერუსალიმის „წარტ-
ყვევის“ შემდეგ ხოსრომ რადიკალურად
შეიცვალა პოზიცია და ე.წ. „სპარსული
კრებაც“ სწორედ ამიტომ მოიწვია“
(იქვე, გვ. 196).

ეს კრება მოუწვევიათ სპარსეთის
სამეფო კარზე. ძველი წყაროები
აღნიშნავენ, რომ VI საუკუნის პირველ
ნახევარში კავად მეფისა და მისი ძის,
ხოსრო I-ის დროს ყველა ქრისტიანს

უფლება ეძლეოდა სომეხთა, ანუ სომხური სარწმუნოების შევიწროების გარეშე ჰქონოდა თავისი აღმსარებლობა. VII საუკუნის I ნახევარში კი, ხოსრო II-ს გაუცია ბრძანება, რომ მის ყველა ქვეშევრდომ ქრისტიანს მიეღო სომხური სარწმუნოება. ადრე „კავად მეფემ და მისმა ძემ ხოსრომ გასცეს ბრძანება: „თითოეულმა თავის სარწმუნოება იპყრას და ნურავის ექნება სომეხთა შევიწროების უფლება...“ (იქვე, გვ. 196, შენიშვნა). 614 წლის კრების დადგენილების საფუძველზე კი ხოსრომ დაადგინა: „ყველა ჩემმა ქვეშევრდომმა ქრისტიანმა უნდა მიიღოს სომხური სარწმუნოება“ (იქვე, გვ. 197). ხოსრო II-ის ეს ბრძანება მნიშვნელოვნად განსხვავდება მისი წინამორბედის, ხოსრო I-ის განკარგულებისაგან. თუ ხოსრო I არავის აძლევდა თავის იმპერიაში სომხური სარწმუნოების შევიწროების უფლებას, ხოსრო II იმპერიაში მცხოვრებ ყველა ქრისტიანს ავალდებულებდა მიეღო სომხური სარწმუნოება.

უთუოდ ხოსრო II-ის ბრძანების შედეგს უნდა წარმოადგენდეს, რომ ქართლის კათალიკოსიც და ერისმთავარი სტეფანოზიც მათი მხარდამჭერნი გამხდარან: „სპარსულ-სომხური ორიენტაციის მქონე მონოფიზიტ სტეფანოზსა და კათალიკოს ბართლომეს უპირისპირდებიან ბიზანტიურ-ქალკედონური (უკეთ, შემრიგებლური) პარტიის წარმომადგენლები – კირიონი, ადარნასე და სხვები“ (იქვე, გვ. 251, შენიშვნა).

„616-622 წლები სპარსელთა განუყოფელი წარმატების ხანაა“ (იქვე, გვ. 201), ამიტომაც „ჰერაკლეს ლაშქრობამდე ქართლის სახელმწიფო რელიგია მონოფიზიტურია“ (იქვე, გვ. 251).

მემატიანის ცნობით, სტეფანოზ ერისმთავარი „იყო ურწმუნო და უშიში ღმერთისა, არა ჰმსახურა ღმერთსა, არცა ჰმატა სჯულსა და ეკლესიათა“ (ქართლის ცხოვრება, I, 1955 წ., გვ. 222). სტეფანოზი მცხეთის ჯვრის დიდებული ტაძრის ერთ-ერთი მაშენ-

ბელია. მემატიანის განსაზღვრა, თითქოსდა სტეფანოზმა „არა ჰმატა ეკლესიათა“, იმითაა გამოწვეული, რომ ერისმთავარი არ არის ქალკედონიტი.

„სტეფანოზ მთავრობდა ყოველსა ქართლსა ზედა, და დაჯდა იგი ტფილისს, და ჰმორჩილებდა იგი სპარსთა“ (იქვე, გვ. 223). „ყოველი ქართლი“ მაშინ ეწოდებოდა ერთიან საქართველოს – შავი ზღვიდან და ეგრისწყლიდან, ვიდრე აღბანეთამდე.

მონოფიზიტთა ბატონობა ქართლში დიდხანს არ გაგრძელებულა. მათ აღზევებას ბოლო მოუღო ჰერაკლე კეისრის ლაშქრობამ სპარსეთში, რომელიც საქართველოდან დაიწყო. ჰერაკლემ „...შეკრიბნა სპანი ურიცხუნი და წარმოემართა სპარსეთად ძებნად ძელისა ცხოვრებისასა და მოვიდა პირველად ქართლს“ (იქვე, გვ. 224). ზოგიერთი წყაროს თანახმად, ჰერაკლე პირველად ტრაპეზუნდის სანახებში მივიდა, რომელსაც „სოფელი მეგრელთა“ ეწოდებოდა.

„ამან სტეფანოზ არა ინება განდგომა სპარსთაგან, და განამაგრნა ციხე-ქალაქნი, და დადგა ტფილისსა შინა. მივიდა ჰერაკლე მეფე და მოადგა ტფილისსა... ჩამოაგდეს სტეფანოზ და მოკლეს. და დაიპყრა კეისარმან ტფილისი“ (იქვე, გვ. 224). ხოლო თბილისის ციხე ვერ აიღო, რომლის მეციხოვნეებმაც მას მწარედ დასცინეს.

სპარსთა წინააღმდეგ ლაშქრობისას, სრულიად გასაგები მიზეზების გამო, ჰერაკლეს მიემხრო ქართლის ერთი ნაწილი და განსაკუთრებით კი, დასავლეთი საქართველო. ორივე ეს მხარე ქალკედონიტური იყო. ჰერაკლეს ლაშქრობას კი ქალკედონიტთა გამარჯვება და მონოფიზიტთა დამხობა უნდა გამოეწვია.

საქართველოს სამხრეთ-აღმოსავლეთი მხარის ქართველობა გარკვეული ხნის მანძილზე სომხური ეკლესიის გავლენის ქვეშ მოექცა. აქ მონოფიზიტური, ანუ სპარსული ორიენტაცია სჭარბობდა, რის გამოც გუგარქ-ქვემო ქართლი თბილისითურთ სპარსეთის

ერთგული დარჩა. საქართველოს ქალკედონურმა ნაწილმა კი ჰერაკლეს ქვეშევრდომობა მანამდე შეინარჩუნა, ვიდრე ამ უკანასკნელმა თავისი დამპყრობლური ბუნება არ გამოამჟღავნა. „ჰერაკლეს ერთი წლის შემდეგ უნდოდა... ხოსროს შეპყრობა, მაგრამ ჯარმა, მეტადრე კი ლაზებმა, აფხაზებმა და იბერებმა მოკავშირეობა არ მოინდომეს, ხოლო როდესაც ჰერაკლეს სპარსეთა ლაშქარი მოეწია, ლაზებმა და აფხაზებმა მოკავშირეობაზე კეისარს უარი უთხრეს და შინისაკენ გაემგზავრნენ“ (ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. I, 1979 წ., გვ. 301-302).

ჰერაკლემ სპარსეთზე ორჯერ გაილაშქრა 623-624 და 626 წლებში, როდესაც იგი ლაზიკაში ჩავიდა (ეპისტოლეთა წიგნი, გვ. 200-204).

„სომეხ ისტორიკოს მოსე კალანკატუელს ქ. თბილისის აღება დაწვრილებით აქვს აღწერილი და მისი ცნობები ბევრად განსხვავდება ქართველი მემკვიდრის მოთხრობისაგან. სომეხი მემკვიდრის სიტყვით, ჰერაკლე მეფეს 626 წელს მემკვიდრად იმიერ-კავკასიიდან გადმოუყვანია ჯიბლუ ხაკანი... 627 წ. გადმოვიდა თურმე იმიერ-კავკასიაში, იმავე წელს ჰერაკლე კეისარი და ჯიბლუ ხაკანი შეერთებული მხედრობით... თბილისს მიაღვა“ (ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. I, 1979 წ., გვ. 302). ჰერაკლე კეისარმა სასტიკად დაამარცხა ხოსრო II და სპარსეთის სახელმწიფო განადგურებამდე მიიყვანა, მანამდე კი მან საქართველოს მმართველი ერისმთავრების დინასტია დასაჯა, ჩამოართვა ქვეყნის მეთაურობა ბაგრატიონებს და მისცა ხოსროიანებს, კერძოდ, მოკლული სტეფანოზის მაგიერ მან დანიშნა ადარნასე: „მაშინ კეისარმან მოუწოდა ძესა ბაკურისსა, ქართველთა მეფისასა, ნათესავსა დაჩისასა, ვახტანგის ძისასა, რომელი ერისთაობდა კახეთს, რომელსა ერქუა ადარნასე, და მისცა მას ტფილისი და მთავრობა ქართლისა“ (ქართლის ცხოვრება, I, 1955 წ., გვ. 225).

მემკვიდრე სტეფანოზის დასჯისა და მისი შთამომავლობის ერისმთავრობიდან ჩამოშორების მიზეზსაც ასახე-

ლებს: „ამისთვის უყო ესე ღმერთმან მთავარსა მას სტეფანოზს, რამეთუ არა მინდობითა ღმერთისათა ცხოვნდებოდა და მორწმუნეთა ემტერებოდა და ურწმუნეთა მოყურობდა“ (იქვე გვ. 226). ქალკედონიტი მემკვიდრე, ურწმუნობაში გულისხმობს არა ცეცხლთაყვანისმცემლებს, არამედ მონოფიზიტებს, ხოლო მორწმუნეებს უწოდებს ქალკედონიტებს. სტეფანოზი, მცხეთის ჯვრის მაშენებელი, ცხადია, ქრისტიანი იყო, როგორც ჩანს, მონოფიზიტი.

მეფის ოჯახის გარდა, ჰერაკლეს სასტიკად დაუსჯია რიგითი ქართველი ქრისტიანები (შესაძლოა მონოფიზიტები). მას ქვეყნის მთავარი ქალაქების, თბილისისა და უჯარმის ეკლესიებში შეურეკია ქართველი ქრისტიანები და იქ ამოუხოცავს. თურმე ეკლესიებიდან სისხლის მდინარეები დიოდა. ჰერაკლეს ახსოვდა, რომ სპარსეთზე ლაშქრობის დროს ქართველმა მონოფიზიტებმა, „სტეფანოზმა და მსახურთა მისთა“, დიდი წინააღმდეგობა გაუწიეს. „მოქცევა ქართლისაის“ მიხედვით, „ჰერაკლე განწმიდა შჯული ქრისტიესი და წავიდა“ (იქვე გვ. 226). ქრისტეს შჯულის განწმენდაში, ალბათ, იგულისხმება, სპარსეთის მომხრე მონოფიზიტების დასჯა და ქალკედონიტების გამარჯვება.

ჰერაკლემ ეს სასჯელი არ იკმარა. ქართულ ეკლესიას წაართვა უდიდესი სიწმიდენი – „ფერხთა ფიცარნი და სამსჭუალნი უფლისა ჩუენისა იესოს ქრისტესნი... შეწუხნა ადარნასე, ქართლისა მთავარი, და ევედრებოდა კეისარსა, რათა არა წარისუნეს ნიჭნი იგი ღმრთისამიერნი. არა ისმინა კეისარმან ვედრება მისი და წარისუნა“ (ქართლის ცხოვრება, I, 1955 წ., გვ. 228).

ჰერაკლე კეისარმა მკაცრად დასაჯა ქართული სახელმწიფოც: „მაშინ კუალად წარიღეს ბერძენთა საზღვარი ქართლისა: სპერი და ბოლო კლარჯეთისა, ზღვის პირი“ (ქართლის ცხოვრება, I, 1955 წ., გვ. 228).

ეს, ალბათ, ლაზების დალატისა და სპარსეთთან ომის დროს ურჩობისათვის სასჯელი იყო.

შავიზღვისპირეთი კლარჯეთის ბოლოდან დაწყებული, კვლავ ბერძენთა ხელში გადავიდა ისევ, როგორც ვახტანგ გორგასლის სიჭაბუკის დროს. ამის შემდგომ ქართლის ამ მიტაცებულ ტერიტორიებზე, საეკლესიო იურისდიქციას ახორციელებს კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო. ქალკედონის კრების თანახმად, ეკლესიის საზღვარი უნდა ემთხვეოდეს სახელმწიფოს საზღვარს. დაახლოებით ამ დროს (631 წელს) ფაზისის მიტროპოლიტი კიროსი, რომელიც, ზ. ალექსიძის აზრით, მცხეთიდან გაძევებული კირონი იყო, გადაიყვანეს ალექსანდრიის პატრიარქად, რომელსაც ბერძნები არ ჰყვარებია და არაბთა შემოსევის დროს გაუძევებია ისინი ეგვიპტის ქალაქებიდან. ასეთ მოპყრობას იმსახურებდა ჰერაკლე კეისარი ქართული ეკლესიის განსაკუთრებული სისასტიკით დასჯისათვის.

განსხვავებულია ჰერაკლეს დამოკიდებულება სომხური ეკლესიისადმი. „წყაროები მას სომხური წარმოშობისად თვლიან...“ (ეპისტოლეთა წიგნი, გვ. 216) ჰერაკლე კეისარს იმპერიის სიძლიერის საფუძვლად სარწმუნოებრივი ერთობა მიაჩნდა, ამიტომაც ამ მიზნის განხორციელებისთვის იგი ყველა ღონეს ხმარობდა. იმპერიის ცენტრალური ნაწილი ქალკედონიური იყო, ხოლო აღმოსავლეთის სხვადასხვა ხალხებით დასახლებული პროვინციები, ძირითადად, მონოფიზიტური. აღმოსავლეთის ამ მონოფიზიტების ავტორიტეტული ლიდერი იმ დროისათვის იყო სომხური ეკლესია, რომელიც, ფაქტობრივად, მონოფიზიტური არაბიზანტიური მიმდინარეობის ცენტრად აქცია სპარსეთის იმპერიამ. ჰერაკლემ გადაწყვიტა მიეღწია მონოფიზიტთა და ქალკედონიტთა ერთიანობისათვის. მან დაიწყო მოლაპარაკება სომხური ეკლესიის მეთაურებთან. „ჰერაკლე კეისარი ფრიად დაინტერესებულია სომხებთან რელიგიური უნიის შეკვრით“ (იქვე, გვ. 270). „მონოფიზიტებთან უნია მისი სასიცოცხლო პროგრამა გახდა“ (იქვე, გვ. 217).

მართლაც, ჰერაკლემ წარმატებას მიაღწია სომხებთან მოლაპარაკების დროს და „...630 წელს მიაღწია უნიას სომეხთა კათალიკოს ეზრასთან“ (იქვე, გვ. 217). სომხეთი დაემორჩილა უნიას“ (იქვე, გვ. 270).

ამის შემდეგ, მთელი VII საუკუნის მანძილზე, სომხურ ეკლესიას უფრო ქალკედონიური ეთქმის, ვიდრე 726 წლის მანასკერტის კრებამდე.

სომხური ეკლესია VII საუკუნეში კვლავ ლიდერია ამიერკავკასიის მასშტაბით ისე, როგორც VI საუკუნეში. თუ VI საუკუნეში ის სპარსეთისათვის მისაღები და აღიარებული ეკლესია იყო, ახლა უკვე VII საუკუნეში, თავისი მოქნილი პოლიტიკის წყალობით, ბიზანტიისათვის მისაღები და ნებადართული ეკლესია გახდა. თვით სპარსეთზე გამარჯვებული ბიზანტიის იმპერატორი ჰერაკლე მასთან მოლაპარაკებას აწარმოებს და ერთობის ხელშეკრულებას დებს, ამავე დროს კი, ჰერაკლემ სასტიკად დასაჯა ქართული ეკლესია. სომხური ეკლესიის სიძლიერემ და ავტორიტეტმა აღმოსავლეთის ქრისტიანებში იძულებული გახადა ჰერაკლე კეისარი მასთან მოლაპარაკება ეწარმოებინა.

ჰერაკლეს ლაშქრობის შემდეგ, სომხური ეკლესია ისევ არის ქალკედონიური, როგორც ქართული ეკლესია. ისინი კვლავ ერთმორწმუნენი არიან, ერთმორწმუნეობის გამო კი, სომხურ ეკლესიას საშუალება მიეცა კვლავ განეცხადებინა თავისი პრეტენზიები ქართულ ეკლესიაზე უფლებამოსილების შესახებ..

634-644 წლებისათვის არაბებს უკვე დამორჩილებული ჰქონდათ სირია, პალესტინა და ირანის დიდი ნაწილი.

„ბიზანტიის კეისრის, ჰერაკლეს, სიმკაცრითა და სარწმუნოებრივი მძულვარებით მობეზრებული და უკმაყოფილო აღმოსავლეთის ერები არაბებს თავდაპირველად სიხარულით ეგებებოდნენ და ბერძენთა მონობისაგან განმათავისუფლებლად სთვლიდნენ. ამგვარი შეხედულების დამ-

ყარებას ხელს უწყობდა და ამტკიცებდა, რასაკვირველია, ის უტყუარი გარემოება, რომ თავდაპირველად, არაბები სხვა სარწმუნოებას (კერპთაყვანისმცემლობის გარდა), მეტადრე კი ქრისტიანობას, თავისუფლებას ანიჭებდნენ და ღმობიერად ეპყრობოდნენ, ოღონდ კი დაწესებული გადასახადი სინდიიერად გადაეხადათ“ (ივ. ჯავახიშვილი, თხზულებანი, ტ. II, 1984 წ., გვ. 74).

„აღმოსავლეთ საქართველოში არაბები ბატონობდნენ 657 წლამდე, როდესაც არაბთა შორის დაიწყო შინაური არეულობა და ბრძოლა, რომელიც გათავდა 661 წელს“ (იქვე, გვ. 76).

არაბთა მბრძანებელი იძულებული გამხდარა დაზავებოდა კეისარ კონსტანტინე III-ს და მისთვის ხარკიც კი ეძლია. 678 წელს დაიღო ხელშეკრულება ბიზანტიასა და არაბებს შორის. ეს ხელშეკრულება შეიცავდა პირობას, რომ საბერძნეთსა და არაბებს საქართველო თანაბრად ექნებოდათ გაყოფილი, ან თანასწორად იბატონებდნენ მასზე: „...კვიპრი, სომხითი და იბერია მათ საერთოდ თანასწორად ექმნებოდათ. ეს ხელშეკრულება ცხადად გვიჩვენებს, რომ არაბების ბატონობა აღმოსავლეთ საქართველოში ამ დროს შერყეული ყოფილა და ბიზანტია მათ ისევ შესცილებია“ (იქვე, გვ. 77).

688-689 წლებში იუსტინიანე II-ს სარდალს მოუწყვია ლაშქრობა ამიერკავკასიაში, „...დაუხოცინებია იქ მყოფი არაბები, ხოლო სომხეთი, იბერია და ალბანია, აგრეთვე სხვა ქვეყნებიც, კეისრისათვის დაუმორჩილებია“ (იქვე, გვ. 77).

ნერსე ქართლის ერისთავს არაბთა სარდალიც დაუმარცხებია და ქართლიდან განუდევნია, ხოლო დასავლეთ საქართველო, პირიქით, აუჯანყდება ბიზანტიელებს და არაბების ძალის იმედი აქვს (იქვე, გვ. 78).

საქართველო VII საუკუნის ბოლოსათვის იბრძვის არა მარტო საეკლესიო, არამედ პოლიტიკური დამოუკიდებლობისათვისაც.

„განყოფა“ ქართულ და სომხურ ეკლესიათა შორის

კირიონმა მხოლოდ წამოიწყო რთული პროცესი ქართულ-სომხური ეკლესიების ურთიერთდაშორებისათვის. ჩვენში ითვლება რომ 607-609 წლებში ეს ეკლესიები ერთმანეთს საბოლოოდ დაშორდნენ. ეს ასე არ ყოფილა, საქმე ისაა, რომ კირიონის ტახტიდან ჩამოგდების შემდეგ სპარსეთი გვერდით დაუდგა სომხურ ეკლესიას, მართალია მალევე სპარსეთი დაამარცხა პერაკლე კეისარმა, მაგრამ მის დროს ბიზანტიამ „უნია“ შეკრა სომხურ ეკლესიასთან და სომხური ეკლესია VII საუკუნეში ქალკედონიტურ ეკლესიად გადაიქცა, ისევე, როგორც ქართული ეკლესია. ასეთ პირობებში სომხეთში მცხოვრები ქართველები სომხური ქალკედონური ეკლესიის წევრები იყვნენ, მხოლოდ 726 წლის კრება იყო საბოლოო მოსაბრუნე ამ ორი ეკლესიის ურთიერთდაშორების მომენტი. მანასკერტის ამ კრებაზე სომხურმა ეკლესიამ საბოლოოდ მიიღო მონოფიზიტური მიმართულება, ამის შემდეგ ეს ორი ეკლესია საბოლოოდ დაშორდა ერთმანეთს, სომხეთის ქართველობამ მხოლოდ 726 წლიდან დაიწყო დიდი მოძრაობა სომხური ეკლესიისაგან გასათავისუფლებლად.

კ. კეკელიძე წერს: „სომხებისაგან ეკლესიურად ჩამოშორება, რომელსაც ადგილი ჰქონდა VII საუკუნის დასაწყისს, მოხდა, როგორც ცნობილია, სხვათაშორის, ეროვნულ-კულტურული იდეოლოგიის საფუძველზედაც. ქართველები ამიერიდან მიზნად ისახავენ თანდათანობით განთავისუფლებას აღმოსავლური საეკლესიო ტრადიციებისაგან. ამ ნიადაგზე წარმოიშვა გამწვავებული პოლემიკა სომხებთან, რომელიც იქამდე მივიდა, რომ ქართველებმა წარსულშიც კი უარყვეს ყოველგვარი კულტურულ-ეკლესიური ურთიერთობა სომხებთან...“ (კ. კეკელიძე, ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია, ტ. I, 1980, წ., გვ. 51).

განხეთქილება, რომელსაც ქართველი და სომეხი ისტორიკოსების თანახმად, შედეგად მოჰყოლია „განყოფა“ ამ ეკლესიათა შორის, შედეგი ყოფილა იმდროინდელი პოლიტიკური სიტუაციისა.

პ. ინგოროყვა კარგად გადმოსცემს ქვეყნის მდგომარეობას: „იბერიაში VI საუკუნის 70-იან წლებში მოხდა აჯანყება ირანელთა ბატონობის წინააღმდეგ, რაც დასრულდა ეროვნული ხელისუფლების აღდგენით იბერიაში, მაგრამ მდგომარეობა იბერიის ამ ახალი ხელისუფლებისა არ იყო მტკიცე; ამის გამოხატულებაა, კერძოდ, ის ფაქტიც, რომ იბერიის ხელისუფლების მეთაური ატარებს არა „მეფის“, არამედ „ერისმთავრის“, ანდა „დიდი ერისთავის“ ტიტულს. იმ დროს არსებულ საერთაშორისო ვითარებაში იბერიის ძველი „სამეფოს“ აღდგენა ვერ მოხერხდა.

იბერიის ამ ახალ ხელისუფლებას უხდება მერყეობა ორ გარემოებას – ირანსა და ბიზანტიას შორის. 590-604 წლებში იბერია ბიზანტიის გავლენის სფეროში მოექცევა; შემდეგ 605 წლიდან, ვიდრე 620-იან წლებამდე, იბერიაში ისევ ირანის ბატონობა დამყარდა; ხოლო 620-იანი წლებიდან ირაკლი კეისრის აღმოსავლეთში ლაშქრობის დროიდან, იბერია კვლავ ბიზანტიის გავლენის სფეროშია მოქცეული“ (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1954 წ., გვ. 30).

570-იანი წლებიდან 604 წლამდე, როცა საქართველო მოქცეული იყო ბიზანტიის გავლენის სფეროში, ქართული ეკლესია სრულიად ქალკედონიტურია და აღარ იმყოფება სომხური ეკლესიის ზეგავლენის ქვეშ. მიუხედავად ამისა, ამ ორ მოძმე ეკლესიას მაინც აქვს ურთიერთკავშირი, ალბათ, კულტურულ-სულიერი. მაგალითად, მომავალი ქართლის კათალიკოსი კირიონი დაახლოებით ამ პერიოდში ჯერ სომხეთში მოღვაწეობს, სადაც ის ეპისკოპოსია, შემდგომ კი გადმოდის ქართლში. მდგომარეობა სრულიად იცვლება 604 წლიდან, ბიზანტიაზე სპარსეთის წარმატებით გამარჯვებებისა და ამიერკავკასიის სპარსეთისადმი დაქვემდებარების შემდგომ. თუკი 570-იანი წლები-

დან, ვიდრე 604-605 წლებამდე ქართული ეკლესია სომხური ეკლესიისაგან სრულიად დამოუკიდებელი იყო, 604/5 წლებიდან სომხეთს უცდია ქართული ეკლესია კვლავ მოექცია თავისი ზეგავლენის ქვეშ ისევე, როგორც იყო VI საუკუნის 50-70-იან წლებამდე. 604/5 წლებიდან სომხური ეკლესიის ცდას – დაემორჩილებინა ქართული ეკლესია, საქართველოში გამოუწვევია საპირისპირო რეაქცია, რასაც 607-609 წლებში შედეგად მოჰყვა „განყოფა“ ქართულ და სომხურ ეკლესიათა შორის. სომხეთა კათალიკოსმა აბრაამმა აუკრძალა სომხებს რაიმე კავშირი ჰქონოდათ ქართველებთან. თვით სომხური წყაროების თანახმად, სომხური ეკლესიისაგან სრული დამოუკიდებლობა ქართველი ერის ყველა ფენის სურვილი ყოფილა. მათ საერთო მისწრაფებას ახორციელებდა ქართლის დიდი კათალიკოსი კირიონი. როგორც სმბატ მარზპანის ეპისტოლედან ჩანს, სომხური მხარე ქართველებს აფრთხილებდა, რომ თუ ქართული ეკლესია კვლავ გააგრძელებდა სომხეთისაგან დამოუკიდებლობის კურსს, იგი ამას შეატყობინებდა სპარსეთის მეფეს და დასჯიდა არა მარტო ეკლესიას, არამედ საერთოდ ქვეყანას. მართლაც, 614 წელს სპარსეთის სახელმწიფომ გამოსცა ბრძანება, რომლის ძალითაც ყველა ქრისტიანი არა მარტო ამიერკავკასიაში, არამედ მის მთელ იმპერიაში, უნდა დამორჩილებოდა სომხურ ეკლესიას, წინააღმდეგ შემთხვევაში, მათ გაასახლებდნენ. ჩანს, 614 წლის ე.წ. „სპარსული კრების“ შემდეგ, საქართველოში მრავალი მონოფიზიტი გაჩენილა. ამას ხელს ისიც შეუწყობდა, რომ თვით ერისმთავარი სტეფანოზი სპარსული ორიენტაციისა იყო და მტრულად დახვდა ბერძნებს.

ბუნებრივია, ანტიბიზანტიური პოლიტიკის გატარებისას, საქართველოს მეფე-მთავრები ანტიქალკედონიტები იქნებოდნენ. ანტიქალკედონიტობა ძირითადი პირობა იყო ანტიბიზანტიურობისა. სპარსეთის თვალსაზრისით, ანტიბიზანტიურობის გამოხატვა დაპყრობილ ქრისტიანებს მხოლოდ და

მხოლოდ ანტიქალკედონური მრწამსის აღიარებით შეეძლოთ. სპარსეთის მიერ დაპყრობილ საქართველოში ანტიქალკედონიტობა აუცილებელი იყო, მაგრამ ეს იმავე დროს სომხური ეკლესიისადმი დაქვემდებარებას ნიშნავდა – ესეც სპარსეთის მიერ მოთხოვნილი ანტიბიზანტიურობის გამოხატვის აუცილებელი პირობა იყო. თუ მოსახლეობის, ან ქვეყნის რომელიმე თემი იმ დროს სომხური ეკლესიის მიმართ ლოიალურ პოლიტიკას დაიჭერდა, თავის თავს სომხური სარწმუნოების მატარებლად, ან სომხური ეკლესიისადმი დაქვემდებარებულად გამოაცხადებდა, მას გარანტირებული ჰქონდა სპარსეთის იმპერიისაგან გარკვეული შეღავათები და უშიშროება. ასეთი მდგომარეობა მოსახლეობაში პოპულარულს ხდიდა „სომხურ სარწმუნოებას“ – „სომხობას“.

სომეხი ისტორიკოსის, იოანე მამიკონიანის მატანიდან ირკვევა, რომ ანტიბიზანტიურ პოლიტიკას, არა მარტო საქართველოს ერისმთავარი ატარებდა, არამედ ანტიბიზანტიური ორიენტაციისა ყოფილა VII საუკუნის პირველი ნახევრის პერიოდებში მესხეთი (ქვემო ქართლის, ანუ გუგარქის ანტიბიზანტიურობა ცნობილია). იოანე მამიკონიანის მატანიდან ირკვევა, რომ „ვაშდენ ქართველთა (ივერთა) მთავარი, მფლობელი მესხეთის მხარეთა, ირანის პოლიტიკური ორიენტაციისა ყოფილა, ხოლო მისი დისწული ჰამამი (მფლობელი ზღვისპირა მხარისა – ლაზეთისა) ბიზანტიის ორიენტაციის მოღვაწედ ჩანს. რაც შეეხება, ვაშდენის უშუალო სამფლობელოს, ე.ი. მესხეთის მხარეებს (ჭოროხიდან – ვანანდამდე, ე.ი. საკუთრივ კლარჯეთის ჩათვლით), აქ ვაშდენის სიკვდილის შემდეგ, მთავრად დამჯდარა ვაშდენის ძე ჯოჯიკი. ირანის შაჰს ხოსრო-ფარვიზს ქართველთა (ივერიელთა) მთავრის ჯოჯიკისათვის უბოძებია ტიტული მარზპანისა... ჯოჯიკი მესხეთის მხარეთა მთავარი ყოფილა VII საუკუნის პირველი ნახევრის მანძილზე. მემატიანის სიტყვით, „ვაშდენის-ძე ჯოჯიკ, ქართველთა (ივერიელთა) მთავარი“ ცოცხალი ყოფილა VII საუკუნის შუა წლებშიაც, როდესაც კავკასიაში პირ-

ველად შემოვიდნენ არაბთა რაზმები“ (პ. ინგოროყვა, გიორგი მერჩულე, 1954 წ., გვ. 424).

არაბებმა, ისევე როგორც სპარსელებმა, დაპყრობილ ამიერკავკასიაში შექმნეს ერთიანი ადმინისტრაციული ერთეული, რომელსაც უწოდეს „არმინია“. დაპყრობილი ქართლი „არმინიაში“ შედიოდა, ისე როგორც ალბანეთი და თვით სომხეთი. ასე რომ, ადმინისტრაციული ცენტრი კვლავ სომხეთში იყო, როგორც სპარსთა ბატონობისას. განსხვავება იმაში მდგომარეობდა, რომ სპარსელებმა ამიერკავკასიაში ქართული, ალბანური და სომხური ეკლესიებისაგან ერთი სარწმუნოებრივ-საეკლესიო ერთეული შექმნეს, ხოლო არაბებმა – ერთი ადმინისტრაციულ-სამოქალაქო ერთეული. მოგვიანებით (IX საუკუნეში) **არაბებმა** ამ ადმინისტრაციული ერთეულის მეთაურად, ანუ ვოსტიკანად (ამირად) ეროვნებით სომეხები დანიშნეს, რომელთაც სომეხთა, ქართველთა და არაბთა ხელისუფალი – უფალთუფალიც ეწოდებოდა. საფიქრებელია, რომ ქართველთა ქვეყნის სომეხი ხელისუფალი ქართლში სომხური ეკლესიის პოზიციებს განამტკიცებდა და არ შეასუსტებდა.

როგორც ზემოთ მოყვანილიდან ჩანს, „განყოფა“ ასურელი მამების მიერ დაწყებული ქართულ და სომხურ ეკლესიათა შორის დაავიკრავინა კირიონ კათალიკოსმა 607-609 წლებში, მაგრამ 613-614 წლიდან სომხურ სარწმუნოებას კვლავ აქტიური ზემოქმედება აქვს ქართლზე, ასე გრძელდება VII საუკუნის მანძილზე და შემდგომ, თითქმის X-XI საუკუნეებამდე. ამის ერთი მაგალითი მოცემულია წყაროში, რომელსაც მოკლედ „სიტყვისგება ეფთვიმე გრძელისა სოსთენის მიმართ“ ჰქვია. აქ გადმოცემულია, რომ თვით მეფე ბაგრატის ისეთი უპირველესი სახელმწიფო მოხელე, როგორიცაა მწიგნობართუხუცესი, სარწმუნოებით იყო არა ქალკედონიტი, როგორც მოსალოდნელია, არამედ მონოფიზიტი. ეს მონოფიზიტი მწიგნობართუხუცესი ეროვნებით ქართველია და არა სომეხი. ეს იქიდან ჩანს, რომ ავტორს ქალკედონიტობა ქართველთა ეროვნულ სარწმუნოებად მიაჩნია, ამიტომაც ამ მონოფიზიტს, რომე-

ლიც არ მისდევს თავისი ერის სარწმუნოებას, „შინაგამცემს“ უწოდებს. ის ეროვნებით სომეხი რომ ყოფილიყო, სრულებით არ ეთქმოდა „შინაგამცემი“. შესაბამისი ტექსტი ასეთია: „მაშინ უკუე იყო მწიგნობართუხუცესი მეფისა სახელად ეფთვიმე. იგიცა თანაზიარი იყო ბოროტისა მის წვალებისა მათისა და შინაგამცემი სარწმუნოებისა ჩუენისა. ამან აზრახა სოსთენსა ესრეთ, ვითარმედ...“ (ლიტერატურული ძიებანი, 1983 წ., გვ. 280). თუ ამ საუკუნეშიც კი მწიგნობართუხუცესი მონოფიზიტი იყო, მაშინ ხალხშიც მრავლად იქნებოდნენ მონოფიზიტი ქართველები. კ. კეკელიძის დასკვნები, ამ მხრივ, სამართლიანია.

„ქართულ და სომხურ ეკლესიებს შორის „განხეთქილება მზადდებოდა VI საუკუნეში და დამთავრდა VII საუკუნის დამდეგს – 608 წელს“ (საღვთისმეტყველო კრებული, 1984, №2. ვ. გურგენიძის გამოკვლევა, გვ. 120). იმ დროს, როცა ქართულმა ეკლესიამ თავი დაიხსნა მეზობელი ეკლესიის ზეგავლენისაგან, მას სჭირდებოდა ავტორიტეტული ეკლესიებისა და საეკლესიო მოღვაწეების დადასტურება სარწმუნოებრივ-კანონიკური თვალსაზრისით მისი მოქმედების სისწორის შესახებ. თავისი მოქმედების სისწორის დასადასტურებლად კირიონმა სარწმუნოებრივ საკითხებზე მიწერ-მოწერა გამართა რომის პაპ გრიგოლ დიდთან (590-604), იერუსალიმის პატრიარქთანაც. „ქრონოგრაფის“ ცნობით, ქართლის კათალიკოსს ურთიერთობა ჰქონდა ანტიოქიის პატრიარქ ანასტასი მღვდელმთავართან, რომელიც კირიონის თანამედროვე იყო (ანტიოქიის პატრიარქები ანასტასი I (596-601) და ანასტასი II (602-610) კირიონის თანამედროვენი იყვნენ. ანტიოქიური ქრონოგრაფის თანახმად, ანასტასის ქართული ეკლესიის მეთაურთან კავშირი ჰქონდა). კირიონს მჭიდრო ურთიერთობა დაუმყარებია ბიზანტიის იმპერიის საპატრიარქოებთან. ამის გამო მას ბრალი დასდეს სახელმწიფო დღაღამში. პირველსავე ეპისტოლეში აბრაამ სომეხთა კათალიკოსი კირიონს ბრალად სდებს ბუნებით თანაზი-

რისაგან, ანუ სომხური ეკლესიისაგან განშორებას და უცხო სამეფოსთან (ალბათ, ბიზანტიის საპატრიარქოებთან) „სიყვარულის ერთობას“: „არის რაღაც, რომელიც დაუჯერებლად გვეჩვენება: უცხო სამეფოსთან რომ შექმნა მეფეთა-მეფის მონათაგანმა სიყვარულის ერთობა და ბუნებით თანამოზიარეს გაშორდე“ (ეპისტოლეთა წიგნი, გვ. 68).

მეფეთა-მეფის მონებაში იგულისხმებიან თვით სომეხთა და ქართველთა კათალიკოსები, და საერთოდ სპარსეთის იმპერიაში მოქცეული ქვეყნების მოსახლეობა. კირიონი სპარსეთის მიერ დაპყრობილი ქვეყნის კათალიკოსია, ამიტომაც ის მეფეთა-მეფის მონაა. ამ „მონის“ სიყვარულის ერთობა „უცხო სამეფოსთან“ იმაში გამოიხატებოდა, რომ ქართველი საეკლესიო მოღვაწე კავშირს დაამყარებდა „უცხო სამეფოში“ შემავალ საეკლესიო მოღვაწეებთან, ანტიოქიისა და იერუსალიმის საპატრიარქოებთან. მართლაც, თავის პასუხში კირიონი დაუფარავად წერს, რომ მას სარწმუნოებრივი ერთობა აქვს იერუსალიმთან: „...თუმცაღა მეფეთა-მეფის მონები ვართ, სარწმუნოება იერუსალიმისა გვაქვს და გვეჩვენება“ (იქვე, გვ. 71). „იერუსალიმის“ ქვეშ, შესაძლოა, არა მარტო იერუსალიმის, ანტიოქიის საპატრიარქოც იგულისხმება, რადგანაც იერუსალიმი ქრისტიანობის სამშობლოა. მართლაც, ბერძნული „ქრონოგრაფი“, რომელიც თავის ნაშრომში გამოიყენა ეფრემ მცირემ („უწყება მიზეზსა ქართველთა მოქცევისასა“) წერს, რომ ქართლის საკათალიკოსოს კავშირი აქვს ანტიოქიის პატრიარქ ანასტასი მღვდელმთავართან. ეს ცნობა კარგად შეეფარდება VI-VII საუკუნეთა მიჯნაზე ქართლის საკათალიკოსოში შექმნილ ვითარებას.

პროცესი „განყოფისა“ ორ ეკლესიას შორის დიდხანს, საუკუნეზე ოდნავ მეტ ხანს გაგრძელდა და მხოლოდ 726 წლის მანასკერტის კრების შემდეგ დასრულდა, რომელმაც საბოლოოდ წაიყვანა სომხური ეკლესია მონოფიზიტური გზით.

ნაწილი III

**სომხეთში მცხოვრები
ქართველების თვითგამორკვევა
კირიონის ღვაწლის შედეგად**

**(კირიონ I-ის ღვაწლის შედეგები
არმენიის იბერიულ ზოლში და ე.წ.
სომეხ-ქალკელონიტა ვინაობა)**

**„მეორე ივერიის“ ქართული მრევლი
სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში
IV-VII სს-ში სომხური ეკლესიის
თავდაპირველი იურისდიქცია (IV-V სს.)**

ჩვენს მიერ განსახილველ რეგიონს, სადაც შემდგომ „იბერიის თემი“ ჩამოყალიბდა, კერძოდ, არაქსის ხეობას, ტაო-ბასიანსა და მიმდებარე ოლქებს, XX საუკუნის დასაწყისში, კირიონ II-მ, სრულიად საქართველოს კათალიკოს პატრიარქმა, უწოდა „მეორე ივერია“. ის კირიონ I-ის დროს, VII საუკუნეში) არმენიის შემადგენლობაში შედიოდა, მაგრამ ისტორიულად, ძველთაგანვე, ივერებით, ანუ ქართველებით იყო დასახლებული, იქამდეც, სანამ ის არმენიის შემადგენლობაში შევიდოდა.

ნ. აღონცი ამ არეებს „არმენიის ივერიულ ზოლს“ უწოდებდა.

აქ ქართველთა უძველეს ცხოვრებას მიუთითებენ წყაროები.

სპარსული ცნობებით აქემენიდების სპარსული „სატრაპია არმენია“ მდებარეობდა მცირე აზიის სამხრეთ-დასავლეთით, მოშორებით იმ ტერიტორიიდან, სადაც შემდგომ „იბერიის თემი“ ჩამოყალიბდა, საერთოდ მიწა-წყლიდან, რომელსაც შემდგომ „დიდი არმენია“ (არმენია) ეწოდა. ხოლო, აქემენიდური XVIII და XIX სატრაპიები (მიწაწყალი, რომელიც შემდგომ არმენიამ მოიცვა), ქართული ტომებით იყო დასახლებული.

ქსენოფონტეს დროსაც კი, **კარდუხები, ხალიბები, ფასანები, ტაოხები და სხვა ქართული ტომები** შეადგენდნენ მკვიდრ მოსახლეობას იმ ქვეყნისა, რომელსც შემდეგ არმენია ეწოდა,

მათი ქვეყნის დაპყრობის შემდეგ ისინი არ გამქრალან, კვლავ იქვე ცხოვრობდნენ და გაქრისტიანების შემდეგ სომხური ეკლესიის მრევლად იქცნენ, სომხური საეკლესიო ენითა და თავს მოხვეული სომხური კულტურით. მათი მრავალი მცდელობა, თუნდაც რელიგიურად მაინც განშორებოდნენ სომხურ ეკლესიას უშედეგოდ დამთავრდა, ერთი ასეთი მცდელობა იყო ქალკელონური მოძრაობა VI ს. დასაწყისში კათალიკოს იოანე კოგოვიტელის მეთაურობით, რომელიც შემდგომაც გაგრძელდა. ქართველთა (იბერთა) ამ არეალში ცხოვრების შესახებ მიუთითებს სტრაბონიც. მისი ცნობით ამ არეალის დიდი ოლქები -პარეადრეს კალთები, ხორძენა და გოგარენა იბერებს „ჩამოაჭრა არმენიის მეფეებმა არტაქსიამ და ზარიადრემ“

ისტორიული არიან-ქართლის უმთავრესი ნაწილები – ე.წ. „**მეორე ივერია**“, **ხორძენე, გოგარენა და პარეადრეს კალთები, არაქსის ხეობასთან ერთად ქრისტეშობამდე არმენიის შემადგენლობაში მოექცა, როცა იბერებს, სტრაბონის ცნობით, აღნიშნული მხარეები ჩამოაშორეს, გაქრისტიანების შემდეგ კი უკვე არმენიაში, ამ მხარეებში, მცხოვრები მკვიდრი ქართველები სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში აღმოჩნდნენ.**

ამ ყოფილ იბერიაში სომხური ეკლესიის მრევლად გადაქცეული ქართველები, საეკლესიო თვალსაზრისით, სომხურენოვანნი იყვნენ, იმ მხრივ, რომ წირვა-ლოცვისა და ლიტურგიის ენა მათ ეკლესიებში სომხური იყო, ოჯახურ გარემოში კი ქართული, შესაბამისად მათი განათლებისა თუ ადმინისტრაციის ენაც სომხური იყო.

სომხურ ეკლესიაში იმუამად, IV-VII საუკუნეებში აღნიშნულ მხარეთა ქართველთა გარდა აღბანელების ნაწილი და სხვა ეთნოჯგუფებიც იყო მოქცეული.

ქართველები სომხური ეკლესიის ერთგული და აქტიური მრევლი იყო სარწმუნოებრივი სიწმიდის სიყვარულის გამო.

როგორც კი გავრცელდა ხმა, რომ სომხურმა ეკლესიამ გადაუხვია სარწმუნოებრივ სიწმიდეს მონოფიზიტობის აღიარების გამო, ქართველთა შორის ზოგმა მეისიერად, ზოგიერთმა ქართულმა რეგიონმა კი ოდნავ მოგვიანებით გაწვევითა კავშირი სომხურ ეკლესიასთან და შეუერთდა დედა ქართული ეკლესიის წილს VIII-X საუკუნეებში. ამ დროისათვის ამ მხარეთა არმენიზაციის ხარისხი იმდენად ღრმა იყო, რომ მხოლოდ საშინაოდ მოსახმარადღა თუ გამოიყენებოდა ქართული ენა.

საბედნიეროდ ისტორიული არიანქართლის ერთი მნიშვნელოვანმა ნაწილმა – ტაო-ბასიანმა და მიმდებარე არემ მანასკერტის ცნობილი 726 წელს შემდგარი კრების რეზონანსით გამოფხიზლებულმა, თავი დააღწია არმენიულ სახელმწიფოებრიობასა და ეკლესიას და თვითვე აღიდგინა ქართული სახელმწიფოებრიობა და ეკლესია IX-X საუკუნეებში. იქამდე მათ გამოფხიზლებას, საფუძველი დაუდო დიდი კირიონ კათალიკოსის მიერ მომზადებულმა სომხური ეკლესიისაგან ე.წ. „განყოფამ“ VII ს. დასაწყისში.

იქამდე, როგორც აღინიშნა ამ მხარეთა ქართული მრევლი ყოფილ იბერიასში ანუ ისტორიული არიანქართლის ყოფილ მიწაზე ცხოვრობდა, რომელსაც იმუამად უკვე არმენია ერქვა.

ნ. აღონცი წერს – „არმენია, IV ს-ის დასაწყისიდან მეზობელ იმპერიათა მიერ მის დაყოფამდე (IV ს. ბოლომდე), უმეტეს წილად იმპერიის პროტექტორატის ქვეშ იმყოფებოდა და ამიტომ სომხურ-ბიზანტიური საეკლესიო ურთიერთობაც მჭიდრო იყო. გრიგოლი იყო იმპერიის მფარველობის ქვეშ მყოფი სომხეთის სახელმწიფოს ეპისკოპოსი. წმ. გრიგოლს, კესარიასში ხელდასხმულს, კესარიის ტახტთან ისეთივე იერარქიული დამოკიდებულება ჰქონდა, როგორც სხვა ეპისკოპოსებთან, მაგალითად, მელიტენის, სევასტიის და სხვა ქალაქების კათედრებთან, ხელ-

დასხმის გამო კესარიას მასთან უფრო მეტი ფორმალური ურთიერთობა ჰქონდა“ (ნ. აღონცი, არმენია იუსტინიანეს ეპოქაში, გვ. 360).

მას შემდეგ რაც სომხეთი ერთმანეთს შორის გაინაწილეს სპარსეთმა და ბიზანტიამ გაჩნდა ორი საეკლესიო მიმართულება – ერთი ბიზანტიური, მეორე კი ეროვნულ-ნაციონალური.

ნ. აღონცის ცნობით, სპარსულ სომხეთში აღორძინდა ეროვნულ-ნაციონალური ეკლესია, ხოლო დასავლეთ არმენიაში – იმპერიულ-ბიზანტიური.

ნ. აღონცი წერს – „გაყოფის შემდეგ აღმოსავლეთ სომხეთი დაადგა ეკლესიის ნაციონალიზაციის გზას მტკიცედ, კერძოდ, ავტონომიური იერარქიის დაფუძნებით (ე.ი. ბერძნულ-ბიზანტიური იერარქიისგან გათავისუფლდა), ხოლო დასავლეთი სომხეთი რჩებოდა იმპერიულ პოლიტიკაზე დამოკიდებული“ (იქვე, გვ. 361).

ეროვნული ეკლესიური სახე სომხურმა ეკლესიამ მოიპოვა ბიზანტიის ეკლესიასთან კავშირის გაწყვეტის შემდეგ პაპის მეფობის დროს, ეპისკოპოს ნერსესის შემდეგ.

მეფე პაპმა მის ადგილზე დანიშნა ეპისკოპოსი უსიკი, სპარსული ორიენტაციის პირი ძალზე გავლენიანი ალბიანის ოჯახიდან.

კესარიის მიტროპოლიტი (მას ნ. აღონცი პატრიარქს უწოდებს) გაანაწყენა სომეხთა მეფის თვითნებურმა გადაწყვეტილებამ.

ამის გამო შედგა კესარიის ეპარქიის ეპისკოპოსთა კრება და კრებამ მიწერა მრისხანე წერილი მეფე პაპს.

ამ წერილში კესარია მოითხოვდა, რომ სომხეთში აღარავის გაეხდოდა ეპისკოპოსის კურთხევა, არამედ ეპისკოპოსი მხოლოდ კესარიაში ან რომელიმე მეზობელ ბერძნულ საეპისკოპოსოში უნდა კურთხეულიყო, კერძოდ მასში, რომელიც სომხეთის ბერძნულ ნაწილთან ერთად ბიზანტიის იმპერიის შესაბამის ადმინისტრაციულ ოლქში

შედიოდა (ე.ი. რადგანაც სომხეთის ბიზანტიური ნაწილი ადმინისტრაციულად პონტო-კესარიაში შედიოდა, ამიტომაც მხოლოდ აქ (პონტო-კესარიაში) უნდა კურთხეულიყო ეპისკოპოსი).

მართლაც, ბიზანტიურ სომხეთში დამკვიდრდა კიდევ ეს წესი და იქაური სომეხი ეპისკოპოსი კურთხევას ბერძნულ სამიტროპოლიტოში (საპატრიარქოში) იღებდა.

6. აღონცი წერს – „მტკიცება, რომ სომეხი ეპისკოპოსები ეკურთხებოდნენ კესარიაში, სწორია, მაგრამ ის ეხება მხოლოდ ბიზანტიურ, ანუ დასავლეთ ნაწილს სომხეთისას“ (იქვე, გვ. 363).

სულ სხვა მდგომარეობა იყო სპარსულ სომხეთში (პერსარმენიაში), იქ სომხური საკათალიკოსო სისტემა არსებობდა და შესაბამისად ეპისკოპოსთა კურთხევა ადგილზევე ხდებოდა.

პერსარმენიის სომეხ კათალიკოსს დასავლეთ არმენიის ეპისკოპოსები არ ექვემდებარებოდნენ, ამიტომაც V საუკუნის ცნობილ სომხურ მოვლენებში დასავლეთ არმენიის ეპისკოპოსები არ მონაწილეობდნენ (იქვე, გვ. 363).

ბასიანის სომეხი ეპისკოპოსები

ბასიანში სომხურ ეკლესიას თავისი ეპისკოპოსები ჰყავდა იმ ეპოქაში, როცა ის (ბასიანი) სომხეთის პოლიტიკური და ეკლესიური გავლენის ქვეშ იყო. მაგალითად, ნახარარ ორდუნების სამკვიდრებელი მათი ამოწყვეტის შემდეგ დარჩა ბასიანის ოლქის ეპისკოპოსს (6. აღონცი, სომხეთი იუსტინიანეს ეპოქაში. 1908, რუს. ენაზე გვ. 312).

აგათანგელოზის – გრიგოლ განმანათლებლის ისტორიკოსის ცნობით, წმ. გრიგოლმა ხელი დაასხა სომხეთის სხვადასხვა კუთხეების 400 ეპისკოპოსს. სხვა ცნობით, მან მხოლოდ 30 საეპისკოპოსო ტახტი დააარსა. მათ შორის, ორბელიანის ცნობით, პირველი იყო ბასიანის ეპისკოპოსი. ის იჯდა გრიგოლის გეგრდით (იქვე, გვ. 328).

გრიგოლს ბასიანის ეპისკოპოსად გაუგზავნია ევთალი.

ბასიანის საეპისკოპოსო ნახსენებია 450 წლისა და ასევე 505 წლის ნუსხებში (გვ. 330).

იმპერიის მოსახლურე სომხეთის მხარეებში – ვანანდში, ბასიანსა და მარდალიაში 505 წლისთვისაც ნახსენებია საეპისკოპოსოები (იქვე, გვ. 332).

გრიგოლ განმანათლებლის ცხოვრების არაბული ვერსიის არასწორი თარგმნა მარის მიერ (არა „აფხაზეთი“, არამედ „არზანენა“)

აგათანგელოზის თხზულება „წმ. გრიგოლის ცხოვრება“ სომხურიდან არაბულად უთარგმნიათ VII-VIII სს-ში.

არაბულად შემორჩენილი ეს რედაქცია გარკვეულწილად განსხვავდება ამჟამად არსებული სომხური რედაქციისაგან.

კერძოდ, სომხური რედაქციით, წმ. გრიგოლმა მხოლოდ სომხეთში იქადაგა და იქვე დანიშნა ეპისკოპოსები, არაბული რედაქციით კი, წმ. გრიგოლმა ეპისკოპოსები ივერიასა და სხვა ქვეყნებშიც დანიშნა.

აგათანგელოზის წმ. გრიგოლის ცხოვრება, ჩანს, არაბულად თარგმნილია სომხეთში მცხოვრები ქართველი არმენიზებული ქალკედონიტის მიერ, რადგანაც მასში უამრავი ქართული სიტყვაა, ვთქვათ, ისეთი სიტყვაც კი, როგორცაა „გოჭი“ და სხვა. ის თარგმნილი უნდა იყოს 726 წლამდე.

საზოგადოდ, იქამდე, ე.ი. 726 წლამდე, ტაოს, ბასიანის, სპერისა და კლარჯეთის გასომხებული ქართველი იერარქები და საეკლესიო მწერლები, როცა ვერ მაღაგდნენ თავიანთ ნამდვილ ეთნიკურ წარმომავლობას, ანუ ქართველობას, საჭიროდ მიიჩნევდნენ თავიანთი ყოფნა სომხურ ეკლესიაში გაემართლებინათ იმით, რომ თითქოსდა გრიგოლ განმანათლებელმა ქრისტიანობა გაავრცელა ქართულ ქვეყნებში.

შიც და, აქედან გამომდინარე, სომხური ეკლესიის იურისდიქციის ქვეშ ქართველთა ქვეყნების (მაგ. ტაოს ან ბასიანის) ყოფნა გამართლებული იყო.

მაგალითად, აგათანგელოზის წმ. გრიგოლის ცხოვრების სომხური ვერსიით, გრიგოლმა გააქრისტიანა სომხეთი კიდიდან-კიდემდე. ქალდეას ახლოს მყოფი ქ. სატალიდან (კლარჯეთის ახლო ადგილებიდან) – ალანთა კარამდე, კასპიის საზღვრამდე – პაიტაკარანის ჩათვლით, ქ. ნიზიბინის ახლო მდებარე აგადიდან - მიდიაში, ატროპატენამდე.

იმავლე ცხოვრების არაბული ვერსიით, წმ. გრიგოლმა აღნიშნულ მხარეთა გარდა ეპისკოპოსები გაგზავნა არა მხოლოდ სომხეთის მიწებზე, არამედ ივერიაში, ღურზუკების მხარეში და ალანებში.

ნ. მარის მიერ გამოცემული არაბული ვერსიით - „ივერიაში გააგზავნა იბირბზხუა, აბხაზეთში – სოფრონი, ალანიაში – თომა, ასევე სომხეთის მიმდებარე, სამხრეთის მხარეებში“ (ნ. აღონცი, არმენია... გვ. 327-328).

ნ. აღონცი წერს, რომ ნ. მარის მიერ გამოცემულ არაბულ ვერსიაში ნ. მარის მიერ დაშვებულია შეცდომა, რადგანაც დედანში ნახსენებია არა „აბხაზეთი“ („გაუგზავნა აბხაზეთს“), არამედ არზანენა. ნ. აღონცის კვლევით არაბული ტექსტის არასწორმა წაკითხვამ გამოიწვია ეს შეცდომა (იქვე, გვ. 328, შენიშვნა 2).

ამასთან დაკავშირებით ნ. აღონცი წერს – „აფხაზები სომხეთიდან დაშორებით ცხოვრობდნენ და არაფერი აკავშირებდათ სომხეთთან“ (იქვე, გვ. 328).

ასე, რომ გრიგოლს არა აფხაზეთში, არამედ არზანენაში, იბერიაში და ალანიაში გაუგზავნია მოციქულები.

იბერიის ქვეშ ამ „ცხოვრებაში“ ჩანს მოიაზრება არა მცხეთის ქართლი, არამედ ტაო-ბასიანი და მისი მიმდებარე მხარეები.

ჩანს აქაურმა ქართველებმა თარგმნეს კიდევ არაბულად გრიგოლის ცხოვრება, ამიტომაცაა მასში მრავალი ქართული სიტყვა.

მაშასადამე დედანშია - „იბერიაში გააგზავნა იბირბზხუა, არზანენაში – სოფრონი, ალანიაში – თომა“, ალანის ნაცვლად ალბანიასაც კითხულობენ.

კირიონისმიერი ეროვნული გამოფხიზლება ჩრდილო-დასავლეთ არმენიის ქართველობისა

თანამედროვე ქართველი ისტორიკოსების აზრით გუგარეთი (ანუ გუგარქი) მოიცავდა მიწა-წყალს ჯავახეთიდან ხუნანამდე და მტკვრის მარცხენა შენაკად ძეგამჩაიმდე, სომეხი ისტორიკოსების ცნობით კი იბერიის ნაწილი გუგარქი იწყებოდა ჭოროხის მარჯვენა სანაპიროდან და აღწევდა მტკვრამდე. მასში შედიოდა მიწები ტაოს ზემო ნაწილიდან (იშხანისა და ბანას ახლო ჩრდილოეთიდან) არცახამდე. მაშასადამე, კლარჯეთიც გუგარქში მოიაზრებოდა.

ეს მომენტი იმითაა ჩვენთვის საინტერესო, რომ ქვემო ქართლში (გუგარქის ერთ ნაწილში) კირიონის ცნობილი ღვაწლი ქართული ენის თავის ძველ უფლებებში დასაბრუნებლად, უთუოდ მთელი გუგარქის (მათ შორის ტაოსა და კლარჯეთის) ქართველებისათვის იმპულსის მიმცემი იქნებოდა.

გუგარქი რომ ჭოროხის აღმოსავლეთ სანაპიროდან იწყებოდა, ამის შესახებ წერს ნ. აღონცი. ის არმენიის იბერიულ ზოლს უწოდებს იმ მიწა-წყალს, რომელსაც ქართულ წყაროებში „ზემონი ქვეყანანი“ ეწოდება.

სპარსეთსა და ბიზანტიას შორის დადებული შეთანხმების შესაბამისად, საზღვარი ამ ორ იმპერიას შორის გადიოდა ჭოროხიდან ნიზიბინამდე ისე, რომ ტაო და გუგარქი სპარსეთში მოექცა, შესაბამისად ისინი ე.წ. პერს-

არმენიის ნაწილად მიიხნეოდა, შესაბამისად იბერიის ეს მიწები სპარსულ არმენიაში მოექცა.

VI ს-ში ქართული სახელმწიფოებრიობის გაუქმების კვალდაკვალ, სპარსეთი ყოველმხრივ ავიწროებდა ბიზანტიური ორიენტაციის (ე.ი. ქალკედონური მიმართულების) ქართულ ეკლესიას, შესაბამისად ტაო-კლარჯეთ-გუგარქში შეიზღუდა ქართულენოვანი წირვა-ლოცვა და მის ნაცვლად ქართველთა შორის დაინერგა საეკლესიოსომხურენოვანი ღვთისმსახურება. გუგარქის ქართველობას კლარჯეთიდან უტიკამდე თავისი ქვეყნის ბედის შესაბამისად ეკლესიებში აუკრძალეს ქართულენოვანი ღვთისმსახურება და მის ნაცვლად სომხურენოვანი წირვა-ლოცვა დაუნერგეს.

ქართველებს არავითარი პროტესტის გამოთქმის საშუალებაც კი არ ჰქონდათ, იმდენად მჭიდრო იყო სომხურ-სპარსული კავშირი (იხ. „საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია“, ტ. I).

საბედნიეროდ, 591 წლის შეთანხმებით შეიცვალა სასაზღვრო ხაზი სპარსეთსა და ბიზანტიას შორის, იმდენად, რომ საზღვარი ამ ორ იმპერიას შორის მცხეთასა და თბილისს შორის გადავიდა, მცხეთა ბიზანტიურ ნაწილში მოექცა, თბილისი კი სპარსულში. ბიზანტიელთა მხარდაჭერით გაძლიერებულმა მცხეთელმა კათალიკოსმა კირიონ I-მა გაბედა და თავის მრევლს, გუგარქ-ქვემო ქართლში მცხოვრებთ, აღუდგინა ქართულენოვანი ღვთისმსახურება, რაც მოუთმენელი იყო სომხური ეკლესიისთვის, თუმცა საბოლოოდ კირიონის ღვაწლის შედეგად, თანდათანობით, ჯერ (VI-VII სს-ში) ქვემო ქართლის, შემდეგ კი (VIII-X სს-ში) ტაოსა და ასევე ჩრდილო არმენიის მკვიდრი ქართველობა დაუბრუნდა საეკლესიო ქართულენოვნებას.

ქართული ენა – ქალკედონიტობის სიმბოლო და ქართველთა ეროვნული ცნობიერების საყრდენი გახდა.

არმენიის ქართველთა დიდი გამოფხიზლება

კირიონმა აანთო პირველი ნაპერწკალი ეროვნული გამოფხიზლებისა, რომელიც აიტაცა ე.წ. დასავლეთ არმენიის მკვიდრმა ქართულმა მოსახლეობამ გუგარქში, კოლაში, ტაოში და კიდევ უფრო სამხრეთით, ვიდრე თითქმის ვანის ტბამდე, რომლის სანაპიროსთან ახლოს მცხოვრებმა ქართველებმა ვალაშკერტის საეპისკოპოსო დააარსეს. ტაო ცენტრად იქცა.

ტაოს გარეთაც, ეროვნებადორძინებულმა ქართულმა მრევლმა ჩამოაყალიბა სხვა ქართული საეპისკოპოსოებიც – ანისისა, კარისა (ყარსისა), დადაშენისა და სხვა ქალაქებისა, თვითშემეცნებულმა, ანუ სომხური ასიმილაციისაგან გათავისუფლებულმა ქართველებმა მიიწვიეს თავიანთ მიწა-წყალზე ტაოს მეფე დიდი დავით კურაპალატი, რომელმაც ქართული სახელმწიფოებრივი ერთეული „ქართველთა საკურაპალატო“ განავრცო ვანის ტბამდე მცხოვრები ამ მკვიდრ ქართველთათვის.

სიხარული და ეროვნული სიამაყე ვინაობაადღეკნილი ქართველებისა განუზომელი იყო, რაც გამოძვლავდა განსაკუთრებით ათონის მთაზე. ამ მხარეებიდან წამოსული ივერიელების მიერ, ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელი ეწეოდა იმით, რომ ქართულ ენასა და ქართულ სიტყვას მფარველობდა. სწორედ ასეთი სასწაულებრივი გამოცხადების შემდგომ მიეცა მყისიერად ქართული ენის ცოდნა პატარა ექვთიმე მთაწმინდელს.

ეროვნული იდენტობის აღორძინების სიხარულმა ააგებინა საოცარი ტაძრები ტაოსა და კლარჯეთში მკვიდრ ქართველებს, ესენი იყვნენ ნიშან-სვეტები მათი ეროვნული გამოფხიზლებისა, სომხური ეკლესიისაგან დიდი გაქცევისა, მისი უარყოფისა და ვინაობის აღდგენისა. ამ გათავისუფლების დიდმა ძალამ ააგო სწორედ ამ კუთხეებში ეს არქიტექტურის შედეგები, როგორც

დაგუბებულ წყალში გროვდება დიდი ძალა და ენერჯია, რომელიც ვლინდება მისი გათავისუფლების შემდეგ, ასეთი ძალით აფეთქდა ქართული კულტურა სამხრეთ საქართველოში.

კირიონის „გამოფხიზლების“ პროექტი

ქართული ენის დასაცავად კირიონის ცნობილმა კამათმა სომხურ ეკლესიასთან და ამ საკითხის გამო განხეთქილებამ გამოაფხიზლა სამხრეთ კავკასიის პროვინციათა ის ქართველობა, რომელნიც იქამდე სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდნენ.

სად განხორციელდა კირიონის გამოფხიზლების პროექტი? ანუ რომელ პროვინციებში გამოფხიზლდნენ იქამდე სომხური წირვა-ლოცვის ქვეშ მყოფი ქართველები და აღიდგინეს ქართულენოვანი წირვა-ლოცვა?

გუგარქის გარდა, **ბასიანსა, კლარჯეთსა და ტაოში ქართული ენის აღდგენას რომ მისტიროდნენ სომეხი ღვთისმეტყველები, ეს ჩანს უხტანესის წიგნიდან**, რომელმაც უზარმაზარი შრომა, სავსე მოთქმა-ვაებითა და წუხილით, მიუძღვნა ამ საკითხს (უხტანესი, ისტორია გამოყოფისა ქართველთა სომეხთაგან, 1975).

კირიონის „გამოფხიზლება“ მხოლოდ ქვემო ქართლს არ შეხებია, აქ უხტანესის დროს ისედაც **სომხური ტაშირ-ძორაკერტის** სამეფო ჰყვოდა სომხური საეკლესიო ენით, **უხტანესი მისტირის კირიონის მიერ ბასიანის, ტაო-კლარჯეთისა და მეზობელი ოლქების ქართველების მიერ ეროვნული იდენტობის აღდგენას.**

გამოფხიზლების ორი მთავარი სტიმული (IV-X სს.)

ჯერ კიდევ ილია ჭავჭავაძე შენიშნავდა, რომ ისტორიული სომხეთის მიწა-წყალი არმენიელების შემოსვლამდე ქართული ტომებით იყო დასახლებული. მას ფაქტიურად ეთანხმება ნ. აღონცი, რომელიც მრავალ წყაროზე დაყრდნობით გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ ისტორიულად ქართველების საცხოვრისი ვანის ტბიდან ქართლამდე შუაზე გაჰყვეთეს არმენიელებმა, ამიტომ არმენიელების როგორც სამხრეთით, ისე ჩრდილოეთით ქართველთა ქვეყნები მოექცა.

მაგალითად, ნ. აღონცის აზრით, ვანის ტბის სამხრეთით მდებარე ქვეყანა კორდუენი და ჩრდილოეთით მდებარე ქართლი – ქართველთა ქვეყნები იყვნენ.

რაც შეეხება ქართველების დასახლებას არმენიის დასავლეთით, ის ხელუხლებლად იქნა შენარჩუნებული – იგულისხმება ქალდეველთა ანუ ჭანთა ქვეყანა.

ქალდეუ ანუ „კარდუ“ – ივ. ჯავახიშვილის კვლევიტაც ქართველთა ისტორიული სამშობლო ყოფილა, რომლის სახელი ქართველთა სამივე შტოს – სვანებს, მეგრულ-ლაზებსა და აღმოსავლეთ საქართველოს ქართველებს ჰქონიათ შემონახული.

დასავლეთ და ჩრდილო არმენიაში მოქცეულ იბერიის ყოფილ მიწებზე ხორძენასა, პარიადრესა და გოგარენაში ქართველთა არმენიზაციის პროცესმა გაქრისტიანების შემდეგ რელიგიური სახე მიიღო, რაც იმით გამოიხატა, რომ ამ ქართველთა საოჯახო ენა კვლავ ქართული იყო (ან მისი დიალექტები), მაგრამ სომხური მათთვის ღვთის სადიდებელი და საღვთისმსახურო ენად იქცა (თუმცა, ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ქართველთა არც თუ მცირე ნაწილი, რომელნიც კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში

იყვნენ მოქცეულნი – ბერძნულენოვანი გახდნენ საეკლესიო თვალსაზრისით).

არმენიის ქართველები სომხური ენის, კულტურის, ეკლესიის, შემეცნების და კულტურის ზეგავლენის ქვეშ ექცეოდნენ.

ქართველთა არმენიზაციის პროცესი სომხეთის დასავლეთ და ჩრდილო მხარეებში ვერ დასრულდა არაბთა შემოსევების გამო.

სომხური კულტურული ცენტრების ძლიერების მორყევისას – არაბთა შემოსევების ეპოქაში, აღმოჩნდა, რომ დასავლეთ არმენიასა და ასევე ბასიანსა, ტაოსა და მიმდებარე მხარეებში ქართველების ერთ ნაწილს, საბედნიეროდ, ჯერ კიდევ ჰქონდათ შენარჩუნებული ეროვნული ცნობიერება, ნაწილობრივ კი ცოდნა ქართული ენისა და საყოფაცხოვრებო წესჩვეულებებისა – ერთი სიტყვით, კულტურული თავისთავადობა, რაც საფუძვლად გადაიქცა ტაოსა და ბასიანში ქართველთა თვითშემეცნების აღორძინებისა, ეროვნული სახელმწიფოებრიობის წარმოქმნისა და მისთვის ქართული სახის მინიჭებისა.

ასეთ ეპოქაში ქართულ ენას სიწმინდის ფუნქცია მიენიჭა.

ეს მოვლენა იყო ნამდვილი კულტურული რევოლუცია ქართული ცნობიერების აღორძინებისათვის.

ტაო-ბასიანის მხარეებში ქართული შემეცნებისა და ენის აღორძინების საფუძველი უნდა ყოფილიყო –

1) კირიონის მიერ ქართული ენის აღორძინება გუგარქში და

2) 726 წლის მანასკერტის მონოფიზიტური კრება, რამაც სომხური ეკლესია მონონაციონალურ ეკლესიად აქცია, სადაც აღარ იყო ეთნიკურ ქართველთა (ქალკედონიტთა) ადგილი, და რამაც ეკლესიურად გამოაფხიზლა ქართველობა. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ მონოფიზიტურის გვერდით უფრო გამოიკვეთა სომხურ-ქალკედონური ეკლესია, რომელშიც ქართველები მრევლად იყვნენ გაერთიანებულები, სომხური ქალკედონიტური ეკლესიის ქარ-

თული ფრთა მნიშვნელოვანი იყო, აქედანაც ქართველთა ერთი ნაწილი ეთნიკური ნიშნით განშორდა სომხურ-ქალკედონურ ეკლესიას და შეუერთდა მცხეთის დედაეკლესიას.

ეროვნულად იდენტობაადორძინებული ქართველობის ერთმა ნაწილმა მალე ზურგი შეაქცია სომხურქალკედონურ ეკლესიასაც და დედა ქართულს დაუბრუნდა.

წმ. დავით და ტარიჭანი, ისააკი და იოსები

წმ. დავით და ტარიჭანი, ქართული ეკლესიის წმიდანები, უწამებიათ VII საუკუნეში, ტაოს ქვეყანაში, ნერსე სომეხთა კათალიკოსის სამწყსოში, სოფელ დუვში. „ცხოვრების“ მიხედვით, მათ კავშირი ჰქონდათ სომეხთა ქვეყანასთან. მიუხედავად ამისა სომხური ეკლესიისათვის ისინი უცნობები არიან, ისინი არ არიან სომხური ეკლესიის წმიდანები, და არიან, როგორც აღინიშნა ქართულისა. რა იყო ამის მიზეზი?

არსებობს მეორე მსგავსი მაგალითიც, მიჩნეულია, რომ არზრუმი, ყოფილი თეოდოსიოპოლი, რომელიც ქართულად კარნუ ქალაქად იწოდებოდა სომხეთის ქვეყანაში მდებარეობდა, 808 წელს აქ უწამებიათ ისააკი და იოსები, მათი ეთნიკური ვინაობის შესახებ გვაუწყებს ზედწოდება „ქართველნი“.

საქართველოს საეკლესიო კალენდარში 16 სექტემბერს იხსენიებიან „მოწამენი ისააკ და იოსებ ქართველნი, კარნუ ქალაქის წამებულნი 808 წელს“, უნდა ვიფიქროთ, რომ ისინი კარნუ-ქალაქელნი იყვნენ, ეთნიკური ქართველები, რომელნიც IX ს-ში არაბებმა აწამეს. XI ს-ში კონსტანტინე პორფირგენეტის ცნობით კარნუქალაქელები დიდ წინააღმდეგობას უწევდნენ ბიზანტიელებს, ქართველთა ჯარი კი მათ იცავდა და ბიზანტიელთა ალყით გამოწვეული შიმშილობისას, ამარაგებდა სურსათ-სანოვავით.

აქედანაც ჩანს, რომ როგორც IX ისე X საუკუნეში არზრუმი (კარნუქალაქი) ქართველებით იყო დასახლებული, არზრუმი “კარინის“ ქვეყნის მთავარი ქალაქი იყო. ამ ქვეყანაში ჰქონდა მამულები თორნიკე ერისთავს, სომეხი ისტორიკოსების აზრით თორნიკე ამ ქვეყნელი იყო, აქვე მდებარეობდა ცნობილი ქართული სკრიპტორიუმი ერთ-ერთ ქართულ მონასტერთან.

მაშასადამე, ისააკი და იოსები ქართველ წმინდანთა რიგში მოხვდნენ თავიანთი ეთნიკური ვინაობის (ქართველობის) წყალობით, მსგავსადვე დავით და ტარიჭანი წამების შემდეგ ქართველ წმინდანთა რიგში ჩაწერეს, რადგანაც ისინიც ეთნიკურ ქართველებად, ქართული ეკლესიის წევრებად მიიჩნეოდნენ, რადგანაც არა მხოლოდ ტაო, არამედ კარინი და ბასიანიც ქართველთა ქვეყნებად მიიჩნეოდა IX-X საუკუნეებში.

ახალი ერა სომხეთის ეკლესიის ისტორიაში

726 წელს შედგა მანასკერტის კრება იოანე ოძუნელის დროს. ამ კრებამ ახალი ერა შექმნა სომხური ეკლესიის ისტორიაში (ნ. აღონცი, სომხეთი იუსტინიანეს ეპოქაში. 1908, რუს. ენაზე გვ. 338) და ჰქონდა პირველხარისხოვანი მნიშვნელობა (გვ. 338). „აღადგინა სომხური საეკლესიო ტრადიციები დარღვეული VII ს-ში ქალკედონტების მიერ“ (იქვე, გვ. 338).

მეორე მხრივ, რაც ჩვენთვის უფრო მნიშვნელოვანია, ჩვენი აზრით, ამ კრებამ გამოაფხიზლა სომხეთის ქართველობა.

კირიონის დაუვიწყარი დგაწლი საეკლესიო მსახურებისას ქართული ენის გამოყენების შესახებ გაიხსენეს ამ კრებით შემფოთებულმა ქართველებმა.

ისინი, ტაოსა და ბასიანის ქართველობა, ძირითადად ქალკედონტები იყ-

ნენ და ამიტომ მათ სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში ყოფნა მხოლოდ იმ შემთხვევაში მიაჩნდათ დასაშვებად, თუკი სომხური ეკლესია ქალკედონტური მიმართულებისა იქნებოდა, 726 წლის კრებამ კი ამ ეკლესიის მონოფიზიტური მიმართულება დაადგინა. ამიტომაც, მათ დაიწყეს გზების ძიება სომხური ეკლესიისაგან თავის დასახსნელად.

კირიონის ბრძანებანი ქართული ენის გამოყენების შესახებ, წინაპრის მოწოდებად იქცა - მოწოდებად, რათა სომხეთის ქართველობა განშორებოდა უკვე არაქალკედონტურ სომხურ ეკლესიას და დაბრუნებოდა ეროვნულ ქართულს – მართლმადიდებლურს.

სომხურ-ქალკედონური ეკლესიის ქართული ფრთა (ქართველები სომხეთში)

სომხეთში ძალზე დიდი რაოდენობის მკვიდრი ქართული მოსახლეობის ცხოვრება, როგორც აღინიშნა, გამოწვეული იყო იმით, რომ ჯერ კიდევ ქრისტეშობამდე II საუკუნეში იბერებისაგან არმენიამ მიიტაცა – ხორძენე, გოგარენა და პარიადრეს კალთები. ცხადია ეს რეგიონები ქართველებით იყვნენ დასახლებულნი.

სომხური ეკლესიის დაარსების შემდეგ სომხეთის მკვიდრი ქართველობა გადაიქცა სომხური ეკლესიის მრევლად, მაგრამ მათ ქართული ეთნოშემეცნება შენარჩუნებული ჰქონდათ, განსაკუთრებით სომხეთის ჩრდილოეთ და დასავლეთ ნაწილებში.

კირიონ კათალიკოსის მოძრაობამ ქართული ენის დასაცავად, ერთგვარად შეანჯღრია და გამოაფხიზლა გუგარქისა და ტაოს ქართველობა.

ა. კარაშევი თავის წიგნში „მსოფლიო საეკლესიო კრებები“ (პარიზი, 1963, რუს. ენაზე) აღნიშნავს, რომ აღმოსავლეთში, ზოგჯერ, აღმსარებლობის გათავისება ხდებოდა ეთნიკური

ნიშნით, მაგალითად, მისი აზრით ბიზანტიელი ბერძენებისაგან აღმოსავლეთის ქრისტიანული ხალხები განცალკევებას ცდილობდნენ იმით, რომ იღებდნენ ანტიბიზანტიურ საეკლესიო აღმსარებლობას. ამის გამო, მიიღო თითქოს ეგვიპტის, სირიისა და არმენიის მოსახლეობამ მონოფიზიტობა, რითაც გაბერძენებისგან დაიცვეს თავი.

შესაბამისად ვფიქრობთ, რომ არმენიის ქართველებიც ცდილობდნენ ძლიერი სომხური კულტურული გავლენისგან თავის დაცვას მსგავსი ქმედებებით.

შეიძლებოდა ალბათ ამითაც აგვეხსნა ქართველთა სურვილი სომხური ეკლესიისაგან განცალკევებისა ჯერ კიდევ VI საუკუნეში სპარსთა მმართველობისას. მონოფიზიტურ არმენიაში ქალკედონური სარწმუნოება ქართველთა ბუნებრივი საფარი იყო ეროვნულობის შესანარჩუნებლად VI საუკუნეში და VII ს-ის დასაწყისში.

მაღე ვითარება შეიცვალა, ჰერაკლე კეისრის სპარსეთში ლაშქრობის შემდეგ თვითონ სომხური ეკლესიის ცენტრმა შეკრა „უნია“ ბიზანტიურ ეკლესიასთან. სომხეთში მრავალი ქალკედონური საეპისკოპოსო წარმოიქმნა. სომხურ-ქალკედონური საეპისკოპოსოების რიცხვი ძალზე დიდი იყო (70-ზე მეტი) და ისინი განფენილნი იყვნენ უზარმაზარ ტერიტორიაზე ვანისა და ურმიის ტბებიდან ტრაპეზუნტამდე და – ანტიოქიამდე.

ამის გამო, სომხეთის ამ მხარეების ქართულ-ქალკედონური მრევლი, VII ს-ში, მოექცა სომხურ-ქალკედონურ ეკლესიაში, ისინი ძირითადად დასავლეთ არმენიასა და გუგარქში (ჭოროხიდან თბილისამდე) ცხოვრობდნენ.

ქართველი მოღვაწეები თავიანთი განსწავლულობისა და შრომის მოყვარეობის გამო სომხურ ეკლესიის უმაღლესი იერარქებიც კი ხდებოდნენ. ჰერაკლემდე ასეთი იყო აირარატის ქორეპისკოპოსი შემდეგ კი ქართველი კათალიკოსი კირიონი, ასევე ეთნიკური ქართველი უნდა ყოფილიყო სომეხ-ქალკედონიტი კათალიკოსი ნერსეს III

მშენებელი. მან დევნილობის დროს თავი შეაფარა თავის მშობლიურ კუთხეს ტაოს, სადაც საეპისკოპოსო ცენტრი დააარსა იშხანში. სომხურ-ქალკედონური ეკლესიის ეთნიკურ ქართული ფრთა მცირე, მაგრამ მნიშვნელოვანი ნაწილი იყო.

პატრიარქ ნიკოლოზ მისტიკოსის მითითება (X ს.) („სომხური ეკლესიის სომეხთა, ქართველთა და ალვანელთა ერთობლივი სამწყსო“)

კონსტანტინოპოლს პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი სომხეთის პატრიარქის თავის წერილში ოფიციალურად ადასტურებს, რომ სომხურ ეკლესიაში მის დროს გაერთიანებული იყო, სომხების გარდა ქართველები და ალბანელები, ამიტომად ასე მოიხსენიებს - „სომეხთა, ქართველთა და ალვანელთა შენდამი რწმუნებული ერთობლივი სამწყსო“ (იოანე დრასხნაკერტელი, სომხეთის ისტორია, ცაგარეიშიელის გამოცემა, 1965, გვ. 189-193).

ამჟამად ჩვენში ფიქრობენ რომ ამ წერილში „ქართველთა“ ქვეშ იგულისხმება საქართველოს მოსახლეობა, ეს ასე არ იყო, ამ წერილში „ქართველთა“ ქვეშ იგულისხმება ტაობასიანისა და მიმდებარე ოლქების ის მოსახლეობა, რომელთაც ბიზანტიაში იბერებს უწოდებდნენ და რომელთაც ამ ტერიტორიაზე დაარსეს კიდევ სახელმწიფო „ქართველთა სამეფოს“ სახელწოდებით. ამ ხალხის ეკლესიურ თვითგამორკვევას შეუწყო ხელი კირიონის მოძრაობის ექოს მძლავრმა ხმამ. მათ დაარსეს კიდევ აქ მძლავრი ქართული თავისთავადი ეკლესია, რომელიც ცნობა ბიზანტიას გაუჭირდა.

კონსტანტინე პორფიროგენეტის თანახმად, იმპერატორის ლეონ VI-ის (886-912) დროს, ტარონის სამთავროს ბაგრატუნე მმართველები ცდილობდნენ ბიზანტიასთან დაკავშირებას.

X საუკუნის 20-იანი წლებიდან ბიზანტიამ შეძლო არაბების (მაჰმადიანების) წინააღმდეგ შეტევა ზემო ევფრატის აღმოსავლეთით მდებარე მიწა-წყალზე. ბიზანტიის ჯარმა იოანე კურკუასის მეთაურობით დააპირა დვინის აღებაც, მაგრამ მას წინააღმდეგობას უწევდა სომეხთა მეფე **აშოტ II ერკათი (914-929)**, რომელიც დვინის ამირას უჭერდა მხარს. **აშოტმა ხალიფასგან მიიღო შაჰინშას ტიტული.**

დვინთან წარუმატებლობის შემდეგ იოანე კურკუასმა მაჰმადიანებისგან გაათავისუფლა ქალაქი ხლათი და 931 წელს ბიზანტიელთა ჯარები შევიდნენ ხლათსა და ბერკრში, ვასპურაკანის სამეფო ბიზანტიელთა გავლენის სფეროში აღმოჩნდა.

978 წელს ბარდა სკლიაროსის დამარცხების ჯილდოდ დავით კურაპალატს გადაეცა სხვა რეგიონებთან ერთად ჰარკის და აპაჰუნიქის ოლქები ქ. მანასკერტთან ახლოს. ეს ქალაქი ამ დროისათვის მაჰმადიანი ამირას ხელში იყო (ის დავით კურაპალატმა ბიზანტიელებს წაართვა).

990 წელს დავით კურაპალატმა დალაშქრა მანასკერტი და ალყის შემდეგ აიღო. აქ მას ჩაუსახლება **დიდი რაოდენობით ქართველები** და სომხები. ამის გამო, თავრიზის ამირას დიდძალი ჯარები დაუძრავს დავით კურაპალატის წინააღმდეგ, დავითს გვერდით ამოუდგნენ ქართველთა მეფე ბაგრატ II, ანის-შირაკის მეფე გაგიკი და ვანანდის (ყარსის) მეფე აბასი. დავითი და მისი მოკავშირეები ქ. ვალაშკერტში დაბანაკებულან.

997-998 წლებში ქართველები იბრძოდნენ ხლათთან, მაგრამ ვერ აიღეს, თუმცა სასტიკად დაამარცხეს თავრიზელი ამირა და მისი მოკავშირეები.

ეკლესიურად, როგორც ჩანს, კონსტანტინოპოლის საპატრიარქო ეწინააღმდეგებოდა ქართველების საეკლესიო იურისდიქციის გავრცელებას ტაოდან ვანის ტბამდე – დავით კურა-

პალატის მიერ გათავისუფლებულ მიწა-წყალზე, მაგრამ თვითონ, ჩანს, ამ პერიოდში ვერ ახერხებდა თავისი იურისდიქციის განვრცობას ან შენარჩუნებას ამ რეგიონში, ალბათ ამიტომ თანახმა ყოფილა იქ სომხური ეკლესიის უზენაესობა ეცნო. ეს ჩანს იოანე დრასხანაკერტელის ნაშრომიდან, სადაც შემონახულია კონსტანტინოპოლის პატრიარქის ნიკოლოზ მისტიკოსის წერილი.

ბერძენი პატრიარქი წერდა სომეხ კათალიკოსს: „შენი ღვთისმოყვარეობისათვის ვგონებ არ არის გაუგებარი ჩვენი გულის დიდი წუხილი და დაუნელებელი ტკივილი **სომეხთა, ქართველთა და ალვანელთა შენდამი რწმუნებული ერთობლივი სამწყსოსათვის** ჭირის გამო, რომელიც თავს დაგატყდათ სარკინოზ ისმაიტელ მოძალადეთაგან. აწ თუ თქვენი უწმიდესობა მართებულად მიიჩნევს, უპირველეს ყოვლისა, საჭიროა ღმრთის მოხილვის და შებრალებისათვის მთელი გულით ყოვლისმპყრობელი ღმრთის მიმართ ვედრება. სომეხთა, ქართველთა, ალვანელთა შენი სამწყსოსთვის, აღარ შეეგუო მათ დაღუპვას და იზრუნე, რომ განსწავლო ისინი ყველაფერში საღმრთო მეტყველებით. ჩვენ წერილი გამოვუგზავნეთ მაგ კურაპალატსაც და აფხაზთა მეთაურსაც და ვურჩევდი, რომ მათ ესმინოთ თქვენი დარიგება“ (იოანე დრასხანაკერტელი, სომხეთის ისტორია, ცაგარეიშვილის გამოცემა, 1965, გვ. 189-193).

თუ ეს წერილი სანდოა, მასში ჩანს, რომ პატრიარქი ნიკოლოზ მისტიკოსი (852-925) სომხურ ეკლესიას არ მიიჩნევს ეთნიკური ნიშნით შექმნილ სამამამთავროდ, რადგანაც მის მრევლად სომხებთან ერთად მიიჩნევა **ქართველებიც** და ალვანელებიც. ამ წერილში ორჯერ ხაზგასმით აღნიშნავს კიდევ – „**სომეხთა, ქართველთა და ალვანელთა შენდამი კუთვნილი სამწყსო**“.

ერთი შეხედვით ისე ჩანს, თითქოსდა „ქართველთა“ ქვეშ ამ წერილში იგულისხმება სრულიად საქართველოს მოსახლეობა, მაგრამ რადგანაც თანამედროვე საქართველოს იმჟამად „აფხაზეთს“ უწოდებდნენ, შესაბამისად იმჟამად „ქართველთა ქვეყანას“ უწოდებდნენ ტაოსა და მისი მიმდებარე რეგიონებს, მის მოსახლეობას კი „ქართველებს“.

ამ წერილში „ქართველთა“ ქვეშ იგულისხმება იმ მიწა-წყლის მრეველი, რომელიც იმჟამად ბიზანტიის ინტერესს წარმოადგენდა, კერძოდ, ტაობასიანის, თეოდოსიოპოლის (კარინ-არზრუმის) ქრისტიანები, ვიდრე ვასპურაკანამდე. შემდგომი ივერიის თემის მოსახლეობა.

კარინ-ეფფრატის მოსახლეობა, VII ს-ში ტაოს მრეველიც კი სომხური ეკლესიის იურისდიქციის ქვეშ იმყოფებოდა. იგივე ითქმის ამავე რეგიონის მომიჯნავე ალბანურ ოლქებზეც. ასე რომ, ნიკოლოზ მისტიკოსის ამ საქმიანი წერილით კონსტანტინოპოლი ცნობდა არა სრულიად საქართველოს მრეველზე სომხური ეკლესიის უზენაესობას, არამედ მხოლოდ არზრუმ-ვანისტბის ქართულ სეგმენტებში. **მიზეზი უნდა ყოფილიყო სურვილი, რათა ძლიერ სომხურ ეკლესიას ხელი არ შეეშალა ბიზანტიური ჯარების წინსვლისათვის ვანის ტბისკენ.**

ამ დამამშვიდებელი წერილით კონსტანტინოპოლი აცხადებდა, რომ ის არ იყო სომხური ეკლესიის მეტოქე ამ რეგიონში, ე.ი. თეოდოსიოპოლიდან – ვასპურაკანამდე.

მართლაც, ამავე წერილში ნახსენებია კურაპალატი (ე.ი. ქართველთა კურაპალატი) და აფხაზთა მეთაური (ე.ი. აფხაზთა მეფე), რომელთაც თითქოსდა მოუწოდებდა, რომ მათ ესმინათ სომხური ეკლესიის მეთაურის დარიგება, მაგრამ ეს ალბათ დიპლომატიური ჩანართია, თუმცა ამ სიტყვებიდან ჩანს, რომ ბიზანტიურ იურისდიქციაში არასდროს ყოფილა დასავლეთ საქართველო, ხოლო ტაო საჭი-

როებს ზეწოლას, რათა სომხური საეკლესიო დამოკიდებულება აღიდგინოს.

თუკი დასავლეთ საქართველო იყო ბიზანტიის იურისდიქციაში და ის ბიზანტიური იურისდიქციისაგან სწორედ ნიკოლოზ მისტიკოსის ეპოქაში (IX-X სს-ში) გამოვიდა, (როგორც ამტკიცებს ქართიზაციის თეორია), მაშინ კონსტანტინოპოლის პატრიარქი სომხური ეკლესიის მეთაურს იმას კი არ მიწერდა – „შენი დარიგება ისმინოს აფხაზთა მეფემო“, არამედ ალბათ მიწერდა – „ჩემი საეკლესიო მიწა-წყალია დასავლეთ საქართველო და აფხაზთა მეფემ აქ ჩემი უფლებამოსილება არ უნდა შებღალდოს“.

ამ წერილიდანაც ჩანს, რომ დასავლეთ საქართველო არასოდეს ყოფილა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში.

ამ წერილიდან ჩანს, რომ „ქართველთა ქვეყანა“ ტაო-კარინი, ასევე ვასპურაკანის სეგმენტები, ანუ „ზემო ქვეყანათა“ მეტი ნაწილი სომხებთან ერთად დასახლებული იყო ქართველი ხალხით, და ისინი სომხური ეკლესიის იურისდიქციის ქვეშ იმყოფებოდნენ. ამ მოსაზრებას ადასტურებს მეორე არაპირდაპირი, თუმცა მნიშვნელოვანი ცნობა, რომელიც ასევე კონსტანტინოპოლის პატრიარქს ეხება.

კონსტანტინოპოლის პატრიარქს წმიდა ფოტის (857-867, 877-886) მიაკუთვნებენ ცნობას კეისარ ბასილი I-ის (867-886) სომეხ არშაკუნთაგან წარმომავლობის შესახებ. ა. აბდალაძის სიტყვით, ამ თვალსაზრისს არ უარყოფდნენ ბასილ I-ის მემკვიდრეები, რადგანაც ერთ-ერთ მათგანს, კონსტანტინე პორფიროგენეტს (912-959) ეს აზრი შეუტანია თავის თხზულებაში „ბასილის ცხოვრება“. ჩვენი აზრით, მართალი უნდა ყოფილიყო წმიდა ფოტი ასეთი ცნობის გაურცვლების დროს, ერთი ქართული წყაროც ამ თვალსაზრისს ამართლებს, კერძოდ, წმიდა ილარიონ ქართველის ცხოვრებაში ნაბრძანებია, რომ ბასილი კეისარმა (866-886) თავისი შვილების

მოდღვრებად დააყენა წმიდა ილარიონის მოწაფეები, რომელთაც დაავალა იმპერატორის ვაჟებისთვის ქართული ენა ესწავლებინათ. წმიდა ილარიონ ქართველის მოწაფეებს „**მოპგვარა მეფემან ორნი ძენი ლეონ და ალექსანდრე და რქუა – „ლოცვა ყავთ ამათთვის წმიდანო მამანო და ასწავეთ ამათ ენაი და წიგნი თქვენი“**, (ძველი ქართული ლიტერატურის ქრესტომათია, I, 1946, გვ. 175).

ფიქრობ, აქედან ჩანს შედეგი – ბასილი I კეისარი ან მისი წინაპრები წარმოშობით იყვნენ „არმენიდან“, ანუ იმ მხარედან მცირე აზიისა, რომელიც არმენიად იწოდებოდა, მაგრამ ბასილი კეისრის წინაპრები ეთნიკურად არა სომხები, არამედ ქართველები, რადგანაც ბასილიმ ბრძანა თავისი შვილებისთვის, მომავალი იმპერატორებისთვის ესწავლებინათ ქართული ენა და ქართული მწიგნობრობა (და არა სომხური). სხვა საქმეა ის, რომ ამ მხარეებს, მიუხედავად მისი მოსახლეობის ქართული წარმომავლობისა, ერქვა არმენია. ბასილის წინაპრები აქედან მაკედონიაში გადასახლებულან, მაგრამ ბასილის, ჩანს, ჰქონია ცნობა თავისი ქართული წარმომავლობის შესახებ და ამიტომაც დაავალა ქართველ მამებს მისი შვილებისათვის ქართული ენა და მწიგნობრობა ესწავლებინათ.

ბასილის მემკვიდრეების დროს, კერძოდ, კონსტანტინე პორფიროგენეტის დროს, ამ არმენიის იბერიული მხარეების არაბებისაგან გასათავისუფლებლად ბიზანტიელებთან ერთად ყველაზე აქტიურად ქართველები იბრძოდნენ.

ამ მხარეთა მკვიდრმა ქართველობამ გათავისუფლების შემდეგ (X-XI საუკუნიდან) – გაიმყარა ეროვნულ-ქართული თვითშემეცნება და ცდილობდა ეკლესიურადაც განშორებოდა სომხურ ეკლესიას, თუმცა ნიკოლოზ მისტიკოსს ეს სადავო მრევლი, პოლიტიკური მოსაზრებით სომხური ეკლესიისათვის მიუკუთვნებია შემდეგი სიტყვებით:

„შენდამი რწმუნებული სომეხთა, **ქართველთა** და ალვანთა სამწყსო“.

ასეთი ვითარების გამო, ბიზანტიაში არმენიის იბერიულ მხარეთა მკვიდრი ქართველები ყველას არწმუნებდნენ, რომ ისინი ეთნიკური წარმომავლობით, გვარ-ტომობით ქართველები იყვნენ. ერთი ასეთი იყო ამ მხარეთა მკვიდრი, ტაოელი გრიგოლ ბაკურიანის ძე. ის, ჩანს, იყო ასევე ვანანდის ოლქის მემკვიდრე, ანუ ის ჩანს უფრო ვანანდელი (კარელი) იყო, ვიდრე ტაოელი.

არმენიაში მცხოვრებ იბერიელთა თვითშემეცნების აღორძინების პროცესმა გამოიწვია იქამდე პოლიეთნიკური სომხური ეკლესიის დაშლა. სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში მოქცეულმა ქართველების ნაწილმა ეროვნულ-ეთნიკური ნიშნით დატოვა სომხური ეკლესია და ქართული ეკლესიის წიაღს დაუბრუნდა.

ქართული წარმოშობის იერარქი არმენიის იბერიაში

(წმიდა ნერსე იშხნელი)

კვირთა ქართლის საკათალიკოსო ტახტზე ასვლამდე სომხურ ეკლესიაში მოღვაწეობა, ის იყო ამ ეკლესიის არა რიგითი წევრი, არამედ ერთერთი უმთავრესი მმართველი, რადგანაც მას სომხური ეკლესიის ცენტრალური საეკლესიო ოლქის მღვდელმთავრობა ებარა, და ამასთანავე უმთავრესი სომხური საპატრიარქო ტაძრის წინამძღვარი იყო. აქედანაც ჩანს, რომ ის სომხურ ეკლესიაში წარმოადგენდა სომხეთის ეკლესიის იმჟამინდელ ქართულ მრავალრიცხოვან მრევლს, რომელნიც კომპაქტურად ცხოვრობდნენ იმჟამად სომხეთის შემადგენლობაში მოქცეულ ტაოსა თუ ბასიანში. უმიზეზოდ არ უწოდებდნენ კონსტანტინოპოლის პატრიარქები სომხური ეკლესიის მეთაურებს - „სომეხთა, ალბანელთა და

ქართველთა“ პატრიარქებს (და არა მარტო ისინი). ამ ტიტულატურაში იგულისხმება არა მცხეთის საკათალიკოსოს ქართველი მრევლი (მათ თავიანთი ავტოკეფალური პირველიერარქი ჰყავდათ), არამედ ტაოს, ბასიანისა და მიმდებარე ოლქების ქართველობა, რომელთაც მალევე „ქართველთა სამეფო“ დაარსეს. VII საუკუნეში ერთ-ერთი ასეთი იყო ტაოელი ქართველი ნერსე, რომელსაც იშხნელი უწოდეს. მან, ისევე როგორც, თითქმის მის ეპოქაში კირიონმა, უდიდეს წარმატებას მიაღწია - ის სომხური ეკლესიის ქალკედონიტური ფრთის პატრიარქი გახდა, ის ქართველობის გამო დიდად პატივცემული იყო მის სამშობლო - ტაოსა და იმ რეგიონის ქართველთა მიერ, რომელთათვისაც, შემდგომში ბიზანტიამ „იბერიის თემი“ დაარსა.

ნერსე იშხნელის შესახებ მისი ეპოქის სხვადასხვა ავტორები წერენ, ესენია:

„დავით და ტარიჭანის ცხოვრების“ ავტორი, რომელმაც აღწერა VII ს-ის ამბები, ის ნერსე იშხნელს „წმიდას“ უწოდებს.

„იყო სანახებთა მათ სოფლისა სომხითისასა, ჟამთა ნეტარისა დიდისა ნერსე კათალიკოზისა, ...ხევსა ბასიანისასა, დაბასა ონკომ“ (საქ. სამოციქ. ეკლ. ისტორია. 2009, გვ. 531).

ბასიანიდან დედა და შვილები „წარმოივლტოდა ჩრდილოთ კერძო ქვეყანად ტაოისა“ „ნერსე სრბით მიიწია დივრის“.

„ეუწყა საქმე ესე წმიდასა მამასა ჩვენსა ნერსეს კათალიკოზსა სომხითისასა“ (გვ. 698).

ვალაშკერტში ნერსე სომეხთა კათალიკოსმა ააგო ღვთისმშობლის ეკლესია, ლასტივერტეცის ცნობით, აქ X ს-ში „იჯდა ქართველი ეპისკოპოსი“ (ნ. აღონცი, არმენია იუსტინიანეს ეპოქაში, გვ. 24).

არსენ საფარელი წერს - „ეზრას შემდგომ საკათალიკოსო ტახტზე ღვთის ნებით ავიდა ნერსე იშხნელი. კაცი ღირსი და მართლმორწმუნე“ (საქ. სამოციქ. ეკლ. ისტორია. 2009, გვ. 378).

გიორგი მერჩულე - „ნებითა ღვთისათა იქმნა საბა ეპისკოპოს იშხანს ზედა, ნეტარისა ნერსე კათალიკოზისა აღშენებულისა კათოლიკე ეკლესიასა და საყდარსა მისისა, რომელი წელიწადთა მრავალთა დაქვრივებულ იყო“ (იქვე, გვ. 459).

ქართული წყაროები ნერსეს უწოდებენ - „წმიდას“, „ნეტარს“, „ღირსს“ და „მართლმორწმუნეს“.

არსენ საფარელი წერს თუ როგორი თავდადებით იცავდა ნერსე ქალკედონიტობას, როცა მას სომეხი მონოფიზიტები ებრძოდნენ -

XVI მუხლი - ეზრას შემდგომ საკათალიკოსო ტახტზე ღვთის ნებით ავიდა ნერსე იშხნელი, კაცი ღირსი და მართლმორწმუნე. ამით სრულებით სასოწარიკვეთა ბერმა იოანე მზაკვარმა მაირაგომელმა, უფრო კი იმიტომ, რომ იხილა ნერსე (641-661) კონსტანტინე მცირესთან ერთად მაზიარებელი საბერძნეთში. არ დაცხრა წინააღმდეგობისგან, ეზრას მსგავსად შეცდა. ნერსემ მოუხმო ეპისკოპოსებს, მოძღვრებსა და აზნაურებს, გამოიძიეს და დაადგინეს მაირაგომელის გაძევება, როგორც მაცდურისა. გააძევა ის წმიდა ნერსე კათალიკოსმა რისხვით, ასევე თეოდორე რშტუნთა უფალმა, სომხეთის ერისთავმა. დადაღეს შუბლზე გახურებული მელიის გამოსახულებიანი სპილენძით, ნიშნად მისი წვალებისა, ორ ბერთან ერთად. წავიდა დევნილი კავკასიის მთიანეთში, იქიდან სასწრაფოდ უკანვე დაბრუნდა, რამეთუ მთიელმა კაცებმა არ მიიღეს, რადგანაც ისინი კერპთმსახურები იყვნენ. გადმოვიდა კამბეჩანში და დაემკვიდრა მცირე ხევში, რომელსაც სომხითის ხევი ჰქვია. მრავალნი დაიმოწაფა, არა მარტო იქ, არამედ მტკვრის აქეთაც, არარატში, გარდმანში, ძორფორსა და სომხეთში. მრავალი აღკვეცა ბერად თავის უწესო მოძღვრებით და აავსო ქვეყანა მწვალებლობის ღვარძლით.

XVII მუხლი - ნერსე კათალიკოსის სიკვდილის შემდეგ მივიდა არარატში იოანე მაირაგომელი.

ბიზანტიის იმპერატორი კონსტანს (კონსტანტინე) II - ნერსეს მხარდამჭერი

იმპერატორი კონსტანს II VII საუკუნის შუა წლებში აკონტროლებდა სომხეთს და ცდილობდა სომხური ეკლესიის ქალკედონური ფრთის გაძლიერებას. სომეხთა კათალიკოსი ნერსე III ტაოელი (641-661) იყო მისი მოძღვარი, ძალზე დაახლოებული სასულიერო პირი ბიზანტიის ამ იმპერატორისა, რომელიც თავის მოძღვრისათვის არ იშურებდა სახსრებს, კონსტანს II-ის სახსრებით ნერსე ტაოელმა ააშენა ცნობილი ზვარტნოცის ტაძარი წმიდა გრიგოლის სახელზე (ვ. გოილაძე, ბიზანტიის აღმოსავლური პოლიტიკის ასახვა ქართულ ეპოგრაფიკაში, 2008, გვ. 40).

სომეხი ისტორიკოს სებეოსის ცნობით სომეხთა კათალიკოსი ნერსე სოფელ იშხნიდან იყო წარმოშობით, ახალგაზრდობაში შეისწავლა რომაელთა ენა და მწერლობა, რადგანაც ბიზანტიაში აღიზარდა, შევიდა სამხედრო სამსახურში, გაეცნო მრავალ ქვეყანას, იყო მართლმადიდებელი ქალკედონიტი, მაგრამ თავის ამ სარწმუნოებას უმაღლავდა სომეხებს. სომეხეთში მიაღწია საეპისკოპოსო ხარისხს და მიწვეული იქნა საპატრიარქო ტახტზე (იქვე, გვ. 41).

661 წელს კათალიკოსმა ნერსემ დაასრულა ზვარტნოცის ტაძრის მშენებლობა და მის კურთხევას დაესწრო იმპერატორი კონსტანს II, ამ ტაძრის მშენებლობა 20 წელი გაგრძელდა.

ვალაშკერტში ნერსესის მიერ აგებული ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის ტაძრის შესახებ წერს ნ. ადონცი. როგორც ითქვა, ვალაშკერტში ნერსეს სომეხთა კათალიკოსმა ააგო ღვთისმშობლის ეკლესია, ლასტივერცის ცნობით, აქ X ს-ში იჯდა ქართველი ეპისკოპოსი“ (ნ. ადონცი, გვ. 24).

ვ. გოილაძის ვარაუდით სომეხთა კათალიკოსი ნერსე შესაძლოა ყოფილიყო ტაო-კლარჯეთის ბაგრატიონთა სახლის წარმომადგენელი (ვ. გოილაძე, ბიზანტიის აღმოსავლური პოლიტიკის ასახვა ქართულ ეპოგრაფიკაში, 2008 იქვე, გვ. 42).

გიორგი მერჩულეს ცნობით, ნერსეს ტაოში - იშხნის ეკლესია აუშენებია, რომელიც შემდეგ არაბთა შემოსევების დროს დაქვრივებულია (იქვე, გვ. 43).

რა იძლევა საფუძველს იმისა, რომ ვივარაუდოთ ნერსე იშხნელის სომეხთა კათალიკოსის ეთნიკური ქართველობა?

ამის მიზეზი მრავალია, ერთ-ერთია ის, რომ ე.წ. სომეხთა და ქართველთა განყოფის შემდეგაც სომხურ ეკლესიაში მრავალი ეთნიკურად არასომეხი ეთნოსი იყო გაერთიანებული (მაგალითად, ეთნიკური ალბანელები სომხურ ეკლესიაში ძლიერ ფრთას ქმნიდნენ). ამ განყოფის შემდეგაც სომხური ეკლესიის ერთგულ მრევლს VII საუკუნისათვის წარმოადგენდნენ ტაოელი, ბასიანელი, სპერელი და თეოდოსიოპოლელი ქართველები, იმ ეპოქაში მათი საცხოვრებელი არე (ე.ი. ტაო, ბასიანი, სპერი და თეოდოსიოპოლის მხარეები) იწოდებოდა „ივერიად“ (IX-X სს-ში) და არა აღმოსავლეთ საქართველო.

საქმე ის იყო, რომ აფხაზთა სამეფოს გაფართოების შედეგად IX-X საუკუნეებში, რაც აფხაზთა სამეფომ თავისი საზღვრები მიიტანა თბილისამდე, შიდა ქართლი მის ნაწილად, ე.ი. „აფხაზეთად“ იქცა, ამავე დროს თბილისის საამიროს ერთ დიდ ნაწილში (ქვემო ქართლში) ე.წ. „სომეხთა სამეფო“ (ტაშირ-ძორაკერტისა) ჩამოყალიბდა, მაშასადამე შესაბამისად ამ მხარეს სომხითი ეწოდა, ხოლო თბილისის აღმოსავლეთით კახეთის საქორეპისკოპოსო ჩამოყალიბდა.

შესაბამისად IX-X საუკუნეებში აღმოსავლეთ საქართველო პოლიტიკური თვალსაზრისით „აფხაზეთად“,

„სომხითად“ და „კახეთად“ იწოდებოდა, ხოლო ივერია ანუ „ქართველთა ქვეყანა“ იმ ეპიქაში ტაო-ბასიან-სპერთეოდოსიოპოლისს ერქვა.

ამ პოლიტიკურმა ტერმინოლოგიამ ასახვა ჰპოვა ბიზანტიაში. კერძოდ, კონსტანტინოპოლში საიმპერატორო კარმა „იბერიის თემი“ უწოდა სწორედ ტაო-სპერ-ბასიან-თეოდოსიოპოლისს, ხოლო იმავე ეპოქის ბიზანტიელი ისტორიკოსები იმ ქვეყანას, რომელსაც ჩვენ „საქართველოს სამეფოს“ ვუწოდებთ, უწოდებდნენ არა ივერიას, არამედ „აფხაზეთს“, მის მეფეებს კი „აფხაზთა მეფეებს“.

მაშასადამე, იმ ეპოქაში იმჟამინდელ საქართველოს ერქვა „აფხაზთა სამეფო“, ხოლო „ივერია“ ეწოდებოდა ტაო-ბასიან-სპერსა და თეოდოსიოპოლისის ოლქს.

როგორც ითქვა, იქამდეც ე.ი. VII და VIII საუკუნეებში, იბერები (ე.ი. ტაო-ბასიან-სპერელები) და ალბანელები სომხური ეკლესიის მრევლად ითვლებოდნენ.

სომხური ეკლესიის მრევლად გადაქცეული ალბანელები, ისევე, როგორც იბერები, ცხადია არ იყვნენ ეთნიკური სომხები. სომხეთში მცხოვრები იბერების ეთნიკურ ქართველობაში მხოლოდ პატრიარქ-მარის მომხრე ისტორიკოსებსა და ფილოლოგებს შვექონდათ ეჭვი XX საუკუნეში.

ტაო იყო იბერიის ერთ-ერთი უმთავრესი ნაწილი, თუმცა კი სომხური ეკლესიის იურისდიქციაში შედიოდა.

მხოლოდ ნერსე კათალიკოსის გარდაცვალებიდან ნახევარი საუკუნის შემდეგ, 726 წლის მანასკერტის კრების შემდეგ, თანდათანობით გაუჩნდათ ტაოელებს სურვილი გასულიყვნენ სომხური ეკლესიის წიაღიდან და შეერთებოდნენ თავიანთი ეთნიკური თანამოძმეების ე.ი. ქართველების ეკლესიას.

საბაბი ამისა იყო ის, რომ მანასკერტის კრებამ დაგმო ქალკედონიტობა და აღიარა მონოფიზიტობა.

ეს კარგი საბაბი იყო ტაოელი ქართველებისათვის მხურვალედ შეე-

ნარჩუნებინათ ქალკედონიტური სარწმუნოება და ქართული ეკლესიის წიაღს შეერთებოდნენ.

მაშასადამე, „განყოფა“ სომხური და ქართული ეკლესიებისა, რომელიც კირიონის დროს, დაიწყო გუგარქში, დასრულდა VIII ს-ის 20-30-იან წლებში ტაოსა და ბასიანში.

კირიონის ეპოქაში „განყოფის“ I ეტაპმა მოიცვა მხოლოდ ქვემო ქართლი ე.ი. გუგარქის ვრცელი ქვეყნის ერთი ნაწილი, ხოლო განყოფის II ეტაპმა VIII საუკუნეში მოიცვა ტაო, ბასიანი და ივერიის ვრცელი მხარეები არაქსამდე, ეფფრატის სათავეებამდე, არზრუმამდე და შეიძლება ვანის ტბამდეც კი, რადგანაც ეს ვრცელი მხარეები იბერების ბუნებრივ საცხოვრისს წარმოადგენდა ქრისტეშობამდეც. ამის ახსნა შემდეგია – ზოგადად, როგორც მრავალჯერ ითქვა, იბერია ანუ „იბერიის თემი“ მოიცავდა ისტორიული არიან-ქართლის მიწა-წყალს ანუ ტაო-კლარჯეთ-ბასიან-კარინ-ვანანდს. ეს იყო ყოფილი ე. წ. „დიდი იბერიის“ ის ნაწილი, რომელიც სტრაბონის ცნობით არმენიამ წაართვა იბერიას. ეს მომხდარა ქრისტეშობამდე II საუკუნეში.

იქამდეც, ძვ. წ. IV-III ს.-ში აზონის მამის (იარედოსის) ეპოქაშიც, ჩანს, სომხების მასიურმა ჩამოსახლებამ არიან-ქართლში აიძულა აზონი ახალი პოლიტიკური ცენტრი ეძებნა უფრო ჩრდილოეთით - თანამედროვე საქართველოში.

მართალია, შემდეგ ამ მხარეებს, ანუ არიან-ქართლის ერთ ნაწილს, დასავლეთ არმენია უწოდეს, მაგრამ იქ დარჩენილა ძველი იბერების დიდი ნაწილი, რომელთაც შექლეს შემდგომში, ხელსაყრელი მომენტის დადგომისთანავე, ტაოს ანუ „ქართველთა სამეფო“ დააარსეს.

ხელსაყრელი მომენტის დადგომისას აღნიშნულ „სომხეთის მიწა-წყალზე“ ტაოში ჩამოყალიბდა „ქართველთა სამეფო“, რომელიც სწრაფად გაიზარდა.

აქედან ჩანს, რომ სინამდვილეში VII-VIII საუკუნეებშიც დიდი დაპირისპირება იყო ე. წ. დასავლეთ სომხეთის ქართველებსა და შიდა სომხეთის სომხებს შორის. ამან ასახვა ჰპოვა სხვადასხვა ცნობებში, მაგალითად როცა ბიზანტიის იმპერატორი კონსტანს II ნერსე კათალიკოსის მიწვევით მივიდა სომხეთში ზვარტნოცის ტაძრის კურთხევაზე მონაწილეობის მისაღებად, ის ჯერ, გზის შესაბამისად, შევიდა თეოდოსიოპოლში (კარინში). აქ მასთან შესახვედრად მივიდნენ ამ ქალაქის ირგვლივ მდებარე ივერთა მიწების დიდებულები, კერძოდ „სპერელები, ბაგრატუნი თავადები, დიდებულები ტაოსა და ბასიანის პროვინციიდან, ასევე სხვა მხარეთა დიდებულები ჯარებითა და თავიანთი ნათესავებით. იმპერატორთან შესახვედრად ტაოდან ჩავიდა კათალიკოსი ნერსეც“ (ვ. გოილაძე, ბიზანტიის აღმოსავლური პოლიტიკის ასახვა, 2008, გვ. 44).

იმპერატორის ირგვლივ, ბიზანტიელთა მიერ „სომხეთად“ სახელდებული ქვეყნის ქართველი დიდებულები შეიკრიბნენ, რომელთაც, როგორც ჩანს, მტრობდნენ სომეხი დიდებულები, ეს მტრობა გამოიხატებოდა სხვადასხვა სახით, მაგალითად, იმპერატორთან მისული ქართველები მხარს უჭერდნენ სომხეთის იმ სარდალს, რომელსაც მხარდაჭერა არ ჰქონდა თანამემამულე სომხების მხრიდან, მაგრამ, როცა მან ეს მხარდაჭერა მოიპოვა, მას ქართველები განუდგნენ (იგულისხმება სარდალი თეოდოროს რშტუნი).

მაშასადამე, სომხეთის მნიშვნელოვან თანამდებობაზე ქართველები და სომხები ერთმანეთს ედავებოდნენ.

სომხეთში სომეხთა და ქართველთა ურთიერთქიშიში გადაიზარდა სარწმუნოებრივ ურთიერთბრძოლაში, რაც ბოლოს დასრულდა საეკლესიო განხეთქილებით - ტაოელებმა და საერთოდ სომხეთის ქართველებმა, როგორც ითქვა, შეინარჩუნეს ქალკედონიტობა,

ხოლო ეთნიკური სომხები, მათ შორის ქალკედონიტებიც (ერთი ნაწილი), შეუერთდნენ სომხურ მონოფიზიტურ ეკლესიას.

სომხეთის ქართველებისა და ეთნიკური სომხების ამ მტრობა-დავის დროს ნერსე კათალიკოსის მხარეს ყოველთვის ქართველები იდგნენ.

მაგალითად, აღმოსავლეთში თავისი ერთ-ერთი ყოფნისას იმპერატორმა ანგარიში გაუწია სომეხ დიდებულებს (რომელნიც ძალზე დიდ ძალას წარმოადგენდნენ) და თანამდებობიდან გადააყენა თეოდოროს რშტუნი (რომელთა მოკავშირეები იყვნენ ქართველები და ალბანელები).

კონსტანს II-მ სომხეთის ცხენოსანი ჯარის სარდალად დანიშნა მუშეღ მაშინიკონიანი, ამავე დროს საგანგებო მაცნეები გააგზავნა იბერიასა, ალბანეთსა და სივნიეთში რათა მათ თეოდოსოს რშტუნთან კავშირი გაეწყვიტათ (იქვე, გვ. 44).

კონსტანს II, ამ დროს, შეჩერდა ქ. დვინში, კათალიკოს ნერსეს სახლში.

ნერსე III-მ ისარგებლა ამ მომენტით, მოიწვია საეკლესიო კრება და გამოაცხადა თავისი ქალკედონიტური რწმენა, მართალია იმპერატორის იქ ყოფნისას ზოგიერთმა სომეხმა თავი შეიკავა, მაგრამ უმეტესი ნაწილი აღშფოთდა.

ამის გამო, შემფოთებული ნერსე III თან გაჰყვა დვინიდან უკან დაბრუნებულ იმპერატორს.

ნერსემ თავი შეაფარა ტაოს, სადაც მისი დამცველები იყვნენ ტაოელი ქართველები.

სებეოსის თხრობით ნერსეს ქალკედონიტობით აღშფოთდა სომხეთის ჯარი, მათ მიემხრო თეოდოროს რშტუნი, მიიღო არაბებისაგან დამხმარე ძალები, დაიწყო ომი ბიზანტიელთა წინააღმდეგ და აიღო ტრაპიზონი.

როგორც ითქვა, კათალიკოსი ნერსე იმპერატორთან ერთად გამგზავრებულია კონსტანტინოპოლში და დაბრუნდა

უკან ტაოში და იქ დარჩა თეოდოსოს რშტუნის გარდაცვალებამდე.

6 წლიანი დევნის შემდეგ ქართველებისა და იმპერატორის შეწვევით ნერსესი კვლავ ავიდა სომხეთის საპატრიარქო ტახტზე და დაამთავრა ზვარტნოცის ქალკედონიტური ტაძრის მშენებლობა, რომლის კურთხევასაც იმპერატორი დაესწრო („ისტორია ეპისკოპოს სებოსისა“ (რუსულ ენაზე), ერევანი, 1939, გვ. 119-127). სომეხ მონოფიზიტებს ეს ტაძარი უცხოვდ, არაეროვნულად მიაჩნდათ.

მაშასადამე, ნერსე ტაოელს მტრობდნენ სომეხი დიდებულები და ის იმუამინდელი სომხეთის ქართველების მხარდაჭერით სარგებლობდა. მის დროს სომხეთის მრავალმა ეთნიკურმა ქართველმა აღიარა ქალკედონიტობა ტაოს გარეთაც.

როგორც ითქვა, ტაოში ნერსეს, კერძოდ იშხანში, ეპისკოპოსობისას VII ს-ის 30-იან წლებში აუგია იშხნის იმჟამად მრგვალი ტაძარი (ბანასა და ზვარტნოცის ტიპისა).

საერთოდ, როგორც ავანის, ისე ზვარტნოცის ქალკედონიტური და სხვა ქალკედონიტური ტაძრები სომხეთის ქართველთა თავშესაფარს, მათი ეთნოიდენტობის სადგურებს წარმოადგენდნენ. სომხურ ეკლესიაში თავიანთი ყოფნის დროს ქართველები ცდილობდნენ საეკლესიო არქიტექტურითაც განსხვავებული ყოფილიყვნენ ეთნიკური სომხებისაგან.

ქალკედონიტური ტაძრები ავანისა და ზვარტნოცისა წარმოადგენდნენ სომხეთში მცხოვრები ქართველების საეკლესიო თვითგამოყოფის, ეთნოიდენტობის წარმოჩინების ნიშან-ტაძრებს, ამიტომაც უწოდებდნენ ზვარტნოცის მშენებელ ნერსეს ქართველები „წმიდას“.

ნერსეს გარდა ქალკედონიტური სარწმუნოება სომხეთის სხვა კათალიკოსებსაც ჰქონდათ, მაგრამ ქართველ მამებს ისინი წმიდათა რიგში არ შეუყვანიათ, მათგან ნერსესი გამორჩეული იყო თავისი ეთნიკური წარმომავლობით, ის ქართველი იყო

ტაოელთა მსგავსად და ამიტომაც მუდამ დაცული და პატივცემული თანამემამულეების (ე.ი. სომხეთში მცხოვრები ქართველების) მიერ.

სომეხ-ქართველთა დავის ეპოქაში მცხოვრები არსენ საფარელი, გიორგი მერჩულე, დავით და ტარიჭანის ცხოვრების აღმწერი და სხვები, წმიდას და „ღვთის კაცს“ არ უწოდებდნენ სომეხთა არაქართველ კათალიკოსს.

არსენ საფარელის ცნობით, საკათალიკოსო ტახტზე ნერსე „ღვთის ნებით“ ავიდა, ის იყო „ღირსი და მართლმორწმუნე“, ხოლო გიორგი მერჩულე მას „ნეტარს“ უწოდებს. უფრო მეტად განადიდებს მათ დავით და ტარიჭანის ცხოვრების აღმწერი და უწოდებს „ჩვენს წმიდა მამას“.

სომხეთში, როგორც აღინიშნა IV-VIII საუკუნეებში მრავალი ქართველი სასულიერო პირი მოღვაწეობდა. მათ შორის, ჩვენთვის ცნობილია კირიონ კათალიკოსი - სომხეთის ცენტრალური ნაწილის, აირარატის ეპისკოპოსი, მოსე გუგარქელ ქართველთა ეპისკოპოსი (თუმცა მონოფიზიტი), წმიდა გრიგორის ცხოვრების არაბულად მთარგმნელი და ალბათ სხვებიც, რომელთაც მომავალი მკვლევარები გამოავლენენ.

სომხურ ეკლესიაში, შემდგომშიც, კერძოდ XVII-XVIII საუკუნეებშიც, უამრავი ქართველი მონოფიზიტი სასულიერო პირი მოღვაწეობდა, რაც ჩანს მატენადარანში დაცული მათი ქართულენოვანი წერილებიდან, ზოგიერთის ქართული გვარიც ცნობილია. ერთ-ერთი ასეთია სომხურ ეკლესიაში დროებით მოღვაწე ქართველი სასულიერო პირი ცნობილი არქიმანდრიტი იოანე ხელაშვილი. იოანე ბატონიშვილს „კალმასობაში“ აღწერილი აქვს ასეთი ამბავი: ქართლ-კახეთის სამეფოს გაუქმებით ანუ ქართველთა უმოქმედობითა და უთავბოლოობით ისე აღმფოთდა იოანე ხელაშვილი, რომ მან დატოვა ქართული ეკლესია და გადავიდა სომხურ ეკლესიაში. მაშინვე, ერთ-ერთ სომხურ მონასტერში მას

გაუჩინეს ულუფა და მისცეს თავისი სენაკი, სადაც მის ლოცვას აღწერს კიდევ მწერალი (იოანე ბატონიშვილი), შემდგომ იოანე ხელაშვილი კვლავ დაუბრუნდა მშობლიურ ეკლესიას. ასე, რომ **ქართველები IV საუკუნიდან XIX საუკუნის ჩათვლით მრავლად იღწოდნენ სომხურ ეკლესიაში.**

როგორც ითქვა, VII-VIII საუკუნეებში სომხურ ეკლესიაში გაერთიანებულნი იყო რამდენიმე ქართული თემი, მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანი ტაოა. მხოლოდ ქართველთა თვითშემეცნების გამოღვიძების შემდეგ დაუბრუნდა ეს მხარე დედამშობლოს ეკლესიურადაც.

გვიქრობ, არზრუმ-ლაზისტანის ქართველთა ეთნიკური თვითგამოღვიძების პროცესი ჯერაც არ დამთავრებულა, კერძოდ, ქრისტიანი ლაზები XVI-XIX საუკუნეებში შეერივნენ „ურუმებსა“ და „რომეოსებს“ (ბერძნებს), ხოლო მაჰმადიანი ლაზები - ოსმალთურქებს. შესაძლოა მათი თვითშემეცნების გამოღვიძების შემთხვევაში ისინი კვლავ დაუბრუნდნენ თავიანთ ეთნიკურ იდენტობას.

გუგარქელი, ტაოელი, ვანანდელი და არზრუმელი აზნაურები სომხური ეკლესიის წინააღმდეგ

მკვიდრი მოსახლეობის თვალსაზრისსა და ნებას, როგორც წესი, შუა საუკუნეებში გამოხატავდა მოსახლეობის თავისუფალი ფენა, ანუ აზნაურები. დაბალი ფენა - გლეხები უუფლებონი და ძირითადად უიდენტონი იყვნენ. აზნაურები – მეპატრონენი იყვნენ და ქვეყნის ეთნიკურ სახესაც წარმოაჩენდნენ.

საბედნიეროდ, გუგარქში სომხური ეკლესიის გაძლიერებისას, მის აგრესიულ სურვილს თავის მრევლად გადაექცია ქართული მოსახლეობა, წინ აღუდგა მკვიდრი აზნაურობა ანუ

გუგარქელმა აზნაურებმა ქართულ ეკლესიას დაუჭირეს მხარი კირიონ კათალიკოსის დროს (იხ. ა. ჯაფარიძე, საქართველოს სამოციქულო ეკლესიის ისტორია, ტ. II).

თუ არა მათი (მკვიდრი აზნაურების) მხარდაჭერა, სომხური ეკლესიის შემოტევას იმუამად დასუსტებული ქართული ეკლესია ვერ დაუპირისპირდებოდა.

ქართული ეკლესიის დასუსტება კი გამოიწვია ჩვენი ქვეყნის დამპყრობელი სპარსეთის შაჰების პროსომხურმა მიკერძოებამ, კერძოდ, მათმა მონოფიზიტურმა საეკლესიო ორიენტაციამ.

სპარსელები ქართული ეკლესიის დიოფიზიტოზმს პრობიზანტიურ ორიენტაციად მიიჩნევდნენ და დევნიდნენ.

როცა მავრიკე კეისარმა შეძლო ბიზანტია-სპარსეთის საზღვრის თბილისამდე მოტანა, ამით ზურგამაგრებულმა კირიონმა გაბედა და ნაბიჯი გადადგა გუგარქის მკვიდრ ქართველებისათვის წირვა-ლოცვის ქართულენოვნების ასაღორძინებლად, რამაც სასტიკად გააღიზიანა სომხური ეკლესია.

გუგარქი – კირიონის სამწყსო იყო. ამ ქვეყნის ნამდვილი მფლობელები კი, როგორც ითქვა მკვიდრი აზნაურობა იყო, ამიტომაც სომეხთა კათალიკოსმა საგანგებო ეპისტოლითი მიმართა გუგარქის აზნაურებს მხარი დაეჭირათ სომხური ეკლესიისათვის კირიონის ნების საწინააღმდეგოდ იქაური მოსე კვლავ ეპისკოპოსად დაებრუნებინათ, ის იმუამად თავს სომეხეთს აფარებდა. სწორედ ამ **გადამწყვეტ მომენტში გუგარქელმა აზნაურებმა მხარი დაუჭირეს ქართულ ეკლესიას**, რითაც ძლიერ განაწყენდა სომეხი კათალიკოსი. „ჩვენ ეს სარწმუნოებაც გვაქვს და ეპიც, თუ უნდა მოსე ეპისკოპოსს, მოვიდეს და კირიონს დაემორჩილოს“ ასეთი იყო გუგარქელ აზნაურთა პასუხი. აქედან კარგად ჩანს მათი ეთნიკური ვინაობა - ისინი საეკლესიო მთლიანობას ანუ ქართული ეკლესიის გაუზარველობას უფრო დიდ მნიშვნე-

ნელობას ანიჭებდნენ, ვიდრე სომეხი კათალიკოსის მოწოდებას.

ლასტივერტეცის თანახმად, არზრუმელმა, ტაოელმა და ბასიანელმა აზნაურებმა გუგარქელ აზნაურთა მსგავსად დაუჭირეს მხარი ქართულ ეკლესიას (ა. ლასტივერტეცი, ისტორია, 1974, გვ.44).

აქ შეიძლება გავიხსენოთ, რომ ეთნიკურ სომხურ ოლქებში აზნაურები მხარს სომხურ ეკლესიას უჭერდნენ. მაგალითად, „ეპისტოლეთა წიგნში“ კარგად ჩანს, რომ ვრკანის მარზპანი დევნიდა ქართულ ეკლესიას და მხარს უჭერდა სომხურს.

ხოლო ეთნიკურ ქართულ რეგიონებში აზნაურები, როგორც ითქვა, მხარს ქართულ ეკლესიას უჭერდნენ, ამ ფაქტის კარგი გამოხატულებაა მაგალითი ტაოელ-ვანანდელ-კარელი დიდებულებისა: ბაკურიანისძეებისა, ჩორდვანელებისა, ვანანდელი აზნაურებისა, თორნიკე ერისთავისა და მისი თანამოსაგრე ქართველი დიდებულებისა – ისინი იყვნენ ერთგული მრევლი ქართული ეკლესიისა.

გუგარქელმა, ტაოელმა, ვანანდელმა და არზრუმელმა აზნაურებმა კარგად იცოდნენ, რომ თუ ისინი მხარს დაუჭერდნენ ქართულ ეკლესიას ქვეყანა შეინარჩუნებდა ქართველობას, წინააღმდეგ შემთხვევაში კი გასომხდებოდა.

დამატება

„ივერიელი“ იოანე ბაგარანელის (კოგოვიტელის) დელეგაცია ანტიოქიაში და მისი ტაძარი ავანში

არისტაკეს ლასტივერტეცის ცნობით მის ეპოქაში ოლქი სახელწოდებით - „ივერია“, მდებარეობდა არა ანისის ჩრდილოეთით, არამედ მის დასავლეთით, რადგანაც, როგორც აღინიშნა, მისი პერიოდის სომხურ საისტორიო გეოგრაფიაში „ივერია“ ძირითადად ერქვა ტაოსა და ბასიანს, მდებარეთ ანისის დასავლეთით.

VI ს-ში „ივერთა მთავარი“ ტაოს მფლობელს ერქვა.

რაც შეეხება შიდა ქართლისა და ანისის ჩრდილოეთის რეგიონს, VII-X სს-ში, არაბთა შემოსევების შემდეგ, ანისის ჩრდილოეთით მდებარე სახელმწიფოებრივ წარმონაქმნებს ოფიციალურად ეწოდებოდა არა „ივერია“ არამედ თბილისის საამირო და ტაშირ-ძორაკერტის სამეფო, ხოლო შიდა ქართლი სადავო ქვეყნად იყო აფხაზეთის, კახეთის, სომხეთისა და თბილისის საამირო-სამთავროთა შორის.

ამ დროსაც სახელი „ივერია“ ძველებურადვე ერქვა ტაოს მიწა-წყალს (ბასიანთან ერთად) და ტაოს მომიჯნავე მხარეებსაც, ანისის დასავლეთით.

ამ მიზეზის გამო, როგორც აღინიშნა, XI ს-ში, იმიერ ტაოს სამეფოს მიწა-წყალს ბიზანტიელებმა მისი დაპყრობის შემდეგ, „ივერიის თემი“ უწოდეს და მასში ანისიც შეიყვანეს.

ბიზანტიელები „ივერიას“ კონსტანტინე პორფიროგენეტის ეპოქამდეც უწოდებდნენ ტაოს ოლქსა და მის მომიჯნავე მხარეებს.

X ს-ში აღნიშნული იმპერატორის ცნობით ივერიელებს არაქსის მარცხენა სანაპიროს ქვეყნები ეკუთვნოდა.

კონსტანტინე პორფიროგენეტი ბევრს საუბრობს ამის შესახებ.

მაშასადამე, არაქსის დასავლეთ სანაპიროს ქვეყნები, სადაც მდებარეობდნენ თვით დედაქალაქებიც კი სომხური ადმინისტრაციული ერთეულებისა, მაინც „ივერიად“ იწოდებოდა და ეს წოდება (ივერია) ამ მხარეებისათვის არ იყო უსაფუძვლო: - ამის მიზეზი იყო ის, რომ როგორც მრავალჯოის აღინიშნა, ისტორიულადაც ივერიელებით დასახლებული მიწები, ძვ.წ. II საუკუნისათვის, სტრაბონის ცნობით, არმენიამ მიიტაცა. სტრაბონის ხორძენა სწორედ ამ მხარეებში უნდა ვეძიოთ.

სომხური ეკლესიის ჩამოყალიბების შემდეგ, აღნიშნულ მხარეების არმენი-

ზაციის ხარისხი ჯერ კიდევ არ იყო ყოველისმომცველი.

ჩანს, ამ მიზეზის გამო, ავანის საკათალიკოსო გამოყოფა სომხური ეკლესიის მთავარ ცენტრს – დვინს.

ამ გამოყოფის მიზეზად მიიჩნევა სარწმუნოებრივი მომენტი, მაგრამ მას უფრო მეტად ეთნიკური საფუძველი უნდა ჰქონოდა.

კერძოდ, 588 წლიდან (სხვა აზრით 591 წლიდან) ძველ სოფელ ავანში (თანამედროვე ერევნის ჩრდილო-აღმოსავლეთით) რეზიდენცია დაიდო არმენიის მართლმადიდებელმა (ქალკედონიტმა) პატრიარქმა.

მიიჩნევა, რომ ამას საფუძველი დაუდო იმპერატორ მავრიკეს (582-602) საზავო ხელშეკრულებამ სპარსეთთან, რის შედეგადაც ავანი და ტაო ბიზანტიის იმპერიაში მოექცა.

ეს ფაქტი უნდა ყოფილიყო საფუძველი (და არა მიზეზი), რამაც გააბედინა ადგილობრივ, მეტწილად ქართული წარმოშობის ტაოელ-ბასიანელ და ავანელ მოსახლეობასა და სამღვდელოებას მიეღოთ იმ სარწმუნოებრივი მიმართულების საპირისპირო აღმსარებლობა, რომელსაც დვინის სომხური საკათალიკოსო აღიარებდა.

ცნობილი კანონისტი კარტაშევი, თავის წიგნში „საეკლესიო კრებები“ (პარიზი, 1963, რუს. ენაზე), წერს, რომ VI საუკუნეში ეგვიპტელებმა, სირიელებმა და სომხებმა მონოფიზიტური აღმსარებლობა ძირითადად მიიღეს არა სარწმუნოებრივი, არამედ ეთნიკური ნიშნის გამო. კერძოდ, მათ სურდათ ბიზანტიის ცენტრისაგან თავიანთი ეთნიკური განსხვავებულობის სარწმუნოებრივი სახითაც გამოხატვა. ამიტომაც როცა ბიზანტიის ცენტრმა მტკიცედ დაუჭირა მხარი ქალკედონიტობას, პერიფერიებმა მის საპირისპიროდ – მონოფიზიტობა აღიარეს.

თუ კარტაშევის ამ მოსაზრებას მივუსადაგებთ ეთნიკურად ისეთ რთულ რეგიონს, როგორიც იყო ტაო-ბასიან-

ავანის მხარეები, შეიძლება მსგავსი სურათი დავინახოთ.

ტაო და ბასიანი იყო არასომხური მხარეები, მისი მოსახლეობა „ივერეზად“ ძველთაგანვე იწოდებოდა, თუმცა კი სომხური საეკლესიო და ადმინისტრაციული უღელის ქვეშ. აირარატის პროვინციაშიც მრავალი მკვიდრი ქართველი ცხოვრობდა და სომეხთა იქ დამკვიდრებამდე ძველი ტომის – ალაროდიელების სამშობლოდ იწოდება. ქსენოფონტის ცნობით, აქ ცხოვრობდნენ ფასიანები, ხალიბები და ტაოხები, ქართული ტომები, ალაროდიელები ქართველთა ერთ-ერთი ტომი უნდა ყოფილიყო, ყოველ შემთხვევაში აირარატის პროვინციაშიც VII ს. დასწყისში უამრავი ქალკედონიტი ცხოვრობდა, რომელნიც მიემხრნენ ავანის ქალკედონის კათალიკოსს. ამის შესახებ მიუთითებს არსენ საფარელიც თავის თხზულებაში „განყოფისათვის სომეხთა და ქართველთა“. ის წერს:

„უბრძანა ბერძენთა მეფემ სომხეთის კათალიკოს მოსე ელივარდელს (574-604) და მის ეპისკოპოსებს, რათა მისულიყვნენ კონსტანტინოპოლში და კვლავ გამოწვლილვით გამოეძიათ სარწმუნოებრივი სიმაღლე, მართალი კი დაემტკიცებინათ. ხოლო მოსე კათალიკოსი არ დაემორჩილა და არ წავიდა, არამედ უთხრა ბერძენთა მოციქულებს: არ გადავალ მდინარე ახატზე, რომელიც საზღვარია სპარსთა და ბერძენთა შორის, არ შევჭამ ბერძენთა ფურნიდს და არ შევსვამ ბერძენთა თერმონს (ფურნიდს აფუებულ პურს ეწოდებდა, თერმონს წყლით გაზავებულ დვინოს), ასევე უპასუხეს ვასპურავანის ეპისკოპოსებმაც, რომელნიც სპარსთა სახელმწიფოს ემორჩილებოდნენ. არც მათ ინებეს წასვლა. ხოლო ტაოს ეპისკოპოსი და სხვა ბერძენთა მორჩილი სომეხი ეპისკოპოსები სასწრაფოდ ჩავიდნენ კონსტანტინოპოლში. კვლავ გამოიძიეს და მეორედ დაამტკიცეს

ქალკედონის კრების სისწორე მავრიკ მეფის წინაშე. ყველამ ერთობით აღიარა ქრისტეს ჭეშმარიტი ორი ბუნება. დაწერეს ფიცი ბერძნებთან ერთობის შესახებ და წამოვიდნენ. როცა სომხეთში მოვიდნენ, მათი სარწმუნოება არ შეიწყნარა მოსე კათალიკოსმა და მისმა სხვა ეპისკოპოსებმა, რომელნიც სპარსთა მიერ დაპყრობილ ნაწილში ცხოვრობდნენ. გაიყო სომხეთი სარწმუნოებრივად. ქალკედონიტებმა დაიდგინეს კათალიკოსად იოანე კოგოვიტელი (590-611). ქართველმა კათალიკოსმა კირიონ მცხეთელმა და ჰერთა კათალიკოსმა აბაზმა იხილეს, რომ სომხური ეკლესია კვლავ დვინის იმ კრების ერთგულია, რომელმაც წმიდა მსოფლიო საყოველთაო კათოლიკე ეკლესიას ჩამოაცილა სომხური ეკლესია. როცა ასეთი პრაქტიკა კვლავ აღორძინებული იხილეს კირიონ კათალიკოსმა (591-615), ჰერთა კათალიკოსმა აბაზმა (552-596) და სივნიეთის ეპისკოპოსმა გრიგორმა, შეიქნა დიდი დავა სომხეთსა და ქართლს შორის. ამ მხილების შემდეგ სომხებმა ქართლი დააბეზდეს სპარსთა მეფესთან, რომ ქართველებს რომაელთა (საბერძნეთის) სარწმუნოება აქეთო. ასეთივე დავა იყო ქართველთა და სომეხთა შორის ნერსე II-ის დროსაც. ასევე იყო მის საკათალიკოსო ტახტზე მჯდომ აბრაამის დროსაც. ამ დროს განდევნა ქართლის კათალიკოსმა კირიონმა მოსე ცურტავის ეპისკოპოსი თავისი ეპარქიიდან, რომელიც წმიდა შუშანიკის საფლავზე იყო. თხოვა აბრაამმა კირიონს ეს ეპარქია, ხოლო მან არ მისცა. და გადიდა მათ შორის ცილობა. მოუხმო აბრაამმა არარატის პროვინციის სამღვდელოებას და უთხრა მათ: ან შეაჩვენეთ ქალკედონის კრება, ან გადით ჩვენი სამკვიდრებელიდან. ზოგიერთი დაემორჩილა და შეაჩვენეს წმიდა კრება, ზოგიერთი კი არ დაემორჩილა და განიდევნენ“ (არსენ საფარელი, განყოფისათვის...).

არსენ საფარელის თხზულებიდან ჩანს, რომ ავანის კათალიკოსის იურის-

დიქციაში ტაოსთან ერთად აირარატიც შედიოდა, ამიტომაც სპარსელთა მხარდაჭერით დვინის კათალიკოსმა აბრაამმა აირარატის ქალკედონიტი სამღვდელოებაც დასაჯა, ამიტომაც მოუხმო აბრაამმა არარატის პროვინციის სამღვდელოებას და უთხრა მათ: „ან შეაჩვენეთ ქალკედონის კრება, ან გადით ჩვენი სამკვიდრებელიდან. ზოგიერთი დაემორჩილა და შეაჩვენეს წმიდა კრება, ზოგიერთი კი არ დაემორჩილა და განიდევნენ“.

აირარატის პროვინცია, ჩანს, მიუხედავად მისი ღრმა არმენიზაციისა, მაინც განსხვავებულ ოლქად დარჩენილია, ეს უნდა ყოფილიყო ნაკვალევი იმისა, რომ სულ რამდენიმე საუკუნის წინ ის იბერთა მიწას წარმოადგენდა. ჩანს, მას (აირარატს) სტრაბონი ხორძენას უწოდებდა.

სტრაბონის ცნობით, ხორძენა, პარიადრესა და გოგარენასთან ერთად, არმენიის მეფეებმა ძვ.წ. II საუკუნეში იბერებს წაართვეს და არმენიას შეუერთეს. რადგანაც გოგარენას სტრაბონი ათავსებდა „მტკვრის იქით“, ანუ მარცხენა სანაპიროზე, ამიტომაც ხორძენა მდებარეობდა პარიადრედან ვიდრე მტკვრამდე, ანუ შემდეგდროინდელი აირარატი სტრაბონის ეპოქაში ხორძენად იწოდებოდა. მისი მოსახლეობა, მიუხედავად თითქმის 500 წლოვანი არმენიზაციისა, ჩანს კვლავ გრძნობდა თავის თავში იბერიულ საწყისებს, ამიტომაც, მის რეალიზებას ცდილობდა სარწმუნოებრივ სფეროში, მიჯნავდა თავისთავს დვინის სომხურნაციონალური ეკლესიიდან და ცდილობდა დაახლოებოდა მცხეთის ქართულ ეკლესიას. ტაო-ბასიან-აირარატმა ხელსაყრელი პოლიტიკური მომენტის დადგომისთანავე, ბიზანტიის იმპერატორის მხარდაჭერით, მყისვე შექმნეს დვინის საწინააღმდეგოდ საეკლესიო ცენტრი ავანში, ქალკედონიტური საკათალიკოსოს სახით, მკვეთრად გამოსატული ქართული არქიტექტურით აგებული ეკლესიებითა და ჩანს, ასევე სხვა მრავალი ქართული ნიშნით.

ვ. არუთინოვა-ფიდანინი რა თქმა უნდა, ავანის არქიტექტურას არ აკაფ- შირებს ქართულთან და მიიხნევს, რომ „მას აქვს ეჩმიადინის, ბიზანტიური მარტირიუმების და კონსტანტინოპოლის სოფიის ტაძრის“ გავლენა („პრაგოს- ლავნაია ენციკლოპედია“ ტ 1. მოსკოვი, 2000, გვ. 74). ავანის „არქიტექტურული ანსამბლი სომხური არქიტექტურის ერთ-ერთი პირველი მიღწევაა, მის გვერდით მდებარე სასახლესთან ერთად აგებულია 588-597 წლებში კათოლიკოს იოანეს მიერ“ (იქვე გვ. 74).

თითქოსდა, ჯერ ის აუგიათ და შემდეგ მისი გვერდით მცხეთის ჯვარი, მაგრამ როგორც აღინიშნა, ქართულ წყაროებში ნათლად ჩანს, თუ როგორ მიიღო საუკუნეთა მანძილზე მცხეთის ჯვარმა თავისი ჩამოყალიბებული საბოლოო სახე, ავანის აგების შესახებ ასეთი ცნობები არ არსებობს.

კერძოდ, მცხეთის ბორცვზე წმინდა ნინოს მიერ ჯერ აღიმართა დიდი ზო- მის ჯვარი, შემდეგ კი ეს ჯვარი გუმ- ბათით გადაახურინა რეკ მეფემ IV ს-ის ბოლოს, ამავე დროს ჯვარს გარშემო გაუკეთეს „კუბო“. ანუ ის შემო- საზღვრეს კედლებით. ე.ი. მას ჰქონდა კედლებიც და სახურავიც (გუმბათი).

ჯვრის ტაძრის გუმბათის სიმაღლე განსაზღვრა იმ ხემ, რომელიც მოკვე- თეს წმინდა ნინოს დროს და რომლის- განაც შეამზადეს ჯვარი.

მატიანეში მოთხრობილია - „ვითარცა ნათელ იღეს მეფემან და ... ყოველმან ერმან, მაშინ დგა ხე ერთი ადგილსა ერთსა... აუწყეს ეპისკოპოსსა ხისა მისთვის, ხოლო ეპისკოპოსმან თქვა... „მის ხისაგან ჯერ არს შექმნად ჯვარი პატიოსანი, რომელსა თაყვანი სცეს ყოველმა სიმრავლემან ქარ- თლისამან... მოჰკვეთეს ხე იგი... მოაქვნდა ათსა ათეულსა კაცსა... სასწაულითა ზეცისათა ჩვენებით ჯვარი პატიოსანი მცხეთას იპყრეს ხელითა კაცობრივითა და მივედით ბორცვსა მას ქვეშე... ხოლო ხვალისა დღე ადვიდეს კლდესა

მას ზედა... მუნ აღიმართა ჯვარი იგი დიდებითა მეფეთაგან და მოდრკა ერი იგი ურიცხვი და თაყვანი სცეს ჯვარს... რაოდენისამე დღისა შემდგომად, მარტვილისა უკან, იხილეს სასწაული დიდი... სვეტი ნათლისა, სახედ ჯვარისა დგა ჯვარსა მას ზედა და თორმეტნი იგი ვარსკვლავნი სახედ გვირგვინისა, გარემოს მისა, ხოლო ბორცვი იგი კუმოდა სახედ სულნელად და ხედვიდეს სასწაულსა ამას ყოველნი და მრავალნი უღმრთო- თაგანნი მოიქცეს... მერე კუალად იხილნეს სხვა სასწაული ჯვარისა, ვითარცა რა ცეცხლი დგა თავსა ზედა მისა, შვიდ წილად მზისა უბრწყინვალესი ზედა დაადგრა მას და, ვითარცა სახუმილისა ნაბერ- წყალნი აღავლენ, ეგრესახედ ანგე- ლოზნი დვთისანი ადვიდოდეს და გარდამოვიდოდეს მას ზედა, ხოლო ბორცვი იგი იძვროდა ძლიერად... იქმნებოდეს სასწაული იგი წლითი წლად და ყოველი ერი... მოვიდოდეს თაყვანისმცემად გულსმოდგინედ. და მას ჟამსა რევის ძესა მეფისასა, ესვა ყმაწვილი მცირე და იყო სნეულ და მიწვეწულ იყო სიკვდილად ... და მოიღო და დადგა იგი წინაშე ჯვარისა და ცრემლით იტყოდა: “უკუეთუ მიბოძო ყმა ესე ცოცხალი აღვაშენო კუბო საყუდელად შენდა“ და მუნქვესვე განიკურნა ყრმა იგი... მოვიდა (რევი) აღნათქვამისა აღმას- რულებლად... და გულმოდგინებით აღაშენა კუბო ჯვარისა მცხეთისა რეკ ძემან მეფისამან... გუარამ კურაპალატი დადგა მორჩილებასა ზედა ბერძენ- თასა... ამან იწყო ეკლესია ჯვარისა პატიოსნისა და აქამომდე ჯვარი ველსა ზედა იყო და ქმნა ეკლესია წელიამ- დის ოდენ... გუარამ კურაპალატსა ესხნეს ძენი... სტეფანოზ და დემეტრე... ძმა სტეფანოზისი სახელით დემეტრე აღაშენებდა ეკლესიასა ჯვარისა პატიოსნისა, რამეთუ სენიცა იყო მის თანა და ვერ შემძლებელ იყო გან-

შორებად კარსა ეკლესიისასა“ (ქ.ც., I, გვ. 120-140).

სტეფანოზი და დემეტრე ბაგრატიონები ჰერაკლე კეისარმა პროსპარსული ორიენტაციისათვის ტახტიდან გადააყენა, მის ნაცვლად ქართლის ტახტი მისცა ადარნასე ხოსროიანს „...მაშინ მოუწოდა კეისარმა ძესა ბაკურისასა, ქართველთა მეფისასა ნათესავსა დაჩისასა, ვახტანგის ძისასა, რომელი ერისთაობდა კახეთს, რომელსა ერქვა ადარნასე“.

მატიანედან ჩანს, რომ მცხეთის ჯვრის ტაძრის მშენებლობა დაიწყო IV ს-ის ბოლოს რვე მეფემ, მან “კუბო“ ანუ კედლები და სახურავი (გუმბათი) აუშენა ჯვარს, მის გვერდით სხვა ეკლესიის მშენებლობა გუარამ კურაპალატის დროს VI ს-ის ბოლოს დაიწყო.

ჩანს, რომ რვე მეფის მიერ აშენებული „კუბოს“ ფორმა იმეორებდა ჯვრის ფრთების ფორმას.

ჯვრის ეკლესიას უკვე IV საუკუნის ბოლოსვე ექნებოდა ჯვრის ორი ფრთის შესატყვისი კედელი, რომელმაც საბოლოოდ ტეტრაკონქის სახე მიიღო ანუ ტეტრაკონქის მშენებლობა განსაზღვრა ტაძრის ცენტრში აღმართულმა ჯვრის ფორმამ.

იმდენად მისაღები ყოფილა ქართული ეკლესიისათვის ჯვრის ტაძრის ფორმა, რომ უკვე VI ს-ის შუა წლებში მის შესაბამისად ააგეს ნინოწმიდის ეკლესია. VI ს-ის ბოლოს კვლავ აღსდგა ჯვრის ტაძრის მშენებლობა მაგრამ არა ნებისმიერი არქიტექტურით, არამედ იმ ფორმით, რომელიც ახსოვდა მოსახლეობას და ბორცვზე აღმართული ამ ჯვრისათვის უკვე ტრადიციული იყო. VII ს-ის ჯვრის ტაძრის არქიტექტურა გაიმეორეს ჭყონდიდში.

ასე, რომ მცხეთის ჯვრის ტაძარი საუკუნეთა მანძილზე შენდებოდა და მან თავისი არქიტექტურული სახე თანდათანობით მიიღო, ხოლო გუმბათის ფორმა ქართული ხალხური არქიტექტურისაგანაა გამომდებელი.

სოფლის სახლებში მცხეთის ჯვრის გუმბათის მსგავს გუმბათებს XX ს-ის დასაწყისშიც კი აგებდნენ. მაგალითად ის (გუმბათი) გამოყენებულია ლეჩხუმში სოფელ საირმის საცხოვრებელი სახლების გადახურვის სისტემაში.

აქედან გამომდინარე IV-VI სს-ში ჩამოყალიბდა ჯვრის ტაძრის არქიტექტურა, რომელიც გაიმეორეს ავანის არქიტექტორებმა, რადგანაც ქართულ-ეთნიკური წარმომავლობის გამო ცდილობდნენ ავანის არქიტექტურაშიც ქართული ელემენტები შეეტანათ.

როგორც ითქვა – ტაო-ბასიანს და მის მიმდებარე მიწებს – სომხებიც და ბიზანტიელებიც „ივერიას“ უწოდებდნენ.

ამიტომაც უნდა ვიფიქროთ, რომ ამ რეგიონის მომცველი ავანის ქალკედონური საკათალიკოსო - „ივერიის ეკლესიად“ იწოდებოდა საერთაშორისო-საეკლესიო წრეებში.

ჩანს ანტიოქიის საპატრიარქო ავანის საკათალიკოსოს და მის მემკვიდრე ქალკედონურ ეპარქიებს - „ივერიის ეკლესიას“ უწოდებდა.

საქმე ისაა, რომ თეოდოსიოპოლის-არზრუმის რეგიონში ანტიოქიის იურისდიქციის ქვეშ იყო რამდენიმე ქალკედონური საეპისკოპოსო, საერთოდ, ეს მიწა-წყალი – ანტიოქიას თავისი საპატრიარქო იურისდიქციად მიაჩნდა. ამიტომაც, შესაძლოა ავანის ანუ „იბერიის საკათალიკოსო“ მას შემდეგ, რაც განშორდა ღვინს, თავდაცვის მიზნით შეუერთდა ძლიერი ანტიოქიის საპატრიარქოს იურისდიქციას (ანდა ის რომელიმე სხვა ეკლესიას უნდა მიკედლებოდა ავტოკეფალიის საერთაშორისო დადასტურებამდე).

არაბების შემოსევების შემდეგ კავშირი ანტიოქიასა და ავანის მემკვიდრე ქალკედონურ ეპარქიებს შორის გაწყვეტილა, შემდეგ კი ჩანს ანტიოქიაში კვლავ განუხილავთ ამ ე.წ. მეორე „ივერიის ეკლესიის“ საკითხი.

საქმე ისაა, რომ მართალია ავანის ერთადერთი კათალიკოსის იოანე ბაგა-

რანელის (+609/10) შემდეგ გაუქმდა ავანის კათედრა, მაგრამ მისი ქალკედონური მემკვიდრეოდა მიიღო ტაომ, სადაც VII საუკუნეში ქალკედონური საეპისკოპოსო ცენტრი იშხნისა და სხვა ჩამოყალიბდა.

სომხურმა ეკლესიამ VII ს-ში უკანვე შეიერთა ქალკედონური კათედრები, რითიც ჩანს ანტიოქიაც გაანაწყენა. ანტიოქიას მიწა-წყალი არზრუმამდე თავის იურისდიქციაში შემაგალ „ივერიად“ მიაჩნდა.

სომხური ეკლესია VII საუკუნეში თავის საეკლესიო მთლიანობას იმით ინარჩუნებდა რომ გარკვეულ კომპრომისზე მიდიოდა და საერთო სომხურ საეკლესიო ტახტზე ქალკედონიტ კათალიკოსებსაც სვამდა, რჩეული მათ შორის ნერსე III ტაოელი, ჩანს, ეთნიკური ქართველი იყო, ისევე, როგორც, ვთქვათ, იქამდე სომხურ ეკლესიაში მოღვაწე აირარატის ქორეპისკოპოსი კირიონი.

726 წელს მანასკერტის მონოფიზიტური კრების შემდეგ ქალკედონური ტაობასიანი განშორდა სომხურ ეკლესიას. ამ დროს, ჩანს, აქ ანუ „ივერიადში“, კვლავ, გაიხსენეს ანტიოქიის ეკლესია და მისგან მითხოვეს ავტოკეფალია, საეკლესიო თავისთავადობის საერთაშორისო დასტური. ამ დროს არა მხოლოდ ტაობასიანში. არამედ მის გარეთაც ქართველი ქალკედონიტები აარსებდნენ თავიანთ კათედრებს, მაგალითად ვალაშკერტში.

ვალაშკერტის მღვდელთმთავრის წოდება „მამათმთავარი“ შესაძლოა ნიშნავდეს, რომ ის ერთ პერიოდში იქცა „ივერიის ქალკედონური“ ეკლესიის მემკვიდრედ, რომელსაც სათავე, ჩანს, ასევე ქართული წარმოშობის, იოანე ბაგარანელმა დაუდო.

ე.წ. ანტიოქიური ქრონიკების ნაწყვეტები იძლევა კიდევ ზემოთ აღნიშნული მოსაზრების საფუძველს - „ქართლის ცხოვრების“ ცნობილი ჩანართი უნდა ეხებოდეს ავანის ანუ ივერიელთა

(ქართველთა) ქალკედონურ ეკლესიასა და ანტიოქიას შორის ურთიერთობას და არა მცხეთისა და ანტიოქიისა - „და წარგზავნეს ანტიოქიას მონაზონი ერთი საკურთხეველად, რამეთუ განწესებულ იყო კურთხევა ანტიოქიით კათალიკოსისა და ვერდარავის ხელეწიფებოდა სვლად გზასა ანტიოქიისასა... ხოლო დღეთა თეოფილაქტე ანტიოქიელ პატრიარქისა წარავლინეს მოციქულნი.. და მიუთხრეს... დიდსა ჭირსა შინა არიან ქრისტიანენი, მკვიდრნი ქართველთა სოფლებისანი, რამეთუ დღითგან ნეტარისა ანასტასი მღვდელმთავრისათა (VII ს-ის დასაწყისი) არა კურთხეულ არს სიძნელისათვის გზათასა. ხოლო მან ჰყო კრება და განაჩინა... რათა შეკრებოდნენ ეპისკოპოსნი სიმრავლისა მისისანი და აკურთხევდნენ კათალიკოსსა უამითი-უამად ... ხელდასმულ ჰყო... ერთი მოვლინებულთა მონაზონთაგანი, სახელით იოანე... ამას ანტიოქიის კრებასა შინა გაპატიოსნდა“ (ქ.ც. I, გვ. 226)

„ქართლის ცხოვრების“ ამ ჩანართის შესახებ ჯერ კიდევ 1906 წელს გამოთქვა თავისი მოსაზრება კირიონ II კათალიკოსმა, რომ ეს მონათხრობი ეხებოდა სამხრეთ საქართველოს ტაობასიანის მხარეების საეკლესიო მოწყობას, ვ. გოილაძის აზრით კი, აქ გადმოცემულია აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსების ცნობა. მისგან განსხვავებით, აფხაზეთის საკათალიკოსოს დაარსების შესახებ ცნობას გვაწვდის ქართლის ცხოვრების სხვა ჩანართი - „ამან ბაგრატ განაჩინა კათალიკოსი აფხაზეთს“ (IXს-ში).

ე.ი ზემოთ აღნიშნული პირველი ჩანართი ქართლის ცხოვრების მიხედვით არ უკავშირდება აფხაზეთს, ამიტომაც სწორი უნდა იყოს კირიონ II, რომ ეს ჩანართი უკავშირდებოდა ტაობასიანის (შესაბამისად ავანის) საეკლესიო მოწყობის საკითხს.

ჩანართში ნახსენებია „ქრისტიანე-ნი, მკვიდრნი ქართველთა სოფლები-სანი“ (ქ.ც. I გვ. 226).

„ქართველთა“ პროვინცია ერქვა, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ტაო-ბასიანის მხარეებს და მის ირგვლივ ტერიტორიას, რომელიც დროებით, არმენიაში მდებარეობდა.

ამ ჩანართში ამიტომაც განმარტავს ანტიოქიის პატრიარქი, რომ საქმე შეეხება „ქართველთა სოფლების მკვიდრთ“.

ასეთ შემთხვევაში ქრონოლოგიურადაც უფრო დაღაგებულია მსჯელობა. – ანასტასი ანტიოქიელი პატრიარქი თითქმის თანამედროვე იყო ავანის ქალკედონიტი კათალიკოსის იოანე ბაგარანელისა, რომელიც 609 თუ 610 წელს გარდაიცვალა.

ამის შემდგომ, არაბობის შემოსევების გამო, რთული იქნებოდა ანტიოქიისა და ტაო-ავანის საეკლესიო ურთიერთობა.

ავანის კათედრა მართლაც უმღვდელთმთავროდ დარჩა და ქალკედონიტი ეპისკოპოსები შეიერთა სომხურმა ეკლესიამ VII ს-ში, მაგრამ ეს მდგომარეობა, ანუ ეთნიკური მღვდელთმთავრის გარეშე ყოფნა, არ აკმაყოფილებდა ტაო-ბასიანის ქართული ქალკედონიტური სოფლების მრევლს.

მათ ჩანს, სურდათ საერთაშორისო მხარდაჭერის მოპოვებით გამოეხსნათ თავიანთი თავი სომხური ეკლესიისაგან.

მაგალითად, მოღწეულია იშხანის ტაძრის მინაწერი, სადაც ადგილობრივი მღვდელთმთავარი ტრაპეზუნტში ჩავიდა, რათა კონსტანტინოპოლის პატრიარქს დაესხა მისთვის ხელი. ამით იშხანის მღვდელთმთავარს სურდა თავის დახსნა სომხური იურისდიქციისაგან.

არზრუმ-თეოდოსიოპოლი ტრადიციულად ანტიოქიელი პატრიარქის სამწყვსოს განეკუთვნებოდა და იქვე მდებარეობდა კიდევ ავანის მემკვიდრე ტაო-ბასიანის ქალკედონიტური ვრცელი ქართული სამრევლო.

იბერიის ეკლესიის პირველიერარქად ანტიოქიამ დანიშნა ქართველი მონაზონი სახელით იოანე. ასევე, იოანე ერქვა VIII ს-ში აღდგენილ ივერიის ავტოკეფალური პირველი ეკლესიის მეთაურსაც.

ეს ნიშნეულია, რადგანაც ავანის პირველ კათალიკოსსაც იოანე ერქვა.

ასე, რომ ავანის ქალკედონიტური კათედრის წარმოშობის მთავარი მიზეზი უნდა ყოფილიყო ეთნიკური განსხვავებულობის გამო ქართული მრევლის გამოყოფა სომხური ეკლესიისგან და დამოუკიდებელ საკათალიკოსოდ ჩამოყალიბება.

ასეთ თვალსაზრისამდე მივალთ თუკი აღნიშნულ ჩანართს დაუკავშირებთ სამხრეთ საქართველოს – ტაო-ბასიანის მხარეებს.

სამხრეთ ტაოს სამეფო კარზე – დავით III კურაპალატის ეპოქაში, მრავალი უცხოელი ავტორი ახსენებს ქართველ კათალიკოსს თუ ქართველ პატრიარქს. შესაძლოა სამხრეთ საქართველოს ამ საეკლესიო ერთეულს მართლაც მიანიჭა ანტიოქიამ ავტოკეფალია, შემდეგ ათასწლეულში კი ეს ცნობები მცხეთის ეკლესიას დაუკავშირეს და მიიჩნიეს მცხეთის ეკლესიის ავტოკეფალიის დამადასტურებელ დოკუმენტად.

ტაოს (იბერიის) სამეფოს ადგილზე დავით კურაპალატის მემკვიდრეობის დაუფლების შემდეგ, როგორც ითქვა, ბიზანტიამ ჩამოაყალიბა ადმინისტრაციული ერთეული - „იბერიის თემის“ სახელწოდებით – XI ს-ის დასაწყისში.

მაშასადამე, შესაძლებელია, ავანის საკათალიკოსო უცხოელთათვის, კერძოდ კი ანტიოქიის ქალკედონიტებისათვის წარმოადგენდა არა სომხურ, არამედ ქართველთა, ანუ „ივერიელთა“ ეკლესიას. მიზეზი ამისა იყო მისი მრევლის უმეტესი ნაწილის (ტაო-ბასიანის) ქართულობა.

როგორც ითქვა, იოანე ბაგარანელის დროს, სომხურ მონოფიზიტურ ეკლესიას გამოეყო ქალკედონიტური ფრთა, რომელმაც დამოუკიდებელი

საკათალიკოსო დაარსა. ისმის კითხვა: ეცდებოდა თუ არა ეს ეკლესია თავისი დამოუკიდებლობის აღიარებას, ანდა დაკავშირებას უცხოეთის სხვა მართლმადიდებელ საპატრიარქოებთან, როგორც თავისთავადი ეკლესია?

ჩანს, ასეთი ურთიერთობა მათ დაუმყარებიათ ანტიოქიის საპატრიარქოსთან ნეტარი ანასტასი მღვდელმთაფლის ზეობისას, მაგრამ შემდეგ ავანის ეკლესიის თავისთავადობა გაუქმდა. ტაო-ბასიანის ივერიელმა მოსახლეობამ მოითხოვა კვლავ ექმნათ თავისთავადი ეკლესიის ჩამოყალიბების გზები და მისი საერთაშორისო აღიარება.

ეს მოუხერხებიათ ანტიოქიის პატრიარქ ნეტარი თეოფილაქტეს დროს – შესაბამისად, ჩამოყალიბდა ტაო-ბასიანის, ანუ დავით კურაპალატის სამეფოს საეკლესიო სამამამთავრო, უკვე ქართული საეკლესიო ერთეული.

ამით იქამდე სომხურენოვანმა ავანის საკათალიკოსოს მემკვიდე ეპარქიებმა აღადგინეს ქართულენოვანება.

საერთოდ, უნდა აღინიშნოს, რომ III მსოფლიო კრებაში (431 წ.) მონაწილე იბერიელი (ურჰაელი) ქართველი ეპისკოპოსი იერემია უნდა ყოფილიყო ისტორიული არიან ქართლის მიწაზე მცხოვრები იბერიელების ეპისკოპოსი, ანუ ის შედიოდა არა მცხეთის (ქართლის) ეკლესიის იურისდიქციაში, არამედ ე.წ. სპარსული ქართლის საეპისკოპოსოთა იურისდიქციაში. ეს ე.წ. სპარსული ქართლი მდებარეობდა ძირითადად არაქსის ხეობასა და ვანის ტბისაკენ მიმართულ მიწა-წყალზე. ეს იყო ქართველთა ისტორიული საცხოვრისი.

431 წელს ეფესოს III მსოფლიო საეკლესიო კრების მომზადებაში მონაწილე ქართლის ე.წ. „სპარსული ნაწილის“ ეპისკოპოსი იერემია (ვ. გოილაძე, ქართლის სამეფო. ავტორეფერატი დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად, 1998 წ., გვ. 20). როგორც მას უწოდებ-

ენ, „იბერიელი იერემია“ ყოფილა ნესტორიანელთა წინააღმდეგ მებრძოლი (კ. კეკელიძე, ეტიუდები I. 51, 62). წმ. გრიგოლ ფერაძის ცნობით, კონსტანტინოპოლში ყოფილა „დიდაქეს“, ანუ „12 მოციქულთა მოძღვრების“ კანონიკური მწერლობის ერთ-ერთი ადრინდელი ძეგლის – თარგმანი, გადაღებული 1923 წელს, ვინმე ფეიქრიშვილის მიერ. ფერაძის აზრით, იგი გადათარგმნილია ბერძნულიდან ქართულ ენაზე V ს-ში, იერემია იბერიელის მიერ. ეს იერემია თავის თავს ასე უწოდებს: „იერემია ურჰაელი ქართველი მართლმადიდებელი, ყარიზობის გამო თავისიანებსა და სამშობლოს დაშორებული“ (კ. კეკელიძე, იერემია იბერიელი ანტინესტორიანელი მოღვაწე V საუკუნისა, თბილისის უნივერსიტეტის მთაბე, №9, 1928 წ. გვ. 187, 198).

„სპარსული იბერიიდან“ წარმოშობილი იერემია ქ. ურჰაში იყო გადასული სამოღვაწეოდ.

შესაძლოა, იერემია იბერიელის სამშობლო „სპარსული იბერია“ ის ტერიტორიაა, სადაც შემდგომ ავანის საკათალიკოსოს იურისდიქცია განივრცო, როგორც ვთქვით, ეს იყო იბერიელების საცხოვრისი. საბოლოოდ, კიდევ ერთხელ აღვნიშნავთ, რომ აქ, მრავლად ცხოვრობდნენ იბერიელები, რომელთა გამაღებული არმენიზაცია მიმდინარეობდა IV-V სს-ში, მას შემდგომ, რაც ამ მიწა-წყალზე მძლავრი სომხური ეკლესია ჩამოყალიბდა. სომხეთში მცხოვრები იბერიელები მუდამ ცდილობდნენ ეკლესიურად როგორმე გამოყოფოდნენ სომხურ ეკლესიას, რაც მხოლოდ VI ს-ის შემდგომ, საბოლოოდ კი VIII ს-დან გახდა შესაძლებელი.

დასკვნა

კირიონ I-ით იამაყებდა ნებისმიერი დიდი, მსოფლიო მნიშვნელობის ეკლესია მას იქ რომ ეღვაწა.

ჩვენთვის უცნობ მიზეზთა გამო მისი ხსენება თითქმის არ შემოინახა ქართულმა წყაროებმა, მაგრამ მის შესახებ ვრცელი ცნობებია დაცული უცხოურში. საფიქრებელია, რომ სომხურ ეკლესიისაგან ე.წ. „განყოფამ“ იმდენად მწარე მოგონებები დატოვა, რომ მატიანეებიდან გააქრეს ამ ურთიერთობის დამადასტურებელი ცნობებიც კი. ალბათ, ხსენება ამ ურთიერთობის დამადასტურებელი უმთავრესი პირისა, კირიონისა, გულმოდგინედ ამოიფხიკა მატიანეებიდან.

VII-VIII საუკუნეებში, სპარსთა და არაბთაგან ქვეყნის დაპყრობისას გაქრა და დავიწყებას მიეცა ალბანელი ერი და მისი შესანიშნავი კულტურა სომხური ეკლესიის მიერ მისი შთანთქმის შედეგად, რასაც კარგად აღწერს მოვსეს კალანკატუაცი. ასეთივე ბედი ელოდა ჩვენი ერის მნიშვნელოვან ნაწილს, თუ არა კირიონ დიდი კათალიკოსის დვაწლი, როცა მან ნაწილობრივ არმენიზებულ ქართველებს გუგარქში აღუდგინა ქართულენოვანი ლიტურგია, და უფრო მეტიც, მან დაიწყო პროცესი სომხურ-ქართული ეკლესიების ურთიერთდაშორებისა, რამაც, როგორც ითქვა, ასიმილაციისაგან იხსნა ქართველი ერი.

VI ს-ში ქართველები მტკიცე ქალკედონიტები იყვნენ, ამიტომაც ბიზანტიასთან მეზობელი სპარსეთი ებრძოდა ქართულ ეკლესიასაც, შესაბამისად, ის საქართველოს დაპყრობილ ნაწილში, გუგარქში, სომხური ფილებდა. ამ დროისათვის, გუგარქში გავრცელდა სომხურენოვანი ლიტურგია ანუ, როგორც ეპისტოლეთა წიგნი უწოდებს, „სომხურენოვნება“. სომხური ეკლესიის ეს უმსგავსო პროზელიტიზმი მოშალა კირიონ დიდმა, როგორც კი პოლიტიკური ვითარება გაუმჯობესდა მან გუგარქელებს საეკლესიო ქართულ-

ენოვნება, ანუ ლიტურგია, აღუდგინა. რამაც ძალზე აღაშფოთა სომხური საეკლესიო მხარე.

კირიონის დეწლმა უდიდესი შედეგი გამოიღო უცხოეთშიც, კერძოდ კი გამოაფხიზლა იმუამინდელი საქართველოს გარეთ, არმენიის ვრცელ ქვეყანაში მცხოვრები ქართველობა, მათ, თითქმის არმენიზებულებმა, თანდათანობით აღიდგინეს თავიანთი ქართულ-ეროვნული იდენტობა და, ისინი შედგომში, ყოველი ღონისძიებით ცდილობდნენ დაბრუნებოდნენ ეროვნული ანუ ქართული ეკლესიის წიაღს.

როგორც ითქვა, კირიონის მიერ დაწყებული სომხურენოვანი წირვალოცვისაგან გათავისუფლების მძლავრმა ხმამ, ექო და გამოძახილი ჰპოვა სომხეთის ქართველთა შორის. ამ ხმამ გააღვიძა იქამდე, თითქოსდა, ჩაძინებული სამხრეთ ტაოს, ბასიანის, ბაგრევანდის, შირაკის, კარინისა თუ ვანანდის ქართველობა, ისინი, ზოგნი ძალზე დრმად არმენიზებულები, ნაწილი კი ნაკლებად, იბრუნებდნენ ქართულენოვან ღვთისმსახურებას, რამაც უფრო დიდი შედეგებიც გამოიღო – ეკლესიურად გამოღვიძებულმა, იდენტობა აღდგენილმა ქართველებმა ქართული სახელმწიფოებრიობაც კი აღიდგინეს, და მათ X საუკუნეში შექმნეს სამხრეთ ტაოს ვრცელი „ქართველთა სამეფო“ დავით კურაპალატის დროს.

КИРИОН I (Кирон) (груз. kirion, kiron) католикос Картли (Мцхетский) (ок. 599-614/6) Грузинской Православной Церкви (ГПЦ). Имя К. отсутствует в груз. источниках, содержащих сведения о Предстоятелях ГПЦ,— в частности, в груз. летописи «Мокцеваи Картлисай» («Обращение Картли»), где помимо других данных приведены списки груз. католикосов. Поэтому долгое время он не был включен ГПЦ в официальные списки ее Предстоятелей, где под Кирионом I подразумевался *Кирион II*, под Кирионом II - *Кирион III (Садзаглишвили)*.

Сведения о К. содержатся в основном в арм. источниках (соч. арм. историка *Ухтанеса* «История Армении», «*Книга Посланий*», соч. *Мовсеса Каланкатуаци* «История страны Алуанк», соч. *Ованнеса Драсханакертци* «История Армении»), а также в антимонифизитском трактате груз. церк. деятеля *Арсения Сапарского* (Сапарели) «О разделении Грузии и Армении» и соч. груз. царевича *Вахушти Багратиони* «История царства Грузинского». В последнем К. назван также Симеоном (*Вахушти Багратиони*. История царства Грузинского // КЦ. 1973. Т. 4. С. 120. Прим. 2).

Согласно сведениям Ухтанеса, К., по происхождению грузин, был родом из села Скутри (Сакудрия) (близ совр. Ахалкалаки) в южногруз. исторической пров. Джавахети. В юношеские годы он «пришел в страну Ромейскую», т. е. в Византию, в Никополе, в провинции Колония близ Трапезунда. Владея арм. и груз. языками, К. в совершенстве изучил здесь греч. язык и «их злое [халкидонское.— Авт.] учение» (*Ухтанес*. 1975. С. 21). Грузины составляли основную часть населения также и соседних провинций Тао (арм. Тайк) и Басиани (арм. Басен) по направлению к Двину, поэтому К., как видно, решил остаться в этом регионе и переехал после получения образования в Двин. Поскольку Тао и Басиани в тот период входили в

состав Армении, они относились к юрисдикции *Армянской Апостольской Церкви* (ААЦ), между ней и ГПЦ существовало каноническое общение и этнические грузины этих областей составляли паству и клир ААЦ. По сведениям Ухтанеса, К. принял хиротонию, занял кафедру Айратского епископа ААЦ и стал настоятелем кафедрального мон-ря в Двине. Через 5 лет он вернулся на родину и был избран католикосом Картли (*Ухтанес*. 1975. С. 21-23). По сведениям арм. историка католикоса Ованнеса Драсханакертци, в к. VI в. К., «согласно прежним законам», был возведен в сан католикоса «иверов, гугаров и эгров [лазов в визант. источках.— Авт.]» (*Ованнес Драсханакертци* «История Армении», Ереван, 1984. Перевод с древнеармянского М.О. Дарбинян-Меликян. Глава XVI, ст. 55),

По мнению груз. историка И. А. *Джавахишвили*, эта дефиниция позволяет определить границы юрисдикции Картлийской Церкви (древней ГПЦ) не только при К., но и в более раннее время: «Гугарети принадлежала пастве католикоса Картлийского. Упоминание Кириона католикосом мегрельским означало, что паства Картли, т. е. католикоса Мцхетского, была в Западной Грузии, и границы Католикосата были расширены в Лихт-Имерети [т. е. доходили до границ Чёрного м.— Авт.]. Политическому объединению Западной и Восточной Грузии предшествовал и готовил почву начавшийся намного раньше процесс объединения Церкви» (*Джавахишвили*. 1960. Т. 1. С. 341-342).

К. управлял ГПЦ в период обострения борьбы между Ираном и Византией, в церк. сфере это выражалось в противостоянии монофизитства, поддерживаемого персами, и диофизитства. К. выражал приверженность решениям Халкидонского Собора 451 г., проводил национальную религиозную политику и сыграл важную роль в вопросе политической ориентации Грузии на Византию. Взойдя на престол Предстоятеля ГПЦ К. всячески содейст-

вовал возвращению представителей разных конфессий в православие (халкидонство). Он отправил посла в Иерусалим и Рим, чтобы узнать мнение Глав этих Церквей о необходимости вторичного крещения несториан, желающих воссоединиться с православием (халкидонством). Сохранилось ответное письмо папы Римского Григория I (*Epistola S Gregorii I Quirino vel Quirico Episcopo et ceteris episcopis in Hiberia catholicis // Тамараишвили. 1902. С. 24-26, 575-577*). Следуя рекомендациям папы, К. принял в православие (халкидонство) покаявшихся сирийцев-несториан и даже хиротонисал нек-рых во архиереи. Тесную связь поддерживал К. с Иерусалимом особенно во время прений с монофизитами.

Политика К. спровоцировала раскол ГПЦ и ААЦ, эпоха его правления в контексте истории отделения ААЦ от Православных Церквей передана в трактате «О разделении Грузии и Армении». На Двинском Соборе 554–555 гг., созванном арм. католикосом Нерсесом II Багревандци (548-557), ААЦ решительно отвергла решения Халкидонского Собора (подробнее см. в ст.: *Двинские Соборы Армянской Апостольской Церкви (VI - VIII вв.)*). Как указано в источнике, «в связи с этим вся Картли и четвертая часть Армении отделились от рукоположения армянским духовенством. А эры и сивнийцы одно время отделились, но потом опять воссоединились с ними» (*Арсений Сапарели. 1980. с. 27*).

Как считает часть историков (Митрополит Анания Джапаридзе, «грузино-армянские церковные отношения», Тбилиси, 2011, на груз. яз. ст. 122.), под «всей Картли» подразумеваются исторические провинции Тао, Басиани и прилегающие регионы, под «четвертой частью Армении» - пров. Айрарат с окрестными территориями (так как об этом указывает Арсени Сапарели-«V. Попросил Авраам у Кириона эту епархию (Цуртави – Авт.), но он не дал, и увеличилась вражда между ними. Созвал Авраам священнослужителей Арарата (Айрарата – авт.) и сказал им, или отрекитесь от Халкидонского собора, или

изыдите из нашего владычества... XIV. Католикос Авраам силой изгнал священнослужителей – Иоанна, предстоятеля святой соборной церкви, а так же Ошакана, Эливарда, Арамунта, Гарниса и всех монастырей всего Арарата, а некоторых заставили отречься от Халкидонского святого собора» (*Арсений Сапарели. 1980. с. 22-30*). Др. исследователи (З. Алексидзе и его последователи) понимают под Картли Вост. Грузию. и на основании того что Басиани, согласно «Книге посланий», являлась мощным центром монофизитства даже при византийцах (с 591 г.), Тао не входила в состав Картли до 1-й пол. VIII в., а Айрарат с центром в Двине был владением армянского католикоса, под «четвертой частью Армении» подразумевает Четвертую Армению.

Начались прения между ААЦ и ГПЦ, к-рые продолжались неск. десятилетий. На стороне решений Халкидонского Собора выступали К., Эретский (Херетский) католикос Абас (551/2–595/6) (Глава Церкви в *Албании Кавказской*) и еп. Сюникский. К. снял с кафедры *Цуртавской епархии* приверженца решений Двинских Соборов еп. Моисея, к-рого до этого, взойдя на престол католикоса, сам и хиротонисал. Арм. католикос *Авраам I Албатанеци* (606/07–610/15) «просил его кафедру» у К., т. е. вел переговоры о передаче Цуртавской епархии в ведение ААЦ. К. ответил отказом, «и углубились распри между ними». Следующий арм. католикос Комитас I Алцеци (610/15–628) передал в ведение алб. католикоса 7 епархий, т. о. вернув Церковь в Албании к монофизитству, и пожаловал еп. Сюникскому право ношения креста, возвратив и его в лоно ААЦ (*Арсений Сапарели. 1980. С. 78*).

В «Книге Посланий», где также повествуется о церковном разделении в Закавказье, собрана переписка между К. и участниками межцерк. спора. Важное место отводится еп. Цуртавскому Моисею и истории Цуртавской епархии, расположенной в Квемо-Картли (арм. Гугарк).

Убедившись в непоколебимом отношении К. к решениям Халкидонского Собора, еп. Моисей, названный во 2-м письме «епископом грузин», покинул епархию и перешел в Армению (Книга посланий. 1968. С. 2, 12, 15).

После самовольного ухода еп. Моисея из эпархии в Армению, последовала переписка К. с представителями ААЦ (католикос Мовсес II Еливандеци (574–604), наместник арм. католикоса Вртанес Кердол, католикос Авраам I) и арм. светских властей (ставленник персид. шаха в вопросах упорядочения церк. дел в Армении Врканский марзпан Смбат Багратуни), где К. доказывал правомочность своей внутренней и внешней политики. Оппоненты обвиняли Главу ГПЦ в притеснении еп. Моисея, в упразднении армяноязычного богослужения, установленного в Цуртави вмц. *Шушаник*, а также в приверженности К. «ромеям [т. е. византийцам.— Авт.], которые приняли Халкидонский Собор» (Книга посланий. 1968. С. 67). Особенно яро выступал против К. католикос Авраам I.

Однако К. убедил Смбата Багратуни в своей лояльности Ирану, а также отверг обвинения в отмене арм. богослужения: «Мы богослужение [на арм. языке.— Авт.] не отменяли, но тот, кто поставлен [нами.— Авт.] епископом, знает и грузинскую, равным образом и армянскую грамоту, и богослужение совершается на обоих языках» (Книга посланий. 1968. С. 70, 78; *Ухтанес*. 1975. С. 125, 153). Некоторые Груз. историки считают, что К. ввел груз. богослужение в Цуртавской епархии (И. Джавахишвили) или лишь в той ее части, к-рая была населена армянами (З. Алексидзе), но грузинские церковные историки считают, что К. восстановил в регионе древнюю практику богослужения на груз. языке, что было отменено под давлением персов.

После продолжительной переписки с К., разочарованный своей неудачей католикос Авраам I написал окружное письмо всем

армянам, в к-ром пошел на открытый разрыв с ГПЦ, выразил приверженность монофизитству и осудил халкидонство, «достигшее Картли и Албании, где его приняли и укоренили. Кирион изгнал епископа Цуртавского из-за православной веры ...восстав против нас, изменил армянское богослужение». Он советовал пастве не молиться с грузинами и албанцами, не делиться пищей, не связываться родственными узами: «Только торгуйтесь с ними, как с евреями» (Книга посланий. 1968. С. 120-122).

Предположительно в 614/6 г. проперсидские силы принудили К. оставить пост Предстоятеля ГПЦ. Высказано мнение (Алексидзе), что после вынужденного отъезда из Картли К. возглавил Фасискую митрополию (г. Фасис, у грузинской части побережья Черного моря), а затем стал патриархом Александрийским.

Совр. груз. историография оценивает деятельность К. как ключевую в сложившейся в данном регионе исторической обстановке: считается, что длительное противостояние К. монофизитству в один из наиболее сложных для Православной Церкви периодов обусловило сохранение религиозной и национальной идентичности груз. паствы региона, не подвергнувшейся арменизации и не перешедшей в лоно ААЦ, как это произошло с паствой Церкви в Албании Кавказской в VII-VIII вв. (*Анания (Джапаридзе), митр.* История Грузинской Апостольской Церкви. Тбилиси, 2012. Т. 2. С. 92-101 (на груз. яз.).

Ист.: *Gregorius I Papa (Magnus)*. Quiricum episcopum et ceteros in Hiberia episcopos catholicos // *Тамараишвили*. Католичество. 1902. С. 24-26, 575-577 (*idem* // МНГ. Ерр. Vol. 2. S. 324-327); *Степанос Орбелян*. История Сисаканского дома. Тифлис, 1910 (на арм. яз.); Книга Посланий (*Liber epistolarum*) / Сост., пер. с арм. яз., исслед.: З. Алексидзе. Тбилиси, 1968 (на арм. и груз. яз.); *Ухтанес, еп. Себастии*. История отделения грузин от армян / Сост.: З.

Алексидзе. Тбилиси, 1975 (на груз. яз.);
Арсений Сапарели. О разделении Грузии и
Армении / Сост.: З. Алексидзе. Тбилиси,
1980 (на груз. яз.).

Лит.: *Джавахишвили И. А.* История церк.
разрыва между Грузией и Арменией в нач.
VII в. // ИИАН. Сер. 6. 1908. № 5. С. 433-
446; № 6. С. 511-536 (отд. отт.: СПб., 1908);
он же. История груз. народа. Тбилиси,
1960. Т. 1 (на груз. яз.); *Акинян Н.*
Католикос Грузии Кирион. Вена, 1910 (на
груз. яз.); *Джанашия Н.* Сведения «Книги
посланий» о Шушаник // Мравалтави
(Многоглав). Тбилиси, 1978. Вып. 6. С. 166-
189 (на груз. яз.); Кирион (Кирон) I //
Католикосы-патриархи Грузии. Тбилиси,
2000. С. 27-29 (на груз. яз.); *Цагарейшвили
Е.* Термины, обозначающие халкидонитское
вероисповедания и халкидонитов в арм.
письменных источниках. К вопросу о
значении термина «враци азгав» в арм.
письменных памятниках. К вопросу о
значении терминов «Вериа» и «вериаци» в
арм. письменных источниках // Нек-рые
вопросы истории Грузии в арм.
историографии. Тбилиси, 2009. С. 367-451;
Алексидзе З. К критике сведений Ухтанеса:
Место рождения Кириона католикоса
Картли // *он же*. Христианский Кавказ.
Тбилиси, 2010. Т. 1. С. 121-123; *он же*.
Церковный разрыв на Кавказе в нач. VII в.:
Дипломатия Кириона католикоса Картли //
Там же. С. 394-410 (на груз. яз.); *Анания
(Джапаридзе), митр.* История Грузинской
Апостольской Церкви. Тбилиси, 2012. Т. 2.
С. 92-101 (на груз. яз.).

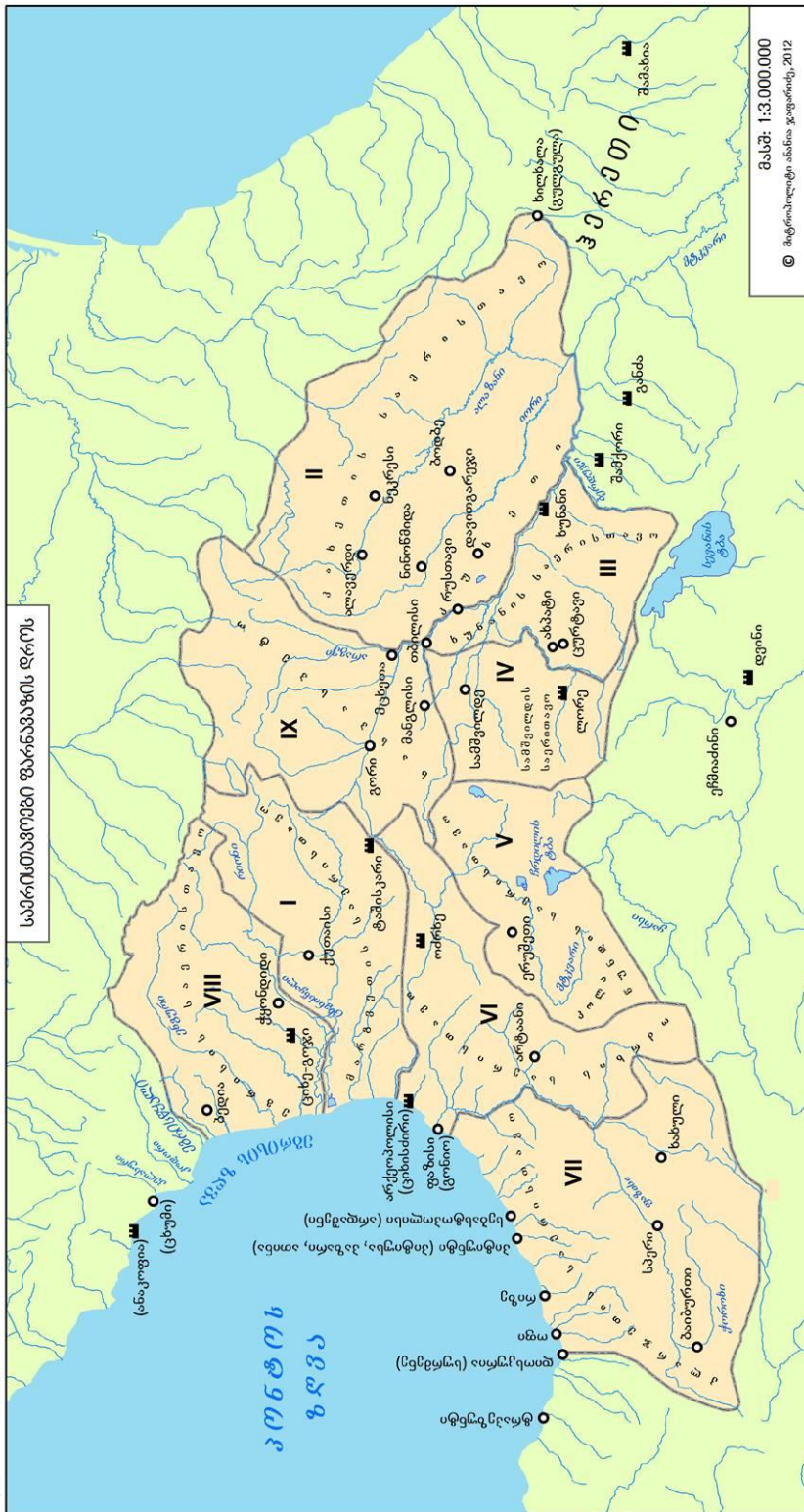
Митр. Анания (Джапаридзе)

„სტატია ენციკლოპედიისთვის“

№ 8

დგ. III საუკუნე

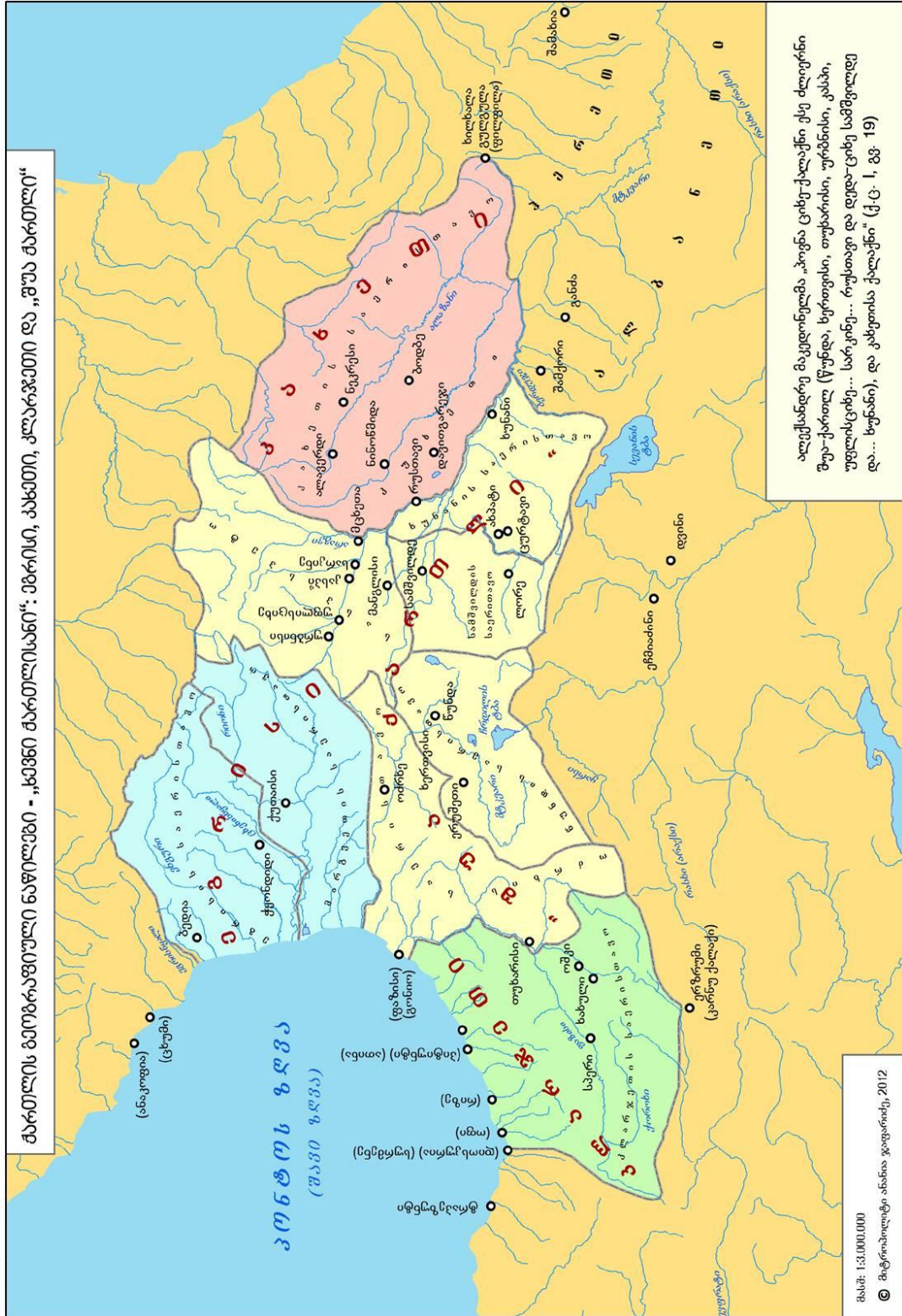

- I. მარგვეთის საერისთავო – მცირე მთიდან (ლიხიდან – ეგრისის ზღვა-მდე რიონ ზემოთ) დიშნას და შორაპნის ციხეების ჩათვლით;
- II. კახეთის საერისთავო – არაგვიდან შერეთამდე, კუხეთის ჩათვლით;
- III. ხუნანის საერისთავო – ბერდრუჯის მდინარიდან თბილისამდე და გაჩიანამდე, გარდაბნის ჩათვლით;
- IV. სამშველდის საერისთავო – სკვირეთის მდინარიდან ტაშირის და აბოცის ჩათვლით მათ მთამდე;
- V. წუნდის საერისთავო – ფარავნის ტბიდან მტკვრის თავამდე ჯავახეთ-თის, კოლასა და არტაანის ჩათვლით;
- VI. ოძრხის საერისთავო – ტაშისკარიდან არსიანამდე, ნოსტისთავი-დან ზღვამდე, სამცხისა და აჭარის ჩათვლით;
- VII. კლარჯეთის საერისთავო – (კლარჯეთის საერისთავოს საზღვრები მოცემულია ვახუშტის ცნობების მიხედვით, იხ. რუკა № 11);
- VIII. ეგრისის საერისთავო – ცხენისწყლიდან – ეგრისწყლამდე;
- IX. სასპასუტო – თბილისიდან და არაგვეთიდან ტაშისკარამდე და ფარავნამდე (შედა ქართლი).

№ 13

ქრისტეშობამდე IV–III სს.
ძართლის გამორავებული ნაფილები - „კახეი ძართლისანნი“: ებრისი, კახეთი, ქარაჯეთი და „შუა ძართლი“

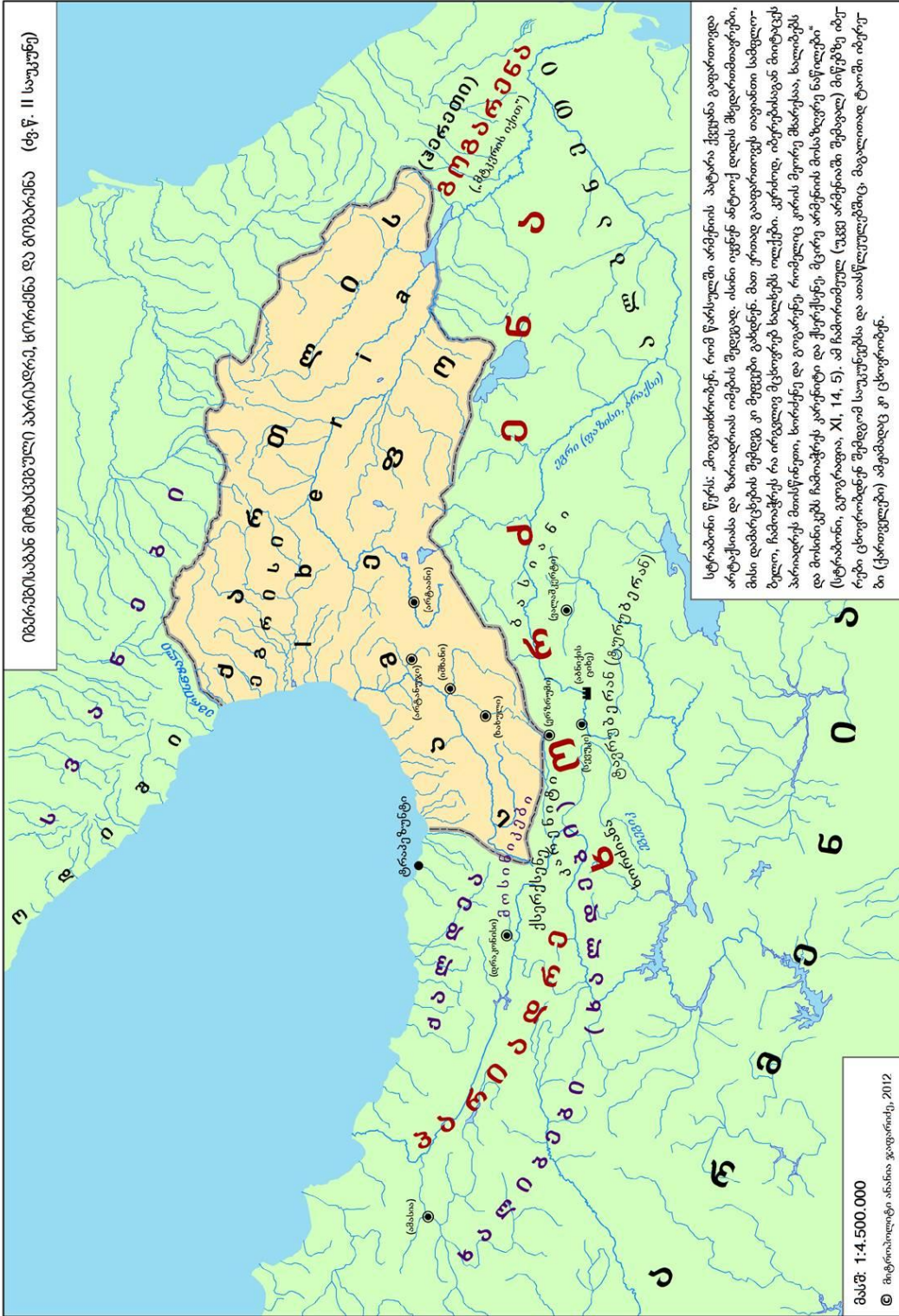
აღეჭსანდრე მაკდონელმა „პიენა ცხე-ქალაქი ცე ძლიერნი შუა-ქართლ (წუნდა, სერეთისი, თუბარისი, ურბნისი, კასი, უფლისციხე... სარკინე... რუსთავი და დედოციხე სამეფოლდე და... ხუნანი), და კახეთისა ქალაქნი“ (ქ. I, გვ. 19)

მასშ: 1:3,000,000
© მხტრობოლოტი ანანია ჯავახიძე, 2012

№ 15

ნგარამოსაბან მიტაცებულნი პარიკარამი, სირამინა და ბოზარინა (ფ.წ. II საუკუნე)

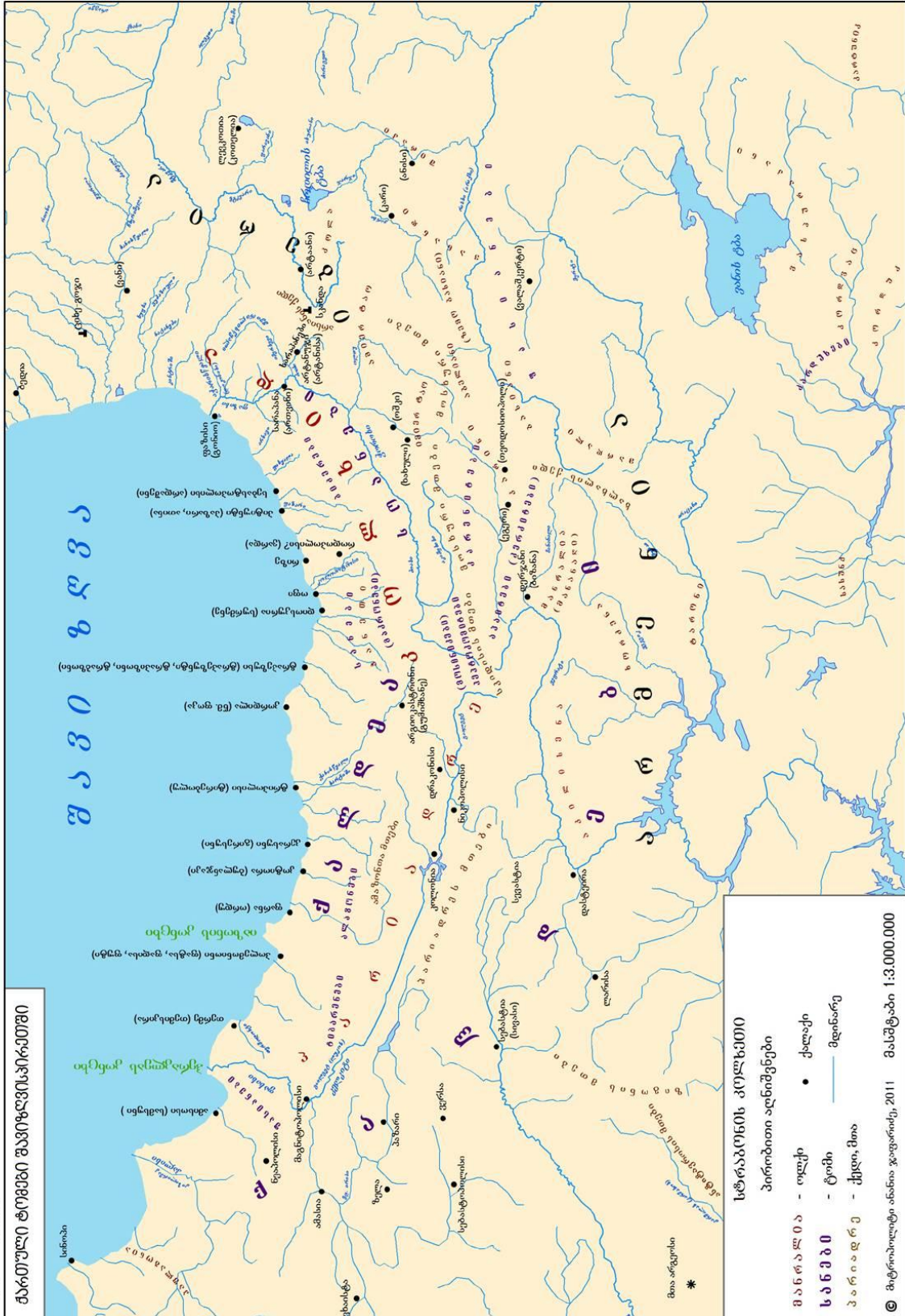
სტრამინი წერს: „მოგვითხრობენ, რომ წარსულში არმენის პატარა ქვეყანა გაფართოვდა არტაქსიასა და ზარიადრიას იმების შედეგად. ისინი იყვნენ ანტიოქ დედის შვილები. მისი დამორცხვის შემდეგ კი მეფეები გახდნენ. მათ ერთად გააფართოვეს თავიანთი სამფლობელო, ჩამოაჭრეს რა ირავლივ მცხოვრებ ხალხებს ილქები. კერძოდ, იბერებსაც მიიტაცეს პარიადრის მთისწინეთი, სირამინე და გოგარინე, რომელიც კირანს მორე მხარესაა, ხალხობებს და მოსინაკებს ჩამოაჭრეს კარინი და ქურქინე, მცირე არმენიის მოსაზღვრე ნაწილები“ (სტრამინი, ბეოგრაფია, XI, 14, 5). ამ ჩამორთმეულ (უკვე არმენიაში შეყვალ) მსუქნე იბერები ცხოვრობდნენ შემდგომ საუკუნეებშიც და ათასწლეულებშიც. მაგალითად ტაოში იბერები (ქართველები) ამჟამადაც კი ცხოვრობენ.

მასშ: 1:4.500.000
© მატროსიძე ანანია ჯეოგრაფი, 2012

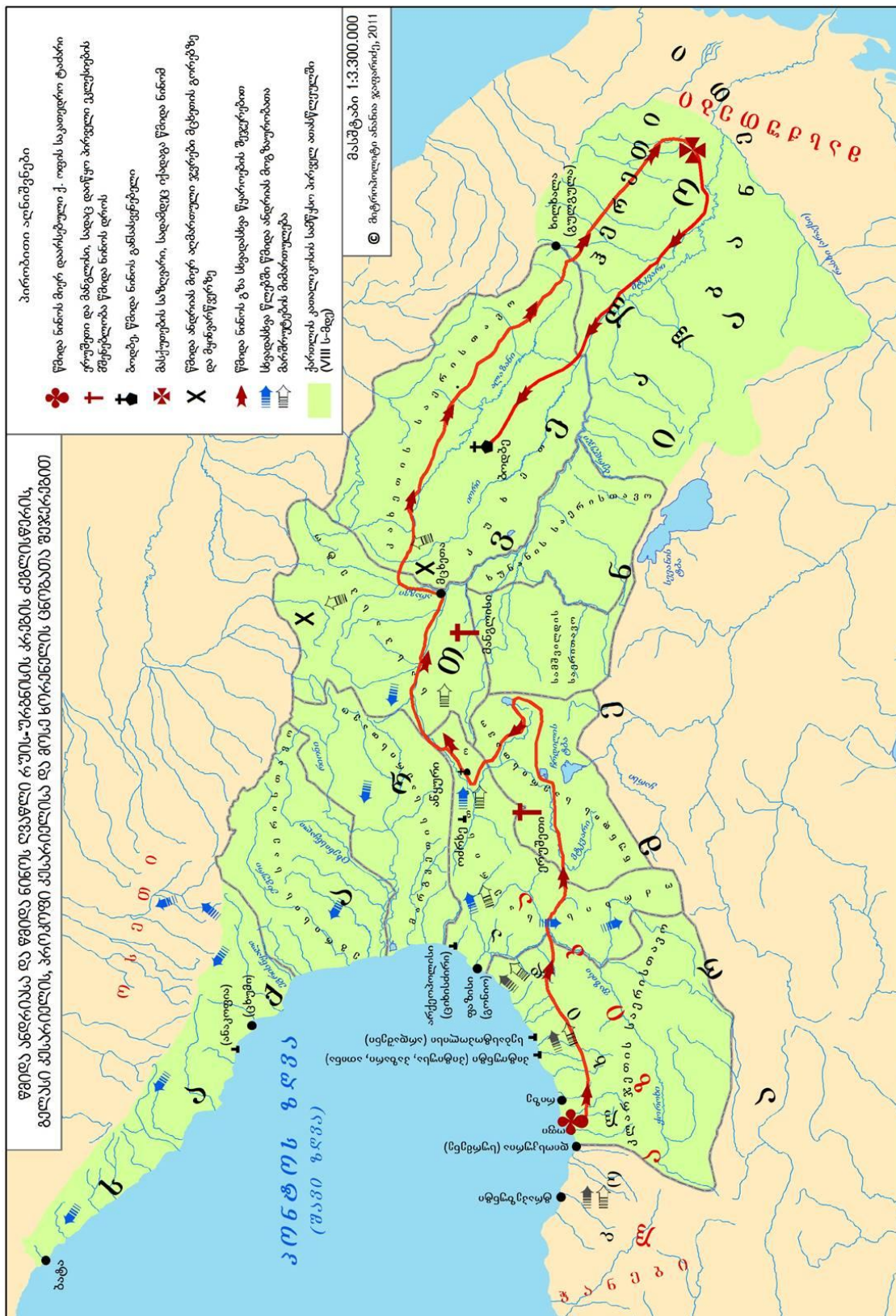
№ 17

ძვ. I საუკუნე

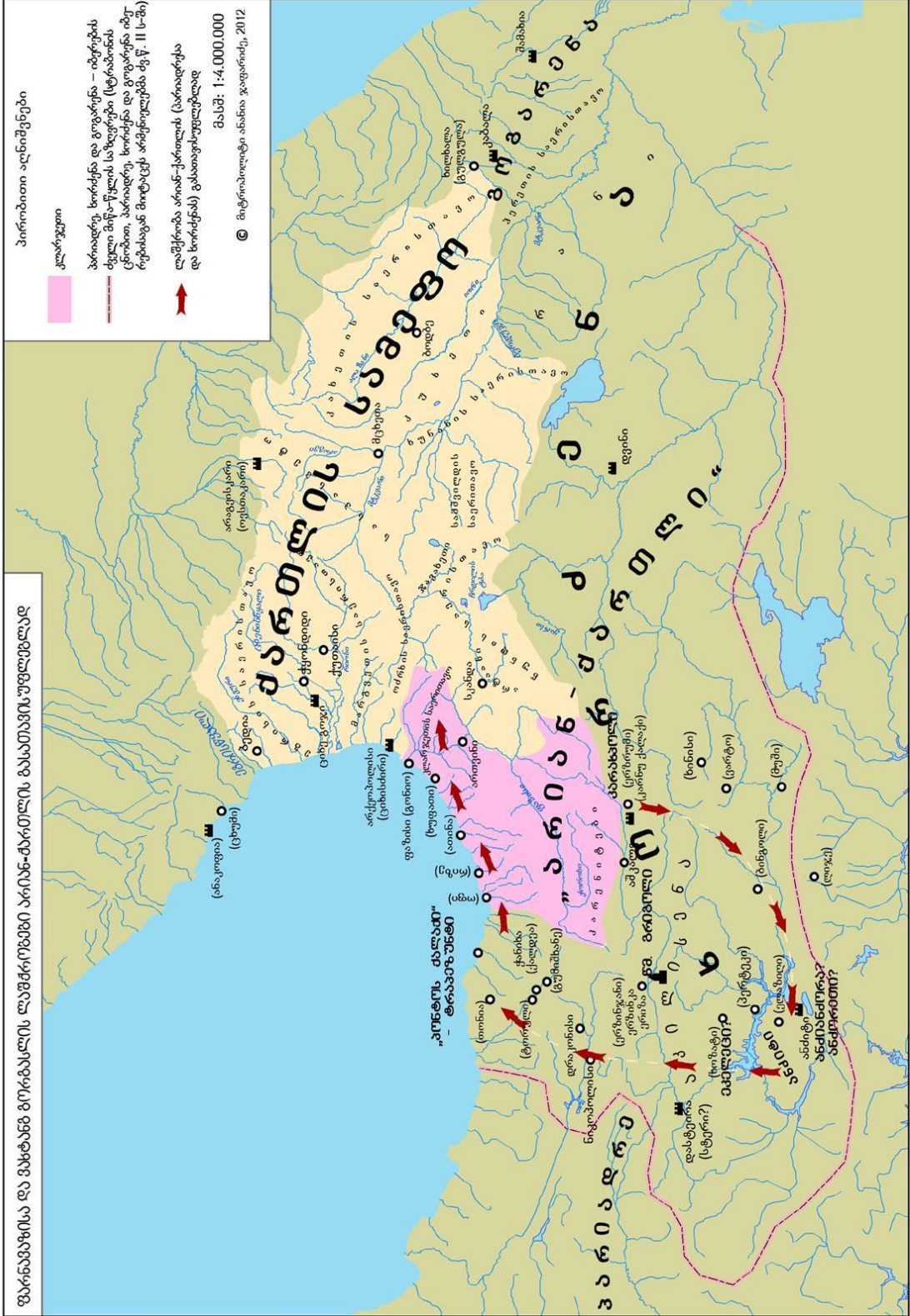

№ 31

ჩ-IV სს.

ფარნავაზისა და მახაბან გორაკსუსი ლაშქრობები არიან-ძარღუს გასათავისუფლებლად

VI საუკუნე

№ 48

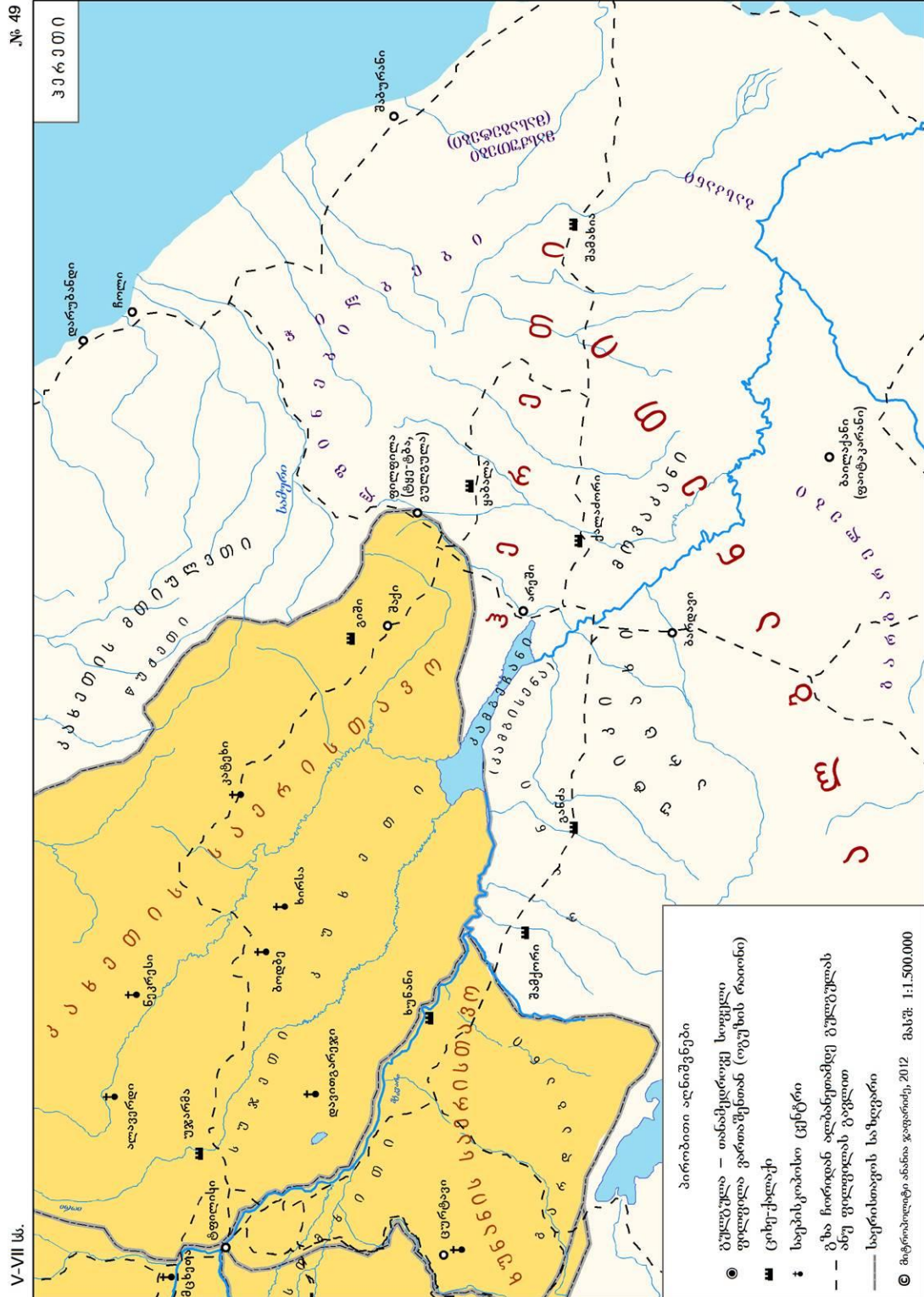
პროკოფი კესარიელის ცხობით, VI ს-ის ლაზიკის ომებამდე, კათალიკოსი განაგებდა ოფ-რიზე-ათინას რეგიონის სოფლებს, პროკოფი წერს – „ქრისტიანთა მღვდელმთავარსაც კათალიკოსს უწოდებენ ელინთა ენით, რადგანაც ის ერთი განაგებს ყველა აქაურ სოფლებს“ (გეორგიკა, I, 1965, გვ. 88), იგულისხმება, ისტორიული ლაზიკა, ანუ „კლარჯეთი, სპერი, ბოლოკლარჯეთისა, ზღვისპირი“.

ლაზიკის ომებამდე, ანუ V ს-ში, საზღვარი ქართულ სახელმწიფოსა და ბიზანტიას შორის გადიოდა ოფ-რიზეს რეგიონში. იურისდიქციის საზღვრები შეიცვალა ლაზიკის ომების შემდგომ. კერძოდ, მცხეთის კათალიკოსის იურისდიქციიდან ბიზანტიამ გაიყვანა ოფ-რიზე-ათინას რეგიონი და იქ მცხოვრები ოსახლეობა, რომელთაც პროკოფი კესარიელი „ერთ ხალხს“ უწოდებს, შეიყვანეს კონსტანტინოპოლის დაქვემდებარებაში მყოფი ლაზთა ეპისკოპოსების სამწყსოში (გეორგიკა, I, 1965, გვ. 125). ამ ომებამდე, ლაზთა ეპისკოპოსების როდოპოლისის, ზიგანას, საისინისა და პეტრას კათედრები მდებარეობდნენ ისტორიულ ქანიკაქალდეაში, გუმბიშხანეს რეგიონში.

შემდგომ, მათი იურისდიქციის საზღვარში შევიდა აღნიშნული „ერთი ხალხი“ და სამიტროპოლიტო ცენტრი გადატანილ იქნა, სავარაუდოდ, მდ. ფაზარის ხეობაში ზღვისპირზე, სადაც ქ. პაზარი, ათინა მდებარეობს. შესაბამისად, „ერთი ხალხი“ გამოყვანილ იქნა ქართველი კათალიკოსის იურისდიქციიდან და შეყვანილ იქნა კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში, ლაზთა ეპისკოპოსების სამწყსოში, ამიტომაც წერს პროკოფი: „ტრაპეზუნტელებსა და ლაზებს შორის ცხოვრობს ერთი ტომი ... ისინი ლაზიკის ომებამდე კათალიკოსს ექვემდებარებოდნენ, შემდეგ კი – ლაზთა ეპისკოპოსებს“ (გეორგიკა, 2, 1965, გვ. 125).

მცხეთის კათალიკოსისა და კონსტანტინოპოლის საპატრიარქოს ლაზთა ეპისკოპოსების სამწყსო ფლვისპირეთში

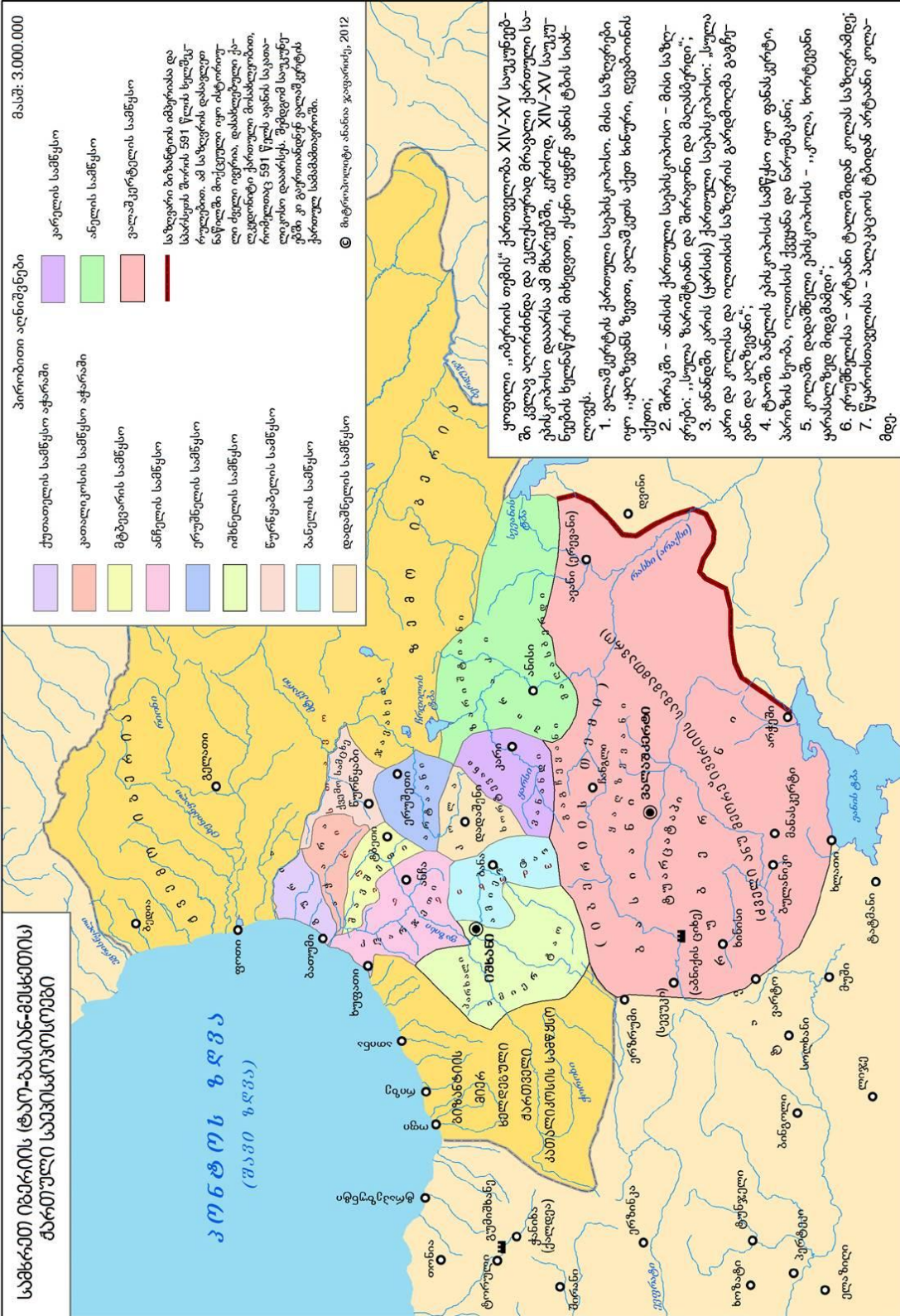

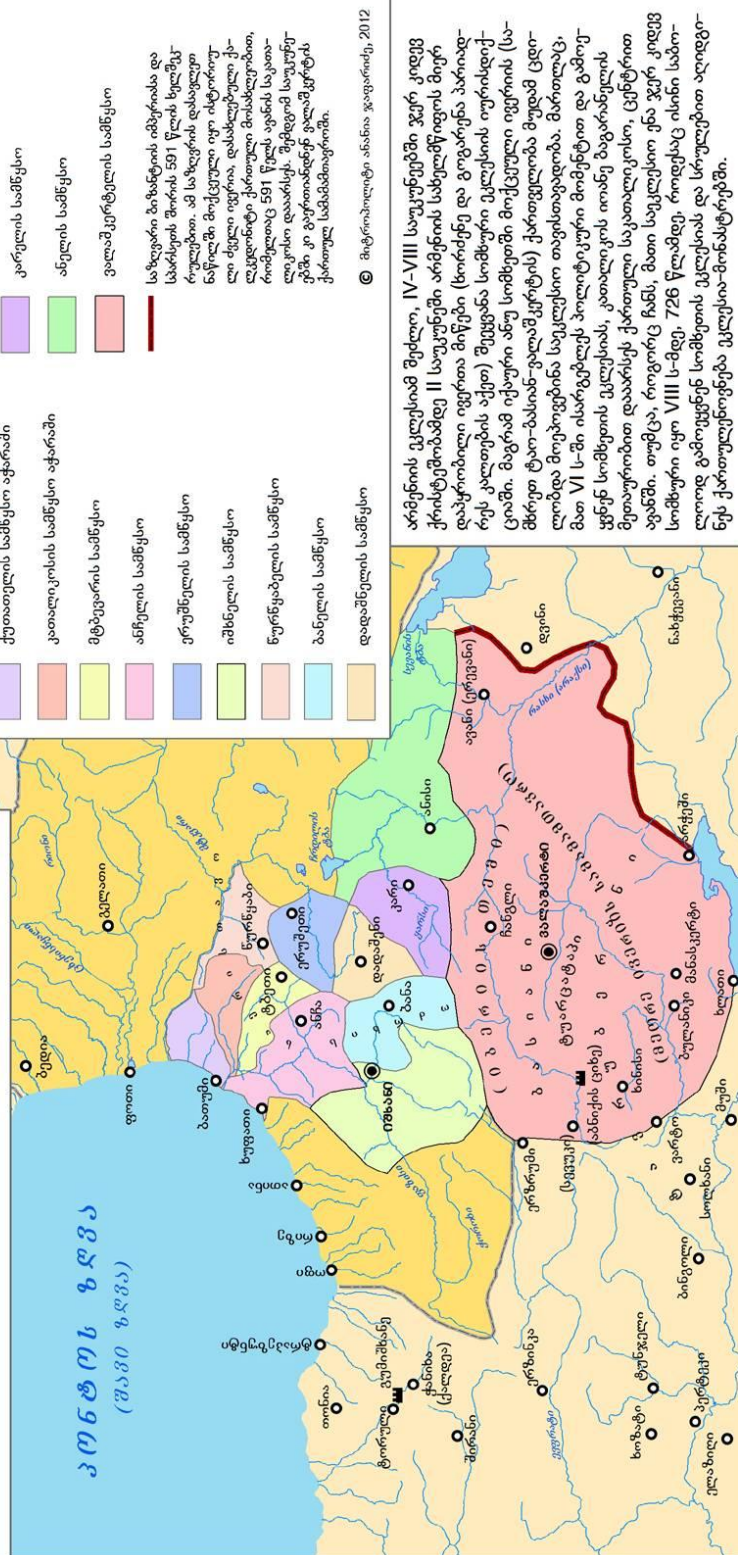

№ 67

VI-VIII (და XIV-XVII) საუკუნეები

„ბერე იმერიოს“ საკათალიკოსო და ვაღაბმართის სამაგამთავრო

აფანის ეკლესია იყო საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის იურისდიქციაში. აფანი, არმენის ძველი სოფელი, ერენის ჩრდილო-აღმოსავლეთით (ამჟამად ერენის ფარგლებში). 588 (591) წლიდან აქ იყო ცენტრი მართლმადიდებელი (ქალკელინური) საკათალიკოსოსი, რომელიც შეიქმნა იმ. მერიკის (582-602) მიერ, იმ რეგიონებისთვის, რომელნიც ბიზანტიის იმპერიის შემადგენლობაში შევიდნენ შავსუბკასპის რეგიონში. შავი ხოსრო სასრულ არმენიაში ხელს უწყობდა დენის მონიფიზიტურ საკათალიკოსოს და დევნიდა ქალკელინურს. ერთდროულად აფანელი კათალიკოსი იყო ირანე ბაგრატიონი (+609/10). ბიზანტია - საბრსეთის იმის (602-629) დაწყების შემდეგ ხოსრო II-ის ჯარი შეჭრა საკათალიკოსოს საზღვრებში. რის შემდეგაც საკათალიკოსო გაუქმდა, ხოლო კათალიკოსი ირანე ტყვედ წაიყვანეს საბასეში, სადაც გარდაიცვალა. მისი გვამი შემდეგში გადასვენეს აფანში და დაკრძალეს მის მიერ აშენებული ტაძრის გვერდით. აფანის ქართული ანუ სომხური ირანე ტყვედ წაიყვანეს საბასეში, სადაც გარდაიცვალა. მისი გვამი შემდეგში გადასვენეს აფანში და დაკრძალეს მის მიერ აშენებული ტაძრის გვერდით.

1) სომხურ-ბერძნული ირანოვანი კრისტოგორაველი წარწერები ქალკელინური კათალიკოსო აფანი მუდამ საუკუნეებში აფანის იურისდიქციაში შედიოდა, რასაც მიუთითებს მისი წარწერები - წარწერები, 3) 1285 წლის ქართული უფლისწულის დაფითის წარწერები (საა შემდეგში დაეთა VIII, საქართველოს მეფე); 4) 1287 წლის, საქართველოს აიახაგ ზუღუნუ-ბუღას წარწერები. ბი. აფანში ბოლო საუკუნეებამდე მართლმადიდებელი ცხოვრობდნენ - ქართული ეკლესიის ბრეველი, XIV-XVI ს-ების სამხელოების ნაშთები, რომლებიც ამ ტაძრის ეზოშია, მიუთითებს, რომ ეს ტაძარი საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის იურისდიქციაში იმყოფებოდა გვიან შუა საუკუნეებშიც კი.

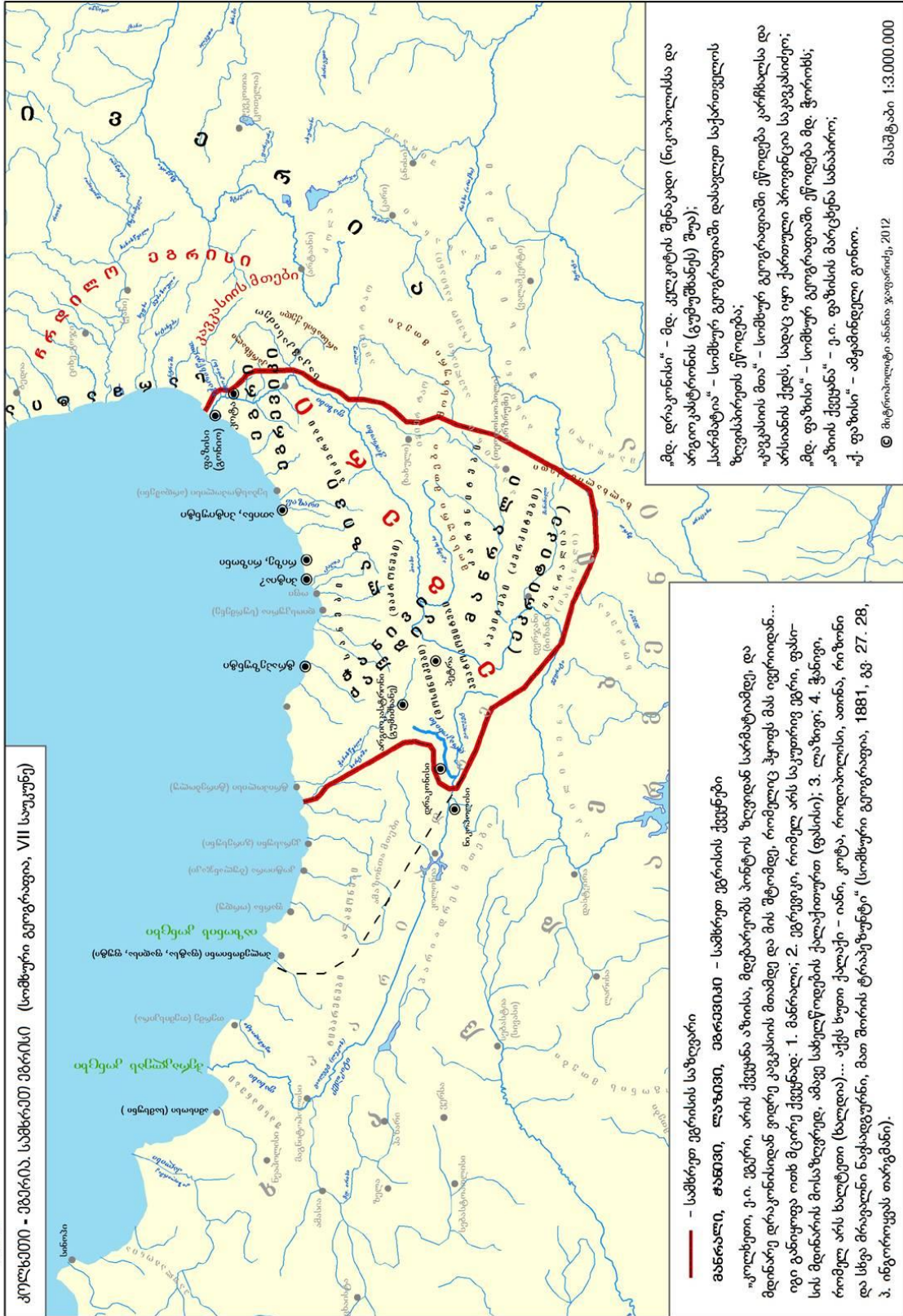

№ 72

VII საუკუნე

კოლხეთი - ებრაელთა სამხრეთი პროვინცია (სომხური გეოგრაფია, VII საუკუნე)

„მდ. დრაკონის“ - მდ. კელკეთის შენაკადი (ნიკოპოლისა და არგოკასტორინის (გუგუშხანეს) შუა);
 „სარმატია“ - სომხურ გეოგრაფიაში დასავლეთ საქართველოს ზღვისპირეთს ეწოდება;
 „კავკასიის მთა“ - სომხურ გეოგრაფიაში ეწოდება კარჩხალსა და არსიანის ქედს, სადაც იყო ქართული პროვინცია საკავკასიძეთი;
 „მდ. ფაზისი“ - სომხურ გეოგრაფიაში ეწოდება მდ. ჭიროხს;
 „აზიის ქვეყანა“ - ე.ი. ფაზისის მარცხენა სანაპირო;
 „ქ. ფაზისი“ - ამჟამინდელი გონიო.

© მიტროპოლიტი ანანია ჯავახიანი, 2012 მასშტაბი 1:3.000.000

— - სამხრეთ ეგრისის საზღვარი
მანრალი, ძაფივი, ლავივი, ენავივი - სამხრეთ ეგრისის ქვეყნები

„კოლხეთი, ე.ი. ეგერი, არის ქვეყანა აზიის, მდებარეობს პონტოს ზღვიდან სარმატიაში, და მდინარე დრაკონისგან ვიდრე კავკასიის მთამდე და მის შტომდე, რომელიც ჰყოფს მას ივერიიდან... იგი განიყოფა ოთხ შტოზე ქვეყნად: 1. მანრალი; 2. ეგრევი, რომელ არს საკუთრივ ეგრი, ფასი-სის მდინარის მოსაზღვრედ, ამავე სახელწოდების ქალაქითურთ (ფასისი); 3. ლავივი; 4. ჭივი, რომელ არს ხალხთუთი (ხალხი)... აქვს ხუთი ქალაქი - იანი, კოტა, როდიპოლისი, ათინა, რიზინი და სხვა მრავალი ნაქალაქი, მათ შორის ტრაპეზუნტი“ (სომხური გეოგრაფია, 1881, გვ. 27-28, პ. ინგლორევის თარგმანი).

VI ს.

№ 74

პროკოფი კესარიელი წერს – ტრაპეზუნტელებსა და ლაზებს შორის ცხოვრობს ერთი ხალხი, ის არც რომაელებს და არც ლაზთა მეფეს ექვემდებარება, მაგრამ „ისინი ქრისტიანები არიან, ლაზთა ეპისკოპოსები უწესებენ მათ მღვდელმსახურებს“ მათი ქვეყნის „მარჯვნივ აღმართულია მეტად ციცაბო მთები... ამის გადაღმა ცხოვრობენ ე.წ. პერსარმენიელები და არმენიელები“. ისინი ლაზიკის ომებამდე კათალიკოსს ექვემდებარებოდნენ, შემდეგ კი „ლაზთა ეპისკოპოსებს“ (გეორგიკა, 2, 1965, გვ. 125).

ლაზთა ეპისკოპოსების ქვეშ იგულისხმება ნოტიცებში მოსხენიებული პეტრას, ზიგანას, საისინისა და როდოპოლისის ეპისკოპოსები.

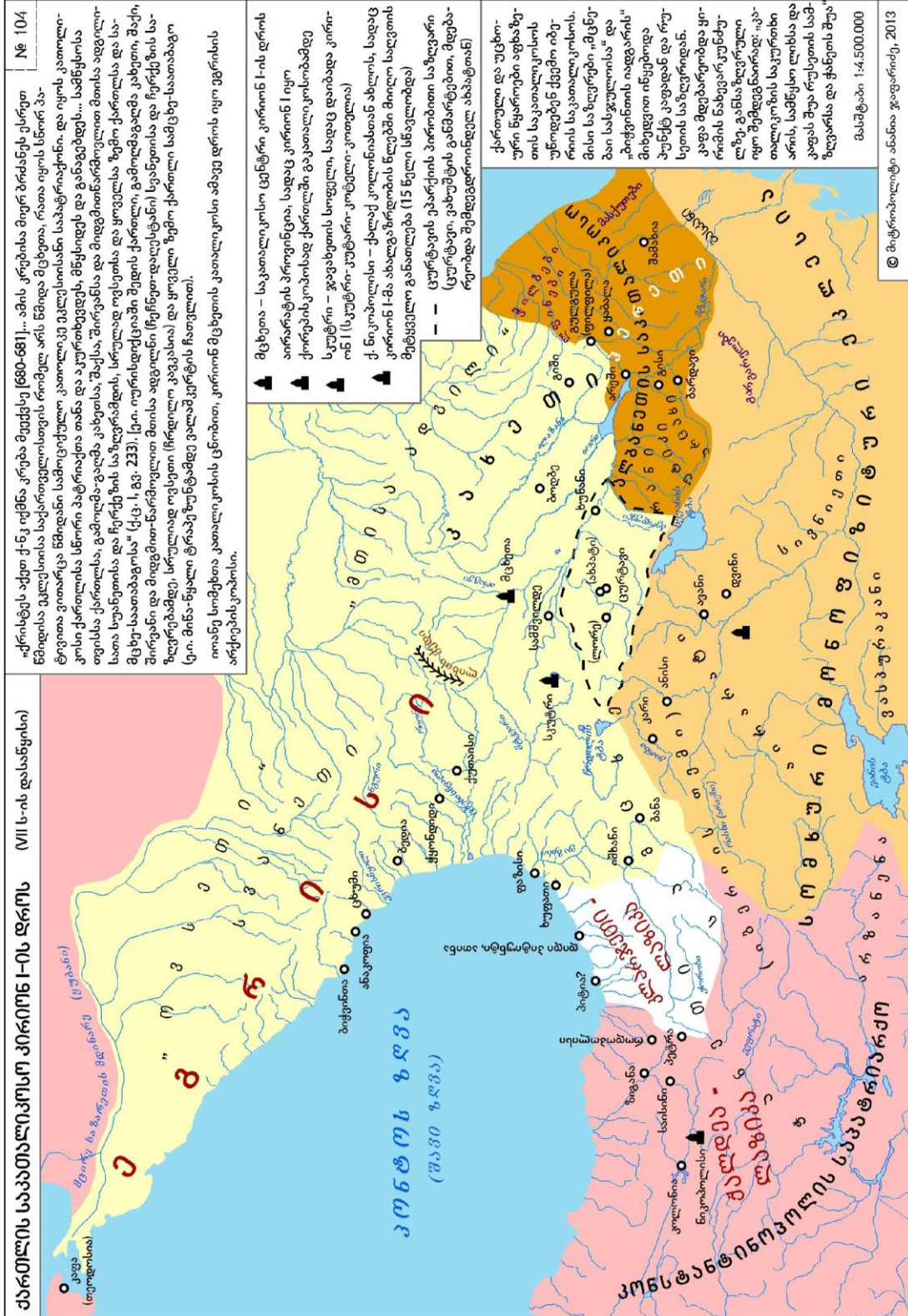
ზიგანას, როდოპოლისის, საისინისა და პეტრას კათედრები ბერძნული რუკებისა და ნ. ადონცის კვლევით მდებარეობდნენ გეომიშხანე-ათინას რეგიონში ტრაპეზუნტის სამხრეთით და ისინი კონსტანტინოპოლის იურისდიქციაში შედიოდნენ. ლაზთა სამეფო კი – მის ჩრდილოეთით მდებარეობდა და ტრადიციულად მცხეთის კათალიკოსის იურისდიქციაში შედიოდა. აპელირება იმისა, რომ ეს საეპისკოპოსოები დასავლეთ საქართველოში მდებარეობდნენ არასწორ მოსაზრებად უნდა ჩაითვალოს, რადგანაც ეწინააღმდეგება ძველ ქართულ საისტორიო და საეკლესიო წყაროებს.

ლაზთა ეპისკოპოსების სამეფოს და ლაზთა სამეფო VI ს-ში

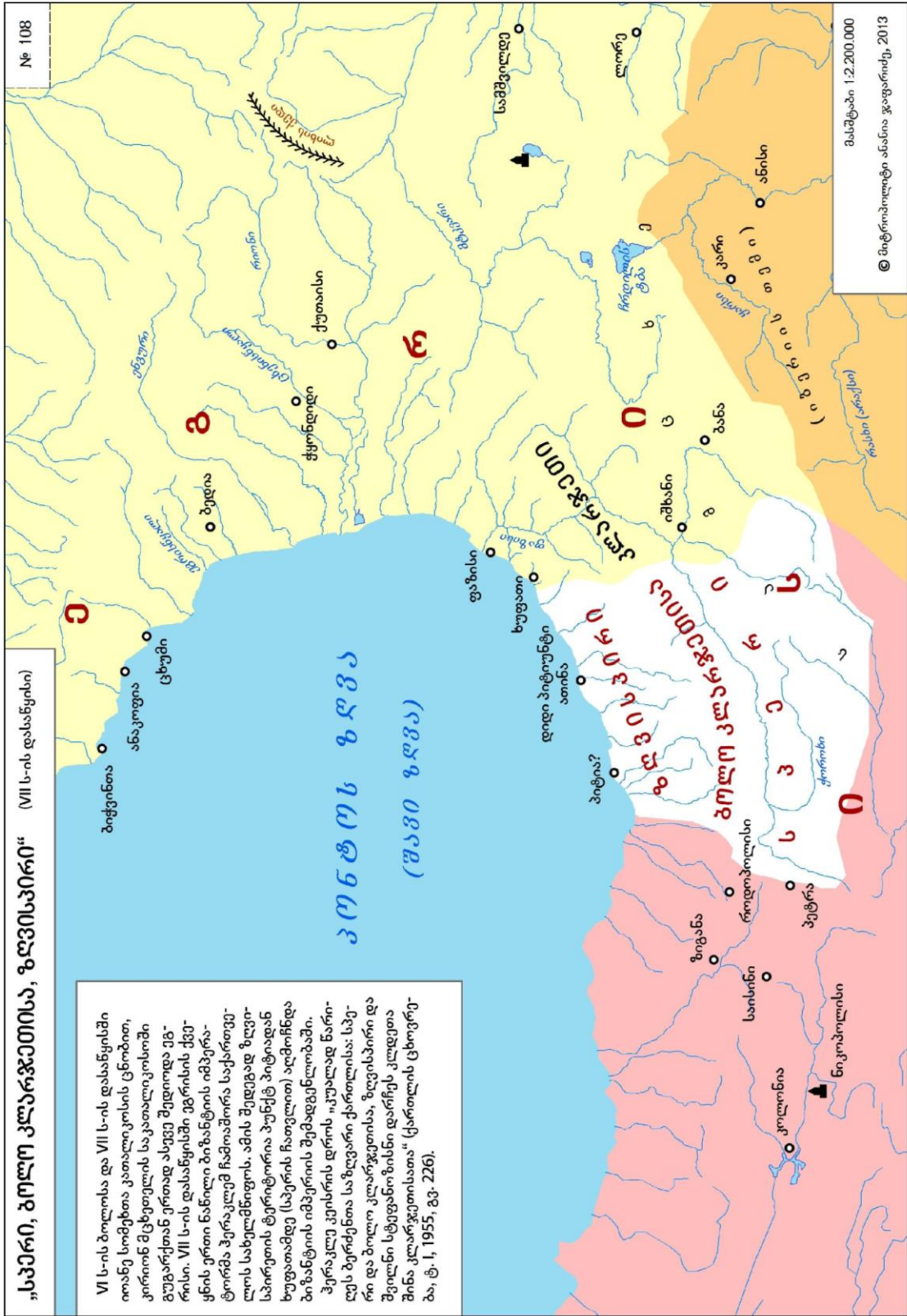
მასშ: 1:1.600.000

© მიტროპოლიტი ანანია ჯავახიძე, 2012

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე

არქანჯელო ლამბერტი ლევან მეორე დადიანის შესახებ

სამეგრელოს მთავრის ლევან II დადიანის შესახებ მნიშვნელოვან ცნობებს გვაწვდის იტალიელი ეთნოგრაფი არქანჯელო ლამბერტი. ის XVII საუკუნის შუა წლებში იტალიიდან ჩამოვიდა საქართველოში და აქ თვრამეტი წელი იცხოვრა. ლამბერტი იყო დაკვირვების უნარით დაჯილდოებული მწერალი. 1633 წელს ქართლიდან გადავიდა სამეგრელოში და 1654 წელს დაბრუნდა იტალიაში, ნეაპოლში.

ლამბერტი პირადად იცნობდა, ამიტომ, პირუთვნელად დაახასიათა ლევან II დადიანი და აღწერა მისი სამთავრო სამეგრელო. მის დროს სამეგრელო ჯერ კიდევ თავის ისტორიულ საზღვრებში იყო მოქცეული - სამეგრელოსა და აფხაზეთს ერთმანეთისაგან ყოფდა არა მდინარე ენგური, არამედ მდინარე კოდორი.

„საზღვარი ამ ორ სამთავროს შორის იყო მდინარე, რომელიც იწოდება კოდორად და ჩემის აზრით კი ეს მდინარე ძველი კორაქსია“ (არქანჯელო ლამბერტი. სამეგრელოს აღწერა, თბილისი, 2011 წელი, გვ. 23).

შესაბამისად, ლამბერტის სიტყვით, მდინარეები: მოქვისწყალი, ეგრისწყალი, მდ. ოქუმი და მდ. ენგური სამეგრელოს მიწა-წყალზე მიედინებოდნენ, მათ გარდა სამეგრელოს მდინარეები იყვნენ ასევე ჭანისწყალი, ხობისწყალი, ტეხური და აბაშა, რიონი და ცხენისწყალი (გურიისა და იმერეთის საზღვარზე).

არქანჯელო ლამბერტი თავის ევროპელ მკითხველს წმ. ბიბლიის მიხედვით მიანიშნებს სამეგრელოს მდებარეობას - ის არარატის მთის მახლობელ რეგიონში მდებარეობდა. თავის მხრივ, ის, არარატის რეგიონს ქართველებთან აკავშირებს. მას მოჰყავს წმინდა ეპიფანეს წიგნის „პანარიონის“ დასაწყისში ნათქვამი, რომ

წარდგინის შემდეგ ნოეს კიდობანი გაჩერდა არარატის მთიანეთში, რომელიც იმუამად ქართველთა ქვეყნის (Cardiensium) შუა გულს წარმოადგენდა. ლამბერტი აღტაცებით აღნიშნავს რომ დღესაც ქართველებს ეს სახელი კარდი, ქართუელი ჰქვიათ (Cardi-cardueli-kartueli).

ლამბერტი წერს, რომ დაბადების ბერძნულ ტექსტში (დაბ. IX, 20) ნათქვამია - „ნოე - ანდროპოს გეორგიოს“ ანუ „ნოე გეორგიის კაცი“.

მისი სიტყვით „გეორგიის კაცი“ ნოეს იმიტომ ეწოდა, რომ მისი კიდობანი გაჩერდა ქართველთა ქვეყანაში ანუ გეორგიაში, სადაც კიდობნიდან ოჯახთან ერთად გადმოსულმა ნოემ ვენახი გააშენა. (აღსანიშნავია, რომ ქართულ დაბადებაშია: „იწყო ნოე კაცი მან საქმედ ქვეყანისა და დაასხა ვენახი“ (დაბ. IX, 20). **სამეგრელო იყო ამ „გეორგიის“ ერთი ნაწილი**, რადგანაც, მისი აღწერით, საქართველო თავდაპირველად იყო ერთიანი, მთლიანი სახელმწიფო, მხოლოდ შინაგანი განხეთქილების შედეგად, ლამბერტამდე არცთუ დიდი ხნით ადრე, ლევან II-ის პაპის მამა განუდგა ერთიანი სახელმწიფოს მეფეს და ასე ჩამოყალიბდა სამეგრელოს სამთავრო.

არარატის მთა, როგორც აღინიშნა, ყოფილა სომხეთისა და ქართველთა ქვეყნის შუა. კერძოდ, ლამბერტი წერს შემდეგს - „ეს ამბავი შეიძლება დავასაბუთოდ წმინდა ეპიფანეს მოწმობით, ეს წმინდანი თავის წიგნის, „პანარიონის“ დასაწყისში (epiphany.. inpan.), როცა ნოეს შესახებ ამბობს, შემდეგს წერს: „როცა წარდგინის შემდეგ ნოეს კიდობანი გაჩერდა არარატის მთებზე, სომეხთა (armenioum) და ქართველთა (cardiensium) ქვეყნის შუა, ლუბარად წოდებულ მთაზე, გაჩნდა პირველ ადამიანთა საცხოვრებელი, და იქ დარგო წინასწარმეტყველმა ნოემ ვენახი და შეიქმნა იქაური ბინადარიო. აქ შესანიშნავია შემდეგი სიტყვები ეპიფანესი: სომეხთა და ქართველთა ქვეყნის შუა, ამ ქვეყანას დღესაც **cardi** ჰქვიათ. მკვიდრნი

კი თავიანთ თავს უწოდებენ ქართველებს (cardiens), ეს კუთხე არის საქართველოს (giorgia) ერთი ნაწილი” (არქანჯელო ლამბერტი. სამეგრელოს აღწერა, 2011, გვ. 23).

ლამბერტის სიტყვით კილობნიდან გადმოსულები თავდაპირველად დასახლებულან არარატთან მდებარე ქართველთა ქვეყნის მთაზე, რომელსაც „ლუბარი“ ერქვა. ამ ცნობას შეესაბამება ვესევი კესარიელის მიერ მოყვანილი მეგასტენეს ცნობა, რომ პონტოსპირეთში ნაბუქოდონოსორს იბერიელები ჩაუსახლებია „ლიბიის“ ქვეყნიდან. აქ „ლიბიის“ ქვეშ უნდა იგულისხმებოდეს არა აფრიკის ლიბია, არამედ ვანის ტბასთან, ანუ არარატის მახლობლად, მდებარე ძველი ქვეყანა **ლუბია (ლუგია)**, მისგან უნდა იყოს მიღებული სახელი „ლუბარი“. (ე.ი. ლუბარი ერქვა ქართველთა კარდი ქვეყნის ერთერთ მთას, ან მთიან ოლქს).

არქანჯელო ლამბერტი კავკასიას ერთიანი ქართული კულტურის სფეროში მოიაზრებს, მაგალითად ის (არქანჯელო ლამბერტი) თავის თხზულებაში ხშირად აღნიშნავს რომ დასავლეთ საქართველო და ჩრდილო კავკასია, ყირიმის ქალაქ კაფამდე, სამხრეთ საქართველო არზრუმის ჩათვლით, ასევე მის აღმოსავლეთით მდებარე ტერიტორია ვიდრე თავრიზამდე, ქართული კულტურის, განათლებისა და წიგნიერების სფეროს წარმოადგენდა.

მისი აზრით საქართველოს სამეფოს ჩრდილო-დასავლეთი საზღვარი აღწევდა „**კაფამდე, რომელიც ხერსონესშია**“ (გვ. 29) ანუ საქართველოს საზღვარი ყირიმამდე აღწევდა, სამხრეთით კი საქართველოს საზღვარი გადიოდა არზრუმთან, „**არზრუმის ქალაქის მახლობლად ახლაც მოიპოვება ქართული სოფლები, უწინდელ დროში თვით ამ ქალაქში იჯდა ქართველი ეპისკოპოსი არზრუმელად წოდებული**“ (იქვე გვ. 29).

ის აგრძელებს - „**კოლხიდის გარეთ, აფხაზების და ჯიქების ქვეყ-**

ნებში, მშვენიერი ტაძრები დგანან ქართულად აშენებულები და ქართულის ზედწარწერებით, მაგალითად, ანაკოფიაში და ბიჭვინთაში არის კოლხიდის, გურიის და იმერეთის პატრიარქის საჯდომი“.

ის იძლევა სამხრეთ-აღმოსავლეთის მიმართულებითაც ქართველთა ქვეყნის ძველი საზღვრის აღწერას და წერს - „**ირანის მხრითც, თვით თავრიზამდე, როგორც ქართული ეკლესიების, ისე ქართული სოფლების ცხადი კვალი დღესაც ჩანს**“ (იქვე, გვ. 30).

ამავე არეალზე - კაფადან თავრიზამდე და არზრუმამდე - ვრცელდებოდა საქართველოს ეკლესიის იურისდიქცია და გამოიყენებოდა ქართული ენა.

ის გულისხმობს ძველ ქართულ ენას, რომელიც გამოიყენებოდა ღვთისმსახურების დროს და მიაჩნია რომ ქართული ენა იყო სამეგრელოსა და მიმდებარე კუთხეების მოსახლეობის „ძველი, წმინდა ენა“.

ის წერს, სამეგრელოში მოიხმარება „**ქართული წიგნები, რომელიც დაწერილია მათი ნამდვილი ძველებური და წმინდა ენით. ამ ენისაგან მათი მდაბიური ენა ისე განირჩევა, როგორც ჩვენი მდაბიური ლათინურისაგან განირჩევა**“ (ა. ლამბერტი სამეგრელოს აღწერა, 2011, გვ 185).

არქანჯელო ლამბერტი მიიხედავდა რომ მისი დროის იტალიაში არსებული კილოკავები და დიალექტები წარმოშობილი იყო ლათინური ენისაგან, რაც დადასტურებული არის თანამედროვე ლინგვისტების მიერაც.

ა. ლამბერტის აზრით, ისევე, როგორც მისი დროის იტალიური დიალექტები წარმოშობილი იყო ერთი ფუძე-ლათინური ენიდან, ასევე მისი დროის ქართული დიალექტები, მათ შორის მეგრული, წარმოშობილი იყო ერთი ფუძე-ქართული ანუ ძველი ქართული ენიდან, რომელსაც როგორც აღინიშნა ა. ლამბერტი უწოდებდა „**ამ ხალხის ძველ და წმინდა ენას**“.

ის აღნიშნავს რომ ჩრდილო კავკასიაშიც ერთ დროს ქართული კულტურა იყო გავრცელებული, თავის ამ მოსახრებას ასე ადასტურებს – „კოლხიდის გარეთ აფხაზებისა და ჯიქების ქვეყნებში მშვენიერი ტაძრები დგანან ქართულად აშენებულები და ქართულის ზედ წარწერებით, ირანის მხრითაც თვით თავრიზამდი, როგორც ქართული ეკლესიების, ისე ქართული სოფლების ცხადი კვალი დღესაც ჩანს“ (ა. ლამბერტი სამეგრელოს აღწერა გვ. 30).

ლამბერტი ასევე აღნიშნავს რომ ქართველებს ოდესღაც ჰქონდათ ერთიანი საქართველოს სახელმწიფო, რომლის მეფესაც მრავალი მოხელე ყავდა „რომელთა რიცხვშიც დადიანიც იყო“ (იქვე. გვ. 29).

ძველი დადიანების შთამომავალ ლევან დადიანს ლამბერტი ასე ახასიათებს: ის ევროპაში რომ აღზრდილიყო საუკეთესო მასწავლებლების მიერ, მას ვერცერთი მთავარი ვერ აჯობებდა, რადგანაც საუკეთესო მასწავლებლების გარეშეც მისი ზნე-ჩვეულებები ძალზე საქებია, მისი უსაქმურად ნახვა შეუძლებელია, პირიქით მუდამ შრომობს ან ვარჯიშობს, ლაშქრობის დროს არის მარდი, ჩუმი და მხნე, ამიტომაც ყველა ომში იმარჯვებს. ის ძალზე უყვართ თავის ქვეშემდრომებს და ყველას ეხმარება გასაჭირის დროს, ტკბილად და ზრდილობიანად ექცევა თავის ჯარისკაცებს და ყველას ისე უყვარს თავისი მთავარი, რომ მისთვის სიცოცხლესაც კი გაწირავენ. ჭამის დროს არის ძალზედ ზომიერი, ღვინით არასოდეს თვრება, სიმთვრალე ამ ქვეყანაში ნაკლოვანებად ითვლება.

ლევანს მესხიერება აქვს ძალზედ ძლიერი, არაფერი ავიწყდება, ახსოვს ყველა ხელშეკრულებისა და მოლაპარაკებების უმცირესი დეტალიც კი, მათ იხსენებს მრავალი წლის, ექვსი და შვიდი წლის შემდეგაც.

მისი სიტყვით, ისაიას წიგნის მიხედვით ისრაელის ძველი მთავრების მოვალეობა იყო ეზრუნა თავისი ხალხის საზრდოსა, ტანსაცმელისა და

მკურნალობისათვის. ეს თვისებები შემორჩენილია სამეგრელოს სამთავროში, ლევან II დადიანის კარზე.

თვითონ ლევანი კითხულობს სხვადასხვა საექიმო წიგნებს, რომელიც გადათარგმნილია ლათინურიდან მათ ენაზე (იქვე, გვ. 45).

როცა ლამბერტი წერს: „წიგნები გადმოთარგმნილია მათ ენაზე“, გულისხმობს ქართულ ენას, ქართულს ის უწოდებს სამეგრელოს მოსახლეობის ენას, ამავე წიგნში სხვაგანაც აღნიშნავს, რომ სამეგრელოს მოსახლეობის მწიგნობრობის ენა არის ქართული ენა.

ლამბერტი აღნიშნავს რომ ლევანი საექიმო და სამკურნალო წიგნების მიხედვით თვითონვე თავისი ხელით ამზადებდა მრავალ წამალს და მათ ყუთებით დაატარებდა ყველგან მოსახლეობის მონახულების დროს და თავის მხრივ ხალხიც დიდი სიხარულით იღებდა ამ სამკურნალო წამლებს.

რაც შეეხება ლევანის მოგზაურობას თავის სამთავროში, ის მუდამ მგზავრობდა ერთი სასახლიდან მეორეში, სასახლეები კი სამთავროს ყველა რეგიონში ჰქონდა, მათი რიცხვი მრავალ ათეულს აჭარბებდა ლამბერტისავე სიტყვით (50-ზე მეტი სასახლე ჰქონდა სამთავროს სხვადასხვა კუთხეში).

ლამბერტი ასევე აღნიშნავს რომ ლევანი ყველას აპურებდა ვისაც კი ხვდებოდა თავისი მოგზაურობის დროს, ხოლო მის სასახლეში უფასოდ ურიგებდნენ საზრდელს ყველა სტუმარს ვინც კი მივიდოდა მის კარზე, თუნდაც უცხო. „ყველას, ვისაც კი ხვდება, მის სასახლეში უფასოდ ურიგდება საზრდელი. ვინც კი მივა, კარის კაცი თუ უცხო ვინმე, მაშინვე მას თავის ულუფას მიართმევინ, სუფრაზე სტუმრებს თავის ხელით სთავაზობს საჭმელს, ისე რომ მას არაფერი რჩება, კონსტანტინეპოლიდან და ირანიდან საგანგებოდ მისთვის ჩამოაქვთ ქსოვილები, რომელთაც ის ურიგებს თავის კარისკაცებსა და სხვებს. დადიანი ძალზე მოყვარული არის მართლმსაჯულებისა. აღკვეთა

ქურდობა და მტაცებლობა, ყველანი დაუმორჩილა კანონებს“ (იქვე, გვ. 48).

ლამბერტი აგრძელებს ლევან II დადიანის დახასიათებას: „აუჩქარებელია, მოფერებითა და წყალობით ცდილობს მოიგოს მტრის გული და არ ფიქრობს მის დასჯას იქამდე სანამ არ დარწმუნდება რომ მის სიკეთეს შედეგი არ მოაქვს, თავის სამთავრო განაახლა ვაჭრობით, მფარველობს ვაჭრებს, რომლებიც აქ არიან, სომხები და ებრაელები. აძლევს მათ ფულსა და ტრანსპორტს, და აგზავნის მათ სავაჭროდ ირანსა და თურქეთში, უცხოეთიდან იზიდავს ხელოსნებს, და აძლევს მათ სახლსა და მიწა ადგილს“ (იქვე, გვ. 48).

„ღვთისმსახურებისა და ეკლესიის საქმეშიც გამოიჩინა დადიანმა თავი, არ არის ოდიში ახლა არცერთი ეკლესია, სადაც მისი ღვთის მოყვარეობის ნიშანი არ იყოს, რომელიც დანგრეული ეკლესია იყო ხელახლა ააშენა, რომელსაც სახურავი არ ქონდა, იმას სახურავი გაუკეთა, რომელსაც ორნამენტები შემოსცლოდა ისევ გაამშვენებინა და შეამკო, ამასთანავე ყველა ეკლესიას ფრიად შეუმატა შემოსავალი, უთვალავი ოქრო-ვერცხლის ხატები გააკეთებინა თვალმარგალიტებით შემკობილი. ათი წლის განმავლობაში ოცზე მეტი ოქრომჭედელი ყავდა, რომელნიც განუწყვეტლივ აკეთებდნენ საეკლესიო ჭურჭელს“ (ა. ლამბერტი სამეგრელოს აღწერა 2011 გვ. 49).

ლევანს თავისი სამთავროს უმთარესი ეკლესიისათვის მოუმზადებია ხელოვნებითა და ძვირფასი ქვებით შემკული ძვირფასი ბარძიმი, ასევე ბაჯალლო ოქროსაგან დამზადებული ძვირფასი ქვებით შემკული ღვთისმშობლის ხატი, ასეთივე საგანძური დადიანმა თავის სამთავროს ყველა ეკლესიას დაურიგა.

მისი მთავრობის დროს სამეგრელოს სამთავრო ძალზე გაძლიერდა, მაგრამ მისმა ოჯახურმა ტრაგედიამ

დაამხო ეს სამთავრო, და მასთან ერთად შეცვალა და დაამცრო საქართველოს საზღვრები ამ მხარეში, კერძოდ ამ ტრაგედიის შემდეგ საზღვარმა მდინარე კოდორიდან გადმოინაცვლა მდინარე ენგურზე. საქართველომ დაკარგა მდინარე კოდორზე მდებარე დრანდის ღვთისმშობლის სახელობის საეპისკოპოსო კათედრა, აფხაზეთის შემოსევების გამო დრანდის ეპარქია გაუქმდა, ასევე გაუქმდა ღვთისმშობლის სახელობის მოქვის საეპისკოპოსო კათედრა, რომელიც, ლამბერტის სიტყვით, მდებარეობდა ორ მდინარეს შუა, ფართო ვაკეზე, მესამე საეპისკოპოსო ცენტრი რომელიც დაკარგა საქართველოს ეკლესიამ იყო ბედიის საეპისკოპოსო კათედრა, ის აგებული ყოფილა გორაკზე და იყო ასევე ღვთისმშობლის სახელობისა.

ეს ოჯახური ტრაგედია კი შემდეგი ყოფილა: ლევან II დადიანი სამთავრო ტახტზე ასულა 14 წლის ასაკში, ნადირობისას მამის გარდაცვალების შემდეგ მას აღმზრდელად და მზრუნველად დაუნიშნეს თავისი ბიძა გიორგი ლიპარტიანი, ასაკოვანი კაცი, რომელსაც ცოლად ჰყოლია ოდიშის პირველი თავადების ჭილაძეების ქალი, დარეჯანი, ძალზე ლამაზი და ახალგაზრდა. ლევანი და ის ქალი ერთმანეთს დაუახლოვდნენ და ერთმანეთის საყვარლებად იქცნენ, მეორე მხრივ ლევან II დადიანის ცოლს, აფხაზეთის მთავარ შერვაშიძეთა ქალს, დაუახლოვდა ლევანის პირველი ვეზირი პაპუნა, რომელიც პირველი პირი იყო სამთავროში. მათი კავშირის შესახებ როცა შეიტყო ლევანმა საშინლად განრისხდა და დროის შესაბამისად დასაჯა თავის ცოლი, კერძოდ მოაჭრა ცხვირი და შერცხვენილი წაიყვანა თავის მამასთან აფხაზეთში და იქ მიატოვა. თავის ვეზირი პაპუნა კი დაატუსაღა და გაგზავნა გურიის მთავართან ვითარცა პატიმარი, თვითონ კი შეერთო თავის ბიძის ლიპარტიანის ცოლი, ამ უხნეო საქციელმა აშალა მთელი სამთავრო,

დაირღვა წონასწორობა, დაიწყო ქვეყანაში არეულობა და აჯანყებები. გურიის მთავარი, იმერეთის მეფე და აფხაზეთის მთავარი ცდილობდნენ გაერთიანებას ლევანის წინააღმდეგ, რასაც თან ერთვოდა შინააშლილობა, ამით განსაკუთრებით ისარგებლეს აფხაზებმა, რომლებიც შეურაცხყოფილად თვლიდნენ თავიანთ თავს მთავრის ქალის გამო. „აფხაზები ისე ბრაზმორეულნი იყვნენ დადიანზე, რომ იმ დროს, როცა დადიანი გართული იყო თავის ძმისგან დაწყებული ამბოხების დაცხრომის საქმეში, სულ თავს ესხმოდნენ სამეგრელოს საზღვრებს, რომლებიც თითქმის სრულიად გააუქმეს, მცხოვრებლები დაატყვევეს და აფხაზეთში გადაასახლეს“ (ა. ლამბერტი სამეგრელოს აღწერა, 2011 გვ. 43).

იმუამად, როგორც ითქვა, სამეგრელოს საზღვარი გადიოდა მდინარე კოდორთან, მაშასადამე ამ დროს კოდორის არეები ააოხრეს აფხაზებმა და იქ მცხოვრები მოსახლეობა, ე.ი. მეგრელები, „აფხაზეთში გადაასახლეს“, ანუ ისინი კოდორის იქით გადაასახლეს (შემდგომი გუდაუთისა და გაგრის რაიონებში).

ვახუშტის ცნობით, ისტორიული აფხაზეთი „ანაკოფიის იქით“ მდებარეობდა, მაშასადამე იმუამინდელი აფხაზეთი მოიცავდა მხოლოდ თანამედროვე გუდაუთისა და გაგრის რაიონებსა და სოჭის მიმართულებით მდებარე ჯიქეთს.

მართლაც ხობის მონასტრის ეკვდერ-საძვალეზე გაკეთებული წარწერიდან ჩანს, რომ „ჯიქეთი“ ერქვა „გაგარისა და უღალის“ ქვეყანა, ანუ თანამედროვე გაგარისა და სოჭის რაიონებს. ჯიქეთი და აფხაზეთი იმუამად მართალია სხვადასხვა ქვეყნები იყვნენ, მაგრამ საერთოდ, ზოგადად, ჯიქეთსაც აფხაზეთს უწოდებდნენ

XIV საუკუნის შემდეგ მთლიანად შეიცვალა ჩრდილო კავკასიაში ეთნო-დემოგრაფიული სურათი, თემურის ჯარებმა ქართული, და ასევე საქართველოს სახელმწიფოსადმი ვასალურ დამოკიდებულებაში მყოფი მოსახლეო-

ბა მასიურად ამოულიტა, ვინც გადარჩა ისინი დაუმორჩილა საგანგებოდ მის მიერ ჩრდილოკავკასიაში ჩასახლებულმა ახალმა ხალხებმა და ტომებმა. ისინი თემურმა ჩასაასახლა ურალისა და ვოლგისპირეთიდან, ასევე ციმბირიდან და ენისეისპირეთიდან, ისინი ძირითადად იყვნენ ე.წ. სინურ-ციმბირული ენის მატარებელი ტომები. ისინი ჩრდილოკავკასიაში შეერივნენ ადგილობრივ კავკასიურ ტომებს. XV-XVIII სს-ში ჩამოყალიბდა ახალი ე.წ. სინოკავკასიური ენის მატარებელი ხალხები. ერთერთი ასეთი ძლიერი ხალხი ჩრდილოკავკასიაში იყო თემურის ეპოქიდან ჩასახლებული სინოკავკასიური ენის მატარებელი ადიღე-ჩერქეზული ტომები.

ადიდეველები ჩრდილო კავკასიაში თემურ ლენგმა ჩაასახლა. ამის შემდეგ, მათ თანდათანობით შეძლეს ჰეგემონგაბატონებულ ფენად ქცეულიყვნენ ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიასა, ჯიქეთსა და ასევე აფხაზეთში, მდ. კოდორამდე, ლევანის შემდეგ კი გაბატონდნენ სამეგრელოში მდ. ენგურამდე. სხვადასხვა კულტურისა და მენტალიტეტის მოსახლეობის თავმოყრამ ისტორიული სამეგრელოს მიწა წყალზე, წარმოშვა კონფლიქტები, ლევანის შემდეგ კი საფუძველი დაუდო მთიელების თითქმის ორასწლოვან ომს დანარჩენი სამეგრელოს წინააღმდეგ. დაპყრობილ სამეგრელოსაც (კოდორიდან-ენგურამდე) აფხაზეთი ეწოდა, იქ ჩამოყალიბებულ ახალ ხალხს კი აფხაზები, ქვეყნის სახელის შესაბამისად.

ძველი აფხაზები მეგრულ-სვანური, ახალი აფხაზები კი ადიღური წარმოშობის ტომები იყვნენ.

კოდორის ჩრდილო-დასავლეთით ადიღე-ჩერქეზული ტომის ჩასახლება XV-XVI საუკუნისათვის უკვე დაწყებული იყო.

ლევან ის სიცოცხლეში კოდორის იქითა მთიანეთს ისინი აკონტროლებდნენ, მაგრამ ბიჭვინთა-ანაკოფიის ზღვისპირს ჯერ კიდევ ლევანი აკონტროლებდა სრულად, მისი მიზანი იყო ბიჭვინთის საპატრიარქო კათედ-

რა დაცვა. ბიჭვინთის დაცვა ლევანს თავის წმინდა მოვალეობად მიაჩნდა.

კოდორის იქითა ზღვისპირეთს ლევანის სიმამრი, ქართული წარმოშობის აფხაზეთის მთავარი და ასევე ქართველი ანუ „ძველი აფხაზი“ თავად-აზნაურობა ფლობდა, სამეგრელოში მათი წარმომადგენლის, ლევანის ცოლის გაძევებისა და შეურაცხოვის გამო აღფოთებული აფხაზი თავად-აზნაურობა შეუკავშირდა ადიღე-ჩერქეზებს, რომელნიც ისედაც მუდამ იმის ცდაში იყვნენ, რომ როგორმე სამეგრელოს უმდიდრესი საეკლესიო ქონება ჩაეგდოთ ხელში, ამიტომაც სიამოვნებით შეუკავშირდნენ აღშფოთებულებს და დაიწყეს სამეგრელოს საზღვრების რბევა კოდორთან.

ლევან დადიანმა მდინარე კოდორის ხეობის აოხრება არ აპატიო აფხაზებს და გაილაშქრა მათ წინააღმდეგ და მალე დაამარცხა ისინი.

ამ დროისათვის ნაწილობრივ უკვე დაწყებული იყო და სამეგრელოსთან ომის პერიოდში ძირითადად ჩამოყალიბდა „ახალი აფხაზი“ ხალხის ჩანასახი ე.წ. „ძველი აფხაზებისა“ და ადიღე-ჩერქეზების ურთიერთშერევით, ასევე ერთმანეთის მიმართ კომპრომისებით. ამ დროს ადიღე-ჩერქეზებმა ანუ აფსუებმა კოდორისიქითა მთელ ტერიტორიაზე შეძლეს გაბატონება „ძველი აფხაზი“ მთავართავადების ნომინალურ-ფიქტიური მეთაურობით. „ახალ აფხაზეთში“ გაბატონებულ ფენას წარმოადგენდნენ ადიღე-ჩერქეზი მოლაშქრეები, ახალ მასას ქართველები ძველებურად კვლავ „აფხაზებს“ უწოდებდნენ, რადგანაც ისინი აფხაზეთში უკვე დასახლდნენ, აფხაზეთში მოსახლეებს კი აფხაზებს უწოდებდნენ.

კოდორზე დამარცხების შემდეგ აფხაზებმა ლევან II-ს გამოუცხადეს მორჩილება და იტვირთეს ხარკის გადახდა, მაგრამ „რადგანაც ეს ხალხი მოქალაქეობასა და ვაჭრობას მოკლებულია, არც ფული გააჩნია ხარკის

გადასახდელად, ამიტომაც დადიანმა მათ ხარკად დაადო რამდენიმე მწვეარ – მეძებრისა და მიმინოს გადახდა“ - წერს ლამბერტი.

აღსანიშნავია, რომ მხოლოდ ლევან II დადიანის სიკვდილის შემდეგ გაბედეს აფხაზებმა კვლავ გადმოეღახათ მდინარე კოდორი და შემოიჭრნენ სამეგრელოში.

ლევანის სიკვდილის გამო იმდენად დასუსტდა სამეგრელო რომ სამეგრელოში შემოჭრილ აფხაზებს წინააღმდეგობა ვეღარ გაუწიეს და აფხაზებმა ზედიზედ დაიპყრეს იმუამად აყვაგებული სამეგრელოს ერთი ნაწილი, რომელსაც ჩვენ ამჟამად ვუწოდებთ, სოხუმის, გულრიფშის, ოჩამჩირისა და გალის რაონებს.

ამის გამო სამეგრელო-აფხაზეთის საზღვარმა რამდენიმე ათეულ წელიწადში მდინარე კოდორიდან მდინარე ენგურზე გადაინაცვლა. მართალია მათ შესაკავებლად ჯერ ჯიღვე ლევანმა და ასევე მოქვის, დრანდისა და ბედიის ეპისკოპოსებმა ააგეს თითქმის 100 კილომეტრიანი კედელი სამეგრელოს დასაცავად, მაგრამ ის დაძლეული იქნა, და ბარბაროსებმა შეძლეს სამეგრელოს საეპისკოპოსოთა გაუქმება, მრევლის ამოწყვეტა და დატყვევება.

იქამდე, ლევანის სიცოცხლეში, სამეგრელო დასავლეთ საქართველოს ცენტრალურ ოლქად იქცა, რომელმაც შეძლო თავის გარშემო შემოეკრიბა გურია, იმერეთი და აფხაზეთი, თუმცა ამისთვის დასჭირდა ხანგრძლივი და სასტიკი ომები ჯერ გურიის სამთავროსთან, შემდეგ კი იმერეთის სამეფოსთან. ამ დროს ამ ომებმა ლამბერტის სიტყვით „ისე დაასუსტა იმერეთის სამეფო, რომ სამეგრელოს ბევრად ჩამოუვარდებოდა ძალ-ღონით“ (ა. ლამბერტი, დასახ. ნაშრომი, გვ. 43). ლევანი ფაქტიურად მთელი დასავლეთ საქართველოს მბრძანებელს წარმოადგენდა. თავისი ამ ახალი სტატუსის

განსამტკიცებლად მან აფხაზეთშიც ილაშქრა.

არქანჯელო ლამბერტი წერს რომ სამეგრელოში საზოგადოება შედგებოდა ორ ნაწილად, აზნაურებად და გლეხებად, თავის მხრივ ისინიც იშლებოდნენ წოდებებად, ესენი იყვნენ – თავადები, აზნაურები, ანუ ზინასკუები და ზინაკები, და გლეხები, რომლებიც ასევე ორ ნაწილად იყოფოდნენ, მსახურებად და მოინალეებად მსახურის, ანუ გლეხის მოვალეობა იყო იმ ბეგარის გადახდა, რაც უძველესი დროიდან მართებდათ თავიანთი ბატონისა. ლამბერტი წერს, რომ „ერთი იოტით მეტს არ გადაიხდიდნენ გლეხები, რაც ჩვეულებით იყო დადებული“.

მსახურის ანუ გლეხის ბეგარა ბატონის მიმართ შემდეგი სახისა იყო: როგორც წესი გლეხი რჩებოდა თავის საკუთარ ოჯახში, მაგრამ ბატონის ოჯახში სამსახურისათვის მორიგეობიდა აგზავნიდა ოჯახის რომელიმე წევრს.

ამასთანავე მსახურის მოვალეობაში შედიოდა ისიც, რომ ლაშქრობის დროს და ასევე მგზავრობისას თან ხლებოდა ბატონს (ოჯახიდან ერთი წევრი). ასევე მას ევალებოდა ხვნის, თესვისა და მოსავლის აღების დროს სავალდებულოდ დახმარებოდა ბატონს.

გლეხების მეორე ჯგუფს მოინალეებს ქონდათ იგივე მდგომარეობა, მაგრამ მათი დამატებითი ვალდებულა შემდეგი იყო: ბატონის მგზავრობისას უნდა ეზიდათ მისი ბარგი და უნდა ეზრუნათ რომ ზამთრის დროს ცეცხლი არ ჩამქრალიყო, ბატონს ქონდა დიდი უფლებები გლეხების მიმართ, კერძოდ, შეეძლო მათი გასამართლება.

ლამბერტის დაკვირვებით სამეგრელოში მოსახლეობა ზღვის პირზე არ ცხოვრობდა, „ცუდი ჰაერის მიზეზით და მეზობელი ბარბაროზთა შიშით“ (ა. ლამბერტი სამეგრელოს აღწერა 2011, გვ. 55).

ლევან დადიანს ლამბერტის სიტყვით ქონია ორმოცდაათზე მეტი სასახლე, მათ შორის გამორჩეული ყოფილა

ქვით აგებული ზუგდიდის სასახლე, მოხატული ირანელი მხატვრების მიერ.

ლამბერტის განსაკუთრებით მოწონდა მეგრელთა კარმიდამო, ის წერს: „ყოველ მეგრელს ისე დიდი ეზო აქვს, რომ უფრო მინდორს წარმოადგენს. ეზოში იზრდება მხოლოდ კარგი ბალახი და სარეველას ვერ ნახავთ. ყოველი მოსახლე ცდილობს რომ რაც შეიძლება მშვენიერი ღობე გააკეთოს. შესასვლელთან დგამენ დიდ ალაყაფის კარებს, ზედ გამოქანდაკებულია სხვადასხვა სახე, ეზოში რვაგენ უმშვენიერეს ხეებს, მცხოვრებნი დროის უმეტეს ნაწილს ატარებენ არა სახლებში, არამედ ეზოებში, სეირნობენ, საქმეს აკეთებენ, ეზოში ჭამენ და ძინავთ კიდევ“.

ეზოში იღვა რამდენიმე სახლი. ყველაზე დიდ შენობას ერქვა „ოხორი“, რომელიც სტუმრების მისაღებად იყო განკუთვნილი, მეორე შენობა იყო საცხოვრებელი სახლი, მესამე ნაგებობა განსაკუთრებით მნიშვნელოვნად მიაჩნდათ, ეს იყო მარანი, ეზოში მდგარ მეოთხე შენობას ქონდა განსაკუთრებული დანიშნულება, ეს იყო ტანსაცმლის შესანახი შენობა, წარმოადგენდა მტკიცედ აშენებულ ხის მაღალ კოშკს, „სადაც ტანსაცმელს იცავდნენ სინოტივის და ქურდებისგან“.

თავადების ეზოებში აღნიშნულთაგან გარდა ყველაზე საპატიო ადგილზე ასევე იღვა კიდევ – ერთი შენობა, ეს იყო პატარა „კარის ეკლესია“.

ლამბერტიმ მიაქცია ყურადღება, რომ სამეგრელოში თავადაზნაურობა კარგად იცვამდა – „პერანგს იკერავენ სხვადასხვა ფერის აბრეშუმისაგან, პერანგის ყელი იყო მოქარგული და მასზე მიმაგრებული იყო ძვირფასი ქვები და მარგალიტები, ამის გარდა წვეულებებსა და დღესასწაულებში იცვამდნენ კიდევ უფრო მშვენიერ ტანისამოსს, რომელიც შეკერილი იყო დამასკოს ქსოვილისაგან, ხავერდის ან ფარჩისაგან, მას სარჩულად ედო სიასამურის ტყავი, ის შემკული იყო ოქროსან მარგალიტის დილებით“.

ასეთი ტანისამოსი თავადაზნაურს ქონია რამდენიმე ხელი.

ლამბერტი წერს რომ ქალები კეკლუცობით არ ჩამოუვარდებოდნენ ევროპელ ქალებს, განსაკუთრებით თმის ვარცხნილობით, ქუდებითა და თავსამკაულით. ისინი ფერ-უმარილით თეთრად იღებავდნენ სახეს, იღებავდნენ ასევე წარბებსაც, ეგრეთწოდებული გუნდით, იმავე საღებავით იღებავდნენ წამწამებსაც, გასაოცარია მაგრამ ლამბერტის აღწერით სილამაზის გამო ქალები თვალის გუგებსაც კი იღებავდნენ, „რადაც საცხებელით იყვითლებენ თვალის გუგებსაც“ (იქვე გვ. 61).

ასეთი ბედნიერი და ლამაზი ქვეყანა იყო სამეგრელო ლევან დადიანის დროს, მაგრამ მთლიანად შეიცვალა ვითარება მისი გარდაცვალებისთანავე აფსუა-აფსაზების შემოსევებისას, კოდორიდან ზუგდიდამდე.

ლამბერტი აგრძელებს თავის აღწერას და წერს – სამთავროში ყველა მუშაობდა, ყველა ამუშავებდა მიწას, ყველა ფენა და წოდება „მთავრიდან დაწყებული უკანასკნელ მეგრელამდე სიამოვნებით ეტანებიან მიწათმოქმედებას და დიდი გულმოდგინებით ამუშავებენ თავის ყანებს. სამეგრელოში რაც უნდა დიდი გვარის კაცი იყოს თვითონ ამუშავებს თავის ყანებს და ეს საქმე სათაკილოდ როდი მიაჩნია“ (იქვე გვ. 71).

ყანის დათესვის და თოხნის დროს მოსახმარებლად იწვევენ მეზობლებს, რომელთაც თოხნის დრო ჯერ არ დადგომიათ „ნადი შედგება 50 ან 60 ჩარაზმული მთოხნელისგან, მათ თავში ჩაუდგება პატრონი, მღერის ჩქარი ტემპით, რომლის ხმაზეც ეწყობა თოხნა, როგორც საკრავზე ცეკვა, ამისთვის მთოხნელთა გამწკრივებულ რაზმს თავში ჩაუდგება ორი მომღერალი, რომლებიც სიმღერით აჩქარებენ თოხნის პროცესს. ნადს დღეში სამჯერ აჭმევენ და ვახშმად მიიწვევენ პატრონის ეზოში, ამ დროს

მათ საგანგებოდ გაუსხნიან იქამდე დაბეჭდილ ქვევრს, ამ ქვევრის ღვინო შეწირული არის წმინდა გიორგისადმი და იხსნება მაშინ როცა მარგვლა აქვთ, ან პეტრე-პავლობა დღეს, მარგვლის წინ ამ ქვევრს დიდი ამბით მოხდიან თავს, ამისთვის მარანში მიიწვევენ მღვდელს, რომელიც შეიმოსება საეკლესიო შესამოსლით და ილოცებს, რის შემდეგაც მოხსნის თავს ქვევრს და იქიდან პატარა დოქში გადმოსახავს ღვინოს, რომელსაც გააგზავნის წმინდა გიორგის ეკლესიაში შესაწირავად. დანარჩენ ღვინოს კი პატრონი მოიხმარს“.

მიწათმოქმედებაც ლამბერტის სიტყვით საქართველოში იყო ევროპულის მსგავსი, სამეგრელოში პირველ წელიწადს თესავდნენ ღომს, მეორე წელს ფეტვს, მესამე წელს კი პურს. ამის შემდეგ მიწას სამი ოთხი წლით ასვენებდნენ, ბლომად მოჰყავდათ ღომი და ბრინჯი, ისე ბლომად მოჰყავდათ ბრინჯი, რომ ის გაჰქონდათ თურქეთის გემებს, რომლებიც იქ მოდიოდნენ, ასევე ლამბერტის სიტყვით, ბლომად მოჰყავდათ ლობიო, ბახჩეული, ხილი და ფხალი.

ნადირობას განსაკუთრებული ყურადღება ექცეოდა, თითოეულ თავადს ქონდა თავის საკუთარი სანადირო ტყე, რომელიც ისე იყო დაცული, რომ თვით მთავარსაც კი უფლება არ ჰქონდა იქ სხვის საკუთრებაში ნადირობისა. ნადირობის საგანგებოდ დრო იყო ყველიერი, ირმებზე ნადირობდნენ, ყველიერის დაწყებიდან დიდ მარხვამდე, და ასევე სექტემბრის დასასრულიდან შობის მარხვამდე.

ლამბერტი ყურადღებას აქცევს რომ ლევან II დადიანს, ისევე როგორც თავის დროზე თამარ მეფეს, სიკვდილით არ დაუსჯია არცერთი დამნაშავე, უმძიმესი დანაშაულისათვისაც კი, მხოლოდ ერთი გამონაკლისის გარდა – მან მხოლოდ თავისი ვეზირი დასაჯა ისე, როგორც თამარ მეფის დროს დაისაჯა გუზანი.

ლამბერტი წერს – „მხოლოდ ერთი შემთხვევისათვის მას აქვს დაწესებული სიკვდილით დასჯა, სახელდობრ ეკლესიის მკრეხელობისათვის, როცა ნივთებს მოიპარავენ, ან ეკლესიას გადაწვავენ. სხვა ყოველივე დანაშაულობა შეიძლება მთავარმა აპატიოს ფულის გადახდევისებით, ან ვისიმე მფარველობის გამო და რაც შეეხება მკრეხელობას, ამის ჩამდენი ვერც ფულით და ვერც თხოვნით ვერ შეაბრალებს თავს მთავარს და უსათუოდ დასჯილი უნდა იქნას სიკვდილით“ (იქვე გვ. 95) (მკრეხელობას უწოდებდნენ ეკლესიის ძარცვას ან შეურაცხოფას).

ლამბერტის სიტყვით დადიანი იყო მართლმსაჯულების მოყვარული და ყველა დანაშაულს თავის შესაფერის სასჯელს აძლევდა. მაგალითად – ქურდებს ჭრიდნენ ხელს, ფეხს ან ყურს, მკვლელებს ჭრიდნენ ხელს ან აბრმავებდნენ, ასევე ისჯებოდა მემამბოხეც. ცოლ-ქმრული ღალატისათვის აჭრიდნენ ცხვირს, „მეგრელები კი იმით არიან ბედნიერები რომ მათი მთავარი ყოველთვის და ყოველგან მზად არის, მოისმინოს საჩივარი და მოუძებნოს წამალი თავის ქვეშევრდომთა საჭიროებას. გინდ თათბირობდეს, გინდ ცხენით სეირნობდეს, გინდ გზაში იყოს, გინდ ნადირობდეს და გინდ პურის ჭამად იჯდეს, მთავარი ყოველთვის მოისმენს საქმეს და შესაფერ განჩინებას დასდებს“ (იქვე გვ. 103).

აღსანიშნავია, რომ სასამართლოში იყო ადვოკატის მსგავსი ინსტიტუტი, მთავარი ისე როგორც ყველა, მოვალე იყო, ომში პირადად მიეღო მონაწილეობა, ლევან II-ს ამ „მოვალეობისთვის თავი არასდროს აურიდებია, თვით ავადმყოფობის დროსაც კი. ლევანის ჯარში შედიოდა ოცდაათათასიანი ცხენოსანი მეომარი, ნავარჯიშები და გამოცდილი, კანონის მიხედვით კომლზე ერთი კაცი გამოდიოდა სალაშქროდ, აზნაურობას არ ევალებოდა ომში მონაწილეობა კანონის ძალით, „მაგრამ აზნაურობა უფრო

თავისი სურვილით, ვიდრე კანონით სულ ერთიანად გამოდის საომრად, ისე, რომ აზნაურს თუ ხუთი ან ექვსი ვაჟი ყავს, ესენი ყველანი გაჰყვებიან საომრად მთავარს“ (იქვე გვ. 110).

ომის უფრო მეტი საჭიროების შემთხვევაში კომლზე ორი ან სამი კაცი გაჰყავდა საომრად, ომში მეომრებს ეცვათ საუკეთესო ტანისამოსი „მშვენიერი ტანისამოსები ისე ბრწყინავენ, როგორც არსად სხვაგან, თვითოეულს მოაქვს ყველა თავის ტანისამოსი და ცდილობს რომ აქ უფრო კარგად იყოს ჩაცმული, ვიდრე ჩვეულებრივ“ ლამბერტი აგრძელებს და აღწერს ომისას თუ რას იცვამდნენ, ის წერს, რომ აქ ყოველდღე იცვლიან თავიანთ ტანისამოსს. ვისაც ვერცხლეულობა აქვს, ერთიანად მოაქვს: აგრეთვე მოაქვთ საუკეთესო ირანული ხალიჩები, რათა „ამ ხალიჩებზე დღისით დასხდნენ და ღამით დაიძინონ, პურის ჭამა ამ დროს მეტად მხიარული იციან“ (იქვე გვ. 111). ასეთი ყოფილა ომისა და ლაშქრობის წესი.

ლამბერტის სიტყვით მტერთან ბრძოლა ძალზე ხანმოკლე იყო, ის აღწერს შესაბამის მიზეზებს და ამბობს: „მათი ბრძოლა მთავრდება ცხენის ერთი გაჭენებით და სულ გრძელდება მეოთხედი საათის განმავლობაში“ (იქვე გვ. 112).

როგორც ჩანს, ლამბერტი აღწერს შინაურ ბრძოლებს სამეგრელოსა და იმერეთს შორის, ან სამეგრელოსა და გურიას შორის.

ლამბერტი ასევე ეხება საეკლესიო ცხოვრებას, ის წერს რომ საქართველოში არის ორი კათალიკოსი, ერთი ქართლისა და მეორე, რომელსაც ექვემდებარება ოდიში, იმერეთი, გურია, აფხაზეთი და სვანეთი.

ლამბერტი არ იცნობს სიტყვას „აფხაზეთის კათალიკოსი“, რადგანაც მისთვის აფხაზეთი ერქვა ტერიტორიას კოდორის იქით. მისთვის დასავლეთ საქართველოს კათალიკოსი „ოდიშის პირველიერარქი“ იყო, რადგანაც მის ეპოქაში, ლევანის დროს ოდიში

დასავლეთ საქართველოს კულტურული ცენტრი იყო.

ძველად ორივე კათალიკოსს ირჩევდა საქართველოს მეფე, მაგრამ როცა დადიანმა დამოუკიდებლობა მოიპოვა, მეორე კათალიკოსს სამეგრელოს მთავარი ირჩევდა, ხანს, სხვა მეფე მთავრებთან შეთანხმებით.

ლამბერტი წერს: „ოდიშის პატრიარქს თავის საბრძანებელში ისეთი ძალა აქვს, ისეთი სიმდიდრე და სასახლეები, იმდენი ყმები ყავს, რომ არამც თუ ეთანასწორება მთავარს, არამედ აღემატება კიდევ. პატრიარქი თავის საპატრიარქოს დასახედავად მუდამ დადის, იგი თან წაიყვანს ხოლმე ამაღლას, რომელიც შედგება 300 კაცისაგან და მეტისაგანაც. ოდიშის ახლანდელი პატრიარქი წმინდა კაცად მიაჩნიათ, ღვთის წინაშე დიდ გულმოდგინებას იჩენს, კაცთა მიმართაც ძლიერ მოწყალეა, ყოველ დამე უსათუოდ დგება მეტად გრძელ ღოცვაზე, ყველაზე პირველად ტანს იგი იცვამს და პირველადვე იგი შედის ეკლესიაში, სადაც ატარებს უმეტეს ნაწილს ღამისას და დღისასაც, რაც შეეხება მოყვასისადმი მოწყალეობას, იგი ისეთ გულკეთილობას იჩენს, რომ არ მოიძებნება არც ერთი ღარიბი და არც ერთი უბედური, რომ იგი არ იცნობდეს და თავის მოწყალეობის კალთას არ აფარებდეს. თუ ვინმე ღარიბმა გაიარა როცა იგი პურის ჭამად ზის, მაშინვე დაუძახებს, თავისთან დასვამს და უმეტეს ნაწილს თავის საჭმლისას უთავაზებს. თუ გაიგონა რომ სადმე საწყალი ავადმყოფი არის, მეტად გაჭირვებულიაო, სხვადასხვა შემწეობას თავისი ხარჯით მიაწოდებს. გარდა ამისა იმდენად ერთგულია იერუსალიმის წმინდა ადგილისა, რომ სამჯერ იყო მათ სანახავად და ყოველთვის დიდი შეწირულობა წაუღია“.

კათალიკოსს ექვემდებარებოდნენ მდინარე კოდორზე მდებარე დრანდის საეპისკოპოსო აფხაზეთის საზღვარზე,

ასევე მოქვისა და ბედიას საეპისკოპოსოები, ასევე ცაიშის, წალენჯიხის და მარტვილის საეპისკოპოსოები, ხოლო ქიანის, წიფურისა, ხოფის, ობუჯის, „სებასტოპოლის“ და ანაკლიას საეპისკოპოსოები მონასტრებად იყო გადაკეთებული.

ეპისკოპოსები – ლამბერტის აღწერით, სიმდიდრით და ძალაუფლებით ჯობნიან თითოეულ აქაურ დიდებულს, ფაქტობრივად ეპისკოპოსები მხოლოდ მთავარს ემორჩილებიან. ეპისკოპოსს ისეთი ძალაუფლება აქვს, რომ შეუძლია აზნაურის დაპატიმრება, თუ მღვდელი არ ასრულებს თავის მოვალეობას ასევე შეუძლია მისი დაპატიმრება და ბორკილებში ჩასმა. ლამბერტი აღწერს ერთ შემთხვევას როცა ეპისკოპოსის ბრალდებით დააპატიმრეს ერთი მღვდელი, რომელიც დიდ მარხვაში ღამით არ ღოცულობდა, ამით კი წესს არღვევდა, რადგანაც თვით ეპისკოპოსი ეკლესიაში მთელი ღამით ღოცულობდა (იქვე გვ. 140).

მთავარი დაინტერესებული იყო რათა ეპისკოპოსს მეტი სიმდიდრე დაეგროვებინა, რადგანაც ეპისკოპოსის სიკვდილის შემდეგ მისი ქონება მთავარს ღარჩებოდა.

ლამბერტი აღწერს რომ ბავშვს ნათლავდნენ 3-4 წლის ასაკში, ნათლობა ხდებოდა მარანში, მირონს ცხებდა თვით ნათლია, იქვე განბანდნენ ბავშვს.

წირვა ეკლესიის გარეთაც შეიძლებოდა შესაფერის ადგილას. ეკლესიაში წირვის დროს საუცხოო სამოსელით წირავდნენ.

სამეგრელოს არცერთი მცხოვრები არავითარ საქმეს არ დაიწყებდა მღვდლის კურთხევის გარეშე, მისგან იღებდნენ რჩევას.

თუ ვინმე გადაწყვეტდა მონაწილას თავისი რაიმე ცოდვის ან სხვა რაიმეს გამო, წირვას დააყენებინებდა მრველს, წირვის დაწყებამდე როგორც წესი კლავდნენ რაიმე საქონელს, ცხვარს ან ხარს, ძროხას, ხბოს,

ბატკანს ან თიკანს, მღვდელი პირუტყვის თავზე კითხულობდა ლოცვას, რომელშიც მოიხსენებოდა აბელის, აბრაამის, სოლომონისა და სხვების მსხვერპლშეწირვას, ამის შემდეგ მღვდელი ანთებული სანთლით პირუტყვს ხუთ ადგილზე შეუტუსაგდა (მოწვაგდა) ბალანს, მას სამჯერ შემოატარებდნენ შემომწირველის გარშემო, ამ დროს ყველა ილოცებოდა, ამის შემდეგ მზარეული დაკლავდა პირუტყვს და წყალში მოხარშავდა, ხოლო მღვდელი შეუდგებოდა წირვას, წირვის დასრულების შემდეგ, მიუსხდებოდნენ სუფრას, სადაც ამ ხორცს მიირთმევდნენ, მღვდელს ცალკე სუფრას უშლიდნენ.

მიცვალებულის მგლოვიარობისას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭებოდა წირვებსა და ლოცვებს: მაგალითად მეორმოცე დღეს განსვენებულის სულის მოსახსენებლად, წირვა უნდა შეესრულებინა ადგილობრივი ეპისკოპოსს, რომელსაც წირვის ფასად ერგებოდა ყოველივე ის, რაც კარგი და მშვენიერი ჰქონდა თავის სახმარებლად მიცვალებულს, მართლაც ეპისკოპოსს მიაართმევდნენ ხოლმე მიცვალებულის საჯდომ ცხენს თავისი საუკეთესო გაწყობილობით. ვერცხლეულობას, ძვირფას ტანსაცმელს და საკმაო ფულსაც, რომელიც „უფრო შეძლებულებთან ადის ხუთის სკუდომდე, თუმცა ზოგიერთებს არ მიაჩნიათ ეპისკოპოსის წირვა საჭიროდ და არც უნდათ, მაგრამ ეპისკოპოსები ძალად სწირავენ და ფასსაც ძალით თხოულობენ, მთავარიც საჩქაროდ აიძულებს ამ ფასის გადახდას, რადგან მისი სარგებელი ამას მოითხოვს. საქმე ის არის რომ ეპისკოპოსის სიკვდილის შემდეგ მთავარს ეკუთვნის მისი მემკვიდრეობა, რომელიც რასაკვირველია იმდენად მეტი იქნება, რამდენად ეპისკოპოსი თავის სიცოცხლეში მეტს იშოვნის. წირვის შემდეგ დიდი ნადიმი გაიმართება, როგორც ეპისკოპოსისა, ისე სხვა სამღვდელოებისათვის და აგრეთვე ერისკაცებისათვისაც. ნადიმის შემდეგ საჩუქრებს მიაართმევენ არამც თუ ეპისკოპოსს, არამედ ყველა

სამღვდელო პირს, რომელნიც წირვაში მონაწილეობას იღებდნენ, ვის სხვადასხვა ძვირფასი ქსოვილის ტანსაცმელს და ვის ფულად, თითოეულის ღირსებისა და მდგომარეობის შესაფერად. დაბალი ხალხისთვის კი, რომელიც ამ დღეს ბლომად იკრიბება, კლავენ უამრავ ხარსა და ძროხას, დაკლულებს რომ მოხარშავენ, მერე ეპისკოპოსს და მღვდლებს აკურთხებინებენ და მერე დაურთებენ ხალხს, რათა ილოცონ ღვთის წინაშე მიცვალებულის სულისათვის“ - წერს ლამბერტი.

ჩვენ საეკლესიო წყაროებში ხშირად იხსენიება სიტყვა „ნიშანი“, როგორც ლამბერტის ჩვენებიდან ჩანს ნიშანი ეწოდებოდა მიცვალებულის ტანისამოსს, ცხენს, ან და სხვა მნიშვნელოვან ქონებას, რომელიც უნდა გადასცემოდა მთავარს, ერისთავს ან სხვებს საჩუქრის სახით, კერძოდ მიცვალებულის დასაფლავების შემდეგ ჭირისუფალი ნიშნავდა საგანგებო დღეს, რომელზეც მთავარს მიიწვევდნენ მიცვალებულის დასატირებლად, ამ დროს ჭირისუფალი დებდა მიცვალებულის „ნიშანს“, რომელზეც იმართებოდა ტირილი, მიცვალებულის მოსახსენებლად, ასევე მიცვალებულს იხსენიებდნენ აღდგომის მეორე დღეს, სასაფლაოზე სადაც იმართებოდა აღაპი, მღვდლის კურთხევით.

მღვდელი ან ეპისკოპოსი ესწრებოდა ქორწილს ანუ გვირგვინის კურთხევას, რომელიც ეწყობოდა კარის ეკლესიაში ან მარანში.

მარანს სამეგრელოში და მთელ საქართველოში, ლამბერტის სიტყვით, ეკლესიის მსგავსად სცემდნენ პატივს. კერძოდ მარანში შეიმოსებოდა სამღვდელო პირი. რომელიმე ამორჩეული ნათესავი მეფე-დედოფალს შეიყვანდა ეკლესიაში, ან მარანში, მათ მიაართმევდნენ სანთლებს და მათ უკან ედგა გვირგვინის მტვირთველი. ამის შემდეგ მღვდელი წესის მიხედვით ილოცებდა.

ლევან II დადიანის დროს სამეგრელოს საზღვარი, როგორც ითქვა კოდორამდე აღწევდა, მაგრამ რად-

განაც კოდორის იქით აფხაზეთის მთავარი ლევანს ემორჩილებოდა, ამიტომ ბიჭვინთა თავისი საკათალიკოსო საყდრით ლევანის სრულ მფლობელობაში იყო.

სამეგრელოს სამთავრო იყო სრულებით მოწესრიგებული ქვეყანა, რომელიც მხოლოდ ლევან II დადიანის გარდაცვალების შემდგომ მოიშალა აფსუა-აფხაზ, ჩერქეზ-ადიღეელთა შემოსევების შედეგად.

ამის გამო, სამეგრელომ დაკარგა თავისი ტერიტორიის თითქმის ნახევარი, თავისი ყველაზე აყვავებული მხარე - ენგურსა და კოდორს შორის მოქცეული ტერიტორია, გაუქმდა ბედიის, დრანდის, მოქვის საეპისკოპოსოები და ბიჭვინთის საკათალიკოსო კათედრა, კათალიკოსი იძულებული გახდა ის მიეტოვებინა.

მტერმა ამოწყვიტა და დაატყვევა მოსახლეობის თითქმის ნახევარი, ამიტომაც წერდა მისიონერი „სამეგრელო სამეგრელო აღარ არის, 40000 კომლიდან 20000 ამოწყვეტილია“, დაიწყო შემოსეულ ადიღე - ჩერქეზებთან (აფსუა - „აფხაზებთან“) სამეგრელოს ხალხის თითქმის 200 წლიანი თავდაცვითი-სამამულო ომი, რომელსაც მხოლოდ რუსის ციხესიმაგრესთან ომში მოედო ბოლო, იმერეთის მეფე სოლომონის დროს.

ლამბერტი სამეგრელოს აღწერისას მუდამ ცდილობს სამეგრელო წარმოადგინოს ერთიანი ქართული სამყაროს ნაწილად, ის მიიჩნევს რომ ქართველი ხალხი ნოეს მესამე შვილის იაფეტის შთამომავლობაა.

როგორც უკვე აღინიშნა, მას მიაჩნდა, რომ სამეგრელო მახლობლად მდებარეობდა არარატის მთისა, სადაც გაჩერდა ნოეს კიდობანი. როგორც ის წერს - „სომეხთა და ქართველთა ქვეყნის შუა ლუბარად წოდებული მთაზე, აქ გაჩნდა ადამიანთა პირველი საცხოვრებელი, აქ დარგო ნოემ ვენახი და შეიქმნა იქაურ ბინადრად“ (ა. ლამბერტი დასახ. ნაშრ. გვ. 28).

ამ სიტყვების შემდეგ მას მოჰყავს ცნობა იმისა თუ საიდან აქვს მას აღებული ეს მოსაზრება და წერს, რომ მისი წყარო ყოფილა წმინდა ეპიფანე ლამბერტი აგრძელებს თავის მოსაზრებას და წერს - „აქ აღსანიშნავია შემდეგი სიტყვები ეპიფანესი: სომეხთა და ქართველთა ქვეყნის შუა“ (იქვე, გვ. 28).

„ამ ქვეყანას დღესაც საქართველო ქვია და მკვიდრნი თავის თავს უწოდებენ ქართველებს, ეს კუთხე არის საქართველოს ერთი ნაწილი“ (იქვე გვ. 28). ლამბერტის აზრით ქართველების სახელწოდება „გეორგიანი“ მომდინარეობს წარღვნის დროს გადარჩენილი კიდობნიდან გამოსული ნოეს საქმიანობიდან „დაიწყო ნოემ საქმედ ქვეყნისა და დაასხა ვენახი“ (დაბ IX, 20).

ლამბერტი წერს რომ ბერძნულ ბიბლიაში ეს წინადადება შემდეგი სიტყვებითაა ჩაწერილი „ნოე ანდროპის გეორგიოს“ ბერძნულში სიტყვა „გეორგიუს“ აღწერს ნოეს მუშაობას ვენახისათვის მიწის დამუშავების დროს.

წიგნში „სამეგრელოს აღწერა“ აისახება ლამბერტის აზრი, რომ ქართველობა იყო უძველესი, ნოეს ეპოქასთან დაკავშირებული ერი და მათი სამშობლო საკაცობრიო ცივილიზაციის მესაძირკველეთა გვერდით იხსენიება.

როგორც ზემოთ აღინიშნა ა. ლამბერტი ფუძე ანუ ძველ ქართულ ენას უწოდებს „მეგრელების ძველ, ნამდვილ, წმინდა ენას“ (იქვე გვ. 185) ამ მხრივ ა. ლამბერტის მოსაზრება მთლიანად განსხვავდება XIX საუკუნის რუსი მოხელეების მტკიცებებისგან. მაგალითად, რუსი მოხელე ბოროზდინი, რომელმაც ასევე აღწერა სამეგრელო, გამოთქვამდა მტკიცებას, რომ სამეგრელოში ქართული ენა გავრცელებული იყო მეზობელი ქართული რეგიონებიდან, რომ ის იყო არა მთელი მოსახლეობის ენა, არამედ მხოლოდ მისი ერთი ნაწილისა, ერთი სოციალური ჯგუფისა, რომელმაც შეძლო ამ ენის საყოველთაოდ განვრცობა.

ლამბერტის აზრით, კი, პირიქით, ქართული ენა იყო, მეგრელების უძველესი ენა, რომელიც დროთა ვითარებაში შეიცვალა და იქცა მეგრულ მეტყველებად.

აღსანიშნავია, რომ ეს იყო საქართველოში რუსებამდე დამკვიდრებული საყოველთაო აზრი, მათ შორის სამეგრელოსიც.

ასეთივე აზრისა იყო სულხან-საბა და სხვა ქართველი მეცნიერები რუსების ეპოქამდე.

ბოროზდინის მოსაზრება, სამეგრელოში იქამდე უცნობი იყო, შემდეგ ის რუსებმა გაავრცელეს და „სამეცნიერო“ დატვირთვა მიანიჭეს, რუსების მიზანი, როგორც თვითონ ბოროზდინი აღნიშნავს, იყო ქართველი ერის გარუსება და მისი ცალკეულ ტომებად დანაწევრება, ერთმანეთზე მათი გადამტერების გზით, ბოროზდინს ასეთი ქმედება გაამართლებულად მიაჩნდა რუსეთის იმპერიაში ქართული მოსახლეობის სწრაფი ასიმილიაციის მიზნით.

ბოროზდინის აღნიშნული მოსაზრება იყო პოლიტიკური მეთოდი, მოსახლეობის დასამორჩილებელი საშუალება, ხოლო რაც შეეხება ლამბერტის, მას საერთოდ არ ჰქონდა პოლიტიკური მიზნები, ის აღწერდა იმას რასაც ხედავდა თავისი თვალით თვრამეტი წლის განმავლობაში, მისგან განსხვავებით ბოროზდინმა მხოლოდ რამდენიმე სეზონი გაატარა სამეგრელოში.

მონასტერი, 20.12.2013 წ.

კორნელი ბოროზდინი „სამეგრელო და სვანეთი (1854-1861)“, მოგონებანი, თარგმნილი თ. სახოპიას მიერ, 1934.

საქართველოს კუთხეებად (რეგიონებად) დანაწევრების გეგმა ჯერ კიდევ მეოცე საუკუნის სამოციან წლებში ჩამოაყალიბა წითელი რუსეთის იმპერიის მთავარმა იდეოლოგმა სუსლოვმა, ის წერდა - „ქართველებს ჩვენ უნდა გავუღვივოთ კუთხურ ეთნიკური გრძნობები და რეგიონების მიხედვით დავაპირისპიროთ ერთმანეთს, ამასთანავე ქართველები მეცნიერულად უნდა დავარწმუნოთ რომ ისინი სხვადასხვა ქვეყნიდან ჩამოსახლებული სხვადასხვა ერის წარმომადგენლები არიან“.

სუსლოვი შემდგომ პოლიტიკურს თავის მოხსენებაში აცნობდა, რომ ეს მეთოდი ესაჭიროებოდათ ქართველების სრული ასიმილაციისათვის და გარუსებისათვის, მათი საქართველოდან გაძევებისათვის.

„მეცნიერულად“ დარწმუნება ქართველებისა, რომ საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებს აქვთ სხვადასხვა ეროვნული წარმომავლობა არ იყო შემოქმედება პირადად სუსლოვისა და არც რუსეთის კომუნისტური პარტიისა, ეს იდეოლოგია ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში ჰქონდათ რუსებს საქართველოში დამკვიდრებისას, ამის შესახებ სრულებით გახსნილად და პირდაპირ წერდა ერთერთი რუსი დიდმოხელე კორნელი ბოროზდინი თავის მოგონებებში, რომელიც გამოაქვეყნა XIX საუკუნის 60-იან წლებში, სუსლოვამდე ასი წლით ადრე.

რუსეთის იმპერიამ მას შემდეგ რაც გააუქმა ქართული სახელმწიფოებრიობა შეუდგა დაპყრობილი ქვეყნის მართვას რუსი მოხელეების ხელით, რომელთაც ცენტრიდან აგზავნიდა, XIX საუკუნის 50-იან წლებში აღიარებდა სამეგრელოს და სვანეთის სამთავროს სუვერენიტეტს, მაგრამ უკვე განზრახული ჰქონდა მათი გაუქმება. რუსეთს სურდა ისე წარმოეჩინა

სამთავროთა გაუქმების სურათი, რომ თითქოსდა მთავრები თვითონვე ითხოვდნენ სამთავროს გაუქმების ან და თითქოს თვითონ ამ სამთავროთა დაჩაგრული მოსახლეობა რუსეთს თხოვდა გაეთავისუფლებინა მოძალადე მთავრის მმართველობისაგან, ეს იყო წინასწარდასახული, მიზანმიმართული გეგმა, რომლის აღსასრულებლად იმპერია მთავრების კარზე აგზავნიდა თავის აგენტებს, რომლებიც სანდო პირები ხდებოდნენ თვითონ მთავრებისათვის, ასეთი მისიით გაიგზავნა კორნელი ბოროზდინი სამეგრელოს დედოფალ ეკატერინესთან 1854 წელს. კ. ბოროზდინი მსახურობდა კავკასიის მთავარმართებლის სამმართველოში, ეკატერინეს უხდებოდა ხშირი მიწერ-მოწერა რუსულ ცენტრებთან, რუსულ ენაზე და მიწერ-მოწერის საწარმოებლად და ასევე ეკატერინეს შვილების რუსული ენის მასწავლებლად და აღმზრდელად კორნელი ბოროზდინმა შეაღწია დედოფლის კარზე, საბოლოოდ მან და მისმა მსგავსმა რუსმა მოხელეებმა შეძლეს ეკატერინეს გაძევება სამეგრელოდან და ამასთანავე სხვადასხვა უკადრისი ქმედებებით მის ოჯახს დიდძალი ქონება ჩამოართვეს.

კორნელი ბოროზდინი ძალზე საინტერესოდ გადმოცემს თავის წიგნში, К. Бороздин. Кавказские воспоминания, Мингрелия и сванетия с 1854-1861 г. სამეგრელოსა და სვანეთის ყოფას XIX საუკუნის 50- იან წლებში.

ბოროზდინის წიგნი თარგმნა თედო სახოკიამ, რომელიც გამოსცა სახელმწიფო გამომცემლობამ 1934 წელს.

როგორც ითქვა, სუსლოვი (ცეკას მდივანი), 1961 წელს, წერდა - „ქართველები ჩვენგან ძლიერ განსხვავდებიან. ადრე თუ გვიან ისინი საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხს დააყენებენ და თავისუფლებას მოითხოვენ. მათთან ბრძოლა უნდა დავიწყოთ აფხაზეთიდან. აფხაზეთის გამოყენებით სამეგრელოს,

სვანეთს, აჭარასა და სხვა კუთხეებს უნდა მივცეთ დამოუკიდებლობა. მათში ცალ-ცალკე უნდა გავაღვივოთ კუთხურ-ეროვნული გრძნობა. დასავლეთი უნდა დაეუპირისპიროთ აღმოსავლეთს. ამის შემდეგ მათ შორის მომრიგებლის როლი უნდა შევასრულოთ. პარალელურად ქართველები მეცნიერულად უნდა დავარწმუნოთ, რომ სხვადასხვა ქვეყნიდან ჩამოსახლებული, სხვადასხვა ერის წარმომადგენლები არიან, რაც მათი საქართველოს ტერიტორიიდან საბოლოოდ გაძევების საშუალებას მოგვცემს. ქართველები სანახევროდ ლიკვიდირებულნი და ასიმილირებულნი უნდა გავხადოთ... და თუ მოგვეცემა საშუალება, მთლიანად მოვახდინოთ მათი ლიკვიდაცია...“ (ქ. კვალი, 2014, გვ. 169).

I. რუსეთის იმპერიის პოლიტიკური სისტემა აღმოსავლეთში კ. ბოროზდინის სიტყვით შემდეგი იყო:

რუსი სახელმწიფო მოხელე ბოროზდინი იმპერიის პოლიტიკის შესახებ წერს - „ჩვენ, ასიმილაციის პრინციპით ვხელმძღვანელობთ“ - ანუ ყოველ დაპყრობილ ერს ელოდა ასიმილაცია ანუ გარუსება, რისთვისაც გამოიყენებოდა სხვადასხვა მეთოდი ამ ერის დაშლა დანაწევრების, ეროვნული მთლიანობისა და თვითშემცენების დამცრობისათვის.

მაგრამ ევროპის სხვა იმპერიები სხვაგვარად იქცეოდნენ. მაგალითად ბრიტანეთი არ ერეოდა ინდოეთის საშინაო საქმეებში და მხოლოდ გადასახადებით კმაყოფილდებოდა, მაშასადამე ინდოეთის ხალხებს ბრიტანელებში ასიმილაცია არ ემუქრებოდა და ისინი ინარჩუნებდნენ ეროვნულ თვითმყოფადობას. ამის შესახებ ბოროზდინი წერს - „ინგლისი, გულმოდგინეთ ჰზრუნავს იმისთვის, რომ თავის ინდოეთის სამფლობელოში დაიცვას status quo და ხელი არ ახლოს მის შინაურს პოლიტიკურ წესწყობილებას, რაჯები-საგან ინგლისი თხოულობს მხოლოდ

წესიერად შემოტანას საკმაოდ დიდ და განსაზღვრულ თანხისას ფულადი გადასახადის სახით, ხოლო მის შინაურ საქმეებში გარეგანს ერიდება. ინგლისის რეზიდენტი ყოველ ავტონომიურ სამფლობელოში რაჯების დესპოტიზმს თავის ფარგლებში აჩერებს ხოლმე. როცა რომელიმე ამ რაჯათაგანი უსაზომო ფუფუნებას გამოეკიდება, გზებს უპატრონოდ და მოუფლელად დააგდებს და, დასასრულ, თავის ქვეშევრდომთა სიცოცხლესა და სახელს აბუჩად აგდებას დაუწყებს, რეზიდენტი ოფიციალურად გააფრთხილებს, და თუ ამ გაფრთხილებამ არ გასჭრა, უკვე უფრო არსებითს ღონისძიებას მიჰმართავს: რაჯას მოაკლებენ იმ პატივსა და უპირატესობას, რომელიც მინიჭებული აქვს მთავრობისაგან, სახელდობ: მის გამოვლის დროს ზარბაზნებს აღარ გაისვრიან, და როგორც ვიცით, ამ ზარბაზნების გასროლით განიზომება მდგომარეობა და გავლენა ყოველ მთავრისა; როცა ესეც არ გასჭრის, სრულებით ჩამოართმევენ უფლებას კანონიერ მემკვიდრის სასარგებლოდ, და თუ მემკვიდრე არა ჰყავს – მისი უფლება გადავა ინგლისის მთავრობის მიერ არჩეულ პირზე.

ინგლისის სისტემად აქვს შემოდებული ავტონომიის შინაურს საქმეებში არ ჩაერიოს, მაგრამ ჩვენ **ასიმილაციის** პრინციპით ვხელმძღვანელობთ“ (კ. ბოროზდინი, სამეგრელო და სვანეთი, 1934, გვ. 148)

II-1. კ. ბოროზდინი დაუფარავად აღიარებს რუსეთის იმპერიის პრინციპს დაპყრობილი ერის მიმართ, ის წერს: „რუსეთის იმპერიის მთავრობა აფხაზეთში ძველს პრინციპს მისდევდა - divide et impera (დაანაწილე და იბატონე)“ (კ. ბოროზდინი, სამეგრელო და სვანეთი, გვ. 179)

II-2. მართალია საბჭოთა პერიოდში ბევრს წერდნენ რომ საქართველო რუსეთს თითქოსდა ნებაყოფლობით შეუერთდა, მაგრამ რუსი მოხელე

კ. ბოროზდინი პირდაპირ უწოდებს ამას **დაპყრობას** და წერს, რომ მეფის ნაცვალ ბარიატინსკის ევალეზობა კავკასიის „საბოლოო დაპყრობა“, ის წერს: „ბარიატინსკის ასეთის მომზადების წყალობით, ვორონცოვის მიერ განზრახულის და ბარიატინსკის მიერ მკაფიოდ შეთვისებულის გრანდიოზულის პლანის განხორციელება კავკასიის საბოლოოდ დაპყრობისა სერიოზულად იყო უზრუნველყოფილი“. (კ. ბოროზდინი, სამეგრელო და სვანეთი, გვ. 191)

II-4. ბოროზდინი ასორციელებდა რუსეთის იმპერიის გეგმას, რომელიც ერთი საუკუნის შემდეგ უფრო მკვეთრად გამოთქვა სუსლოვმა, „საქართველოს კუთხეებში, სამეგრელოში, სვანეთში, აჭარასა და სხვა კუთხეებში, წერდა სუსლოვი, ჩვენ ცალცალკე უნდა გავადვივოთ კუთხურ-ეროვნული გრძნობა, ამ კუთხეთა ქართველები მეცნიერულად უნდა დავარწმუნოთ, რომ ისინი სხვადასხვა ქვეყნიდან ჩამოსახლებული, სხვადასხვა ერის წარმომადგენლები არიან, რაც მათი საქართველოს ტერიტორიიდან საბოლოოდ გაძევების საშუალებას მოგვცემს...“ (ქ. კვალი 2014 №1, 2 გვ. 169).

რუსული იმპერიული გეგმა დაპყრობილი ერის სხვადასხვა ტომებად და სოციალურ ჯგუფებად დაშლისა და შემდგომ მათში ჩანერგვა და „**მეცნიერული**“ მეთოდით **დარწმუნება** რომ ისინი სხვადასხვა ეთნოსის წარმომადგენლები არიან, მუშაობდა ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში და ის როგორც ჩანს პირველად გამოიყენა რუსმა მოხელემ კ. ბოროზდინმა თავისი მმართველობის დროს სამეგრელოში, ის ამის შესახებ კიდევაც წერს, რომ მისი მიზანი იყო სამეგრელოს საზოგადოება დაეყოფნებოდ და დაენერგა თვალსაზრისი რომ თითქოსდა მაღალი ფენა განეკუთვნებოდა სხვა ეთნოსს და დაბალი ფენა კი სხვას, საბოლოო მიზანი კი იყო ამ რეგიონის ერთიანი ქართული სხეულიდან ჩამო-

შორება, თავისი თეორიით ის ქართველთა ცივილიზაციის თეორიის ერთერთ ფუძემდებლად გვესახება, ბოროზდინი წერს: „ამ მდგომარეობაში მოვეუწვართ ჩვენ სამეგრელოს მაღალ წოდებას, ჩვენი ნათქვამი სრულიად საკმარისია იმისთვის, რომ კაცმა სთქვას, ეს წოდება ფეოდალურის წესწყობილების ნაშთიაო. ეს კლასი უმეტეს წილად გამოსულა ქართველთა ტომისაგან, ოდესღაც შეადგენდა ერთს მთლიანს სამხედრო ძალას, რომლის სათავეში იდგა მთავარი თავის ნათესავებთან (ბატონიშვილებთან) ერთად, ხოლო მათ ექვემდებარებოდნენ რჩეულნი მხედარნი, რომელნიც შესდგებოდნენ თავადებისა და ხელქვეითებისაგან, იარაღის მტარებლებისაგან – აზნაურებისაგან. როცა მხარე დაიპყრო და თავის საკუთრებად გახადა, მთავარმა უწყალობა თავისს მეომრებს ხალხით დასახლებული მიწები. ეს ხალხი სულ სხვა ტომს ეკუთვნოდა, აქედან გაჩნდა ორი კლასი. მაღალი და დაბალი კლასი. ეს ორი კლასი რომ სხვადასხვა ტომისაა, ამას გვიჩვენებს ის განსხვავება, ქართულსა და მეგრულ კილოკავს შორის რომ არის. ქართულად ლაპარაკობდა მაღალი წოდება, ხოლო მეგრულად – დაბალი წოდება; დროთა განმავლობაში ესენი შესამჩნევად აირივნენ ერთმანეთში. მაგრამ ჩემს დროსაც იყო სამეგრელოში მთა ადგილების სოფლები, სადაც მარტო ქართულის ცოდნით კაცი ვერასფერს გააწყობდა. გლეხს გვაროვნობითი სახელი ერქვა „მარგალი“ ანუ მეგრელი და ეს იმას გვიჩვენებდა, რომ სწორედ მეგრულში უნდა გვეძებნა ნამდვილი ადგილობრივი მკვიდრი, რომელიც დაიპყრო მოსულ ქართველთა ტომმა, და ეს მეომრული, ფეოდალური წესწყობილება დიდს ხანს იყო ამ მხარეში, სანამ ეს უკანასკნელი დამოუკიდებელის ცხოვრებითა სცხოვრობდა“ (კ. ბოროზდინი, სამეგრელო და სვანეთი, გვ. 257).

კ. ბოროზდინი თავის შენიშვნაში აღნიშნავს: - „იმის გარჩევა, თუ რამდენად მართალია ჩვენი მოსაზრება, მიგვიჩვენია მომავალ ფილოლოგიებისათვის. ჯერ კი, რამდენადაც ჩვენ ვიცით, არავინ შესდგომია სერიოზულად შეესწავლა სადავო საკითხი ქართულ და მეგრულ დიალექტებს შორის არსებულ განსხვავების შესახებ. მიუხედავად ამისა სამოსწავლო უწყებამ სამეგრელოს სახალხო სკოლებში სწავლება ქართულ ენაზე შემოიღო. ეს ენა კი ხალხს ნაკლებად ესმის. ორმოცდაათიან წლებში, პატივცემული დეკანოზი დავით მაჭავარიანი, რომელსაც დიდი ხანი უცხოვრია სამურზაყანოში მეგრელებს შორის, და რომელსაც ეს ენა ზედმიწევნით შეუსწავლია, იმ დასკვნამდე მივიდა, რომ მეგრული ქართულისაგან სრულებით განსხვავდება და ამ ენაზე სახარებაც სთარგმნა; მაგრამ ეს შრომა არ დაბეჭდილა, რადგან ქართული სამღვდელოება დიდი წინააღმდეგი გაუხდა და დააჯერა საქართველოს ეკზარხოზსი, რომელიც, როგორც რუსი, ამ საქმისა ხამი იყო, რომ მამა დ. მაჭავარიანმა სახარება სთარგმნა ქართულ დამახინჯებულ კილოკავზე და რომ ცალკე, დამოუკიდებელი მეგრული დიალექტი სრულებით არ არსებობსო. ეს საქმე სამუდამოდ არქივში მოექცა, ხოლო სამურზაყანოს სკოლებში ქართულად დაიწყეს სწავლება; ქართული კი გაუგებარი იყო ხალხისთვის და ამიტომ მეგრელისათვის ზედმეტ ბარგს წარმოადგენდა, მეგრელს სჭიროდა თავისი სამშობლო კილოკავი და რუსული“ (კ. ბოროზდინი, სამეგრელო და სვანეთი, გვ. 258)

სინამდვილეში როგორც თვით ბოროზდინი თავის წიგნში ამბობს სამეგრელოში ქართული ენის ცოდნა აუცილებელი იყო პირადად მისთვის და საერთოდ რუსული ადმინისტრაციისთვის, ამიტომაც მან საგანგებოდ

შეისწავლა სამეგრელოში თავისი მუშაობის დროს ქართული ენა, რომ ის არ მოეცუებინათ სასამართლო და სხვა პროცესების დროს, ამის შესახებ მას თავისი თეორიაც კი აქვს ჩამოყალიბებული, ის წერს: - „სამეგრელოში რუსის მოხელე უწინარეს ყოვლისა დარწმუნებული უნდა იყოს რომ მისი თარჯიმანი პატიოსანი და სანდოა, და თუ ეს თვისება აკლია თარჯიმანს, ყოველ ნაბიჯზე უნდა მოელოდეს მოტყუებას, და ყოველ ნაბიჯზე უნდა იხანოს თავისი მოქმედება. ეშმაკი და ამასთან ურცხვი თარჯიმანი თეთრს შავად მოაჩვენებს ენის უცოდინარ მოხელეს და ეს მით უფრო სავალალო იქნება რაც უფრო დიდი თანამდებობა უჭირავს მოხელეს. ქართული ენა უკვე იმდენად მესმოდა, რომ მოტყუების არ მეშინოდა...“ (კ. ბოროზდინი სამეგრელო და სვანეთი, 1934, გვ. 229).

აქედანაც ჩანს, რომ რუსი მოხელეებისათვის სამეგრელოში აუცილებელი იყო ქართული ენის ცოდნა, მითუმეტეს რომ ისინი თითქოსდა გლეხებს ათავისუფლებდნენ ბატონყმობის უღლისაგან და მჭიდრო ურთიერთობების დამყარებას ცდილობდნენ გლეხებთან, მეორე მომენტსაც აღწერს ბოროზდინი როცა რუსული ხელმძღვანელობა საგანგებოდ შეხვდა სამეგრელოში აჯანყებულ გლეხებს, მაშინაც მათ გლეხებთან ურთიერთობისათვის ქართული ენა გამოიყენეს, ბოროზდინი ხატონად აღწერს ამ ამბავს, „მერვე ვერსზე გენერალი შედგა ერთ გორაკზე, რომელზედაც ზუგდიდის გზა გადადიოდა, და მის წინ გადაიშალა ფართო მინდორი და დაინახა მრავალრიცხოვანი ბრბო გლეხებისა, რომელნიც სამხედრო წესზე დაბანაკებულიყვნენ. თამამად შეიძლებოდა თქმა, რომ სულ ათიათას კაცამდე იქნებოდა; გლეხები დიდს სივრცეზე იყვნენ გაშლილნი და ბოშების უშველებელ ურდოს მოგაგონებდათ. ქოხები, სახელდახელო ფარდალალა ფარდულები, ურმები, დანთებული ცეცხლი, ცხენები,

ძროხები, ცხვრები, დედაკაცები, მამაკაცები, ნახევრადშიშველი ბავშვები – ყველაფერი – ერთი მეორეში არეულიყო და მეტად ჭრელს სანახაობას წარმოადგენდა... გენერალი, თავის წინაშე ხედავდა თავის ხალხის დუნდვოს, თავზე ხელაღებულს, და არ იცოდა, ეს დუნდვო რასა ჰფიქრობდა, გულში რა ელო... გენერალმა ცხენს დეხები ჰკრა და სულ მიუახლოვდა. ხალხი გაჩერდა, ამან ცხენს სადავე მოსწია და ხმამაღლა შესძახა. – მოიხადეთ ქულები და დაიხოქეთ! (თქვა რუსულად) ... როცა რაფ. ერისთავმა მისი ნათქვამი ხმამაღლა გადათარგმნა ქართულად, ხალხის დუნდვომ იმ წამსვე მოიხადა ქულები და დაიხოქა“ (კ. ბოროზდინი, სამეგრელო და სვანეთი, 1934 გვ. 113) აქედანაც ჩანს რომ სამეგრელოში გლეხობას, მითუმეტეს მის ყველაზე ფართო და დაბალ ფენებს იმუამად საერთოდ არ ესმოდა რუსული, მაგრამ ქართულად მირეზული ბრძანება მაშინვე შეასრულეს და ბრძანების შესაბამისად მოიქცნენ, დაიხოქეს რუსი გენერლის წინ, სინამდვილეში რუსებს სწორედ ამის მიღწევა, ხალხის დახოქება და დამონება სურდათ.

თავის წიგნის ყველა ადგილას, ბოროზდინი შეკრებილ გლეხობას ბრბოს უწოდებს, რომლებიც იფანტებოდნენ რუს ყაზახების დანახვისას (იქვე გვ. 119, 155) მაგალითად აღწერს ერთ ასეთ ამბავს, თუ როგორ დასაჯეს გლეხების ასეთი ბრბო და წერს, ვუბრძანე ჩემს ოფიცერს თარჯიმანი დაეხმარებინა და ხალხის მწკრივიდან გამოეყვანა ყოველი მეცხრე კაცი და ოცდახუთჯერ წკნელი დაერტყათ, გაწკეპვლის შემდეგ წაეყვანათ სატუსალოში, (იქვე გვ. 157) ყოველგვარი ლეგიტიმური უფლების გარეშე ასეთი ძალადობით შეიჭრა რუსული ხელისუფლება სამეგრელოში, ძალაუფლება ჩამოართვეს კანონიერ მმართველს, სამეგრელოს დედოფალს ეკატერინეს და ამასთან უკადრისი სხვადასხვა ხერხებით მთავრის ოჯახი გააღატაკეს

კიდევ, შემდეგ კი სამთავრო ჩამოართვეს. სამეგრელო რუსეთის იმპერიას მიუერთეს, ყოველივე ამას ხატოვნად აღწერს ბოროზდინი თავის წიგნში. იქვე ამატებს ბოროზდინი რომ გლეხები მას რომ არ დამორჩილებოდნენ მაშინ ბევრ მათგანს ციხიბერი არ ასცდებოდა (იქვე გვ. 158) ანუ ყველა ამ გლეხს დააპატიმრებდნენ და გააციხიბებდნენ. ერთგან აღწერს მაგალითად თუ როგორ აუჯანყდა თვითონ გლეხები რუსებს და საპასუხოდ რუსების ქმედება ასეთი იყო: გენერალმა „ნ. კოლუბიაკინმა სწრაფად იღონისძია წინდაწინვე ამ განზრახვის წინააღმდეგ, წაიყვანა ერთი როტა სახაზო ბატალიონისა და ასეული ყაზახურებისა და ზანისაკენ გაემართა, მთაზე, ძველებურ ციხეში ჩაუსხდნენ მეამბოხენი და პირველად იმათ ასტეხეს სროლა, როცა მომავალი ჯარი დაინახეს; მაშინ ყაზახურები შეიჭრნენ ციხეში. აკაფეს თხუთმეტოდ კაცი, იმდენივე დასჭრეს, რის შემდეგ დანარჩენი მაწანწალები კურდღელებივით გაიფანტნენ. დაიჭირეს 50-მდე კაცი“ (იქვე, გვ. 159).

ივანე ჩიქოვანის მონაწილეობა ამ საქმეში აღმოჩენილ იქმნა დაიჭირეს და დაუყოვნებლივ გადაასახლეს სამეგრელოდან ქ. ტამბოვში საცხოვრებლად. (კ. ბოროზდინი, სამეგრელო და სვანეთი, 1934, გვ. 159) აღსანიშნავია რომ სამეგრელოს მოსახლეობისა და ხალხის ის ზნეჩვეულებები რომელიც აღაფრთოვანებდა არქანჯელო ლამბერტის, პირიქით ბოროზდინისთვის სრულებით მიუღებელი იყო, მაგალითად ლამბერტი სიყვარულით არწერს სამთავრო კარს, მის საქმიანობას, ხოლო ბოროზდინი ესე აღწერს მას: მთავარს გარს ეხვია ერთი მუჭა ფუქსავატი ხალხისა, რომელმაც იცოდა მხოლოდ დროს გატარება, ქეიფი, და ნადირობა (იქვე გვ. 42) იგივე ითქმის სამეგრელოში ქართულ ენასთან დაკავშირებით, მაგალითად თუ ლამბერტის

თქმით „ქართული ენა წარმოადგენდა სამეგრელოს ხალხისათვის ძველ და წმინდა ენას“, რომელიც გამოიყენებოდა ღვთისმსახურებაში, განათლებაში, ურთიერთობისა და საერთოდ კულტურაში, ბოროზდინისათვის ქართული ენა გარედან შემოტანილი ენა იყო, ამით როგორც აღნიშნა მან ერთერთმა პირველმა ჩაუყარა საფუძველი ქართიზაციის თეორიას, რომლის მიხედვითაც საქართველოს მოსახლეობა იყო სხვადასხვა წარმოშობისა. მისი სულისკვეთება არ წარმოადგენდა ერთადერთ შემთხვევას რუსეთის იმპერიაში. ქართველ ხალხს იმპერიამ მისი ყველაზე უდიდესი მონაპოვარი – სახელმწიფოებრიობა და ეკლესიის ავტოკეფალია წაართვა, ამის მიუხედავად XIX ს. II ნახევრიდან მან დაიწყო სწრაფი კონსოლიდაცია-გამთლიანება, ის თვალდათვალ ნაცად ყალიბდებოდა და გამოღვიძებული ნაცია ეროვნული სახელმწიფოსა და ეკლესიის გათავისუფლებას ლამობდა. ამიტომაც იმპერიამ აამუშავა ბოროზდინის მსგავსი პირები, მაგალითად პეტერბურგის უნივერსიტეტის პროფესორი ქ. პატკანოვი, „მისი შევირდი ნ. მარი“ (როგორც ილია უწოდებდა) და სხვანი, მათი თეორია თითქმის იგივეა, რაც ბოროზდინისა, მას საერთოდ „ქართიზაციის თეორია“ ეწოდება. შემდეგში, უკვე XX ს. 60-იან წლებში, ამ თეორიის ქმედითი სახე კარგად გადმოცა კომუნისტური პარტიის ლიდერმა სუსლოვმა თავის დირექტივაში - „**რუსული შოვინიზმის ერთერთი მთავარი იდეოლოგი“ მიხეილ სუსლოვი 1961 წელს წერდა:** „კომუნისტური პარტია რუსეთის წებოა და სანამ წებო ძალას, თავის თვისებას დაკარგავდეს, მანმადე უნდა ავამუშაოთ რუსეთის გადარჩენის გეგმა, რომელიც სხვადასხვა რესპუბლიკაში სხვადასხვანაირი იქნება. შორეულ აღმოსავლეთში მომსახურე ჩვენს გენერლებს უნდა მივცეთ ცხოვრების ნორმალური საშუალება. მათ

ჩასასახლებლად გვეჭირდება შავი ზღვის სანაპირო ტერიტორია, სადაც, როგორც მოგეხსენებათ ქართველები სახლობენ. უნდა გავითვალისწინოთ, რომ ქართველები ჩვენგან ძლიერ განსხვავდებიან. ადრე თუ გვიან ისინი საქართველოს დამოუკიდებლობის საკითხს დააყენებენ და თავისუფლებას მოითხოვენ. მათთან ბრძოლა უნდა დავიწყოთ აფხაზეთიდან. აფხაზეთის გამოყენებით სამეგრელოს, სვანეთს, აჭარასა და სხვა კუთხეებს უნდა მივცეთ დამოუკიდებლობა. მათში ცალცალკე უნდა გავადვივოთ კუთხურ-ეროვნული გრძნობა. დასავლეთი უნდა დაუშპირისპიროთ აღმოსავლეთს. ამის შემდეგ მათ შორის მომრიგებლის როლი უნდა შევასრულოთ. პარალელურად ქართველები მეცნიერულად უნდა დავარწმუნოთ, რომ სხვადასხვა ქვეყნიდან ჩამოსახლებული, სხვადასხვა ერის წარმომადგენლები არიან, რაც საქართველოს ტერიტორიიდან მათი საბოლოოდ გაძევების საშუალებას მოგვცემს. ქართველები სანახევროდ ლიკვიდირებულნი და ასიმილირებულნი უნდა გავხადოთ... და თუ მოგვეცემა საშუალება, მთლიანად მოვახდინოთ მათი ლიკვიდაცია...“ (ქ. კვალი, 2014, №1-2, გვ. 169).

მეუფე ანანიას ქაღაბებანი

პირველი წიგნა ასურეთის ეკლესიაში

სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა!

ქრისტესმიერ საყვარელო შვილებო, დღეს ჩვენთვის ორმაგი ზეიშია, პირველად ის, რომ ჩვენი ახალაშენებული ეკლესია ვაკურთხეთ და წმიდა ტრაპეზზე პირველი წიგნა დავაყენეთ, ამასთანავე დღეს არის სულთმოფენობის დიდი საუფლო დღესასწაული.

ვმადლობ უფალ ღმერთს, რომელმაც იხილა ამ სოფელში ახალი ეკლესიის აშენება.

სადიდებლად ყოვლად წმიდა სამებისა ამ ეკლესიას დღეიდან ეწოდება „წმიდა სამება“.

ყოვლადწმიდა სამების მადლის მატარებელია დღეიდან ეს ტაძარი და ამისთვის კიდევ და კიდევ ვმადლობდეთ უფალ ღმერთს. ვლოცავთ ამ ეკლესიის მშენებლობის დამფინანსებელ ბატონ დავითს, რომელმაც ხალხის გული გაათბო ამ დღეწლით.

ასურეთში ოდესღაც იყო ძველი ქართული სოფელი, შემდეგ თეთრიწყაროს ამჟამინდელი რაიონი ისევ, როგორც მთელი ქვემო ქართლი და ალგეთის ხეობა გატეხა სასტიკმა მტერმა, რომელიც ებრძოდა ქრისტიანობას, ქრისტესმოყვარე ქართველ ერს.

დაიწყო სასტიკი ლეკიანობა, სპარსეთ-ოსმალეთის წაქეზებით ჩრდილო კავკასიელთა ტომები შემოესივნენ საქართველოს კუთხეებს. ისინი ებრძოდნენ მხოლოდ მართლმადიდებლებს, აოხრებდნენ და ატყვევებდნენ მხოლოდ ქართულ სოფლებს.

ეს სოფელიც გატყდა და ხალხისგან თითქმის დაიცალა. შემდეგ როდესაც რუსეთის იმპერიის ხელში გადავიდა ეს მხარე, აქ ჩამოსახლეს გერმანელი კოლონისტები, კარგი, მშრომელი ხალხი, თავისი სარწმუნოების მქონე.

მათ მოეწონათ ეს ადგილი და აქ გადაწყვიტეს დაფუძნება.

როგორც გადმომცეს, ახლანდელი სოფლის ცენტრში გერმანელებს დახვედრიათ ძველი ქართული ეკლესიის ნანგრევები და იქვე, იმავე ადგილას, რადგანაც მოვაკებული და კარგი მდებარეობის ადგილია, გადაუწყვეტიათ თავიანთი დიდი და მშვენიერი ეკლესიის აშენება დანგრეული ქართული ეკლესიის ქვებით, მართლაც ააშენეს, მაგრამ შემდეგ, გასაბჭოების დროს, თვითონვე გადასცეს სახელმწიფოს ეს შენობა და იქ თვითონვე დააფუძნეს კულტურის სახლი. შემდეგ, II მსოფლიო იმის დროს, ისინი შუა აზიაში გადაასახლეს.

გერმანელების ძველი ეკლესიის შენობა, ახლა უკვე სოფლის კულტურის სახლი, თანდათან დაინგრა. სოფელში რაჭიდან ჩამოსახლებულმა ქართველებმა შეიტყვეს, რომ კულტურის სახლი აგებული იყო ძველ, ნაეკლესიარ, მართლმადიდებელთა მიერ ნაკურთხ ადგილზე, ისევ ძველი ქართული ეკლესიის ქვებით და ამიტომაც, საბჭოთა კავშირის დაშლის შემდეგ, ამ კლუბის ერთერთ კუთხეში გამართეს მართლმადიდებელთა ეკლესია, მოიტანეს ოჯახებიდან ხატები, ჯვრები და იქ ღოცულობდნენ, და ახლაც ღოცულობენ. ახალი ეკლესია, რომელიც დღეს ვაკურთხეთ, მართალია სოფლიდან შედარებით მოშორებითაა, მაგრამ უკვე კურთხეულია. ის ახალ, მშვენიერ ადგილას აშენდა, ამ გორაზე, პარკში. აქ დაენიშნეთ შესანიშნავი მამაო მიქაელ დეგეჟურაშვილი, მისი დიდი იმედი გვაქვს.

ამ ეკლესიის დღესასწაული იქნება ყოველი წლის სულთმოფენობა.

უფალმა ღმერთმა მრავალს, მრავალს დაგასწროთ, ღმერთმა ვაკურთხოთ, ამინ.

პირველი წიგნა ზიგაგის ეკლესიაში

დღეს ჩვენ ვაკურთხეთ ახალი ეკლესია ახალი სოფლისა.

ეს სოფელი სულ ახლახანს შეემატა საქართველოს რუკას, მისი სახელი ჭივჭავია, აქ, მის ადგილას, შეიძლება ოდესმე იყო კიდევ რაიმე სოფელი, რომელის სახელი ძველადვე გაქრა და, ამიტომ, სულ რამოდენიმე წლის წინ, როცა თქვენ, ვითარცა ეკომიგრანტები აქ ჩამოსახლდით სვანეთიდან, არაფერი დაგხვდათ.

იმ დროს, რამდენიმე წლის წინ, თეთრიწყაროს ეკლესიის ახალნაკურთხ მამა ნიკოლოზთან ერთად მოვედი თქვენთან.

მახსოვს თქვენი დიდი სიხარული და ვაჟკაცური მოკრძალება.

80 ადამიანი მოვნათლეთ მაშინ და ეს იყო საზეიმო სიხარულის დაუვიწყარი დღე და გამოვთქვი აზრი, რომ თქვენი ახალი სოფლის დასაცავად მის ოთხივე გარე კუთხეებში ჯვრები დაეყენებინათ.

მართლაც დაგიცვათ ჯვრის მადლმა და უფრო მეტიც, აღმართეთ ეს შესანიშნავი ახალი ეკლესია, მშვენება ჩვენი ეპარქიისა, ბატონი ბუხულა გარდაფხადის თაოსნობითა და დიდი ძალისხმევით.

დღეის შემდეგ ეს ეკლესია, ისევ თქვენი თხოვნით, იწოდება მთავარანგელოზების - მიქაელისა და გაბრიელის სახელობის ეკლესიად.

აქვე, თქვენთვის ვნიშნავ თქვენს პირველ მოძღვარს, მამა ლაზარე გელაშვილს, ახალგაზრდა, ენერგიულ, მოყვარულ ადამიანს, რომელმაც თავი გამოიჩინა ჩვენს ეპარქიაში თავისი მორჩილებისა და დიაკვნობის დროს, როგორც პრინციპულმა, დიდბუნებოვანმა და მედგარმა ვაჟკაცმა. ჩვენ მისი დიდი იმედი გვაქვს, რადგანაც თქვენს ხასიათსა და თვისებებს ის კარგად გაიგებს და თქვენი სულიერი მამა იქნება ვიდრე წმიდად არ შეაბერდება ამ წმიდა ტრაპეზს.

მე იმედი მაქვს და გაძლევთ ლოცვა-კურთხევას, რომ ეს სოფელი გახდეს მართლმადიდებლობისა და ქრისტიანობის შექურა მთელს ქვემო ქართლში, რათა ყველა სოფელი ამბობდეს, რომ ჭივჭავის ეკლესია და ჭივჭაველების ქრისტიანული შემართება სამაგალითოა მათთვის.

თქვენ უნდა გაავრცელოთ აქედან გარშემო მდებარე დაუძღვრებულ სოფლებში, თქვენი ვაჟკაცური, თავდადებული, შემართული ქრისტიანული სულისკვეთება. რათა ხალხი განმტკიცდეს თავის სარწმუნოებაში და გადაიჩინონ თავიანთი სულები, ამ ურთულეს ეპოქაში, როცა საქართველოს ასე უჭირს ეკონომიკურად. ეს გასაჭირი არ უნდა გადაიქცეს სულიერ გასაჭირად, პირიქით, ჩვენ სულიერად უნდა განვმტკიცდეთ და გავძლიერდეთ. მაშინ ფიზიკურადაც შევძლებთ. ამის მაგალითი ჩვენ მრავლად ვიცით, როგორც წარსულში, ისე ამჟამინდელ სვანეთში. ეს სულიერი ვაჟკაცობა აქაც უნდა დაგაფუძვნოთ და ერი გავამხნეოთ. ღმერთმა დაგლოცოთ!

პირველი წიგნის კოდის ეკლესიაში

საქართველოს ერთ-ერთი სახელგანთქანი სოფელია კოდა, ქვემო ქართლში.

ეს რეგიონი ერთ დროს საქართველოს ბელად ითვლებოდა და იყო წყარო ქართველ მეფეთა სიძლიერისა.

აქ, ამ ბარაქიან მიწაზე ქართველი ერთი იყო ეკონომიკურად ძლიერი და ბრძოლაში გამოცდილი, ერქვა კიდევ ამ რეგიონს „მეწინავე სადროშო“, ვითარცა პირველი ბასტიონი საქართველოს გოდოლ-სიმაგრეთა შორის.

დრო შეიცვალა, იმძლავრა ქრისტიანობის მტერმა.

ქართველთა სარწმუნოებასა და ეროვნული ვინაობას მიზანმიმართულად ებრძოდა აქ შემოსული მტერი. ამის გამო აქაური ქართველობა იძულებული გახდა დროებით მიკედლებოდა სხვა ეკლესიას, დაემადა თავისი ქართველობა, შედეგად კი მაჰმადიანებმა და მონოფიზიტებმა იმძლავრეს ქვემო ქართლში.

საუკეთესო ვაჟკაცები ბრძოლებში ამოწყდა, სხვები მიზანმიმართულად ამოხოცა გამარჯვებულმა მტერმა, გადარჩენილი მამაკაცები ვეღარ ბედავდნენ ხმის ამოდებას, ამ დროს ისევ ქალებმა შინარჩუნეს ქართველობა და მართლმადიდებლობა, აქაური ქალების – ანაბაჯისა და აქაური მათა მწყნეთელის ქალობა და გმირობა საარაკო იყო თემთა შორის („მწყნეთი“ აქაურ სოფელს ერქვა, წყნეთი კი სხვაგანაა).

უფლის მაღლით კვლავ იმძლავრა წინაპართა გენმა და წინაპართა სისხლმა. ხალხმა ისევ გაბედა და აღიარა თავის გულის გულში ღრმად დამმარხული წმიდა სარწმუნოება და აი ეს დღევ დადგა, ხალხის მოთხოვნით ავამოქმედეთ ეს წმიდა ეკლესია და დღეს ის ვაკურთხეთ ჩვენი განმამათლებლის წმიდა ნინოს სახელზე.

ეს ეკლესია XIX საუკუნეში აუგია საგინაშვილების სახელოვან გვარს მთელი სოფლის მხარდაჭერით,

XIX საუკუნეში ქართულ ეკლესიას დაკარგული ჰქონდა ავტოკეფალია, ამიტომაც ეს ეკლესია რუსი წმინდანის აღექსანდრე სახელზე უკურთხებიათ.

ხალხისთვის ეს სახელი მაინც უცხო იყო, არც დღეობა იღვესასწაულებოდა მის სახელზე. ამიტომაც, თვით ხალხისავე მოთხოვნით, ისევ ხალხის საყვარელი წმინდანის, ხალხის იმედისა და რწმენის მომცემის - წმ. ნინოს სახელზე ვაკურთხეთ ეს წმიდა ეკლესია. დღეიდან ამ ეკლესიის დღესასწაული აღესრულება ყოველი წლის 27 იანვარს, ნინოობა დღეს.

კოდის წმიდა ნინოს ეკლესიაში წინამძღვრად დაავადგინე შესანიშნავი მოძღვარი მამა აბელ ბუცხრიკიძე, ახალგაზრდა, ენერგიული კაცი, რომელმაც თავი გამოიჩინა თავისი მონღომებით. ის თავის დიაკვნობის დროსაც, მანგლისის ეპარქიაში, მხნედ ასრულებდა თავის ვალს. ამჟამად კი ვაკურთხე მღვდლად, რათა სულიერი ჭრილობები დაუამოს კოდისა და მუხათის მრავალტანჯულ მოსახლეობას.

აქაური მოძღვარი უნდა იყოს ხალხის სულიერი მამა და მლოცველი, იმედი სოფლისა, საყრდენი ყოველი ოჯახისა, ახალგაზრდობის აღმზრდელი და მზრუნველი მამა, რომელიც იზრუნებს რათა თქვენმა უკვდავმა სულებმა სამარადისოდ დაიკავოს ღირსეული ადგილი უფლის წინაშე.

კიდევ ერთხელ გილოცავთ ამ ეკლესიის კურთხევას, უფალმა ღმერთმა თქვენც ვაკურთხოთ და დაგლოცოთ.

**პირველი წიგნა „ორმოცების“
მონასტერში**

სახელითა მამისათა და ძისათა და წმიდისა სულისათა, ჩვენთან არს ღმერთი.

ქრისტეს მიერ საყვარელო შვილებო, დღეს დიდი დღეა ჩვენი ეპარქიისთვის. ამ მონასტრის მრევლისთვის, უფალმა ღმერთმა ინება, მრავალი დროის შემდეგ ამ მონასტრის განახლება და მისი ენკენია - ხელახლა კურთხევაა.

დღეს ჩვენ ჩამოვასვენეთ მანგლისიდან წმიდა ნაწილი, აღვადგინეთ წმიდა ტრაპეზი და ვაკურთხეთ ეს დიდებული, უძველესი მონასტერი.

მრავალი ეკლესია და მონასტერი არის და უფრო მეტი იყო სამხრეთ საქართველოში.

ქვემო ქართლი, სადაც ჩვენი ეპარქია მდებარეობს, იყო ბეღელი პურისა, სიუხვის, სიმდიდრისა და ნაყოფიერების არე მთელი საქართველოსთვის, აქ მოსახლეობა მხოლოდ მხოლოდ ქართული იყო, მრევლი ჩვენი დედა, წმიდა ეკლესიისა.

გავიდა დრო და საქართველოს დაშლა-დანაწევრების შემდეგ, XVII-XVIII საუკუნეებში, დაიწყო ლეკიანობა. ეს იყო ჩრდილო-კავკასიური მუსულმანი ტომების შემოსევები სპარსთა და ოსმალთა მფარველობით.

ძარცვა-გლეჯა, ხალხის ხოცვა და დატყვევება გაგრძელდა ორი საუკუნე, ქვეყანა დაცარიელდა. ყოველივე ამას თან დაერთო ჩვენი ეკლესიის ავტოკეფალიის გაუქმება XIX საუკუნეში და ათეისტების ბატონობა XX საუკუნეში.

მონასტრები და ეკლესიები ტყეებითა და ბუჩქებით დაიფარა.

ღვთის დიადი მოწყალებით დადგა უწმიდესი პატრიარქის ილია II-ის ეპოქა და ჩვენ ჩავვაბარეს ეს ეპარქია.

ამ დროს დავავალეთ მამა კონსტანტინეს (მამა დავითს) მოეხედა სოფელ ღოუბანთან ახლოს ტყით და ხეებით დაფარულ ამ მონასტრის

ნანგრევებისათვის. მან დიდად იღვაწა და მრავალი საქმე აღასრულა, მაგრამ მის სიცოცხლეში ვერ მოვასწარიტ მონასტრის კურთხევა.

ამ საქმისთვის უფალმა გამოარჩია შესანიშნავი ახალგაზრდა ბერი მამა ანტონი, რომელიც ბერად აღკვეცეთ და არც ისე დიდი ხნის წინ მანგლისში მღვდლად ვაკურთხეთ. მას დაევალა ტრაპეზის, საკურთხეველისა და სამკვეთლოს მოწესრიგება და შემზადება კურთხევისთვის და, აი, უფლის წყალობით დღეს აღსრულდა ეს წმიდა საქმე.

მე მინდა განსაკუთრებით დაგლოცო შემწენი ამ დიდი საქმისა.

მარტის დღეებანდელ თოვლიან დღეს, დილაადრიან, ამ მიყრუებულ ტყეში მდებარე მონასტრის ურთულეს გზაზე მე ვნახე აქ მომავალი ტალახში ჩარჩენილი მანქანები და ტრაქტორიც კი, მიუხედავად ამისა, თქვენ მიატოვეთ ტრანსპორტი და მაინც ამობრძანდით ფეხით. როგორც წმიდა სახარებაშია ნაბრძანები რთული და ძნელი გზით, რათა ერთად გვედიდებინა უფალი ღმერთი.

ღმერთმა დაგლოცოთ, ღმერთმა ინებოს თქვენი შვილების გამრავლება და ხანგრძლივი სიცოცხლე, რათა მრავალ და მრავალ ასეთ დიდებულ დღეს დაესწრონ.

ორმოცი სებასტიელი მოწამის სახელობისაა ძველითგანვე ეს მონასტერი, ხალხი მას „ორმოცების სალოცავს“ უწოდებს, აქვე ახლოს მდებარე მშენიერ, მაგრამ მიტოვებულ კაბენის ეკლესიას კი „მონასტერს“ უწოდებენ, აქვე ახლოს დგას კიდევ ერთი პატარა ეკლესია, სავსე მიცვალებულთა ძვლებით, ხალხისთვის ისინი წმიდათა ნაწილებია და იმასაც ამბობენ, რომ ისინი ჯარისკაცების და ბერების ძვლებია.

ჯარისკაცები 1921 წელს აქ შეებრძოლენ ათეისტური რუსეთის წითელ არმიას, როცა ისინი თბილისის დასაპყრობად მიდიოდნენ, ბერები კი მათი დახოცვის შემდეგ აღარ დაუნდიათ.

როგორც მოგეხსენებათ, წმიდა ორმოცი მოწამე ცხოვრობდა ქრისტიანთა დევნის ეპოქაში, IV საუკუნეში. მათი სამშობლო ქალაქი სებასტია ტაოს სამხრეთით მდებარეობდა, ძველი ქართული ქვეყნის არიან-ქართლის მიწა-წყალზე.

ამ ქალაქის ტბასთან გაიყვანეს წმინდანები, რომელთაც არ დათმეს ქრისტეს სარწმუნოება, ისინი ტბაში შერეკეს და არ მისცეს გამოსვლის საშუალება. წმინდანები ერთმანეთს ეხმაურებოდნენ და ამხნევებდნენ, მათი ნათელი სულები კი ქრისტემ მიიბარა.

ახლა, მათი სახელობის მონასტრის კურთხევისას, ისინი ხარობენ ჩვენი სიხარულით, რამეთუ მათი ეკლესია და მონასტერი კვლავ განახლდა. ისინი დგანან ამ მონასტრისა და მრევლის მეოხად წინაშე ღვთისა და დიდია მათი მეოხების ძალა.

განსაკუთრებით ვულოცავთ ამ მონასტრის წინამძღვარს, მღვდელმონაზონ ანტონს.

სიყრმიდანვე, სკოლის დამთავრებისთანავე, მან აირჩია სასუფეველის დასამკვიდრებლად ყველაზე ვიწრო და უძნელესი გზა, რომელსაც მორჩილება და ბერობა ეწოდება.

ძველი საქართველოს სიძლიერე მონასტრების ძმათა ლოცვებს ეფუძნებოდა და ამიტომაც იყო უძლეველი.

ამჟამადაც კვლავ მრავლდება მონასტრები და მათში მლოცველი ბერ-მონაზვნები. ერთი მათგანი, ჩვენთვის კი გამორჩეული მოძღვარია მამა ანტონი, რომელსაც დაგვაღელთ არა მხოლოდ ამ მონასტრის, არამედ კაბენის მონასტრის აღდგენა და მისმა წინამძღვრობა.

მან უნდა გამოძებნოს ასევე დრო, ევალება დააყენოს წირვა-ლოცვა აქვე მდებარე ღოუბნის ეკლესიაში, რომლის მრევლი მონატრულია თავიანთ ეკლესიაში წმიდა ლიტურგიას.

ვლოცავ აქ შემოკრებილ ჩვენი ეპარქიის სამღვდელოებას. აქ არიან

წინამძღვრები ფიტარეთისა და გუდარეხის მონასტრისა, მამა ექვთიმე და მამა თორნიკე, მათ გადალახეს უძნელესი გზა და ამ სიტყვის პირდაპირი მნიშვნელობით, ზამთარში მდინარე ხრამზე უხილოდ გადმოსვლა ამ დილა აღრიან, ფაქტიურად ღამით, რთული საქმეა, მიუხედავად ამისა მათ შეძლეს და მოვიდნენ თავიანთი მონასტრებიდან ამ ახალი მონასტრის დაფუძნებისას მისი წინამძღვრის გასამხნეველად.

აქ არიან სხვადასხვა ეკლესიებიდან მამები თავიანთი მრევლით, მანგლისელი მამები, ყველას გლოცავთ და შეგახსენებთ, რომ ეუახლოვდებით წმიდა მარხვას, როდესაც გვეველება კიდევ უფრო მეტი ყურადღება მივაპყროთ. ვეცადოთ, რათა მარხვაში კიდევ უფრო მოვუმატოთ ღოცვასა და ზიარებას. ვეცადოთ რომ წმიდა აღდგომის ღამეს ეზიაროს მრევლის ყოველი წევრი, მთელი სოფლის ხალხი, ბავშვები თუ მოხუცები. მხოლოდ მარხვითა და ღოცვით გადარჩება სული ადამიანისა. თქვენი მოვალეობა არის, რათა არ წარწყმდეს, არ დაიღუპოს არც ერთი ადამიანის სული, უნდა გადარჩეს და ცხონდეს თქვენი მრევლის ყველა წევრი, მათი დამარცხება სულიერ გზაზე თქვენ მოგაკითხებათ,

გადარჩენისა და ხსნის გზა გვიბოძა უფალმა თავის ჯვარცმითა და აღდგომით, ჩვენც მოველით აღდგომას მკვდრეთით, ამიტომაც ველოდებით უფლის აღდგომის დღეს, მის ღირსეულად შესახვედრად მარხვა გვაქვს დაწესებული.

ამ მონასტერში უკვე შესაძლებელი იქნება ზიარება, წმიდა მონასტერი უკვე მოქმედია.

დიდება უფალს, ღმერთმა დაგლოცოთ და გაგაძლიეროთ, ამინ.

პირველი წიგნა წყლულების მონასტერში

ჩვენ დღეს ვლოცულობთ ერთ მიუსაფარ, მაგრამ ღამაზ ადგილას, რომელსაც წყლულები ეწოდება.

ხალხისთვის ეს ადგილი წმიდაა არა ხოლოდ ამ მონასტრის გამო, არამედ წარსულის ხსოვნის მიზეზით.

ხალხური გადმოცემით დიდგორის ომის დიდ ბრძოლებში დაჭრილებს აქ ამ ადგილას ათავსებდნენ და კურნავდნენ - წყლულებს უშუშებდნენ, ამიტომ ეწოდა ეს სახელი - წყლულები.

იმასაც ამბობენ, რომ ამ მონასტრის წყაროს განსაკუთრებული თვისება გააჩნდა იმით, რომ წყლულებს ადვილად უკურნავდა დაჭრილებს.

გავიდა საუკუნეები, საქართველოს ძველი დიდება წარსულად იქცა და ეს მონასტერი გაუქმდა.

უფალმა ათეისტური იმპერია - საბჭოთა კავშირიც წარსულად აქცია და დადგა დრო საქართველოს ძველი ჭრილობების მოშუშებისა.

რამდენიმე წლის წინ ჩემთან მოვიდა ერთი აქაური ახალგაზრდა, რომელიც ანთებული იყო ამ ეკლესიის აღდგენის სურვილით, ჩემი კურთხევით მან დაიწყო დიდი მოსამზადებელი სამუშაოები.

სამშენებლო სამუშაოების დროს ეკლესიის ეზოში აღმოჩნდა უჩვეულოდ მრავალი ძვალი აქ დაფლული ადამიანებისა, ძალზე დიდი ოდენობისა. ვფიქრობდით, რომ ისინი დიდგორის ომის მონაწილეები იყვნენ, დაჭრილ-დასახიჩრებულნი აქ მოყვანილნი, ვითარცა ჰოსპიტალში სამკურნალოდ, ალბათ ყველა ვერ განიკურნა, აქვე დარჩნენ და მიაბარეს უფალს თავიანთი წმიდა სული.

კიდევ ერთხელ მივუბრუნდეთ ამ ეკლესიის თავიდან აშენების საქმეს.

აქ იდგა მხოლოდ ამ ეკლესიის საძირკველი და მასზე დარჩენილი კედლის რამდენიმე ქვა - ეკლესია სრულად დაშლილი იყო, თუმცა საძირკველი მტკიცე ჰქონდა.

უფალმა იხება, რომ ერთი ნიშანი დადებოდა საფუძვლად წმიდა საქმის დაწყებას - ახალგაზრდებმა მოლოცვის დროს ამ ეკლესიის ნანგრევებში იპოვნეს ივერიის ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის ხატის პერანგი. დაახლოებით XIX საუკუნეში ფაბრიკული წესით დამზადებული. თითქოსდა უბრალო საქმეა, მაგრამ შეიძლება ითქვას, მოხდა საოცრება. ეს ნაპოვნი მათ მიიჩნიეს სულიერ ნიშნად. ასეც იყო, და სულიერად იმდენად აღფრთოვანდნენ ახალგაზრდები, რომ ისინი მაშინვე შეუდგნენ საზოგადოების მობილიზაციას, რათა სხვადასხვა ხერხებით თანხები მოეზიდათ წმიდა საქმის აღსასრულებლად - ეკლესიის ასაშენებლად. ეს იყო კალენდრისა თუ ბუკლეტების გამოშვება, შეხვედრები და სხვა.

მე სიამოვნებით ვიდექი მათ გვერდით და მართალი რომ გითხრათ ვერც წარმოვიდგენდი თუ ასე ჩქარა, სულ რამდენიმე წლის შრომის შედეგად აღსრულდებოდა მათი ოცნება.

ჩვენ ვხედავთ შედეგს - ვღებვართ შესანიშნავ ტაძარში, სადაც დღეს აღვასრულეთ პირველი წიგნა, მრავალი საუკუნის შემდეგ.

როგორც ჩანს, თავის ეპოქაში წყლულების მონასტერი სახელოვანი ყოფილა, რადგანაც აქ იატაკის ქვეშ მოთავსებულია დიდი საძვალე. ანუ აქ იატაკის ქვეშ არის დიდი სამაროვანი, სადაც მიცვალებულთა ძვლებია დალაგებული. ასეთი საძვალეები მხოლოდ რჩეულ მონასტრებს ჰქონდათ. მაგალითად აქვე მდგარ ბეთანიის მონასტერს.

საბერძნეთში, ივერონის მონასტრის საძვალეებში თავმოყრილია ათასობით ბერის ძვალი. როგორც იქ მითხრეს, მიწაში დაკრძალვიდან რვა წლის შემდეგ ხსნიდნენ გარდაცვლილი ბერის საფალავს, ძვლებს მიწიდან ამოასვენებენ, გადაასვენებდნენ და სამუდამოდ მოათავსებენ საგანგებო სათავსოში - საძვალეში, სადაც ბერები მოელიან აღდგომას მკვდრეთით.

აქაც, წყლულეთში, როგორც მოგახსენეთ, ასეთი საძეაღა, ჩვენ მას უნდა მოვუაროთ და ვეცადოთ მის აღდგენას.

მონასტერს აქვს შესანიშნავი გარემო, აქვე ჩაედინება მდინარე ვერე და აქვეა წვერის სახელოვანი წმიდა გიორგის ეკლესია. საერთოდ როგორც ჩანს თბილის-მანგლისის ძველი გზა ამ მდინარეს მიუყვებოდა, ამიტომაცაა ამ მდინარის ნაპირებზე ძველი სოფლები თავისი ეკლესიებითა და მონასტრებით.

აქვე, მთის გადაღმიდან მონასტერს დაჰყურებს დიდგორი, სადაც დავით აღმაშენებლის ჯარს ომისას თვით წმიდა გიორგი ეხმარებოდა, აქვე სხვა მრავალი ძველი ქართული სოფელია, საუბედუროდ სულ ბოლო წლებში დაცლილ-გაუკაცრიელებულნი. მიზეზად სახელდება, რომ არ არის შესაბამისი ცხოვრების პირობები, თუმცა კი აქვე ახლოს, სოფელ მსხლებში აზერბაიჯანელები თავიანთი ჯაფითა და შრომით მშვენივრად ცხოვრობენ.

ამ სოფლის, მსხლების, ძველი ქართული ეკლესიის კარი გაგვიღო მისმა მომვლელმა, კეთილმა აზერბაიჯანელმა კაცმა. მან მომითხრო, რომ აქ იყო ქართული სოფელი, რომლის თავადს თურმე ერთი ახალგაზრდა აზერბაიჯანელი ყმაწვილი ჰყოლია მოსამსახურედ, თანდათან ის და მისი შთამომავლობა გამრავლებულა, ქართველობა კი გამქრალა, იმდენად, რომ ერთი კაციც კი არ დარჩენილა ეკლესიის მომვლელად და ეს მუსლიმი აზერბაიჯანელი ამჟამად ეკლესიას უკლის და პატრონობს.

როგორ მოხდა, რომ ერთსა და იმავე პირობებში ქართველებმა ვერ გაუძღეს აქაური ცხოვრების პირობებს, სხვებმა კი ეს შეძლეს?

მიზეზი მე ვფიქრობ ისაა, რომ ქართველები მოვწყდით მიწას, ბუნებრივ ცხოვრებას, უბრალოებით, სიღარიბითა და დიდი შრომით ცხოვრებას, ვითხოვთ დიდ კომფორტს, ერთის

მხრივ ეს ბუნებრივი მოთხოვნაა, მაგრამ კი შედეგი ისაა, რასაც ვხედავთ.

ძირითადი მიზეზი მაინც კავშირის დაკარგვაა შემოქმედთან.

ამ კავშირის აღსადგენად, ერისათვის ღოცვისა და ქვეყნად მშვიდობისათვისაა დაარსებული ყველა მონასტერი.

ჯერ-ჯერობით არ გვყავს ამ მონასტრის ბერები, მე შეგულებული მყავს ერთი მოღვაწე მღვდელ-მონაზონი მამა იოანე და დიდი იმედი მაქვს, როცა მას აქ წინამძღვრად დავადგენთ, ააღორძინებს აქ სამონასტრო ცხოვრებას და აღუდგენს წყლულეთის მონასტერს ძველ დიდებას. მე ვიცი მას უყურადღებოდ არ დატოვებენ ის ძვირფასი ახალგაზრდები, დიდი ვაჟკაცები, რომელთა ნაწილი ამჟამად აქ დგას. თქვენ ფერფლიდან და ნანგრევებიდან ტაძარი აღმართეთ. ვხედავდი წლების მანძილზე თქვენს საოცარ და დიდ შრომას და განსაკუთრებით გლოცავთ თქვენ.

დღეს ეკლესია ვაკურთხეთ ივერიის ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის ხატის სახელზე. მე ვთხოვ და ვევედრები დედაღვთისას, რათა შეგეწიოთ თქვენ ყოველ კეთილ საქმეში. ვლოცავ ყველა აქ მყოფს, ყველა მლოცველს, და მათაც, რომელნიც აქ მომავალში ილოცებენ. ამინ!

**მანგლისისა და წაღვის
მიტროპოლიტ ანანია ჯაფარიძის
ქ ა ღ ა ბ ე ბ ა
ბუღარაშის ახალნაპურთს
მონასტერში**

სახელითა მამისათა და ძისათა და
სულისა წმიდისათა!
ქრისტეს მიერ საყვარელო შვილებო!

დღეს ჩვენთვის, ჩვენი წმიდა
ეკლესიისათვის დიდი დღე არის,
უფალმა ღმერთმა ინება, რომ თითქმის
300 წლის შემდეგ ხელახლა იკურ-
თხოს ეს წმიდა მონასტერი.

აქ იქნება მუდმივი წირვა და
ლოცვა, მუდმივი ლიტურგია, მუდმივი
ღვთისმსახურება და ღვთის დიდების
ხმა გაისმება უკუნითი უკუნისამდე.
ამინ!

ჩვენი უწმიდესი პატრიარქი ხში-
რად იმეორებს წმიდა წერილში ნაბრ-
ძანებს - არის ჟამი ნგრევისა და ჟამი
შენებისა.

ჩვენი თაობა ბედნიერები ვართ
იმით, რომ მოგვიწია ცხოვრება და
ყოფნა ეკლესიათა შენების ეპოქაში,
რომელსაც ჰქვია უწმიდესი ილია II-ის
ეპოქა.

ეს არის ჟამი აღორძინებისა და
თქვენც ხედავთ, რომ საქართველო
იშუშებს ძველ ჭრილობებს, რომლებიც
მას მიაღვა, ქრისტიანების დევნის
დროს.

წარსულში, შუა საუკუნეებში,
ჩვენი ქვეყანა იცავდა მსოფლიო ქრის-
ტიანულ ცივილიზაციას.

ამ დიდ ბრძოლაში სულიერად
გაიმარჯვა საქართველომ, მაგრამ ფი-
ზიკურად ძალზე დაზარადა. მიაღვა
დიდი ჭრილობები.

ჭრილობა იყო ისიც, რომ ეს
წმიდა მონასტერი გაუქმებულ იქნა
XVIII ს დასაწყისში, მაგრამ, აი დადგა
XXI ს. და ჩვენ კვლავ ერთად ვადი-
დებთ უფალს მის ამ წმ. ეკლესიაში.

ქრისტეს მიერ საყვარელო შვი-
ლებო, ჭეშმარიტად დიდი დღე არის,
სიხარულის დღე არის, კურთხევის

დღე. დღეს არის ენკენია, ანუ განახ-
ლება წმიდა ტაძრისა.

თქვენ იცით, რომ საქართველოსა
და ქრისტიანობის ბოროტმა მტრებმა
მრავალი ჩვენი წმიდა ეკლესია დაადუ-
მეს, მაგრამ დიდია ძალა უფლისა.

XIX ს-ში ჩვენი ქვეყანა დაიპყრეს
და ჩვენი ეკლესიის ავტოკეფალიაც
გააუქმეს. შემდეგ ათეისტების ჟამი
დადგა, მათ დაასუსტეს ჩვენი წმიდა
ეკლესია. მაგრამ ეს იყო რა თქმა უნდა
დროებითი მოვლენა და დაშვებული
იქნა იმისთვის, რომ ჩვენ უფრო
გავძლიერებულიყავით, ბრძანებს ჩვენი
უფალი და მაცხოვარი იესო ქრისტე –
ჩემს წმიდა ეკლესიას დავდგამ სალ
კლდეზე და მას ქარიშხლები ვერ
მოერევიანო და მართლაც ასეა.

ვინ იფიქრებდა რომ ქართველი
ერი და მათი შთამომავლები, ე.ი.
თქვენ, ჩვენ ყველანი მოვესწრებოდით
აი ამ დღეს, როდესაც დაემხო ბოდა
ძალა ბოროტებისა, უზარმაზარი საბ-
ჭოთა იმპერია, რომელსაც სძულდა
ეკლესია და დევნიდა. ძალა, რომელ-
საც ჰქონდა დიდი სამხედრო ძლიერება
და მთელს დედამიწას, მსოფლიოს
აშფოთებდა. მე თვითონ იმ დროს
ვცხოვრობდი და როცა თქვენი ასაკის
ვიყავი, ვერაფრით წარმოვიდგენდი,
რომ დადგებოდა ასეთი ბედნიერი ხანა.
მაგრამ მადლობა უფალს, დიდება
უფალს, რომ დაემხო ბოროტება, ჯო-
ჯოხეთის ბჭე დაემხო და გამოჩნდა
ნათელი ქრისტესი, როგორც ანათებს
დღეს მზე, სწორედ ასე მოვიდა მადლი
უფლისა და მისი ნიშანი არის სწორედ
დღევანდელი დღე, დღევანდელი კურ-
თხევის დღე, ახალი ლიტურგია, ახალი
წირვა და ლოცვა.

მინდა განსაკუთრებულად მოგი-
ლოცოთ თქვენ, რომელნიც აქ დგა-
ხართ. ეს მონასტერი უღრან ტყეში
დგას, ქალაქისა და სოფლებისაგან
განშორებით, უგზო და მიუვალ ადგი-
ლას. მიუხედავად ამისა, თქვენ
დაძლიეთ უგზოობის ეს სიძნელე და
დილაადრიან აქ მობრძანდით.

თქვენს ფერხთა ქვეშ იმათი საფლავებია, რომელთაც ააშენეს ეს წმიდა ეკლესია – აქ განისვენებს წინაპართა თაობები, მრავალი თაობა. დიდი ვაჟკაცები, რომელთაც თავიანთი ღოცვით, თავიანთი სისხლით, თავიანთი ოფლით თქვენამდე მოიტანეს ჩვენი წმიდა სარწმუნოება.

ძველი წარმოდგენით თუ თოთო, უასაკო ბავშვს დააყენებდით წინაპრის საფლავეზე, მას ძვლები გაუმაგრებოდა და ბავშვი განმტკიცდებოდა. პაპა-ბაბუა ანდერძს უტოვებდა შვილს, რათა მის შვილიშვილს „მის გულზე გაეველო“ ანუ მის საფლავეზე ჩვილი ფეხებით დაეყენებინათ. დავით აღმაშენებელმა ინება, რომ დაფლულიყო გზაზე, კარიბჭესთან, სადაც ფეხით გადაივლიდნენ მორწმუნეები, ფეხით შეეხებოდნენ საფლავს და მიიღებდნენ სიძლიერეს წმიდა მეფისაგან. ზოგიერთს ჰგონია, რომ ეს მეფემ გააკეთა თავმდაბლობის გამო. რა თქმა უნდა, მეფე იყო თავმდაბალი, მაგრამ სინამდვილეში მისი საფლავიდან იღებდნენ გამარჯვების ძალას. თქვენც ნუ მოგერიდებათ, მტკიცედ დადექით ამ ეკლესიაში მდებარე ჩვენი წინაპრების უამრავ საფლავეზე და გაძლიერდებით.

ხარობენ აქ დაკრძალული ჩვენი წინაპრების ძვლები თქვენი აქ ყოფნით, ახარებთ მათ მკერდზე გადარბენილი აქ მყოფი ბავშვების სიმრავლე. ერთერთი აქ დაკრძალულთაგანი ისაა, ვინც ბოლოს აღადგინა ეს მონასტერი გერმანოზიშვილების ცნობილ საგვარეულოდან, აქ დაკრძალულები არიან დიდებულები ძირითადად ორბელიანებისა და ბარათაშვილების განაყოფებიდან – გერმანოზიშვილები, ისინი მაშინ გააძლიერა უფალმა ღმერთმა ჩვენმა, როცა მთელ საქართველოს უჭირდა და სასტიკი ომი იყო მომხდურ მაჰმადიანებთან. ამ ომისას ჩვენ ვიყავით ქრისტეს მეტროპოლები და წინამბრძოლები ქრისტესთვის, მსოფლიო ქრისტიანობის დამცველები. სწო-

რედ აი ეს გერმანოზიშვილები, ორბელიანები, ბარათაშვილები იცავდნენ საქართველოსა და მსოფლიო ცივილიზაციას, მსოფლიოში ქრისტეს ნათელს.

აი, რა ფუნქცია ჰქონდა საქართველოს - საქართველო იცავდა მსოფლიო ქრისტიანულ ცივილიზაციას, რომელიც იმჟამად აყვავდა ევროპაში, იმიტომ, რომ ჩვენი წინაპრები აქ იბრძოდნენ და აქ აკავებდნენ მუსულმანურ სახელმწიფოებს.

ქრისტიანობის მტრები აქ, კავკასიაში რომ არ შეეკავებინათ, მაშინ ევროპელებს იქ, ევროპაში, მოუწევდათ ომი მუსულმანურ იმპერიებთან, რაც მსოფლიო ცივილიზაციის განვითარებას შეაფერხებდა.

მუსულმანურ იმპერიებთან ომი არ იყო იოლი საქმე. იმჟამად კავკასიაში მხოლოდ საქართველო იყო ქრისტიანული სახელმწიფო.

ჩვენმა წინაპრებმა სულიერად გაიმარჯვეს დიდ თავდაცვით ომში.

დღეს ჩვენ ვულოცავთ ეკლესიისა და მონასტრის კურთხევას მათ, აქ დაფლულ ჩვენს წინაპრებს და დღეს ისინი ხარობენ ჩვენთან ერთად, ხარობენ რომ აქ აღდგება წირვა-ლოცვა.

დღევანდელი სამოციქულოს საკითხავში ნათქვამი იყო და იგივე ითქვა სახარებაშიც: ბრძანებს ჩვენი მაცხოვარი იესო ქრისტე - ნეტარია ის, ვინც მე შემომიდგება.

მართლაც ასე მოიქცნენ ამ მონასტერში, ამ შუაგულ ტყეში მოღვაწე წმიდა ბერები. ისინი აქ 1000 წლის წინ შეუდგნენ ჩვენ უფალს იესო ქრისტეს - მათ დატოვეს თავიანთი სახლ-კარი, დატოვეს თავიანთი მამულები, ბევრმა მიატოვა დიდი ქონება, მიატოვა ოჯახი და წამოვიდნენ აქ და შექმნეს ამ ტყეში სამონასტრო ქალაქი.

გუდარეხი იყო შესანიშნავი ტაძარი, დღეს ჩვენ მას შემოგუარეთ გარშემო და ვხედავდით, რომ მისი სიმშვენიერიდან მრავალი დაკლებია და

დაზიანებულია ქრისტიანობის მტრების მიერ.

ღმერთმა ინებოს, რომ ჩვენი ეპარქიის ხალხმა მიიღოს მადლი უფლისაგან, რათა შეძლოს ისევ ქალაქად აქციოს ეს შესანიშნავი მონასტერი, რომ მას ისევ შესანიშნავი ეზო ჰქონდეს, სამრეკლოს ედგა კვლავ შესანიშნავი ჯვარი და კარგი ზარი იყოს იქ დაკიდებული და აქ იყოს გაჩაღებული წმიდა ღოცვები.

ჩვენს მლოცველ ბერებზე ვამბობდი, რომ მათ მიატოვეს სახლ-კარი და აქ მოვიდნენ. რისთვის მოვიდნენ აქ, რისთვის ღოცულობდნენ?

ბერების მთავარი დანიშნულება იყო და არის ღოცვა მშვიდობისათვის, ღოცვა ერისათვის და ღოცვა ქვეყნისათვის. მონასტერთა ღოცვაზე იდგა ძველი საქართველოს სიდიადე, დააკვირდით, როგორი ძლიერი და დიადი იყო ძველი საქართველო. როგორი ძალა ჰქონდათ ხელმწიფეებს, როცა ასეთ დიდებულ ტაძრებს აგებდნენ, აქედან ჩანს თუ რაოდენ დიდი მლოცველები იყვნენ საქართველოს მონასტრებში.

და მე მინდა კიდევ ერთხელ შევთხოვო უფალს, რომ ღმერთმა ისევ მოგცეთ სიძლიერე, ისევ მისცეს ქართველ ერს ძალა, რომ ისევ აღვადგინოთ სალოცავები და ისევ მონასტრებიდან გაძლიერდეს საქართველო, ისევ მონასტრების ღოცვით, მონასტრების ძალით, რათა ღვთის ნათელი დაიმკვიდროს ჩვენმა ქვეყანამ და ბრწყინვალეობა ღვთისა.

წინა წლებში როცა ამოვდიოდით აქ ვხედავდით უფრო დიდი ნგრევის კვალს, ახლა რა შედარებაა, ბევრი რამ გაკეთდა, ძალზე ბევრი. აღდგა ტრაპეზი, სამკვეთლო, კანკელი და მრავალი სხვა, მე მინდა დაელოცო ვინც გვერდით დაგვიდგა, ვინც გვეხმარებოდა. მამა თორნიკე, ჩვენი იღუმენი, რომელსაც უფალმა ღმერთმა მისცა აქ ღოცვის ძალა, რათა ჩვენმა სულებმა დაიმკვიდრონ ქრისტეს ნათელი და ჩვენ ვლოცავთ მამოს, თქვენ

იცით, რომ როცა მოვედით ჩვენ ეპარქიაში, მღვდელი არ ყავდა ეპარქიას და ერთერთმა მეუფემ დროებით გამოგვიგზავნა მწირველი მღვდელმონაზონი მანგლისისათვის, საბედნიეროდ შეიცვალა ვითარება და ეპარქიაში ახლა მრავალი სასულიერო პირი გვყავს, ბევრი ვაკურთხეთ. დღეს მე ვიყავი ბედნიერი, როცა ჩვენი ათი ღვთისმსახური იდგა ტრაპეზის გარშემო.

ჩვენი მამები ყველაფერს აკეთებენ არა იმისთვის, რომ ჩვენ დავინახოთ მათი საქმეები, არამედ რათა უფალმა იესო ქრისტემ დაინახოს და ადგილი დაიმკვიდრონ მის მარჯვნივ სასუფეველში.

ღმერთმა აკურთხოს ჩვენი ერი, ღმერთმა გააძლიეროს ჩვენი ეკლესია, ღმერთმა მშვიდობა და სიხარული მიანიჭოს ჩვენი ეპარქიის ხალხს. სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა, ამინ!

22.09.2012

წირვა მარაბდის ეკლესიაში

სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა.

ქრისტესმიერ საყვარელო შვილებო, ამ უძველეს, ამავე დროს სახელოვან ტაძარში მრავალი წელი, ალბათ საუკუნეც არის წირვა არ დამდგარა.

ამ ტაძრის ეკლესიის ეზოში დაკრძალული 9000 წმიდა მხედარი, გმირები მარაბდის ცნობილი ომისა, 9 წმიდა ძმა ხერხეულიძე თავიანთი დელითა და დით.

რა მადლი ტრიალებს, რა სულის მღუდარებაა ამ სიწმიდით სავსე ეზოში, ამ პატარა ეკლესიაში.

ასეთი მადლით ვერ დაიკეხნის მრავალი და მრავალი ეკლესია დღემიწახე.

ამდენი წმიდანი ერთ ეზოში და მათი მადლი მართლაც დიდებაა ამ ადგილისა და მთელი საქართველოსა.

მათ დიდ ომში იღვაწეს, სისხლი დათხიეს და სული დადეს ჩვენთვის, ჩვენი გადარჩენისთვის.

მათ სული დადეს თქვენთვის და თქვენი შვილებისთვის.

მარაბდის ომში, ქრისტეს სარწმუნოების ომში, თვით მღვდელმთავრებმა დათხიეს სისხლი და ისინი, ამ ომში დახოცილები აქ, ამ ეზოში განისვენებენ.

ამ სულიერი დიდების მიუხედავად, ეკლესია უპატრონოდ იყო მიტოვებული ათეისტების ბატონობის ეპოქაში.

ათეისტებს წინ უძღვოდა ამ მხარეში მუსულმანებისა და მონოფიზიტების გამრავლება, რომელთათვისაც ეს ტაძარი თქვენც მოგესვენებათ რაც იყო. ამიტომაც აქ არ იყო კანკელი. იატაკიც კი, სადაც ზაალ ბარათაშვილის საფლავია, ჩავარდნილი იყო, ხოლო ტრაპეზი მორყეული.

ახლა ეს ყველაფერი შეძლებისდაგვარად აღვადგინეთ, მრავალი და

მრავალი წლის შემდეგ დავაყენეთ დღევანდელი პირველი წირვა.

ადრე ვაკუროხეთ და ამჟამად ამ ტაძრის წინამძღვრად დავადგინეთ მოძღვარი მამა ავთანდილ გულაშვილი, რომელიც მოვალეა იბრუნოს თქვენთვის, არ მოგაკლოთ წირვა, აღსარება და ზიარება, ის ეცდება კიდევ და კიდევ უფრო გაამშვენოს ეს ადგილი.

ჩვენი სულების ცხონებისთვის აუცილებელია აღსარება და ზიარება, უზიარებლად არ უნდა ადრჩეს არც ერთი ადამიანი. უფალი ბრძანებს: „ჩემი სისხლი თქვენთვის და მრავალთათვის იქნა დათხეული, ცოდვათა მისატევებლად“. უფალმა დათხია, დაღვარა თავისი წმიდა სისხლი ჩვენთვის, ჩვენი გადარჩენისთვის. ჩვენი სულების ცხონებისთვის, ჩვენი ცოდვების მიტევებისთვის, მის მაგალითს მიბაძეს ჩვენმა წინაპრებმა, აქ დაკრძალულმა წმინდანებმა. მათ თავიანთი სისხლი დათხიეს ჩვენი სარწმუნოების გადარჩენისთვის, ანუ ისევ ჩვენი ცხონებისათვის. ჩვენ ღირსნი უნდა ვიყოთ ჩვენი წინაპრებისა, დიდება უფალს ამ სიუხვისათვის, შეგეწოთ მათი სიწმიდის მადლი, ღმერთმა დაგლოცოთ, ამინ.

**სიტყვა - ავტოკეფალიის აღდგენის
დღესასწაულზე**

თქვენო აღმატებულებაჲ ბატონო
პრეზიდენტო,
თქვენო უწმიდესობაჲ და უნეტარესობაჲ,
ბატონო ელჩებო, ქალბატონებო და
ბატონებო

საქართველოს წმიდა ეკლესია
ზეიმობს თავისი ავტოკეფალიის აღდგე-
ნის დღესასწაულს.

რუსეთის იმპერიამ XIX ს-ის
დასაწყისში საქართველოს სახელმწი-
ფობრიობის გაუქმების კვალდაკვალ
გააუქმა 1500 წლოვანი ეკლესიის ავტო-
კეფალია. რასაც არ შეურიგდა ქართ-
ველი ერი და 1917 წლის 25 მარტს
თავდადებული დეაწლის შედეგად ის
აღდგენილი იქნა.

მისი უწმიდესობა და უნეტარე-
სობა სრულიად საქართველოს კათო-
ლიკოს-პატრიარქი ილია II ბრძანებს,
რომ საქართველოს ეკლესიის ავტოკე-
ფალია იყო უმნიშვნელოვანესი მონაპო-
ვარი ქართველი ერის საუკეთესო შვი-
ლებისა და რომ არ ჰქონოდა საქართ-
ველოს წმიდა ეკლესიას ავტოკეფალია,
დღეს არ გვექნებოდა ისეთი საამაყო
ეროვნული ღირებულებები, როგორცაა
საკუთარი უძველესი ქრისტიანული
მწერლობა, ლიტერატურა, ქართულ-
ენოვანი დვთისმსახურება. ქართულ
ენაზე თარგმნილი წმიდა წერილი IV-V
საუკუნეებიდან, უნიკალური ხელოვ-
ნება, ფერწერა, მუსიკა თუ არქიტექ-
ტურა.

საქართველოს წმიდა ეკლესიამ
იმთავითვე დიდი ავტორიტეტი მოიპოვა
საქართველოში, რადგანაც მას თავის
უპირველეს მოვალეობად მიაჩნდა
ეზრუნა ხალხის დასაცველად, მის
მოსაფრთხილებლად, მისთვის ნიშნეუ-
ლი იყო ზრუნვა ტვირთმძიმეთა,
უპოვართა, მაშვრალთა, გაჭირვებულ-
თა, უსახსროთა, უბინაოთა თუ უმი-
წაწყლოთა მიმართ, ტყვეების დასახს-
ნელად, პატიმრების, ავადმყოფთა ნუგე-

შინისცემა. აღზრდა ობოლთა და ოჯა-
ხების შენახვა და მზრუნველობა.

საზოგადოდ, ქრისტიანობა წარ-
მოადგენდა სარწმუნოებას რომაულ-
ბიზანტიური იმპერიისა, რომლის სა-
ფუძველზეც აღმოცენდა შუასაუკუნეე-
ბის ევროპული ცივილიზაცია. ქართვე-
ლი ერი ამ სარწმუნოების მეშვეობით,
გადაიქცა ერთ-ერთ ნაწილად ევროპუ-
ლი სივრცისა, და მან იტვირთა
ფუნქცია აღმოსავლეთის მიმართულე-
ბით მისი დაცვისა. ქართველი ხალხი
კავკასიაში იყო ერთადერთი ერი, რო-
მელსაც XI ს-ის შემდეგ ერთდროულად
გააჩნდა საკუთარი სახელმწიფო და
ქრისტიანული სარწმუნოება, რის გა-
მომც საქართველო ფაქტობრივად იყო
ევროპულ-ქრისტიანული სივრცის დამ-
ცველი და მისი აღმოსავლეთის ბას-
ტიონი, რომელსაც მუდამ უტევდნენ
არაქრისტიანული აღმოსავლეთის იმპე-
რიები. საქართველოს დაცვა – ევროპუ-
ლი ცივილიზაციის დაცვასაც ნიშნავ-
და, რადგანაც ის, მისი ერთ-ერთი
ფორპოსტი, მისი სასაზღვრო ჯებირი
იყო.

ქრისტიანული მსოფლიოს დამ-
ცველად რომ წარმოედგინათ ქართველ
მეფეებს თავიანთი თავი, კარგად ჩანს
V ს-ის დიდი ქართველი მეფის ვახტანგ
გორგასლის ცხოვრებიდან, სადაც ის
აცხადებს, რომ მისი ბრძოლები მიმარ-
თულია იმისაკენ, რომ დაიცვას იერუ-
სალიმისა და ყველა ქრისტიანი ერის
უსაფრთხოება. ვახტანგ გორგასალმა
დატოვა ანდერძი, რომლის აღსრულება
საუკუნეთა მანძილზე განსაზღვრავდა
ქართველთა ღტოლვას ევროპული
სივრცისაკენ. კერძოდ, მისი ანდერძი
იყო „ნუ მიატოვებთ ბერძენთა სიყვა-
რულს“, ბერძენების ქვეშ აქ იგულის-
ხმება ბიზანტიურ-ევროპული ქრისტიან-
ული სივრცე. ასე, რომ ქართველობა
არა მარტო მიიჩნევა თავის თავს
ევროპული სივრცის ნაწილად, არამედ
საკუთარი სისხლით და თავდადებული
ბრძოლით საუკუნეთა მანძილზე იცავ-
და მას.

მცხეთის მიდამოებში არქეოლოგებმა აღმოაჩინეს ქვის სტელა ბერძნული და ლათინური წარწერებით. მასში ნათქვამია, რომ სტელა არმაზის ციხის გალავანთან აღიმართა რომის იმპერატორების ვესპასიანეს და დომიციანეს სახელით, ნიშნად იბერიასა და რომის იმპერიას შორის მეგობრული ურთიერთობისა. წარწერაში, რომელიც შედგენილია I ს-ის 70-იან წლებში, იბერიის მეფე მითრიდატეს ეწოდება „კეისრისა და რომაელი ხალხის მეგობარი“. ფაქტი, რომ რომის იმპერია, იმჟამინდელი მსოფლიოს ზესახელმწიფო, თავის მეგობრად მიიჩნევდა იბერიას, ცხადია, ძალზე მნიშვნელოვანი მომენტი იყო და ამას უკვალოდ არ ჩაუვლია, არა თუ უკვალოდ, არამედ ამ მეგობრობამ განაღვიდა და განაბრწყინა იმჟამინდელი საქართველო. გაიზარდა მისი საზღვრები, იბერთა მეფემ თავისი გავლენა განავრცო, გაძლიერებულმა მისმა არმიამ, მემატინეთა ცნობით, რამდენჯერმე დაამრცხა პართიის ჯარი. საქართველოში I-II სს-ში გადიოდა საერთაშორისო სავაჭრო გზები, არქეოლოგიური მონაპოვრები აჩვენებს იმპორტული მასალის სიუხვეს. ისტორიკოსთა დასკვნით რომის იმპერიასთან მეგობრობის დროს I ს-ის 30-იანი წლებიდან II ს-ის 60-იანი წლების ჩათვლით იბერია იყო ძლიერი სახელმწიფო, ამიტომაც რომაელი ისტორიკოსები ტაციტუსი, დიონ კასიუსი და სხვები თავიანთ თხზულებებში ხალხის უთმობდნენ ადგილს იბერიის სისხლსავსე ცხოვრების აღწერას.

არანაკლები სიდიადე მოიპოვა საქართველომ ათასი წლის შემდეგ, XII ს-ის დასაწყისში, მეფე დავით აღმაშენებლის დროს. იმჟამად, თურქ-სელჯუკებისა და ეგვიპტელების გაფლენის ქვეშ მოექცა პალესტინის წმიდა ადგილები. თურქ-სელჯუკები, რომელთაც ბიზანტია დაამარცხეს უთუოდ საქართველოს საბოლოო დამარცხება-

საც შეძლებდნენ. ამ დროს საქართველოს ესაჭიროებოდა ისეთი დამხმარე ძალა, რომელიც შეძლებდა თურქ-სელჯუკების ყურადღების გადატანას საქართველოდან სხვა მიმართულებით. მართლაც, – „ამას ჟამსა გამოვიდეს ფრანგნი, აღიდეს იერუსალიმი და ანტიოქია, და შეწევნითა ღვთისათა მოეშენა ქვეყანა ქართლისა, განძლიერდა დავით და განამრავლნა სპანი და არღარა მისცა სულტანს ხარაჯა და თურქნი ვერღარა დაიზამთრებდეს ქართლს“ (ქართლის ცხოვრება, I, 1955, გვ. 325-326). მაშასადამე, საქართველოს აღორძინების დასაწყისად მიიჩნევა დაახლოებით 1099 წელს ქართულ-ევროპული სამხედრო კოალიციის შექმნა, რომელმაც შეძლო თურქ-სელჯუკების საბრძოლო მიმართულების გადატანა საქართველოდან უფრო სამხრეთით პალესტინისა და მცირე აზიისაკენ, მემატინის სიტყვით. მუსულმანთაგან გათავისუფლდა იერუსალიმი, წარმოიქმნა ქრისტიანული სამეფო იერუსალიმისა, რომლის მეფეც თვითონ ჩამოსულა საქართველოში დავით აღმაშენებელთან მოსალაპარაკებლად. დიდგორის სახელოვან ომშიც ჯვაროსანთა მონაწილეობას დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

აქედან ჩანს, რომ საქართველოს სახელმწიფოებრივი გაძლიერების ვრცელი ეპოქები ეფუძნებოდა მეგობრობასა და მჭიდრო ურთიერთობას ევროპულ ქვეყნებთან.

საქართველოს ერის თავისთავადობის საყრდენი ათასწლეულთა მანძილზე იყო და ამჟამადაც არის მართლმადიდებელი სარწმუნოება. სიყვარული ამ ეროვნული სარწმუნოების მიმართ ვერ დაჩრდილა რუსეთის იმპერიის მიერ საქართველოს დაპყრობამ XIX ს-ის დასაწყისში. ივანე ჯავახიშვილი თავის წიგნში „დამოკიდებულება რუსეთსა და საქართველოს შორის XVIII საუკუნეში“ კარგად აღწერს, ნაბიჯ-ნაბიჯ, კეთილმეგობ-

რობის ნიღბით, თუ როგორ აუქმებდა რუსეთის იმპერია საქართველოს სახელმწიფოებრიობასა და ძირს უთხრიდა მისი მართლმადიდებელი ეკლესიის ავტოკეფალიას. ჩვენ იმედი გვაქვს, რომ ჩვენი მართლმადიდებელი ქვეყანა მსგავსად ბულგარეთის, რუმინეთისა და საბერძნეთისა, კვლავ დაუბრუნდება მის მშობლიურ ევროპულ სივრცეს, რომლის ნაწილად მიაჩნდა მას თავისი თავი ათასწლეულთა მანძილზე.

ქრისტიანული კულტურის განვრცობა ევროპაში გლობალიზაციის ერთ-ერთი პირველი ეტაპი იყო. ეს კულტურა მთლიანად მიიღო ქართველმა ერმა, მაგრამ გარდაქმნა ის საკუთარი ეროვნული კულტურის ქურაში და შედეგად აღმოცენდა ეროვნულ-ქართული ქრისტიანული კულტურა, რაც ქართველი ერის თავისთავადობის, მისი იდენტობის საფუძველი იყო. ამ საქმეს ემსახურებოდნენ თაობები ქართველი სასულიერო მამებისა, მათ შორის განსაკუთრებითაა აღსანიშნავი ათონის ივერთა მონასტრის სასულიერო კერა, რომელმაც შეძლო უვრცელესი ბერძნული ლიტერატურის ქართულ ენაზე თარგმნა-გადმოღება თავისი ერისათვის.

ათონელი მამების დროს X-XI სს-ში საერთაშორისო ცივილიზაციის და გლობალიზაციის ენა ბიზანტიურ სამყაროში იყო ბერძნული, დასავლეთ ევროპაში კი ლათინური. მათი ცოდნის გარეშე თითქოსდა ვერაფერ ეზიარებოდა იმჟამინდელ ცივილიზაციას, მაგრამ ათონელმა ქართველმა მამებმა სხვა გზა აირჩიეს, მათ დაიწყეს ბერძნულიდან თარგმნა უზარმაზარი ლიტერატურისა და ბერძნულენოვანი ცივილიზაცია ქართული ენის მეშვეობით გაათავისებინეს ქართველთა თაობებს. ამჟამადაც გლობალიზაციის ახალი ტალღის ეპოქაში, ქართველმა ერმა თანამედროვე ცივილიზაციის მიღწევები უნდა მიიღოს და გაითავისოს არა რომელიმე საერთაშორისო ენის, არამედ ეროვნული ქართული ენისა და დამწერლობის საშუალებით. და

ამიტომ საჭიროა, თანამედროვე ტექნიკური საშუალებები აღიჭურვოს ქართული შრიფტით, დაინერგოს საყოველთაო საკომპიუტერო თუ სატელევიზიო ქართულენოვნება და გლობალიზაციის ტალღა მივიღოთ ეროვნული იდენტობის სრული შენარჩუნებით.

ევროპულ ქვეყნებში – სახელმწიფო ენა არის სამოქალაქო საზოგადოების კონსოლიდაცია-ინტეგრაციის, კონფლიქტების დარეგულირების, მისი თავიდან არიდების საშუალება. სამოქალაქო ერთიანობა მხოლოდ სახელმწიფო ენის გავრცელების შედეგად მიიღწევა.

XIX საუკუნემდე, რუსების შემოსვლამდე ქართული ენა იცოდა საქართველოში მცხოვრებმა ყველა ეთნიკურმა ჯგუფმა, ისინი შესანიშნავად ფლობდნენ ქართულს, ასევე ოსების, მუსულმანების და აფხაზების განათლებული ფენები და საზოგადოდ ხალხი. უფრო მეტიც, რუსების შემოსვლამდე ქართული ენა მთელი კავკასიისათვის ერთაშორისი ურთიერთობის ენა იყო. მაგრამ საქართველოში ორ საუკუნოვანი ბატონობის შემდეგ, XXI საუკუნეში, როგორც ითქვა ქართული ენა – ნაკლებად იცის საქართველოში მცხოვრებმა ზოგიერთმა ჯგუფმა. რუსეთის იმპერიამ საქართველოს მთელი მოსახლეობის, ყველა ეთნიკური ჯგუფის გამაერთიანებელ ქართული ენას ჩამოართვა ეს ფუნქცია და მის ნაცვლად ერთა შორის ურთიერთობის საშუალებად დანერგა რუსული ენა. ქართულ ენას აღარ ასწავლიდნენ საქართველოს რეგიონებში, ის მხოლოდ ქართველთა ჯგუფის ენად იქცა. ევროპული მიდგომა ამ საკითხისადმი გვავალებულებს – **სახელმწიფო ქართული ენის საშუალებით ქვეყნის ერთვულ და შემოქმედ მოქალაქეებად გავაერთიანოთ ყველა ეთნოსი, სახელმწიფო ენის საშუალებით უნდა მოხდეს სამოქალაქო საზოგადოებრივი ერთიანობის მიღწევა, მოსახლეობის ინტეგრაცია, ეთნოგაუცხოების დაძლევა.**

კონფლიქტების ერთ-ერთი წყარო არის გაუცხოება, როცა ეთნიკურმა

ჯგუფმა, იმის გამო, რომ არ ფლობს სახელმწიფო ენას, არ იცის დომინანტი ერის მიზნები, მისწრაფებები, ის გაუცხოებულია, და უცოდინარობის გამო უნდობლობითაა გამსჭვალული, ამ დროს შეუძლებელია სამოქალაქო მთლიანობის მიღწევა.

საქართველოს მოსახლეობის ინტეგრაცია ერთიანი კულტურით - ეს ჩვენი თაობის ვალდებულებაა.

ენის მსგავსად საერთო ქართული კულტურა აერთიანებდა მთელ საქართველოს მოსახლეობას. საქართველოს ყოველ კუთხეში ათასწლეულთა მანძილზე მხოლოდ ქართული ენით აღიდებდნენ უფალს აფხაზეთის, სამეგრელოს, სვანეთის, რაჭა-ლეჩხუმისა თუ ქართლ-კახეთის მოსახლეობა. ქართული კულტურა ყოველ კუთხეს აერთიანებდა, ის იყო საერთო კულტურა.

ძველ საქართველოში არასოდეს შექმნილა კუთხური, ლოკალური კულტურა.

ძველ საქართველოში არაგის უთარგმნია წმიდა წერილი კუთხურ დიალექტებზე - რადგანაც მთელ ერს ერთი კულტურა და ერთიანი ეროვნული შემეცნება გააჩნდა.

საქართველოს წმიდა ეკლესია დაარსეს თვით იესო ქრისტეს წმიდა მოციქულებმა, მათ მიერ დანერგილი წმიდა ანუ მართლმადიდებელი სარწმუნოების დაცვა შეძლო საქართველოს ეკლესიამ. დღეს მისი დღესასწაულია, კიდევ ერთხელ ვულოცავთ მის უწმიდესობას და უნეტარესობას, ამ დიდ დღესასწაულს, ვულოცავთ მთელ ჩვენს ქვეყანასა და ერს, მრავალს დაესწარიო ღმერთმა დაგლოცოთ, ამინ.

**მიტროპოლიტ ანანას სიტყვა
2007 წლის 14 ოქტომბერს
სვეტიცხოველის საქართველოს
კათოლიკოს-პატრიარქ ილია II-ის
ინტრონიზაციის 30-ე წლისთავზე
მსოფლიო პატრიარქის
სტუმრობისას**

თქვენო აღმატებულებაჲ ბატონო პრეზიდენტო,
თქვენო ყოვლადუწმიდესობაჲ,
თქვენო უწმიდესობაჲ და უნეტარესობაჲ,
თქვენო უნეტარესობაჲ,
მაღალყოვლადსამღვდელო მეუფენო,
მამანო, ძმანო, ქრისტეს მიერ
საყვარელო შვილებო,

მრავალი ჩვენგანი მოწმეა იმისა, რომ მისმა უწმიდესობამ ამ 30 წლის წინ, ჩაიბარა უცხო ქვეყნის მპყრობელობის შედეგად დამცრობილი ეკლესია, მატერიალურად უნივთო, ნაკლოვანი და ქანცმილეული, ათეისტ მმართველთა მძლავრობით დაშინებული სულ რამდენიმე ათეული სამღვდელო პირით და აი, გავიდა 30 წელი და ჩვენ ვხედავთ თუ რა წარმატებებით შეეგება ჩვენი ეკლესია ახალ ათასწლეულს, როგორც ფსალმუნშია ნაბრძანები - „ვითარცა ორბისა განახლდა სიჭაბუკე მისი“, ის ფრთებს ისწორებს, რათა ბუდიდან აფრინდეს და მიწიდან ზეცამდე სულიერად აღამაღლოს ქართველი ერი.

ერთ ძველ, საუკუნეთა წინანდელ ხელნაწერში, ჩვენი ეკლესიის დამაარსებელი შედარებულია არწივს და დღეს ჩვენ შეგვიძლია ვთქვათ, თქვენ, თქვენო უწმიდესობაჲ გაგიშლიათ არწივის ფრთები და თქვენს ფრთეთა ქვეშე იკრებთ სრულიად საქართველოს ერს, ყველა მართლმადიდებელს განურჩევლად მისი ეთნიკური წარმომავლობისა, ყველა მოქალაქეს, დიდსა თუ მცირეს, ქვეყნის მმართველებს, პიროფლიან სოფლის მუშაკებს, რომელთა

ლოცვა ახლოს არის უფრო უფალთან, თქვენ იკრებთ უცხოეთში მცხოვრებ ქართველებს, სამშობლოს მცველ ჯარისკაცებს, ახალ თაობას, იმედსა და მომავალს ერის.

თქვენ ჭეშმარიტად ბრძანდებით მამა სამშობლოსა.

დღევანდელ დღეს, შეუძლებელია არ გავისხენოთ წარსული, როგორც ფსალმუნშია ნაბრძანები – „ვიგონებდი ადრინდელ დღეებს, გარდასულ წლებს“ (ფსალ. 76(77)), ანდა „ჩაგუკვირდები ყველა შენს ნამოქმედარს და შენს საქმეებზე ვისაუბრებ“ (იქვე).

თქვენი ყოველდღიური საქმით და სიტყვით იყავით და ხართ ჭეშმარიტი მოძღვარი და მასწავლებელი, წმიდა ეტალონი, არა მხოლოდ სულიერ-ეკლესიურისა, არამედ ყოფითისა, ეთიკისა თუ ესთეთიკისა. ყველა ჩვენგანმა მცირედან დიდამდე ყველაფერი თქვენგან შეისწავლა, უფრო სწორად თუ ვიტყვით უნდა შეისწავლოს, რადგან თქვენ უკვდავი საღმრთო მაგალითი ბრძანდებით – წყალობისა და ქველის საქმისა, ღოცვისა და მარხვისა. როგორც იტყვიან, ვინ აღრიცხავს თქვენს სახიერებას ზეცათა მამის გარდა?

რამდენი ახალი ეკლესია, მონასტერი და საეპისკოპოსო შემატეთ უფლის სამწყსოს, რამდენი წინაპართა მიერ წამოწყებული, მაგრამ ამჟამად დავიწყებული საქმე განაახლეთ, რამდენი სიკეთის მიზეზად იქცა თქვენი სიტყვა და ზრახვა.

ყოვლადწმიდა ღვთისმშობლის წილხვედრ ივერიას ანუ სრულიად საქართველოს მრავალი დიდი წინაპარი ჰყავდა, როცა ვათვალიერებთ მათ მატრიანებს და ვადარებთ თქვენს მაგალითს, ჩვენს თვალწინ ამომზეურდება წმიდა კეთილმსახური მეფის დავით აღმაშენებლის ცხოვრება. მე ვფიქრობ, სწორედ ესაა თქვენი სულიერი წინაპარი, მასზე ბრძანებს მემბატინანე – „დიდნი საქმენი, ღმრთისაგან ოდენ შესაძლებელი, ადვილად წარმართა“, ჩვენი ერი ელის, რომ გაკეთებულის გარდა თქვენ კიდევ მრავალს შეძლებთ, მაგრამ გაკეთებული, მართლაც უდიდესი საქმეები, რომელიც თქვენ აღასრულეთ, გარედან შეხედვით ადვილად, მაგრამ ჩვენ ვიცით, თუ რაოდენი თქვენი დიდი შრომა დასჭირდა მათ წარმართვას, ჭეშმარიტად ღვთის გარეშე შეუძლებელი.

ვმიდა მეფე დავით აღმაშენებლის მსგავსად თქვენ გაქვთ მტკიცე ხელი, რომლის მორიდებით 30 წლის წინანდელ ქაოტურ სასულიერო დასში დაინერგა წესიერება და კანონი, თქვენი მორიდებით და კრძალვით ვერავინ იკდრებს უწესო სვლას. პატიოსნება და ღირსება თავის ადგილს იმკვიდრებს. მონასტრები, საეპისკოპოსოები და ეკლესიები წესითა და რიგით აღასრულებენ საღმრთო მსახურებას.

საქართველოს ეკლესიის მეთაურთაგან ერთ-ერთი რჩეული კირიონ I-ის კათალიკოსობის დროს, 1400 წლის წინ, აშენდა ჯვრის წმიდა მონასტერი VII ს. დასაწყისში, ჩვენი ქვეყნის სპარსთა მიერ მფლობელობისას. იმ ეპოქაში მონოფიზიტებმა ისიც კი შეძლეს, რომ ჩვენი მრევლის ერთი ნაწილის ეკლესიებში ღვთისმსახურება სომხურ ენაზე დაწერეს დამპყრობელთა მხარდაჭერით. ქართული ენის დასაცავად ხმა აიმაღლა კირიონ I-მა. მართალია, პირადად მას ძვირად დაუჯდა, მაგრამ მან შეძლო და აღუდგინა ქართველ ერს ქვემო ქართლში ქართულენოვანი წირვა-ლოცვა, კირიონის მსგავსად დღესდღეობით ქართული ენის დაცვა, თქვენო უწმიდესობავ, თქვენი ზრუნვის საგანია. მისი უფლებები მსგავსადვე შეიბღალა XIX-XX სს-ში რუსული იმპერიის წიადში, თქვენ კვლავ უბრუნებთ ქართულ ენას თავის ნამდვილ სამეცნიერო სახელს, ადგილსა და ღირსებას.

თქვენი დიდი წინაპრის მსგავსად იცავთ ენას, რომელსაც თვით ყოვლადწმიდა ღვთისმშობელი მფარველობდა წმიდა ილარიონ ქართველისა და წმიდა ექვთიმე მთაწმიდელის ცხოვრების მიხედვით. ჩვენ ეს ასევე ვიცით ასურელ მამათა ცხოვრებიდან, როცა

მათ, მოციქულთა მსგავსად სულიწმინდის მიერ, ერთ წამში „წამისყოფით ზეციდან შეისწავლეს“ ქართული ენა. კირიონის ჟამის მსგავსად დღესაც ესაჭიროება ქართულ ენას დაცვა და მფარველობა.

საქართველოს ეკლესიის მეთაურთაგან ერთ-ერთი რჩეულის კათალიკოს კირიონის მიერ აგებული ჯვრის მონასტრის 1400 წლისთავზე, რომლის მშენებლობა IV ს-ში რევ მეფის დროს დაიწყო VII ს. დასაწყისში დამთავრდა, ჩვენ სიამაყით ვისხენებთ კირიონის სიტყვებს „რჯული იერუსალიმიდან გვაქვს“ გამოთქმულს მონოფიზიტებთან კამათისას, კათალიკოსი ამით ბრძანებდა, რომ მართლმადიდებლობა თვით მოციქულთაგან გვაქვს მიღებული. იერუსალიმი იმჟამად ქართველთა რელიგიური კერა იყო, რადგანაც იერუსალიმში არსებული ათეულობით ქართული ეკლესიიდან და მონასტრიდან იღებდა საქართველო სულიერ ძალას. სამწუხაროდ, იერუსალიმის სიწმიდეები ბოლო საუკუნეებში დაკარგა ქართულმა ეკლესიამ, მაგრამ კირიონის მსგავსად, ჩვენმა უწმიდესმა პატრიარქმა აქაც გადადგა პირველი ნაბიჯები და ჩასახა იმედი, რომ არა მხოლოდ იერუსალიმსა და ათონის წმიდა მთაზე, არამედ სინას მთაზეც ქართული ეკლესია აღიდგენს წარსულის დიდებას და ღოცვით მომავალს.

მართლაც, თქვენი პატრიარქობის პირველ წლებში, სინას მთაზე თქვენი ღოცვა წინ უძღოდა საქართველოს სახელმწიფოებრიობის აღდგენას. ეს უდიდესი მადლი – ეროვნული, დამოუკიდებელი სახელმწიფო – სწორედ თქვენი პატრიარქობის ჟამს მიმადლა უფალმა ქართველ ერს. ასევე თქვენი ღოცვით და შრომით დაგვირგვინდა თითქმის თანაფარდი – ავტოკეფალური მოძრაობა.

თქვენი ბუნებითი საქმე სიყრმიდანვე იყო ღოცვა და თქვენ ქართველ მორწმუნე ერს აჩუქეთ შვიდგზის

ღოცვის ჩვევა, რომ დღეში შეიდჯერადიდონ უფალი, ამ საყოველთაო ღოცვამ ააღორძინა სარწმუნოება, ხელახლა მოაქცია აჭარა და სრულიად საქართველო.

ჩვენ ამჟამად ვდგავართ ადგილზე, სადაც მეფე მირიანის ბალი იყო გაშლილი, აქ წმიდა ნინომ იხილა ბაბილო-მალლარი ვენახი, რომლის ნაყოფი იყო ფრიადი, ფურცელნი მშენიერნი, მისი ტოტები ქვეყნის კიდემდე იყო გადაშლილი, ხოლო რტოებში ივანებდნენ ქვეყნიერების სხვადასხვა მხრიდან მოფრენილი ცის ფრინველები, ასევე დღევანდელ დღეს თქვენს გარშემო შემოკრებილია ქვეყნიური ანგელოზები – მსოფლიო პატრიარქი და მართლმადიდებელი მღვდელმთავრები, საქართველოს ეკლესიის წმიდა სინოდის წევრები, პატიოსანი მამები, ერი და ბერი.

თქვენი ღონიერი წინამძღოლობით მჯერა თქვენ აფხაზეთშიც – ივერიის პატრიარქების უძველეს ბიჭვინთის კათედრაზე დადგებით და ილოცვით ერთობლივი საქართველოსათვის, ბიჭვინთიდან, სადაც უფალ ღმერთს 1000 წლის მანძილზე ქართული ენით უფალს აღიდებდნენ მწირველი მამები.

საქართველოს ეკლესიის წმიდა სინოდი შესთხოვს უფალ ღმერთს თქვენს ხანგრძლივ მრავალჟამიერ სიცოცხლეს. მადლიერი სამწყსო, სამწყსო იმ ეკლესიისა, რომელიც 30 წლის წინ ჰპოვეთ სიმდაბლედ შთასული და თქვენი მძლავრი მარჯვენით კი აღამაღლეთ უფლის შეწევნით,

ღმერთმა ინებოს თქვენი მრავალჟამიერი სიცოცხლე.

ამინ.

14.10.07.

**სიტყვა - პატრიარქის
აღსაყდრების 31-ე იუბილეზე**

თქვენო უწმიდესობაჲ და უნეტარესობაჲ,

შვილნი საქართველოს წმიდა ეკლესიისა, განურჩევლად ეთნიკური წარმომავლობისა, თქვენი აღსაყდრების სასიხარულო დღეს პირად დღესასწაულად თვლიან.

თქვენ მუდამ ბრძანდებით მშვიდობისა და სამართლის, იმედისა და წაყლობის ნავთსაყუდელი, საყრდენი სავანე ქართველთა მტკივანი გულებისათვის, როგორც იოანე მახარებლისათვის იყო მკერდი უფლისა, რომელზეც ისვენებდა.

აგვისტოს შემაშვოთებელი თვის შემდეგ, რაც საქართველოს ჩამოგლიჯეს თავისი ნაწილები, რაც წმიდა მეფის თამარის მიერ აგებული სოფელი თამარაშენი აღიგავა პირისაგან მიწისა და სხვა ათასწლოვანი სოფლებიდან განდევნეს ხალხი, ჩვენში დაისადგურა ეგოტვარმა უიმედობამ, მაგრამ სულმნათი აკაკი ბრძანებს – „გმირს წინა უძღვის ყოველთვის უძღური წინამორბედი“. თქვენი ღოცვით გვაქვს მოლოდინი საქართველოს მომავალი დიდებისა, თქვენი ღვაწლი გვაფიქრებინებს, რომ ივერიის გაბრწყინების წინა სიძნელეთა ხანა წარსულს ჩაბარდება. უფალი მოწყალეა ჩვენი ერისა, ამის მარწმუნებელი მაგალითი ბრძანდებით პირად თქვენ, რომელმაც აგვისტოს მწარე დღეებში შეიმოსეთ ახოვანება, დადეთ სული და თავი, მტრის ბომბდამშენებისა და არტილერიის ცეცხლის ქვეშ მონახულეთ ნიქოზის ეპარქიის შეშინებული მოსახლეობა და ამით საქართველოს ხალხი დააიმედეთ.

თქვენს მიერ აღორძინებულმა საქართველოს ეკლესიამ იმ დღეებში აჩვენა თავისი ძალა – მრავალთა მიერ მიტოვებული მოქალაქეების, ქალების, ბავშვების, მოხუცებისა და უძღურების დამხმარე იყო თქვენს მიერ გამხსნელებული სამღვდელოება, ამით მათ აღასრულეს თავისი ვალი წინაშე ღვთისა.

სასუფევლის კარის გასაღები მოყვასისათვის თავდადებაა. დღევანდელ საცისკრო სახარებაში ნაბრძანებია იგავი კეთილი მწყემსის შესახებ – „მწყემსმან კეთილმან სული თვისი დაღვის ცხოვართათვის“ (იო, 10, 11), ხოლო სასყიდლით დადგინებული – მოსული მგლის

დანახვისას ტოვებს ცხვარს და გარბის, მგელი კი იტაცებს და ფანტავს მათ.

წმიდა მეფე დავით აღმაშენებელმა გამარჯვებათა წინ, პირველ რიგში, გამოაწროთ სულები თავისი ჯარისკაცებისა. სიმხნევე, სიმამაცე, პატრიოტიზმი და მოვალეობის გრძნობა ჩაუნერგა მათ. პეტრიწონის მონასტრის ბერების ტიპიკონშიც კია ნაბრძანები – „ქართველნი ვართ მხენი და მხედრობათა შინა აღზრდილნი“. საქართველოს ეკლესიის მამები, მსახურნი უფლისა ანუ სიყვარულისა, წარსულის ძნელბედობათა ჟამს, როგორც ამბობდნენ, კვდებოდნენ არა საკუთარ სარეცელზე, არამედ დაუზოგავად ღვრიდნენ სისხლს მოყვასის გადასარჩენად, თუმცა, თვითონ საქართველოს მტრების მახვილით იღუპებოდნენ. ჩვენ იმედი გვაქვს, რომ სამომავლოდ ომებისა და სისხლისღვრის გარეშე, ქართველი მამები და დედები, თქვენი ღოცვით, უფრო მეტი ერთგულებით აღასრულებენ თავიანთ საუფლო ვალს, მოყვასისა და ერის გადარჩენისათვის.

ჩვენი ერის დასამშვიდებლად, საყოველთაო მშვიდობისა და იმედის დასანერგადაა გადადგმული თქვენი ყოველი ნაბიჯი უფლის გზაზე. ამ ბოლო დღეებში ეს კარგად გამოჩნდა. მშვიდობისმყოფელებს ღოცავს მაცხოვარი, როცა ბრძანებს – „მშვიდობასა ჩემსა მოგცემთ თქვენ“.

„რაკი სარწმუნოებით გამართლებული ვართ, მშვიდობა გვაქვს ღვთის მიმართ, ჩვენი უფლის იესო ქრისტეს მიერ“ (რომ, 5, 1) - ბრძანებს პავლე მოციქული. იქვეა ნაბრძანები „გასაჭირი შეიქმს მოთმინებას, მოთმინება – სიმტკიცეს, სიმტკიცე – სასოებას“ (რომ, 5, 3-4). სასოება კი ღვთის სიყვარულს გვიწერავს.

ჩვენ ვმადლობთ უფალს ყველაფრისათვის, ვმადლობთ იმ უდიდესი წაყლობისათვის, რომელიც უბოძა ქართველ ერს თავისი პატრიარქის სახით, რომლის აღსაყდრების დღე ეროვნული დღესასწაულია.

თქვენო უწმიდესობაჲ, უფალმა ღმერთმა ინებოს თქვენი მრავალჟამიერი სიცოცხლე, ამინ.

მიტროპოლიტი ანანია ჯაფარიძე
25. XII. 2008

**მიტროპოლიტ ანანიას სიტყვა
უწმიდესისა და უნეტარისის
სრულიად საქართველოს
კათალიკოს-პატრიარქ ილია II-ის
„უფლის კვართის ორდენით“
დაჯილდოებასთან დაკავშირებით**

თქვენო უწმიდესობავ და უნეტარესობავ,

დღევანდელ დღეს განსაკუთრებული რუდუნებით ელოდნენ საქართველოს ეკლესიის წმიდა სინოდის წევრები. ჩვენი ეკლესიის მღვდელმთავრებს, წმიდა მიტროპოლიტებს, მთავარეპისკოპოსებსა და ეპისკოპოსებს, და მათი სახით სრულიად საქართველოს ეკლესიის ეპარქიებს, სურვილი აქვთ დღეს აღისრულონ დიდი ხნის ოცნება, გამოხატონ განსაკუთრებული სიყვარული, შვილური მოკრძალება თქვენს მიმართ, თქვენი წმიდა ნახევარსაუკუნოვანი დაუცხრომელი მოღვაწეობის მიმართ და მოგიძღვნან თქვენს შრომასთან შედარებით მართალია მცირე, მაგრამ გულწრფელი ჯილდო, რომელსაც ეწოდება „წმიდა კვართის ორდენი“.

წმიდა სინოდის წევრების თვალსაზრისით „კვართის ორდენი“ არის და იქნება საქართველოს მართლმადიდებელი, სამოციქულო ეკლესიის ყველაზე უფრო საპატიო ჯილდო, განსაკუთრებული დეაწლისა და წარჩინების ნიშანი, რომლითაც დღემდე არავინ დაჯილდოვებულა.

ჩვენი წმიდა მღვდელმთავრები დიდხანს მსჯელობდნენ მისი სახელდების შესახებ, და ბოლოს გადაწყდა მისთვის „წმიდა კვართის ორდენის“ წოდება. მართლაც, საქართველოს უდიდესი და უპირველესი სიწმიდე, გონებაშიუწვდომელი საგანძური არის წმიდა კვართი ჩვენი უფლისა და მაცხოვრისა იესო ქრისტესი, რომელიც ღვთის მოწყალებით საუკუნოდ მოეპარა ჩვენს ქვეყანას და დაკრძალულია ამ წმიდა ტაძარში. წმიდა კვართს, I საუკუნეში, თავისი ხელით შეეხო საქართველოს

მეფე ადერკი, რითაც კურთხევა მიიღო მან და საქართველოს მმართველმა სამეფო დინასტიამ, უფლის წმიდა კვართზე დაეფუძნა სამოციქულო საყდარი ქართული ეკლესიის საჭეთმპყრობლისა, უფლის კვართს განსაკუთრებული ყურადღება მიაპყრო წმიდა ნინომ, ქართველთა განმანათლებელმა, რადგანაც კვართი ნიშანია საქართველოს ეკლესიისა და ქართველი ერის მთლიანობისა, მუდმივი სიქადული ჩვენი ქვეყნისა. კვართი არ გაუყვიათ, არ დაუნაწილებიათ, რადგანაც მას მამისაგან მადლით ერთიანობა ჰქონდა მიცემული. კვართის მთლიანობა მოასწავებს მისი მცველი ქვეყნისა და ერის ერთიანობასა და მთლიანობას. კვართის საიდუმლოთი უფალმა ერთიანობაზე მიგვანიშნა.

თქვენ, თქვენო უწმიდესობავ, საქართველოს ერთიანობას, მისი ერისა და ეკლესიის მთლიანობას მიუძღვენით თქვენი ხანგრძლივი 30-წლიანი საპატრიარქო მმართველობის წლები, იქამდე კი სამღვდელმთავრო მოღვაწეობისა, ამიტომაც ორდენისათვის „წმიდა კვართის“ სახელდება გადაწყდა.

მე ბედნიერი ვარ გავახმოვანო წმიდა სინოდის განჩინება აღნიშნულთან დაკავშირებით: „სახელითა მამისათა და ძისათა და სულისა წმიდისათა. ყოვლადწმიდაო სამებაო, მამაო, ძეო და სულო წმიდაო, დიდება შენდა! იშვებენ ერნი და განსცხრების ეკლესია სრულიად საქართველოსა და იხარებენ წმიდათა ბრძენთა კრებულნი, რამეთუ მოგვმადლე მწყემსი კეთილი, კლდე სარწმუნოებისა, და პირი ქრისტესი, მცველი კვართისა საუფლოსა, რომელმან, ვითარცა ოდესმე დიდმან ანდრია და წმიდამან ნინო, შეგვკრიბნა განბნეულნი ცხოვარნი შენნი და მოგვგვარა შენ, ღმერთსა მაღალსა და მართალსა, ოხითა ღვთისმშობელისაითა, რაითა ვიყოთ სამწყსო შენი და შენ იყო ღმერთი ჩვენი! ამინ! საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესიის წმიდა სინოდის გადაწყვეტილებით დაწესდა

უმაღლესი საეკლესიო ჯილდო „უფლის კვართის ორდენი“. სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქის საპატრიარქო მოღვაწეობის 30 წლის-თავთან დაკავშირებით, უღმრთოებასა შინა დანთქმისა წინაშე მყოფი ერის ღმრთისაკენ შემობრუნებისა და ჭეშმარიტ სარწმუნოებაში მისი გამთლიანებისათვის წმიდა სინოდმა განაჩინა – დაჯილდოვდეს „უფლის კვართის ორდენით“ უწმიდესი და უნეტარესი, სრულიად საქართველოს კათოლიკოს-პატრიარქი ილია II.

საქართველოს სამოციქულო ავტოკეფალური მართლმადიდებელი ეკლესიის წმიდა სინოდი“.

14.10.2008

ქრისტიანობა და „არა პაც კლას“ მცნების იპონომია

დეკანოზი ლევან მათეშვილი
სტუ-ს ასოც. პროფესორი

სამშობლო არის ოჯახი, ქუჩა, სადაც ცხოვრობ, ქალაქი, სადაც ეს ქუჩაა და ის მიწა, სადაც ეს ქალაქია - ეს უბრალო ჭეშმარიტებაა, რომლის დაცვა, რომლისთვის ბრძოლა და თავის დადება ყველა დროში პატივად და გმირობად ითვლებოდა. ქრისტიანული სარწმუნოება სამშობლოს დამცველებს ღირსეულ მისაგებელს მიაგებს და მათ საქციელს უდიდეს ქრისტიანულ სათნოებად მიიჩნევს.

სამწუხაროდ, ბოლო დროს მოხშირდა ქრისტიანობის თუ სხვა მსოფლმხედველობების მიმდინარეობები, რომელთა მიმდევრებიც აცხადებენ, რომ სამშობლოს დაცვა კაცისკვლას უკავშირდება, ეს კი, მათი აზრით, ბიბლიის ფუნდამენტურ მცნებას არღვევს. არგუმენტად მოჰყავთ ქრისტეს მცნება მტრის სიყვარულისა და მეორე ლოყის მიშვერის შესახებ. ეს მოსახრებები, ერთი შეხედვით, მართლაც პოულობს საფუძველს წმინდა წერილში, მაგრამ - მხოლოდ ერთი შეხედვით. ისმის კითხვა: ძალუძს თუ არა მართლმადიდებელ ეკლესიას სამშობლოს დასაცავად გადახდილი ომისა და, შესაბამისად, იძულებითი კაცისკვლის, მტრის მოკვდინების, საღვთისმეტყველო საბუთით გამართლება? რა თქმა უნდა, ძალუძს. მისი საბუთი საკმაოდ ძლიერი და არგუმენტირებულია, წმინდა წერილს ეფუძნება და ფსევდომშვიდობისმყოფელების ფუჭ, სექტანტურ და ვიწრო აზროვნებას წარმოაჩენს.

ბოროტ წუთისოფელში ბოროტი ადამიანების ასალაგმავად ძალა ყოველთვის იქნება საჭირო. იდეალურ ქვეყანაში კაცის კვლა არ იქნებოდა საჭირო, მაგრამ ეს არ არის იდეალური მსოფლიო - ეს ბოროტი მსოფლიოა.

იდეალურ ქვეყანაში არ დაგვჭირდებოდა კარებზე ბოქლომების დადება და ციხეები, მაგრამ გულუბრყვილო და მიაშიტური იქნება ფიქრი, რომ ჩვენ ამ უკეთურ წუთისოფელში მათ გარეშე ვიარსებებთ.

თავისთავად ბოროტებაა ის, რომ არ შეაკავო ბოროტება. მორალურად მცდარია, არ დაიცვა უდანაშაულო. ხანდახან მხოლოდ ფიზიკური ძალა და სიცოცხლის ხელყოფაა აუცილებელი ამის მისაღწევად. ჩვენს სასტიკ მსოფლიოში ძალიან ხშირად ადამიანები მძევლებად მიჰყავთ და მოლაპარაკების ყველა მცდელობა უშედეგოა. ასე რომ, ზოგჯერ ძალა ერთადერთი გზაა ამ უდანაშაულო ხალხის გადასარჩენად. ნებაზე მიუშვა მკვლელი, როდესაც ხელის შეშლა შეგიძლია, ზნეობრივად გაუმართლებელია... თვალი აარიდო გაუპატიურებას, როდესაც შეგიძლია, ხელი შეუშალო მას, მშვიდად უყურო ბავშვების მიმართ გამოჩენილ სისასტიკეს, - მორალურად მიუტევებელია. სამხედრო სამსახურში არ წახვიდე და მტრისგან არ დაიცვა სამშობლო, უდიდესი ცოდვაა, რადგან ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ძალადობა შეიძლება შენსავე ოჯახზე აღსრულდეს. ერთი სიტყვით, ხელი არ შეუშალო ბოროტს - დაუდევრობის ცოდვაა: „ამიტომ, ვინც სიკეთის კეთება იცის და არ აკეთებს, ეს ცოდვად ეთვლება მას“ (იაკ. 4:17). ყოველი კაცი, ვინც არ დაიცავს თავის ცოდსა და ბავშვებს დაუპატიუბელი „სტუმრებისგან“, ტყუის მათ წინაშე. მსგავსადვე, ყოველი ქვეყანა, რომელსაც შეუძლია დაიცვას თავისი მოქალაქეები აგრესორისგან და არ აკეთებს ამას, მორალურად ტყუის. უდანაშაულოთა დასაცავად გადახდილი ბრძოლა სამართლიანია. ომი აგრესორის წინააღმდეგ სამართლიანი ომია. ჩვეულებრივ, ეს ნიშნავს, რომ თავდამსხმელი ტყუის.

სამართლიანობის აღმასრულებელი ომები სამართლიანია. სამართლიანი ომი თავისი ბუნებით შესაძლოა დამს-

ჯელი იყოს. ხანდახან სამართლიანობაა, ხელი მოჰკიდო იარაღს და შეიჭრა კიდევ იმ ქვეყანაში, რომელიც თავს დაესხა სხვა ქვეყანას. იოანე ნათლისმცემელი იწონებდა სამხედრო სამსახურს. როდესაც ჯარისკაცებმა ჰკითხეს, თუ რა უნდა ეკეთებინათ მორწმუნებელ გახდომის შემდეგ, მას არ მოუთხოვია, ჯარი მიატოვეთ; სთხოვა, კარგი ჯარისკაცები ყოფილიყვნენ.

მშვიდობა, რომელიც გვაუწყა და გვიბოძა თავისი მოსვლით იესო ქრისტემ, ამქვეყნიური არ არის. ეს სულაც არ არის მშვიდობა ადამიანებს შორის ანდა ეროვნებათა შორის და სახელმწიფოებს „და ერთ სხეულში ორივე შეერიგებინა ღმერთთან ჯვრის მეშვეობით მტრობის მოკვდინებით მასში“ (ეფ. 2:16). ამ მშვიდობის მეტაფიზიკური სათავეები დამოწმებული და შედუღაბებულია, სახარებისეული განსაზღვრებით, ღვთის დიდებასთან: „დიდება მადალთა შინა ღმერთსა და ქვეყანასა ზედა მშვიდობა და კაცთა შორის სათნობა“ (ღუკ. 2:14). ჰორიზონტალურ მშვიდობასა და ვერტიკალურ მშვიდობას შორის ძირეული განსხვავების უმოკლეს და ზუსტ ფორმულას თვითონ მაცხოვარი გვაძლევს: „მშვიდობას გიტოვებთ თქვენ, ჩემს მშვიდობას გადალევთ თქვენ. წუთისოფელი რომ იძლევა, ისე კი არ გადალევთ“ (იოანე 14:27). ამავე ჭრილში უნდა გვესმოდეს მაცხოვრის მთასა ზედა ქადაგებაც, სადაც მშვიდობისმყოფელებად მოიაზრებიან ღვთის ძენი, ე.ი. ადამიანები, რომლებმაც ღმერთთან შეერიგებასა და მშვიდობას მიაღწიეს, ხოლო მათ, ვინც იესო ქრისტესგან, გულუბრყვილობისა თუ უცოდინრობის გამო, ჰორიზონტალურ მშვიდობასაც ელის, მაცხოვარი ყოველგვარ ეჭვს უფანტავს და უცხადებს: „ნუ გგონიათ, თითქოს დედამიწაზე მშვიდობის მოსატანად მოვედი. მშვიდობის კი არა, მახვილის მოსატანად მოვედი!“ (მათე 10:34). მახვილი, რომელიც ომის სიმბოლოა, მოტანილია და გაწვდილია ამა ქვეყნის მშვიდობის მოსაპოვებლად კი

არა, არამედ ჭეშმარიტი, მეტაფიზიკური მშვიდობის შესაძენად, რომლის მისაღწევად უფლის გზით მავალი ადამიანი ბოროტებას, უსამართლობას პირველ რიგში საკუთარ თავში უნდა ებრძოლოს, შემდეგ კი თავის გარშემოც. სხვაგვარად, ქრისტიანული მშვიდობისმყოფელობა მხოლოდ ჰორიზონტალური განზომილებებით რომ შემოისაზღვრებოდეს, ქრისტიანები იძულებულნი გახდებოდნენ, იარაღი დაეყარათ და სამარცხვინო კაპიტულაცია გამოეცხადებინათ ყოველგვარი ბოროტების შემოტევისთვის, რათა სასურველი, თუნდაც უსახური, მშვიდობისთვის მიეღწიათ. ჩვენს წინაპრებს ასეთი აბსურდული, არასწორად გაგებული ქრისტიანული დოქტრინით რომ ესარგებლათ, აღარ იარსებებდა ქართველი ხალხი, მისი სახელმწიფოებრიობა.

ისმის კითხვა: როგორ შეიძლება გაგებულ იქნეს სახარებისეული მცნება: „გიყვარდეთ თქვენი მტრები, დალოცეთ თქვენი მაწყევრები“ (მათე 5:44; ლუკა 6:27-28)?

თანამედროვე ევროპული ენები ზუსტად ვერ გამოხატავენ სახარებისეულ „მტერს“. სამაგიეროდ, ძველი ენები სხვადასხვაგვარად სახელდებენ მტრის ორ ტიპს. ძველ ბერძნულ და ლათინურ ენებზე მოყვანილი სახარებისეული მცნება მორწმუნეებს მოუწოდებს, შეიყვარონ მხოლოდ პირადი და არა საზოგადოებრივი (სამხედრო თუ პოლიტიკური) მტერი. პირველ საუკუნეთა ქრისტიანებს მშვენივრად ესმოდათ, რომ „დილიგიტე ინიმიცუს (პირადი) ვესტროს“ არ ნიშნავდა „დილიგიტე პოსტის (საზოგადოებრივ) ვესტროს“-ს. მტრის ასეთივე განსაზღვრებას გვაძლევს ნეტარი ავგუსტინეც. ის ეფუძნება იოანე ნათლისმცემლის პასუხს მეომრებისადმი (ლუკა 3:14) და აღნიშნავს, რომ ჯარისკაცი, თავისი მდგომარეობის კვალობაზე, ვალდებულია ებრძოლოს შინაგან და გარეგან ძალებს, რომლებიც საზოგადოებას ემუქრება, და ეს საკუთარი ვნებების მოთოკვისა და საკუთარი ინტერესების

დათმობის ხარჯზე უნდა მიმდინარეობდეს. ჯარისკაცმა თავისი იარაღი სამაგიეროს გადახდისთვის, ანუ პირადი მტრის წინააღმდეგ არ უნდა გამოიყენოს. რაც შეეხება სახარებისეულ მარცხენა ლოყის მიშვერას (მათე 5:39), წმიდა მამები განმარტავენ, რომ ეს ეხება სულს და არა სხეულს, ეს მცნება გულისხმობს მორალურ დისციპლინას, როცა სიძულვილს სიძულვილითვე კი არ უნდა უპასუხო, არამედ დამოუკიდებელი და შეუდრეკელი სულის ამადლებით. მაგრამ თუკი ვინმე სახარების ამ შეგონებას გაიგებს პირდაპირი მნიშვნელობით და არა როგორც უმაღლესი რანგის მეტაფორას, მაშინ წმინდა წერილის ბევრი ადგილი იმდენად მიუღებელი და ურთიერთგამომრიცხავი აღმოჩნდება, რომ არავის მოუნდება ქრისტიანობა. თუნდაც მარჯვენა ხელის მოკვეთისა და თვალის ამოგდების მაგალითი ავიღოთ.

პირველ საუკუნეთა ქრისტიანები წარმართი იმპერატორების ჯარში სამსახურზე უარს ამბობდნენ, მაგრამ ეს უარი მოტივირებული იყო არა იარაღის, როგორც ასეთის, ზიზღით, არამედ წარმართულ რიტუალებში მონაწილეობისთვის თავის არიდების მიზნით - ეს რიტუალები მაშინდელი სამხედრო სამსახურის შემადგენელ ელემენტს წარმოადგენდა. იმ პერიოდის ქრისტიანისთვის ჯარში შესვლა იმას ნიშნავდა, რომ ფიცი დაედო და თანხმობა განეცხადებინა წარმართობასთან დაკავშირებულ ცერემონიებში მონაწილეობაზე: საიმპერატორო კულტის თაყვანისცემაზე, ტაძრების დაცვაზე, სამხედრო გვირგვინების გამოყენებაზე, კოპორტის, ცენტურიისა თუ ლევიონის კერპებისთვის მსხვერპლშეწირვაზე. სამხედრო და საკრალური პრეროგატივების ერთობლიობა, რაც იმპერატორის პიროვნებასთან იყო დაკავშირებული (იმპერატორი ერთდროულად იყო „ავგუსტუსი“ (ზებუნებრივი მადლით მოსილი არსება) და „პონტიფიქს მაქსიმუსი“ (უმაღლესი ქუ-

რუმი). ეს ყველაფერი კი ქრისტიან ჯარისკაცს უფლებას არ აძლევდა, ლოიალურობა გამოეჩინა სამხედრო სამსახურისადმი, რათა კერპთაყვანისმცემლობის ცოდვაში არ ჩავარდნილიყო.

კონსტანტინე დიდის რჯულ-შემწყნარებლობის ედიქტმა (313 წ.) მკვეთრად შეცვალა ქრისტიანების დამოკიდებულება იმპერიის, მისი საზოგადოებრივი მორჩილების, მათ შორის - სამხედრო მოვალეობის მიმართ. სიმბოლურია, რომ ქრისტიანული სარწმუნოებისა და ეკლესიის სტატუსის ისტორიული ცვლილება უკავშირდება კონსტანტინე დიდის ერთ-ერთ სამხედრო გამარჯვებას, რომლის დროსაც იმპერატორს გამარჯვების მაცნედ ზეცად ჯვარი გამოესახა, ხოლო 314 წელს არღში შეკრებილმა საეკლესიო კრებამ, რომელიც ძირითადად დონატისტური მწვალებლობის დასაგმობად იყო მოწვეული, დააკანონა ყველა იმ მორწმუნის განკვეთა, რომელიც უარყოფდა სამხედრო სამსახურს, არ დაიცავდა იმპერიას (ანუ სამშობლოს) გარეშე მტერთაგან ან დეზერტირი გახდებოდა. არღის საეკლესიო კრების მესამე კანონმა გამოხატა ეკლესიის აზრი ომის თაობაზე: სამშობლოს დაცვა სამართლიანი ომის წარმოების მაგალითია, რაც კურთხეულია ეკლესიის მიერ.

სამართლიანი ომი არის მდგომარეობა, რომელიც უშვებს „არა კაც კლას“ პრინციპის დროებით შეზღუდვას.

წმიდა ათანასე აღექსანდრიელი 356 წელს ამოსისადმი გაგზავნილ წერილში წერს, რომ „არაა დაშვებული მოკვლა, მაგრამ აბსოლუტურად კანონიერია და ყოველგვარი ქების ღირსია ომის დროს მოწინააღმდეგის მოკვლინება (იგულისხმება, ცხადია, სამართლიანი ომი - ავტ.); ასე რომ, ერთი და იგივე აქტი დაუშვებელია, თუკი მას განვიხილავთ ერთი თვალსაზრისით და მოცემულ ვითარებაში და ამავე დროს იგი დასაშვები და ბუნებრივია, თუკი მას სხვა კუთხით და სხვა ვითარებაში განვიხილავთ“.

ნათლობის გადაღების პრაქტიკა ადრეულ ქრისტიანულ ეკლესიაში

*დეკანოზი ლევან მათეშვილი
სტუ-ს ასოც. პროფესორი*

წინამდებარე წერილი ასახავს ნათლობის ადრეული ქრისტიანული ეკლესიის პრაქტიკის ისტორიულ მიმოხილვას. იგი არ ეხება ადამიანის მეორედ შობის მნიშვნელობას და აუცილებლობას, არამედ, მხოლოდ წარმოაჩენს დამკვიდრებულ მანკიერ რეალობას იმ წინააღმდეგობებით აღსავსე ეპოქაში, როდესაც ქრისტიანობა იმკვიდრებს თავს წარმართულ სამყაროში, რაც ნათლობის საიდუმლოსადმი პრაგმატული მიდგომით იყო განპირობებული. აქვე წარმოჩენილია ეკლესიის მამათა პრინციპული პოზიცია და კრიტიკა ამგვარი მიდგომებისადმი.

IV საუკუნეში ფართოდ დაიწყო ნათლობის განუხაზღვრელი ვადით გადაღების წესის ბოროტად გამოყენება. კეთილმსახურ ქრისტიანულ ოჯახებშიც კი ადრეული ნათლობა არ წარმოადგენდა ზოგად წესს [1]. ეკლესიის ზოგიერთი მოძღვარი, საკუთარი გამოცდილების კარნახით, ურჩევდა მონათვლას მას შემდეგ, რაც სიყრმის ვნებები დაცხრებოდა. ასე, მაგალითად, წმ. მაქსიმე ტურელი კათაქმეველი ათი წლის ასაკში გახდა, ხოლო მოინათლა მხოლოდ თვრამეტი (24?) წლის. წმ. იოანე ოქროპირი მოინათლა 23 (25?) წლის, წმ. ბასილი დიდი და რუფინიუსი – 26 წლის, წმ. გრიგოლ ნაზიანზელი – 28 წლის, ნეტარი პავლე ნოლანელი – დაახლოებით 37 წლის ასაკში. ნეტარი აგუსტინე, რომელიც ჯერ კიდევ სიყრმისას მიიღეს კათაქმეველთა რიგში, მოინათლა ხანგრძლივი სულიერი ძიებისა და ბრძოლის შემდეგ 33 (34?) წლის ასაკში. თუ ვიმსჯელებთ დიდი ეზოების (ატრიუმ) მიხედვით, რომლებსაც ბაზილიკების დასავლეთის კედლებთან საგანგებოდ

აშენებდნენ კათაქმეველთათვის, მათი რაოდენობა IV საუკუნისა და V საუკუნის დასაწყისის ტაძრებში უტოლდებოდა მორწმუნეთა რიცხვს.

კათაქმეველებს, რომლებიც ნათლობას სიკვდილის წუთამდე გადავადებდნენ, „კლინიკოსები“ (კლინიცი) ეწოდებოდათ, რადგან ისინი ამ საიდუმლოს სიკვდილის სარეცელზე (ბერძნ. კლინი) იღებდნენ. მიშელ დუჟარიე ნათლობის გადაღებას უკავშირებს კათაქმეველთა მოშურნეობის კლებასა და საეკლესიო დისციპლინის დაცემას [2]. მაგრამ, ამ გარემოებას შეიძლება სრულიად სხვაგვარად შევხედოთ: ზუსტად იმიტომ, რომ ეკლესია არ ამცირებდა თავის ზნეობრივ მოთხოვნებს, ქრისტიანობისადმი სიმპათიით განწყობილი მრავალი წარმართი ვერ ბედავდა ნათლობის ემბაზისკენ გადამწყვეტი ნაბიჯის გადადგმას, რადგან, ისინი ღრმად აცნობიერებდნენ თავისი მომავალი მდგომარეობის მთელ პასუხისმგებლობას.

მაგალითად, იმპერატორს რადგან უნდა ეომა, გამოეტანა სასიკვდილო განაჩენები და მოეწყო სისხლიანი ანგარიშსწორებანი, ვერ გახდებოდა მონათული ქრისტიანი, რადგან ასეთ შემთხვევაში, საეკლესიო კანონების თანახმად, ის მყისვე ეკლესიიდან განკანონებული აღმოჩნდებოდა და ეპიტიმის მოხსნას მხოლოდ ხანგრძლივი და დამამცირებელი მონანიების შემდეგ შეძლებდა. ამგვარი ვითარების თავიდან ასარიდებლად ზოგიერთი იმპერატორი და სხვა მაღალჩინოსანი ფიგურები სიკვდილამდე მცირე ხნით ადრე ინათლებოდნენ. იმპერატორი კონსტანტინე ანალოგიურად მოინათლა, რითაც დაამკვიდრა სამწუხარო ტრადიცია, რომელიც გააგრძელეს მისმა შვილებმა და სხვა მრავალმა ცნობილმა მოქალაქემ. იმპერატორებმა ვალენტინიანემ, ვალენტმა და თეოდოსი I-მა მიიღეს „კლინიკური“ ნათლობა ავადმყოფობისას, რადგან სიკვდილის ეშინოდათ [3]. თუ ახლოს მღვდელი არ იყო,

სასწრაფო „კლინიკური“ ნათლობის აღსრულება ერისკაცსაც შეეძლო [4].

IV საუკუნის მამები თავიანთ ქადაგებებში ხშირად მოუწოდებდნენ კათაკმეველებს არ დაეყოვნებინათ ნათლობის მიღება [5]. მრავალი კათაკმეველი ეკლესიის სრულფასოვან წევრობაზე უარს აცხადებდა, დიდ ღღესასწაულებზე მონათლვის სურვილის მოტივით. წმ. გრიგოლ ნაზიანზელს მოჰყავს გაგრძელებული აზრი: „მე ნათლისღების დღესასწაულს ველოდები, მე კი აღდგომა მირჩევნია, მე კი სულთმოფენობამდე მოვიცდი“ [6]. ამ ადამიანებისთვის უნდა აეხსნათ, რომ ნათლობისთვის ყველა ჟამი გამოდგება. მქადაგებელნი ცდილობდნენ სიკვდილის წინა ნათლობა წარმოეჩინათ ყველაზე მუქ ფერებში და აგრეთვე ესწრაფოდნენ გაეღვივებინათ კათაკმეველების ცნობისმოყვარეობა იმაზე მინიშნებებით, რომ ნათლობის შემდეგ მათთვის შესაძლებელი გახდებოდა მორწმუნეთა საიდუმლოებაში – ევქარისტიაში – მონაწილეობის მიღება.

ანტიოქიაში, ისევე როგორც სხვა ეკლესიებში IV საუკუნეში, მრავალი კათაკმეველი გადადებდა ნათლობას განუსაზღვრელი დროით, ხშირად სიკვდილის სარეცელამდე. ამ გარემოების ორი მთავარი მიზეზი არსებობდა. პირველი მიზეზი მდგომარეობდა იმაში, რომ ზოგიერთი წარმართი ნათლობაში ინდულგენციას ხედავდა, რადგანაც მასში იღებდნენ გასული ცხოვრების ყველა ცოდვის მიტევებას. მეორე მიზეზი პირდაპირ კავშირში იყო პირველთან და ეს თავშიც იყო ნახსენები. ბევრი კათაკმეველი ვერ ბედავდა ნათლობას, რადგან ემინოდათ უკვე ნათლობის შემდეგ არ ჩაედინათ მძიმე ცოდვა. გაგრძელებული შეხედულების თანახმად, ერთი და იგივე დანაშაული ნათლობამდე ნაკლებ სასჯელს იმსახურებდა, ვიდრე ნათლობის შემდეგ. როგორც წმ. იოანე ოქროპირი ასწავლიდა ნათლობის შემდეგ ჩადენილი

ცოდვის ბრალი ორმაგდება ან სამმაგდება [7]. უნდა აღინიშნოს, რომ მონანიების ძველი პრაქტიკა, შემორჩენილი იმ დროიდან, როდესაც ქრისტიანები წარმართულ საზოგადოებაში უმნიშვნელო უმცირესობას წარმოადგენდნენ, მკაცრი იყო და გულისხმობდა ცოდვების აღიარებას მთელი კრებულის წინაშე.

ამასთან, ზოგი რიგორისტი ასწავლიდა ე.წ. მეორე მონანიების შეუძლებლობას, ანუ ნათლობის შემდეგ მძიმე ცოდვის მონანიების შეუძლებლობას. III საუკუნის შუა ხანებში დასავლეთის ეკლესიაში განხეთქილებაც კი მოხდა, რომლის შედეგადაც რიგორისტების მნიშვნელოვანი პარტია, რომელიც პრესვიტერის ნოვაციანეს მეთაურობით, გამოეყო ელესიას. IV საუკუნის ბოლოს ნოვაციანელებს, რომლებიც არ უშვებდნენ მეორედ მონანიებას, ბევრი მიმდევარი ჰყავდა ანტიოქიაში. ნოვაციანელების განხეთქილების აღმოფხვრა მოხერხდა V საუკუნეში, თუმცა, მხოლოდ ნაწილობრივად.

ნათლობის გადადებას ხელს უწყობდა ორი პოპულარული ცდომილება, რომლებიც ზემოთ იყო ნახსენები, და მათთან დაკავშირებული ორი უკიდურესობა: კათაკმეველების ქცევაზე კონტროლის უქონლობა და სიმკაცრე მორწმუნეთა მიმართ. ქრისტიანი კატეხიზატორის წინაშე უკიდურესად რთული პრაქტიკული ამოცანა იდგა – ამ საკითხებში მას უნდა შეენარჩუნებინა ოქროს შუალედი, არ უნდა დაეშვა მორწმუნეების სასოწარკვეთილებაში ჩაგარდნა და ღვთის მოწყალების დავიწყება და აგრეთვე კათაკმეველებისთვის მოეწოდა არ გადაედოთ ნათლობა განუსაზღვრელი დროით.

მუდმივი კათაკმეველების მდგომარეობა ეკლესიაში მეტად არაერთგვაროვანი იყო. ერთის მხრივ, არ შეიძლებოდა მათი წარმართებად მიჩნევა. მეორე მხრივ, წმ. იოანე ოქროპირის

შენიშვნის თანახმად, კათაკმეველებსა და მორწმუნეებს ვერ ექნებოდათ ნამდვილი სულიერი ძმობა, რადგან კათაკმეველებს ჯერ არ შეუსრულებიათ სატანისგან განდგომის წესი. კათაკმეველები, მორწმუნეთაგან განსხვავებით ღმერთს მამად ვერ უწოდებდნენ, რადგან ისინი ჯერ კიდევ არ იყვნენ ღმერთის მიერ შვილობილნი ნათლობაში [8]. „მამაო ჩვენო“ აღმოსაფლეთში, ისევე როგორც დასავლეთში იყო მორწმუნეთა ღოცვა, რომელშიც კათაკმეველებს წილი არ ჰქონდათ. მოუნათლავი ადამიანი, თუნდაც ასკეტურად ეცხოვრა, ვერ იქნებოდა მორწმუნის ნამდვილი ძმა [9].

მათ, ვინც ცოდვას აგრძელებს და ნათლობას ბოლო დრომდე გადადებს, ოქროპირი აფრთხილებს, რომ სიკვდილი შეიძლება უეცრად მოვიდეს და ადამიანი ღმერთთან ცოდვების შენდობის გარეშე მივა. თვითონ ოქროპირის პრაქტიკაში მრავალი ასეთი შემთხვევა იყო [10]. ცნობილია, რომ იმპერატორი ვალენტინიანე მოკვდა ნათლობის გარეშე იმის გამო, რომ საამისოდ სასწრაფოდ გამოძახებულმა ეპისკოპოსმა, ამბროსი მედიოლანელმა, ვერ მოასწრო მასთან დროულად მისვლა.

ხშირად სიკვდილის პირას მყოფი ავადმყოფი ინათლებოდა ნახევრად უგონო მდგომარეობაში. ის ვერც სატანისგან განდგომას წარმოთქვამდა გარკვევით, ვერც ქრისტეს ერთგულების ფიცს, ვერც მრწამსს. თავის ერთ-ერთ საკათაკმეველო ქადაგებაში წმ. იოანე ოქროპირი ადარებს წინასასიკვდილო და საეკლესიო ნათლობას და უჩვენებს მათ შორის არსებულ კონტრასტს:

და თუმცა მადლი ერთია, მაგრამ არც არჩევანი და არც მომზადება არ არის ერთი. ისინი სარეცელზე ინათლებიან, თქვენ კი ნათლობას იღებთ ჩვენი საერთო დედა ეკლესიის წიაღში; ისინი ნათლობას იღებენ ცრემლითა და გოდებით, მაშინ როდესაც თქვენ ინათლებით სიხარულსა და მხიარულებაში; ისინი ოხრავენ, მაშინ როდესაც

საც თქვენ მადლობთ; მათ ციებ-ციებლება აშეშებთ, თქვენ კი სულიერი აღფრთოვანებით ხართ აღვსილნი [11].

ოქროპირის ზუსტი შენიშვნის თანახმად, სიკვდილის წინ ნათლობის მიმღები ემსგავსება გლადიატორს, რომელიც ამფითეატრის არენაზე იმ მომენტში გამოვიდა, როდესაც წარმოდგენა დასრულდა, მაყურებლები ადგნენ და აპირებენ სახლებში წასვლას [12]. მქადაგებელთა მჭევრმეტყველური მოწოდებების მიუხედავად, IV საუკუნის ეკლესიაში რჩებოდა ბევრი ე.წ. მუღმივი კათაკმეველი, ანუ თანამედროვე ენით რომ ვთქვათ, ნომინალური წევრი.

მაგრამ ადრეული საუკუნეების ნომინალური წევრობა უკეთეს მდგომარეობად წარმოჩინდება იმასთან შედარებით რაც თანამედროვე ქრისტიანების დამოკიდებულებას წარმოადგენს ნათლობის საიდუმლოს მიმართ. ეკლესიამ ადრეულ პერიოდშივე განსაზღვრა და დაასაბუთა ნათლობის აუცილებლობა ადრეულ ასაკში (კართაგენის კრება), მაგრამ ის რეალობა, რაც ჩვენს გარშემო ხდება – სრული პროფანირებაა ნათლისღების უდიდესი საიდუმლოსი. ჩვენში ყველა მიზეზით ინათლებიან: ტრადიციისთვის, ქეიფისთვის, დამოყვრებისთვის, პატრიარქის ნათლიობისთვის და ა.შ. მაგრამ მთავარი მოტივაცია „ქრისტეს შემოსვა“ და მისი შედგომა – ეს რამდენად გააზრებული აქვს თანამედროვე ქართველს - ამის თქმა ძალიან ძნელია. ჩემთვის იმ ადრეული საუკუნეების კათაკმეველების (რომლებსაც უფრო მეტი ესმოდათ და სწამდათ ქრისტესი, ვიდრე საქართველოს ეკლესიის თანამედროვე მორწმუნეებს) მდგომარეობა და მოტივაცია უფრო გასაგებია (ქრისტიანობაში ცოდვების ჩადენის შიში და ამიტომ ნათლობის მიმართ პრაგმატული დამოკიდებულებები), ვიდრე იმ თანამედროვე ადამიანებისა, რომლებმაც გადაწყვიტეს ნათლობა ტრადიციის გამო, ასევე ტრადიციის გამო შეარჩიეს ტრადიციული ნათლები (რომლებიც გაგებაში არ არიან

რა არის ქრისტიანობა) თანაც შეძლებული (ოქროს ჯვრის ყიდვა მაინც რომ შეძლონ), აგრეთვე ტრადიციის გამო „კარგი“ ნათლიების შერჩევა ხდება, რათა „კარგი“ რაღაცეები „დაანათლონ“ თავიანთ ნათლულებს და ა.შ.

ამ სამწუხარო რეალობის გათვალისწინებით, უპრიანი იქნებოდა საქართველოს ეკლესიამ აღადგინოს აწუკვე ნომინალურად არსებული კათაკმეველების ინსტიტუტი და ეკლესიის წევრებად მიიღოს ის ადამიანები, ვისაც მინიმალური კატეხიზატორული განათლება ექნება გავლილი, აგრეთვე პატარა ბავშვები არ მონათლონ მანამდე, სანამ მათი მშობლები და ნათლიები მინიმალურ ქრისტიანულ ცოდნას არ დაეუფლებიან, რადგან გამოირიცხოს ნათლისღების ყოველგვარი სხვა მოტივაცია. ყველა სხვა შემთხვევაში, გვეყოლება ბევრი ნომინალური ქრისტიანი და ძალიან ცოტა ქრისტიანი.

ლიტერატურა

1. იხ. ტიმოთე აღექსანდრიელი. კანონიკური პასუხები. 4.2. გრიგოლ ნაზიანზელი (ქადაგებანი. 40.28) ურჩევს ჯანმრთელი ბავშვები მონათლონ სამი წლის ასაკში. გამონაკლისს წარმოადგენს კოპტური ეკლესია. უკვე 310 წლისთვის კოპტებს ჰქონდათ წესი ქრისტიან მშობელთა შვილები მოენათლათ დიდი მარხვის მეოთხე შაბათს. იხ. H.E. Khs-Burmester. The Bapismal Rite of the Coptic Church. 82-83.
2. M. Dujarier. A History of the Catechumenate: The First Six Centuries. gv. 79-84
3. ევსები. კონსტანტინეს ცხოვრება 4.62. თეოდოსის შესახებ: სოკრატე. ეკლესიის ისტორია 7.4 იხ. H. Thurston. When Baptism was Delayed. 529-541.
4. ელვირის კრება. კანონი 38.
5. Иоанн Златоуст. Слово огласительное. 9,6; Слово на книгу Деяний апостолов 1:1-2. 1; Хроматий Аквиллевский. Слово 15.

6. Григорий Назианзин. Проповеди. 40,24 / / PG 36.392; ср. Иоанн Златоуст. Слово на Деяния апостолов. 1.
7. Златоуст. Слово на Деяния апостолов. 1; Слово на Евангелие от Иоанна. 25.3.
8. სიტყვა მათეს სახარებაზე. 19.8 // PG 57.280. შემთხვევითი როლია, რომ ლოცვა „მამაო ჩვენო“ IV საუკუნეში ჩაირთო მორწმუნეთა და არა კათაკმეველთა ლიტურგიაში, რადგან მისი წარმოქმა შეიძლებოდა მხოლოდ მორწმუნეთათვის და არა კათაკმეველთათვის.
9. ოქროპირი. სიტყვა იოანეს სახარებაზე. 25.3; სიტყვა მათეს სახარებაზე. 74.1; სიტყვა ებრაელთა მიმართ ეპისტოლეზე. 25.7: „ბერიც კი, თუ ის კათაკმეველია, ვერ იქნება ძმა“. ასკეტი კათაკმეველების არსებობის თაობაზე ნეტარი ავგუსტინეც საუბრობს (მსჯელობანი იოანეს სახარებაზე. 4.12; 5.3). იხ. Derwas J. Chity. The Desert a City: An Introduction to the Study of Egyptian and Palestinian Monasticism under the Christian Empire. Crestwood: St Vladimir’s Seminary Press, 1966. გვ. 48,61, სქ. 23.
10. Златоуст. Слово на Евангелие от Иоанна. 25.3; Слово на Послание к евреям. 13.9.
11. Златоуст. Слово огласительное. 9.6.
12. Златоуст. Слово на Деяния апостолов.

ეკლესიის სეკულარიზაცია

დეკანოზი კახაბერ შურღაია
სოციოლოგიურ მეცნიერებათა
დოქტორი

ჩვენი მთავარი პრობლემა თანამედროვე ქრისტიანობის განვითარების მიმართულებაა. საუკუნეებია, მასში იბრძვის ორი ტენდენცია – მთელი სამყაროს კურთხევის წყარო და ეკლესიაში საერო ელემენტების შემოსვლა ანუ სეკულარიზაცია. ამ უთანასწორო ბრძოლაში, სამწუხაროდ, უნდა ველოდოთ მეორის გამარჯვებას. ძე კაცისა რომ მოვა, იპოვის კი რწმენას დედამიწაზე? მართალია, ხშირად ვიმეორებთ: ეკლესია დაფუძნებულია იმ კლდეზე, რომელსაც ბჭენი ჯოჯოხეთისანი ვერ მოერევიანო, მაგრამ არ უნდა დავივიწყოთ, რომ აქ ეკლესიის გარე სტრუქტურაზე არ არის ლაპარაკი (ტადარი-სინოდი-პატრიარქი და ა. შ.).

ეკლესია უბრალოდ მორწმუნეების საზოგადოება არ არის. იგია ერთიანობა სულიწმინდაში იმ ქრისტიანებისა, რომელნიც მიისწრაფვიან ქრისტეს მცნებებით ცხოვრებისაკენ. სახელდობრ ამ აზრით არის იგი სხეული ქრისტესი, ცოცხალი ორგანიზმი ქრისტესი, რომელიც უძლეველია. ხოლო სტრუქტურები, მმართველობა, დაწესებულებანი წარმოადგენენ გარკვეულ ისტორიულ პირობებში ეკლესიის არსებობის ფორმას. ფორმა, ბუნებრივია, შეიძლება შეიცვალოს.

სახარების პრინციპებით მცხოვრებ მორწმუნეთა რაოდენობა, როგორც ისტორია გვიჩვენებს, თანდათან კლებულობს. დღეისთვის, საბედნიეროდ, ჩვენს ეკლესიაში ეს პროცესები არ შეიმჩნევა. მაგრამ დაახლოებით 20 წლის შემდეგ ან უფრო ადრეც საქართველოს ეკლესიაც დადგება ამ საფრთხის წინაშე. ცნება – „სეკულარიზაცია“ ამჟამად იძენს არნახულ აქტუალობას: იგი ზუსტად ახასიათებს თანამედროვე ქრისტიანობის მდგომარეობას და უმთავრეს ტენდენციას. ამ

ცნების აზრი იოანე ღვთისმეტყველის სიტყვებით აიხსნება: „ყოველივე, რაც წუთისოფელშია: სორციელი გულისთქმა, თვალთა გულისთქმა და სიამაყე ცხოვრებისა, მამისგან კი არა, წუთისოფლისაგან არის“ (1 ინ. 2,16). სეკულარიზმმა მოიცვა უკლებლივ ყველა კონფესია.

ჩვენც არავის ჩამოვრჩებით. დასავლეთის ეკლესიები დღეს თავის ძირითად და ერთადერთ ამოცანად მიიჩნევენ სამყაროს ყოფითი პრობლემების გადაწყვეტას. სადაც ხსნა განიხილება წმინდა მატერიალისტური გაგებით – ავადმყოფობისაგან დაცვა, სიღარიბე, უცოდინრობა, ჩავვრა, უფულებობა, ტრანსნაციონალური კორპორაციების ძალადობა და სხვა. ეს კი კეთილდღეობა დედამიწაზე.

ამაზე დიდი კერპთაყვანისცემა და მატერიალისტური გააზრება ქრისტიანული სარწმუნოებისა აღარ შეიძლება იყოს. მოხელთება მოუხელთებელისა, მთავარი მიზნის – „სასუფევლის დამკვიდრების“ შეცვლა ამა ქვეყნის კეთილდღეობით არ უქადაგია ქრისტეს. ეს აღარაა ქრისტიანობა!

ღვთისმეტყველებაშიც შეუძლებელია არ ასახულიყო ქრისტიანული აზროვნების მიწაზე დაშვება. დღეს დასავლეთის ქრისტიანობა იმ ზღვრამდეა მისული, რასაც 50 წლის წინ არავინ დაიჯერებდა. 1927 წელს, პირველ კონფერენციაზე „რწმენა და მოწყობა“ დეკანოზმა სერგეი ბულგაკოვმა წინადადება წამოაყენა ყველა ერთი ბარძიმიდან ზიარებუდიყო (ყველა: მართლმადიდებლები, ანგლიკანები, ძველკათოლიკები, ლუთერანები, მეთოდისტები...) და ამგვარად გადაეწყვიტა ერთიანობის პრობლემა. საოცარი ის არის, რომ ეს პირველებმა ანგლიკანებმა გააპროტესტეს და არა მართლმადიდებლებმა. მას შემდეგ სიტუაცია კატასტროფულად შეიცვალა. იესო ქრისტეს ღვთაებრიობის და მისი აღდგომის უარყოფა, გამოხსნის მატერიალური გაგება, პირდაპირი ჰილიაზმი და სხვა უამრავი გაუკუღ-

მართება ქრისტიანობისა შეიძლება შეფასდეს, როგორც მატერიალიზმი, კერპთაყვანისცემა და სხვა. თანამედროვე დასავლური ქრისტიანობა წავიდა აშკარა სხვა გზით წმინდა წერილის ზნეობრივი ნორმების წინააღმდეგ. ბევრი კათოლიკე და ცალკეული მართლმადიდებელი ღვთისმეტყველი ვერ ხედავენ ამაში ეკლესიისთვის საშიშროებას. როდესაც ვლაპარაკობთ სეკულარიზაციის პრობლემაზე და დასავლეთზე მივუთითებთ, ამას ვაკეთებთ არა მისი გაკიცხვის გამო, არამედ ჩვენს საეკლესიო გარემოში საეროს შემოსვლის წინააღმდეგ საბრძოლველად.

სეკულარიზმი ემუქრება მათ, ვინც მოწამლულია ამ სულით, როგორც წერს წმინდა ეგნატე ბრიანჩანინოვი, თავისდა შეუმჩნეველად მიიღებს ანტიქრისტეს და სასტიკად დაიტანჯება. წმინდა ეგნატე პირდაპირ ამბობს, რომ ის, ვინც არ ებრძვის თავის თავში ძველ ადამიანს (ვნებებს, ჩვენს დროში განსაკუთრებით წყურვილს მოგებისას, ამპარტავნებას და გარყვნილებას), ანტიქრისტესთან ერთსულოვანი იქნება, მას ქრისტედ აღიქვამს. ეს უთუოდ მოხდება, რადგან მსგავსი უერთდება მსგავსს. ერთ-ერთი მიზეზი, ცრუსულიერების განვითარებისა, სეკულირებული ეკლესიების მთავარი ამოცანა, მოყვანის მსახურება, გულისხმობს მაქსიმალურ აქტიურ სოციალურ, პოლიტიკურ, ეკონომიკურ, კულტურულ მოღვაწეობას. რით არის ეს ცუდი? აქ ხდება მთავარი მიზნის შეცვლა, მთავარი მიზანი დაიყვანება ამქვეყნიური პრობლემების მოგვარებასა და კეთილდღეობაზე, ხოლო „ცათა სასუფეველი“ კი მოიცდის! ეკლესიის უმთავრესი და ერთადერთი მიზანია – ადამიანის ხსნა ვნებების სულიერი მონობისაგან, ღვთის მორჩილება და სიყვარული. გარეგნულად მოყვანისადმი მსახურება წარმოადგენს ამ თვისებების შექმნის ერთ-ერთ საშუალებას და არა ხსნის

მიზანს. მიწიერი, „ჰორიზონტალური“ ამოცანების გადაჭრა სეკულირებულ ქრისტიანებს შეუმჩნეველად მიიყვანს ანტიქრისტეს მიღებამდე. სხვათა შორის, ანტიქრისტეს სახელი, რომელიც გამოსახულია აპოკალიფსში საიდუმლო რიცხვით 666 და ბევრს ამ რიცხვზე დღეს აურიალებს, სინამდვილეში ნიშნავს მამონას, ე.ი. გონების, გულის და ნების სრულ მიცემას მიწიერი კეთილდღეობის და ღირებულებების მოპოვებისათვის. ამას ადასტურებს იუდეური გადმოცემა და თავად ძველი ღთქმა, სადაც დაფიქსირებულია ეს რიცხვი, როგორც გასაოცარი, ისრაელის ისტორიაში უმაღლესი აყვავების სიმბოლო. ციციქნა სახელმწიფო მეფე სოლომონის დროს წელიწადში იღებდა 666 ოქროს ტალანტს, ხოლო თუ თითო უდრიდა 49,11 კგ ოქროს, მაშინ გამოდიოდა 32 ტონა. 707 კგ ოქრო ძალიან მცირე მოსახლეობაზე. აი მწვერვალი სამყაროს ბედნიერებისა. მამონა არის სწორედ სეკულარიზაცია. პროტოპრესვიტერმა ალექსი მენმა აღნიშნა: იუდაიზმში ხშირად ღვთის სამეფოს აკავშირებდნენ დედამიწაზე ისრაელის გარეგნულ ბრწყინვალეობასა და ფანტასტიკურ კეთილდღეობასთან. თანამედროვე ქრისტიანები დედამიწაზე ამ კეთილდღეობისთვის უფრო მეტად ხომ არ ზრუნავენ, ვიდრე ზეციურზე?

„ბათუმი“ თურქეთელ ქართველთა ტრადიციული მსოფლალქმით

როზეტა გუჯეჯიანი
ისტორიის დოქტორი, პროფესორი

ეთნოგრაფიული კვლევის თანახმად თურქეთელი ქართველებისათვის ბათუმი მხოლოდ რიგითი ქართული ქალაქი ან ტოპონიმი არ არის. მათთვის ბათუმი მშობლიურ ფესვებთან მაკავშირებელი განზოგადებული ცნებაა, რომელთანაც არის გადაჯაჭვული სოციალური მახსოვრობის უმნიშვნელოვანესი ელემენტები.

ბათუმს, როგორც სამშობლოს კრებით სახელს, უდიდესი ადგილი უჭირავს თურქეთელ ქართველთა ტრადიციულ ყოფასა და თანამედროვე ეთნო-კულტურულ პროცესებში.

ცნობილია, XX საუკუნის 30-იანი წლების დასაწყისამდე ბათუმი ისტორიული ტაო-კლარჯეთის მოსახლეობისათვის სავაჭრო-ეკონომიკურ და კულტურულ ცენტრს წარმოადგენდა. ამავე დროს, მოგონებები ბათუმის შესახებ შემოინახეს არამხოლოდ კლარჯეთისა და ტაოს ავტოქტონმა ქართველებმა, არამედ აჭარიდან და ისტორიული საქართველოს სხვადასხვა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარიდან (ზემო მაჭახელი, იმერხევი, შავშეთი, არტაანი, კოლა, ნიგალის ხეობა) თურქეთის ცენტრალურ და შავიზღვისპირეთის რეგიონებში მიგრირებულ („მუჰაჯირ“) ქართველთა შთამომავლებმაც. 1877-78 წლებიდან მოყოლებული, მუჰაჯირებისა და მათი შთამომავლებისათვის, ტკივილიანი მოგონება სამშობლოზე უმთავრეს სოციალურ ფაქტად იქცა და იგი აკუმულირდა ცნება „ბათუმში“

თურქეთის რესპუბლიკის ქართველთა შორის მიმდინარე თანამედროვე ეთნო-კულტურული და სოციალურ-კულტურული პროცესები მრავალფეროვანია და მის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სეგმენტს ისტორიულ სამშობ-

ლოსთან ურთიერთობის აღდგენისა და ეთნიკური იდენტობის გადარჩენა-განვითარების საკმაოდ მძლავრი იმპულსებიც წარმოადგენს.

სოციალური მახსოვრობით, თურქეთელი ქართველებისათვის, ტოპონიმი „ბათუმი“ ხშირ შემთხვევაში მოიცავს მთელ საქართველოს, სამშობლოს „მემლექეთის“ კრებითი სახელია. როდესაც იმერხეველი ან მაჭახლეელი ამბობს, - „იმ თეფედან ბათუმი ჩანს“ – აქ არა კონკრეტულად ქალაქი ბათუმი და მისი სანახები, არამედ საზღვარს მიღმა დარჩენილი სამშობლოს მიწა-წყლის ესა თუ ის მონაკვეთი იგულისხმება.

როგორც უკვე ითქვა, ისტორიული საქართველოს იმ მხარეებისათვის, რომლებიც დღეს ართვინის, არტაანის, ნაწილობრივ, არზრუმისა და ყარსის რეგიონებშია მოქცეული, 1920-იანი წლების დასრულებამდე, სავაჭრო-ეკონომიკურ და კულტურულ ცენტრს ბათუმი წარმოადგენდა. ისტორიული ტაო-კლარჯეთის ეთნოგრაფიული მხარეები უძველესი დროიდან მოყოლებული და ასევე, მთელი შუასაუკუნეების განმავლობაში აქტიურად მონაწილეობდნენ საქართველოს პოლიტიკურ და კულტურულ-სამეურნეო ცხოვრებაში (თოფჩიშვილი, 2010:142-150). ამ მხარეებში უწყვეტად ცხოვრობდა ადგილობრივი ქართველი მოსახლეობა. მაგალითად, მაჭახელი ხელსაყრელი გეოგრაფიული პირობების გამო ძველი მსოფლიოს მთავარი საქარავნო-სავაჭრო გზის ერთ მონაკვეთს მოიცავდა, ასევე გვიანშუასაუკუნეებშიც შავშეთისაკენ მიმავალი გზა მაჭახელზე გადიოდა და გადმოცემით, ამ მხარის ბოლო თემში – ეფრატში მდებარეობდა ერთ-ერთი სახელმწიფო საბაჟო პუნქტი (კახიძე, 1974:7-8).

1921 წლიდან ისტორიული საქართველოს დიდი ნაწილი თურქეთის საზღვრებში ექცევა. ამ დროიდან იწყება ზედა მაჭახლის ხეობის, შავშეთის, კოლა-არტაანის, იმერხევის, ნიგალის, ამიერტაოს შორის არსებული ტრა-

დიციული სოციალური და სავაჭრო-ეკონომიკური ურთიერთობების მოშლა და ნოვაციური ყოფითი ელემენტების გაჩენა/დამკვიდრება. თურქეთის საზღვრებში მოქცეული ქართველებისათვის წყდება ბათუმთან მაკავშირებელი ყველა ძაფი. ბათუმი (საქართველო) მოგონებად იქცა. ეს მოგონებები თანდათანობით თურქეთელ ქართველთა ტრადიციულ ყოფაში მთავრ სოციალურ ფაქტად ყალიბდება, და მახსოვრობის მეორე მნიშვნელოვან სეგმენტთან ერთად (თამარ დედოფალი//დოდოფალი), განსაკუთრებულ ადგილს იკავებს.

თურქეთელ ქართველთა შორის ისტორიულ-ეთნოგრაფიული კვლევის შედეგად მოპოვებული სოციალური ფაქტები//ისტორიული სიუჟეტები, ცხადია, დაცილებულია კონკრეტულ ისტორიულ გარემოსა და დროს, მაგრამ ეს ბუნებრივია, რადგანაც კოლექტიური მქსიერების მთვარი ნიშანი კონკრეტული და ინდივიდუალური მახასიათებლების დაკარგვა და იგნორირებაა. სოციალურ მქსიერებაში რჩება მთვარი და არსობრივად მნიშვნელოვანი ფაქტები და ხდება მათი მკვეთრი მითოლოგიზირება (Гуревич, 1972; Элиаде, 1987; Ле Гоф, 1992, ხიდაშელი, 2010:247-258).

თურქეთელ ქართველთა შორის შემონახული სხვადასხვა ისტორიული ფაქტის ანარეკლი უნივერსალური სიუჟეტების სახით არის გავრცელებული მთელ ისტორიულ ტაო-კლარჯეთში და თურქეთის ცენტრალურ და შავიზღვისპირეთის რეგიონებში მცხოვრებ „მუჰაჯირთა“ შთამომავლებში¹. რო-

გორც უკვე ითქვა, წმიდა თამარ მეფესთან („თამარ დედოფალი//დოდოფალი“) ერთად, „ბათუმის“ ანუ სამშობლოს მოგონება ქცეულია ქართულ იდენტობასთან მაკავშირებელ მთავარ სოციალურ ფაქტებად. თურქეთელ ქართველთა შორის შემონახული თამარ მეფესთან („თამარ დედოფალი//დოდოფალი“) დაკავშირებული ისტორიული მომენტები, ცხდია, შეიცავენ ლოკალურ ნიუანსებს, მაგრამ, ამავე დროს, ავლენენ დიდ მსგავსებას საქართველოს სხვა ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მხარეებში არსებულ გადმოცემებთან. შესაბამისად, თურქეთელ ქართველთა სოციალური მახსოვრობის ის შრე, რომელიც თამარ მეფეს უკავშირდება, უნივერსალურია და ზოგად-ქართული კულტურის კონტექსტში მოიაზრება. ლოკალურ ნაირსახეობას კი ქმნის სამშობლოს მონატრების განცდა და ეთნიკური ფესვების ძიების მაღალი ხარისხი – არსებული თურქეთელ ქართველთა შორის. თამარ მეფის ნათელი ხატება თურქეთელ ქართველთათვის ეთნიკური იდენტობის

ომების დროს ისტორიული ტაო-კლარჯეთის ტერიტორიაზე მომხადრი ბრძოლების შესახებ, რუსეთის არმიის მიერ ჩადენილი არაერთი სისასტიკის ამსახველი ამბავი, სომეხთა მიერ ქართული სოფლების რამდენიმეჯის აოხრების ისტორიები. ცალკე გამოიყოფა სიუჟეტები, რომლებშიც მოთხრობილია ქართველი ქალების მშობლიურ მხარეებთან განსაკუთრებული მიჯაჭვულობისა და სამშობლოსთან განშორებით გამოწვეული მძაფრი ნოსტალგიის შესახებ, მაგალითად, არტანუჯის ბეგის ასულისა თუ ჩიხორელი ქალის ტრაგიკული ისტორია; საინტერესოა ე. წ. ზიარეთობასთან დაკავშირებული ტრადიციები, მოყრია-ნობის ხსოვნა, ზოგიერთ დღემდე არსებულ ხალხურ დღეობათა დაარსების ისტორიები და სხვ. „მუჰაჯირთა“ შთამომავლებში შემონახულია გადასახლებასთან დაკავშირებული სულისშემძვრელი ისტორიები, სამშობლოს მონატრების მძაფრი განცდა.

¹ ისტორიულ ფაქტთან აღსანიშნავია ამა თუ იმ ტოპონიმთან, სოფლის დაარსებასთან, ციხეების, ხიდებისა და აბანოების აგებასთან, ეკლესიებთან და ნაეკლესიარებთან, წყაროების „ამოფეთქვასთან“, არხებისა და გზების გაყვანასთან დაკავშირებული საისტორიო გადმოცემები, შემონახულია მასალა ოსმალეთისა და რუსეთის

უმთავრესი მარკერია და ტრადიციულ ქართულ კულტურასთან მაკავშირებელი მთვარი სოციალური ფაქტია. რასაკვირველია, სოციალური მექანიზმების ფაქტები მრავალმხრივ საყურადღებო ელემენტებია. განსაკუთრებით მნიშვნელოვნად გვესახება ტრადიციულ კულტურასთან მაკავშირებელი კოლექტიური მექანიზმების ესა თუ ის მოტივი. ამ მხრივ, თამარ მეფის სახეობა უმთავრესი და მასში ფოკუსირებულია თურქეთის რესპუბლიკის საზღვრებში მოქცეული ყველა მხარისა და რელიგიური აღმსარებლობის ქართველის იდენტობა ქართველობასთან და ქართულ კულტურასთან (გუჯაჯიანი, 2012). თამარ მეფე თურქეთელ ქართველთა მსოფლადქმითაც იმდენად ძლიერი ყოფილა, რომ „მთელი ბათუმი და დუნია იმისი ყოფილა“.

ბათუმთან (საქართველოსთან) დაკავშირებულია წინაპართა პატივისცემა (ბათუმიდან მოსული „დედეების“ ტკივილიანი მოგონებების ცხოველმყოფელობით). მუჰაჯირთა შთამომავლებისათვის „ბათუმი“ ისეთად რჩებოდა, როგორც მას იქიდან მოსული წინაპრები აღწერდნენ. „ფეხვიეში დაგბადულვარ, ჩემი დიდდედე ჩამოსულა ბათუმიდან. ბათუმი ღამაზიანო, ბაბამ მითხრაო, იტყოდა ჩემი ბაბა. მე ვერ ვნახე“ (ბურსის რეგიონი, ინეგოლი, სოფელი ფეხვიე). „ბათუმიდან მოსულან ჩვენი დედეები ფარნუს, იმათი დაშენება ვართ ჩვენ. ერთი ჭალაძე მოსულა, ერთი კახიძე, ერთი ჭივიძე, ერთი მეღკიენთი. დასახლებულან. მანმადე აქ ან გურჯი ყოფილა, ან სხვა, ესენი აღარ დახვედრიან“ (იმერხევი, სოფელი ფარნუსი); „ძველად ორი კაცი მოსულან ბათუმიდან: ალი და ომერი. ისინი გბევრებულან, გაყრულან, სოფელი უქნიან“ (ტაო, პარხლისწყლის ხეობა, ქობაის თემი); „ბათუმის სამძღვარი დაღობილი ყოფილა, ჭოროხიდან გადმოცურებულან, ვოი, იმფერი ტიბილი ყოფილა ჭოროხი, ბოლოს რომ უნახვიენ, ღამაზი. ბაბაო

ისე მოკტა, ჭოროხის წყალი მასვითო და არ მოვკტებო“ (საქარიას რეგიონი, ჰენდეკი). „ენ წინ ბათუმიდან ამდგარა, ბორჩხას დამდგარა, მარადიდიდან მოსულა ჩემი ბაბოი, ჩემი ნენეს ბაბაოი ომანადან მოსულა“ (საქარიას რეგიონი, ჰენდეკი). „რაფერ მოსულან აქ? ბათუმიდან ნავით მოსულან, ხოფას გამცდარან, იმის უკან ფეხით წამოსულან, სამი წელი გზაში ვიყავით, დიდნენეს თვალები სულ სველი ყოფილა, ბათუმს ვერ ვნახევო. ბაბა ცხრა წლის ბაღანა ყოფილა, ნენე რათ ტირისო, ისიც ატირებულა“ (საქარიას რეგიონი, ქარასუს რაიონი). „მე მეხუთე ვარ, ბაბას ბაბუა გამოსულა. მიორე ძმა ბაბასი ბათუმ დარჩენილა, ჭკუვა ჰქონებია. მოვზებნეთ იმისები, ვნახეთ აქაც იყვენ“ (საქარიას რეგიონი, აქიაზის რაიონი). „თქვენ ღმერთს ყვარებხართ, ბათუმ დარჩენილხართ“ (საქარიას რეგიონი, ჰენდეკი).

თურქეთელ ქართველთა მოგონებებში ფართოდ იხატება ბათუმთან ძველად არსებული სავაჭრო-ეკონომიკური კავშირ-ურთიერთობის კვალი: „ჩემ დედეს ბათუმიდან მოჰქონდა დიდროანი შაქარი, ნატეხი, ნაფთი, აქედან მიქონდა კროჭები და გობები“ (იმერხევი, ბაზვირეთის თემი); „ჩვენი დედეები გადადიოდნენ, ფურ-მურ წაიყვანდნენ ბათუმამდე. აქედან ბათუმამდე სამ დღე გადაიარები, ასე მთიდან გადაარუნიებდნენ, დიობანის მთიდან. იქ ასკერებ იდგნენ. ჩემი ბაბაი გადასულ-გადმოსულა. საჭმელი მოჰქონდნენ, გაყიდიდნენ, ფარა მოჰქონდნენ, ზოგი იქა მუშაობდნენ“ (იმერხევი, ზიოსი); „ჩემ დედეს ბათუმში სახლები უკეთებია, უსტა იყო. ერთ თვეს არ გასწევდა, ერთ სახლ ვააკეთებდა ბათუმში. ბათუმიდან გუგუმ აიღებდა, ქვაბ, თეშტ, შაქარ ეიღებდნენ. ბაღვობიდან მახსოვს, მუჭის სიმხსო შაქრები, დანახული მაქვს“ (იმერხევი, მანატბა). „ვიცოდით დედეების სახელის დარქმევა. დედეები ბათუმ წვედოდნენ, იყიდევდნენ ჩასაცმელებ. პური მოჰქონ-

დენ. იქაური პური გემრელი ყოფილა. ცხენით და ფეხით მიდიოდნენ ბათუმ. კაილით კი მარადიდიდან წავიდოდნენ“ (მურღულის ხეობა, გურბინის თემი). „ძველად ცხოვრობდენ მიწით, თუთუნ მოჰქონდა ფული, ძროხითაც, მადენითაც. აქ ყოფილა ჩემი დედეს ბაბოს იატალი. 500 ცხვარი ჰყავდა. ზაფხულში აქა, ზამთარში ძანსულში. ქომო სოფლებში, საცხა არ გათოვლდებოდა, იქაც წავიდოდნენ ცხვარები. ხევი ჩადის გუუთოვლებელი, მაგალითად, ერეგუნაში, ბორჩხამდე, იქიდან ბათუმს. იმათ მატყლას მივცემდით. ისინი კი ჩვენთან გამოიყვანდნენ ზაფხულში, ბორჩხას ჩასვლამდე“ (მურღულის ხეობა, ოზმალის თემი).

სოციალური მახსოვრობის სხვადასხვა ელემენტი მნიშვნელოვანია მენტალური თავისებურებების კვლევის კუთხით და ეროვნული სიამაყის მასულდგმულებელი მომენტების არსებობის მიმართულებითაც: „ქართველი თეთრი სიხლისა არს, შენც თეთრის სიხლისა ხარ, ბათუმიდან მოსულხარ“ (ტაო, პარხლისწყლის ხეობა, ქობაის თემი). „ბათუმიდან მოსულხართ? დუნია გაგვინათდება, თქვენ რომ დიგინახავთ“ (იმერხევი, მანატბა). „თელი ბათუმში ვყოფილვართ, მემრე ჩვენ გურჯები გავეყოფილვართ: ზოგი იქ დარჩენილა, ზოგი – აქ“ (იმერხევი, ბაზგრეთის თემი). „ლაზი და გურჯი ძმები ყოფილან. ლაზი ზღვიდან წამოსულა, ქართველი – მთებიდან. ბათუმში შეხვედრილან. ჩვენ „მსახლი“ ვიტყვით, ისინი – „სხული“ (იმერხევი, მანატბა).

ქართველობა, „ბათუმიდან“ მოსულობა ზრდილობასთანაც არის ასოცირებული: „ჩემი ბაბა „დაჯექი“-ს არ იტყოდა, „მობრძანდი“, „დაბრძანდი“ - ამბობდა, ბათუმიდან იყო და იქ ასე ლაპარაკობენ“.

ბათუმიდან მოსულობის თემა გადაჯაჭვულია გამორჩეულ ხასიათის ქონასთან – სიმტკიცესთან, გამძლეობასთან. მუჰაჯირობის ამსახველი მასა-

ლების ჩაწერისას სოწრედ ამგავრი სიუჟეტები იჩენდა თავს: „აქაც იყო მუჰაჯირობა. აქ მარტო ერთი ქალი დარჩენილა, ჩემი დიდნენი, ბათუმიდან გელინი იყო, 23 წლის ქვრივი დარჩენილა, 4 ღარჭით, სხვა ვინმე არა, მას აქ ვინმე არ მუუშვია, ღარჭები დუუზრდია. ჰაჯერი ერქვა. ბაბოს ანოი იყო, 114 წლის გხადა, ახალი კბილები ამოუვიდა, მე ასკერში ვიყავი, როცა მოკვდა“ (ბაგინისწყლის ხეობა). „ჩემი დედე დარჩენილა მარტო მუჰაჯირობიდან, მე არ მეშინიაო, გამჩენელ ვუყურებო, იმის ბაბოი ბათუმიდან ყოფილა, ძალუვანი კაცი ყოფილა“ (ადაგულის თემი).

თურქეთელი ქართველებისათვის ამავე კონტექსტში მოაიზრება ქართული კულტურისათვის დამახასიათებელი „ბულების ჭედობის“ წესიც. ცნობილია, ბულების ჭედობა საქართველოს ბევრ მხარეს ახასიათებდა (სვანეთი, აჭარა, მესხეთი, ისტორიული ნიგალის ხევი: მურღულისწყლის ხეობა, დევსქელის ხობა, ადაგულის თემი, ახალდაბის თემი, პეტრულის თემი, ქართლას ტემი, თხილაზორის თემი, ორჯის თემი; ისტორიული ტაო: პარხლისწყლის ხეობა...) და იგი საწესო-სამხედრო ასპარეზობების ნაწილი იყო, ზოგიერთ მხარეში თანხედებოდა კვირაცხოვლობას (სვანეთი), ზოგან ადრესაგაზაფხულო დღეობათა ციკლში იყო მოქცეული, ზოგან „შუამთობას“ ემთხვეოდა და ა.შ. თურქეთელ ქართველთა შორის ჩაწერილი გადმოცემებით, ძველად, საუკეთესო ბულები „ბათუმიდან“ გადმოჰყავდათ. ასეთ ბულებს განსაკუთრებით სქელი კისერი და ბასრი რქები ჰქონია.

ორ სახელმწიფოს შორის (საბჭოთა კავშირი და თურქეთის რესპუბლიკა) იძულებით გახლეჩილი საქართველოს ყოფა უამრავ ტრაგიკულ ადამიანურ ისტორიას მოიცავს. საბჭოთა კავშირის დაშლას და საქართველოს გათავისუფლებას, რასაკვირველია, თურქე-

თელი ქართველებიც უდიდესი სიხარულით შეხვდნენ. საზღვრის გახსნის შემდეგ შესაძლებელი გახდა ახლობელ-ნათესაების მოძიება და გაწყვეტილი ნათესაური ურთიერთობების აღდგენა. ცნობილია, საზღვრის ჩაკეცივის გამო (1921 წელი) მთელი 60 წლით ერთმანეთს დაშორდნენ უახლოესი ნათესავები, ოჯახები ორად გაიყო. არათუ კონტაქტის საშუალება, არამედ, მაგალითად, იმერხევის ალა შუახევის რაიონის მოსახლეობისათვის, ან ზედა ან ქვედა მაჭახლის მოსახლეობისათვის გადმა დარჩენილი ხეობისაკენ ხელის გაშვებაც კი ისჯებოდა როგორც საბჭოთა, ასევე თურქეთის ხელისუფლების მხრიდან. ერთ-ერთი მთხრობელის დედას ქვედა მაჭახელში დარჩენია სამი და და ერთი ძმა. თვითონ კი ზედა მაჭახელში ყოფილა გათხოვილი, „ნენეი დილას დეღეზე ჩადიოდა, წყალს შესვამდა და პაწაის უკან ჩადვრიდა, ჩემს სოფელს ჩაიარს, ჩემი და დაღვეს და იცნობს, გამიხსენებენ“-ო. საზღვრის გახსნის შემდეგ ეს ქალი მის შვილს ქვედა მაჭახელში ჩაუყვანია, ქალს 60 წლის უნახავ დედამამიშვილებთან დაუყვია ერთი თვე. შემდეგ უთქვამს, სიკვდილის აღარ მეშინიაო. ასეთი უამრავი სიუჟეტი დაფიქსირებული ყველა თემსა და სოფელში, როგორც ზედა, ასევე ქვედა მაჭახელში, მთელ ისტორიულ ტაოკლარჯეთში და მუჰაჯირთა შთამომავლებში. ბურსის რეგიონის ინეგოლის რაიონში მსხლის ხესთან მიგვიყვანეს, „ეს ბათუმიდან, მემღვექეთიდან მოტანილი მსხალიაო“. ამ ხეს მთელი სოფელი საგულდაგულოდ უვლის. საქართველოსა და თურქეთს შორის არსებული კეთილმეზობლობის შედეგად ყოველდღიურად უამრავი თურქეთელი ქართველი გადმოდის ისტორიულ სამშობლოში. მათთვის „ბათუმი“ წინაპართა სახელებთან გადაჯაჭვული ადგილია, ერთგვარად საკარალიზებული და მითოლოგიზირებულიც კი. ხშირია ნათესავების მოძიებისა და კავშირების აღდგენის ფაქტები. მუდმი-

ვი კომუნიკაცია, რააკვირველია, სასურველი და იმედისმოცემია. „ბაბა ბათუმისთვის ტიროდა. მისი კალოს დანახვა უნდოდა. ახლა იქ სხვა ვინმები ზიანო. შარშან გველ ბათუმში. ბაბას სოფელში აველი. მიველ ბაბაოს კალო-კართან. გოვო იღვა, რა საქმეზე ხარო? აქ ბაბას კალო იყო, სად არიან უმაროსები თქო დუუზახა. აიღინოღლების კალო დამანახვენ თქო. დამანახვენ. იქიღამ სამი ოყა მიწა ავიდე, ბაბას მეზერზე მოგაყარე. მე ქართველი ვარ, მე იქ ქართველს რაცხა დაემართოს, მე აქ ვტირი“ (საქარის რეგიონი, კარასუს რაიონი). „ჩემი ბაბოის ბაბოი ჩამოსულა. მე ბათუმში ჩავედი, ვიტირე“ (საქარის რეგიონი, ყარასუს რაიონი).

სამწუხაროდ, დღეისათვის თურქეთელ ქართველთა მოზარდ თაობაში დედაენის ცოდნის ხარისხი თითქმის ნულოვანია. „ჩვენ მოვკვდებით, ქართველობა აღგება, ოც წელიდადში თურქეთში ქართველობა აღარ იქნება“ – ამ ტკივილიან ფრაზას ყველგან ვისმენდით. მას ნაღვლიანი მოხუცები და შუახნის ადამიანები წარმოთქვამდნენ. ქართველთა შორის ეთნიკურობის მთავარი მარკერის – ქართული ენის ცოდნის – შენარჩუნებისათვის აუცილებელია სახელმწიფო პროგრამის შემუშავება, ცალკეულ თურქეთელ მოღვაწე ქართველთა მწირი შესაძლებლობებით ეს პრობლემა ვერ მოგვარდება. ჩვენს თვალწინ, თურქეთში, ქართული ეთნოსი ქრება და საქართველოს სახელმწიფო ამას გულგრილად უყურებს. ამ მხრივ, მეტად დადებითი შედეგები მოჰქონდა რამდენიმე წლის განმავლობაში მოქმედ სახელმწიფო პროგრამას, რომელიც ითვალისწინებდა თურქეთელი ქართველებისათვის სახელმწიფო უნივერსიტეტებში უფასო სწავლებას. სამწუხაროდ, ეს პროექტი ამ ეტაპზე დროებით შეჩერებულია.

ერთგვარ დადებით ნაბიჯებად მოვიაზრებთ სავაჭრო-ეკონომიკურ კავშირების გაღრმავებას, ასევე, საქართველოს ტერიტორიის გამოყენებას

ტრანზიტული მიზნით: ცნობილია, ზედა მაჭახლის ხეობა ორგანულად არის დაკავშირებული ქვედა მაჭახელთან, ვინაიდან თურქეთის შემადგენლობაში მოქცეულ ისტორიული საქართველოს სხვა ნაწილებთან მას რთული გეოგრაფიული პირობების გამო ზამთრობით გზა ეკეტება. ეს გზა ზემო მაჭახელს ქლასკურთან და ბორჩხასთან აკავშირებს და, იგი პაწამთაზე დიდთოვლობის გამო, ზოგჯერ მთელი 7-8 თვით იკეტება. საქართველოს გათავისუფლების შემდეგ (1991 წელი) თანდათანობით მომზადდა ნიადაგი და რამდენიმე წლის წინ ზამთრობით ხეობაში ჩაკეტილ ზედა მაჭახელელებს უფლება მიეცათ ქვედა მაჭახელში გადასვლისა და იქიდან სარფის გზით თურქეთისკენ გადაადგილებისა. ამგვარ მგზავრობას თურქეთის ადმინისტრაციის ნებართვით თურქეთის სპეციალური „სერვისი“ ემსახურება. ორ სახელმწიფოს შორის მზადდება ზედა და ქვედა მაჭახლის დამაკავშირებელი გზის გახსნა. ეს გზა უშუალო საზღვარია საქართველოსთან. ბათუმის აეროპორტიდან სშირად სარგებლობენ არღვინის ვილაიეთში მიმავალი მგზავრები. მათ ბათუმში გადასვამენ ავტობუსებში და გადააჰყავთ თურქეთში.

ბათუმი//სამშობლო ფაქიზი თემაა თურქეთელი ქართველებისათვის. აქაური ქართველები უნდა ვეცადოთ, რომ ურთიერთობები გაღრმავდეს და საქართველო თურქეთელი ქართველებისათვის ისეთივე ეთნიკური სიამაყის წყაროს წარმოადგენდეს, როგორც მათ სოციალურ მასსოვრობაში თამარ დედოფლის სახეა.

ლიტერატურა

1. გუჯეჯიანი, 2012 – რ. გუჯეჯიანი, სოციალური მეხსიერების ფაქტები თურქეთელ ქართველთა ტრადიციულ ყოფაში, – ივანე ჯავახიშვილის

სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა ფაკულტეტი, საქართველოს ისტორიის ინსტიტუტი, შრომები, სპეციალური გამოშვება, კლარჯეთისა დიდებულთა უდაბნოთა, თბ., 2012.

2. კახიძე 1974 – ნ. კახიძე, მაჭახლის ხეობა, „საბჭოთა აჭარა“, ბათუმი, 1974.

3. Гуревич, 1972 - Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры, М. 1972.

4. Ле Гофф, 1992 - Ле Гофф Ж. Цивилизация средневекового Запада, М. 1992.

5. Элиаде 1987 - Элиаде М. Космос и история, М. 1987.

რელიგია, როგორც ბიზნესის საფუძველი

ბადრი ცხადაძე

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

ერთი შეხედვით, რელიგიასა და ბიზნესს ერთმანეთთან თითქოს საერთო არაფერი უნდა ჰქონდეს, მაგრამ როგორც ირკვევა, წარმატებული ბიზნესის თავი და თავი რელიგია და რელიგიურობაა. ბიზნესეთიკის შინაგანი მხარეების ჩაღრმავებით ძიებას მკვლევარები რელიგიამდე და რელიგიურობამდე მიჰყავთ. ასე რომ, ბიზნესეთიკურ ნორმებსა და ქცევის წესებს, პარტნიორისადმი სამართლიან დამოკიდებულებას, ვალდებულებასა და პასუხისმგებლობას, საკუთარი თავის შეცნობას საფუძვლად რელიგიური მრწამსი უდევს.

ყოველდღიურობის, ეგზისტენციალური ყოფის შესახებ არაერთი საგულისხმო მოსაზრება აქვთ გამოთქმული თეოლოგებს, ცნობილ სასულიერო მოღვაწეებს, რომელნიც ბიბლიის – ძველი აღთქმის, გაგონილი ან მრევლისგან მოსმენილი, ასევე საკუთარი, კერძო თავსებადახდენილი ამბების გაანალიზებით საინტერესოდ წარმოაჩენენ ბიზნესში მოღვაწე ან ბიზნესთან ახლოს მყოფი ადამიანების მსოფლხედვასა და საქმიან ქმედებას, საერთოდ, რელიგიის ადგილს ბიზნესურთიერთობებში. ვფიქრობთ, ამ კუთხით საჭიროა თავმოყრა და ერთ წიგნად გამოცემა თეოლოგთა, ქრისტიანული, იუდეური, მაჰმადიანური რელიგიის მოღვაწეთა გამონათქვამებისა, რაც, სამწუხაროდ, დღემდე ქართულ ენაზე არ არსებობს.

რელიგიური ეთიკა საზოგადოების ყველა სფეროში აღწევს და შესაბამისი შედეგებით წარმოდგება. რელიგიასა და საზოგადოებას შორის ურთიერთობის თემა ძალიან ფაქიზი და ამასთანავე კომპლექსურიცაა. რელიგია, სათანადო აზრით, საზოგადოების მომცველობის არეალიდან სახელმწი-

ფოს იდეურ-პოლიტიკური სახის განმსაზღვრელიც კი გახდა. უფრო მეტიც, მან საზოგადოებისა და სახელმწიფოთა არსებობის ისეთ ძირეულ საწყისში შეაღწია, როგორც არის ეკონომიკა, და კიდევ უფრო ჩაწვდა შრომის, ბიზნესის არეალებს, ბიზნესკომუნიკაციების „ხვიარა შიგთავსს“. მოვლენათა განვითარების კვალობაზე კი რელიგიამ აქტიურად დაიწყო თავისი საწყისების, პრინციპებისა და ბოლოს თავისი ეთიკის სრულად გავრცელება შრომასა და ბიზნესზე. ამიტომაც არის რომ მთელს მსოფლიოში დღის წესრიგში დადგა საკითხი: რაოდენ ძლიერი ან ყოვლის მომცველი არის რელიგიის გავლენა ბიზნესზე; ან კიდევ რაოდენ მგრძობიარე არის შრომაზე რელიგიის ზემოქმედების არეალი, ან კიდევ: რა სიმაღლეზეა რელიგიისა და ბიზნესის ურთიერთმიმართების ხარისხი.

ათ მცნებაზე დაფუძნებული დღევანდელი ქრისტიანი ადამიანის ცხოვრების წესი (ასევე არაქრისტიანისაც!), რაოდენ პარადოქსული არ უნდა იყოს, უპირატესად, მთლიანად ბიზნესისაკენ არის მიმართული, ხოლო მისი ცხოვრების აზრი ბიზნესზეა ორიენტირებული; ბიზნესმა მოიცვა ადამიანი თითქმის ყველგან და ყველაფერში, მისი დაბადებიდან თვით გარდაცვალებამდეც კი. იგი იმდენად გრანდიოზული მნიშვნელობის სოციალურ-ეკონომიკურ კატეგორიად ჩამოყალიბდა, რომ მას მოწიწებით თავს უხრის ყველა, დაწყებული სახელმწიფოდან, დამთავრებული პიროვნებით: მან არ დატოვა ადამიანის ცხოვრების არც ერთი სფერო – ყველგან თავისი ადგილი დაიჭირა.

დღევანდელ მსოფლიოში ბიზნესის წარმართვისა და გაძლიერების ერთი წარმატებულ მიმართულებად განიხილება ებრაული ბიზნესი. ამ აზრმა იმდენად მომცველობითი დატვირთვა შეიძინა, რომ ამ სახელისა და შინაარსობრივი ქმედების მქონე ბიზნესი ებრაელი ერის სხვა ერებისაგან გამორჩევალობის არსებით მომენტად და მოცემულობადაც კი იქცა. და ეს ყოველივე იმ წინაპირობის ფონზე მიმდინა-

რეობს, როცა ებრაელი ერი მსოფლიო მოსახლეობის 0.002 %-ზე ნაკლებს წარმოადგენს, დაახლოებით 20 მილიონამდე ებრაელი თავისი რელიგიური სახით, იუდაიზმით, მსოფლიო ბიზნესში ძალზე მაღალ ადგილს იჭერს. ებრაელები ამ სარბიელზე იმდენად მოწინავენი არიან, რომ მათზე სწორება ყველა სხვა პატარა ერისთვის ღირსებისა და იმაგდროულად კეთილმიმბაძველობის ტოლფასია. აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ სწორედ რელიგია წარმოიხინდა იმ ეთიკურ საწყისად, რომელმაც განაპირობა ის გარანდიოზული წარმატებები, რაც იუდეველებს დღეს ეკონომიკაში, სოციალურ, ჯანმრთელობისა თუ სამხედრო სფეროებში აქვთ.

ყოველივე აღნიშნული საბოლოოდ ნათლად აყალიბებს აზრს იმის შესახებ, რომ საზოგადოებასა და რელიგიას შორის ურთიერთობის იუდეური მაგალითი ძალზე ღირებულია. დღეს ქრისტიანიზმისა და ისლამის წინამორბედი რელიგია აერთიანებს 18 მლნ ადამიანს, მაშინ როცა ქრისტიანობა 1,7 მილიარდს, ხოლო ისლამის მომხრეები კი 1 მილიარდს აღწევს. ამ ფონზე იუდაიზმი და ებრაული ბიზნესი იმ სახის რელიგიური ეთიკის ისეთ ერთიან სივრცობრივ არეალს და ცხოველმყოფელობის სახეს ქმნის, რომ მას ბადალი არ ჰყავს არც ერთი რელიგიისა და ბიზნესის ურთიერთმიმართებისა და ურთიერთდამოკიდებულების თვალსაზრისით.

ბიზნესით დაინტერესებული მართლმადიდებელი ადამიანი ბიზნესში არსებულ დილემას – რაზე აიღოს ორიენტირი, საით წარმართოს თავისი აზროვნება და ქმედება და ა. შ. ყველა დაბრკოლებას წარმატებით დაძლევის მხოლოდ ამადლებული რელიგიური ორიენტირებით; ამ სიტუაციაში ყველა ის, ვისაც ბიზნესით „ტკბობა“ და აქ არსებული სიკეთის დაგემოვნება განუზრახავს, ვისაც მარტივად ბიზნესის მორევში წელგამართული შესვლა და იქ წარმატების მიღწევა ეზმანება, მოვალეა პირნათელი იყოს უფლის წი-

ნაშე. საწინააღმდეგოდა საპირისპირო შემთხვევაში იგი დასახულ მიზანს ვერ მიაღწევს, მას დაძლევის დაბნეულობა და გაურკვევლობის გარემო. აღნიშნული სახის საშიშროების თავიდან ასაცილებლად ბიზნესურთიერთობებში შესაძლო უარყოფითი შედეგის პრევენციის მიმართულების ერთ-ერთ ქმედით საშუალებას წარმოადგენს ბიზნესმენის რელიგიური მრწამის, ბიზნესის ურთიერთდამოკიდებულების არეალის სრულად გაცნობიერება და შემეცნება.

ჩვენი საბოლოო დასკვნით, წარმატებული ბიზნესისათვის აუცილებელი წინაპირობაა რელიგია და რელიგიურობა – ათი მცნებისა და ქრისტეს მოძღვრების სულით ხორცამდე გათავისება ამა სოფელსა შინა, რათა დედამიწაზე ბიზნესურთიერთობებით წარმატებულად თვალხილულნი ვიარებოდეთ.

რეზიუმე

რელიგია, როგორც ბიზნესის

საფუძველი

ბადრი ცხადაძე

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი

საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი

ერთი შეხედვით, რელიგიასა და ბიზნესს ერთმანეთთან თითქოს საერთო არაფერი უნდა ჰქონდეს, მაგრამ როგორც ირკვევა, წარმატებული ბიზნესის თავი და თავი რელიგია და რელიგიურობაა. ბიზნესეთიკის შინაგანი მხარეების ჩაღრმავებით ძიებას მკვლევრები რელიგიამდე და რელიგიურობამდე მიჰყავთ. ასე რომ, ბიზნესეთიკურ ნორმებსა და ქცევის წესებს, პარტნიორისადმი სამართლიან დამოკიდებულებას, ვალდებულებასა და პასუხისმგებლობას, საკუთარი თავის შეცნობას საფუძვლად რელიგიური მრწამსი უდევს.

ყოველდღიურობის, ეგზისტენციალური ყოფის შესახებ არაერთი საგულისხმო მოსაზრება აქვთ გამოთქმული თეოლოგებს, ცნობილ სასულიერო მოღვაწეებს, რომელნიც ბიბლიის – ძველი აღთქმის, გაგონილი ან მრევლისგან მოსმენილი, ასევე საკუ-

თარი, კერძო თავს გადახდენილი ამბების გაანალიზებით საინტერესოდ წარმოაჩენენ ბიზნესში მოღვაწე ან ბიზნესთან ახლოს მყოფი ადამიანების მსოფლხედვასა და საქმიან ქმედებას, საერთოდ, რელიგიის ადგილს ბიზნესურთიერთობებში. ვფიქრობთ, ამ კუთხით საჭიროა თავმოყრა და ერთ წიგნად გამოცემა თეოლოგთა, ქრისტიანული, იუდეური, მაჰმადიანიური რელიგიის მოღვაწეთა გამონათქვამებისა, რაც, სამწუხაროდ, დღემდე ქართულ ენაზე არ არსებობს.

რელიგიური ეთიკა საზოგადოების ყველა სფეროში აღწევს და შესაბამისი შედეგებით წარმოადგება. რელიგიასა და საზოგადოებას შორის ურთიერთობის თემა ძალიან ფაქიზი და ამასთანავე კომპლექსურიცაა. ათ მცნებაზე დაფუძნებული დღევანდელი ქრისტიანი ადამიანის ცხოვრების წესი (ასევე არაქრისტიანისაც!), რაოდენ პარადოქსული არ უნდა იყოს, უპირატესად, მთლიანად ბიზნესისაკენ არის მიმართული, ხოლო მისი ცხოვრების აზრი ბიზნესზეა ორიენტირებული; ბიზნესმა მოიცვა ადამიანი თითქმის ყველგან და ყველაფერში, მისი დაბადებიდან თვით გარდაცვალებამდეც კი. იგი იმდენად გრანდიოზული მნიშვნელობის სოციალურ-ეკონომიკურ კატეგორიად ჩამოყალიბდა, რომ მას მოწიწებით თავს უხერის ყველა, დაწყებული სახელმწიფოდან, დამთავრებული პიროვნებით: მან არ დატოვა ადამიანის ცხოვრების არც ერთი სფერო – ყველგან თავისი ადგილი დაიჭირა.

დღევანდელ მსოფლიოში ბიზნესის წარმართვისა და გაძლიერების ერთ-ერთი წარმატებულ მიმართულებად განიხილება ებრაული ბიზნესი. ამ აზრმა იმდენად მომცველობითი დატვირთვა შეიძინა, რომ ამ სახელისა და შინაარსობრივი ქმედების მქონე ბიზნესი ებრაელი ერის სხვა ერებისაგან გამორჩევადადობის არსებით მომენტად და მოცემულობადაც კი იქცა.

SUMMARY

TO THE MUTUAL RELATION OF RELIGION AND BUSINESS

Badri Tskhadadze, Doctor of Philology, Professor of Georgian Technical University

At first sight, religion and business mustn't have anything common, but as it turned out, the main precondition of successful business is religion and religiousness. In-depth study of inner side of business ethics leads researchers to religion and religiousness. Hence religious faith is the basis of business ethical norms and rules of conduct, a fair-minded relation to partners, obligations and responsibility, and self-cognition.

Many noteworthy thoughts about everyday life, existential life are suggested by theologians, famous spiritual figures, who interestingly represent world-view and business activity of humans involved in business or found near business, and generally the place of religion in business relations based on the analysis of Bible – Old Testament, stories investigated or else heard from congregation (flock), as well as adventures known to their cost. We think that from this viewpoint there is a necessity of putting together of utterances of theologians, Christian, Judaic, Muslim religious figures and their issuing as one book that unfortunately still doesn't exist in Georgian.

Religious ethics penetrates in all spheres of society and represents itself in appropriate results. Topic of relations between religion and society is very delicate and at the same time complex one. The way of life of today's Christian human (as well as of non-Christian!) based on the Ten tables, no matter how paradoxical it sounds, predominantly is directed towards business, while his/her mission in life is focused on business; business accompanies human almost everywhere and in everything, from his/her birthday even until death. It becomes such grandiose social-economic category that everyone inclines the body with reverence in front of it, starting with the state and ending with person: it doesn't leave any sphere of human's life and takes its place everywhere.

Jewish business is considered as one of the most successful directions of business conduct and management in today's world. This idea has acquired such comprehensive meaning that business of this name and content-related action turned into substantial moment and even givenness of Jewish people chosenness from other nations.

ბატონიშვილის კალმასობის მუსიკალური ტერმინების შესახებ

მალხაზ ერქვანიძე
დოქტორანტი

ქართული მუსიკის სისტემის აღდგენაზე როცა ვსაუბრობთ ძველი ქართული ტერმინოლოგიის აღდგენის საკითხი ერთერთ მნიშვნელოვან საკითხთა შორის დგას. ქართული ტრადიციული სამუსიკო ხელოვნება იმსახურებს საკუთარ სახელწოდებებს და აუცილებელიცაა მათი თეორიაში და პრაქტიკაში დაბრუნება. ძველ ქართულ წერილობით წყაროებში მომიზნებულია მრავალი საინტერესო ტერმინი. მოვიყვანო რამდენიმე მათგანს.

იოანე პეტრიწის მიერ ნახსენებ (ან ვინ იცის და თვით პეტრიწის მიერ მოფიქრებულს) ტერმინებს წარმოგვიდგენს და განმარტავს კახი როსებაში შვილი. კერძოდ: *მრჩობლნი* განმარტებული აქვს როგორც ტეტრაქორდების განაპირა ბგერებს შორის არსებული ორი ბგერა; *კიდური* როგორც კილოს საწყისი ზედა ბგერა; *საშუალო* როგორც დადმავალი კილოს პირველი ტეტრაქორდის ბოლო ბგერა; *სასრული* როგორც კილოს ქვედა ბგერა; *გუარი* როგორც კილო, ხოლო *გუარნი* კილოები; *რთვა* ბგერათრიგი [თბილისის სახ. კონსერვატორიის შრომების კრებული. თბილისი 1988].

შესანიშნავია ფილიმონ ქორიძის წერილი გაზეთ „მოგზაურში“, სადაც ქართულ-იტალიურ ტერმინებს ასახელებს. ტერმინებს თარგმნის იტალიურად, რომლებსაც ძველი ოსტატები გალობის დროს ხმარობდნენ, მაგალითად: ავაჯა, ხტილი, ზომა, წართქმა, ბგერა, ტონი, ჭექა, დამუხლება, სასულე, შეჩერება, ფეროვნება, ხუთანა, ექვსანა, კრინი, ზილი, გამყივანი, მაღალი ბანი, ბანი, დვრინი, დუმბი“ [იხ. გაზ. „მოგზაური“ № 37, 1905]. ქორიძე განმარტავს: ავაჯა მელოდიაა,

ხტილი ინტერვალს ნიშნავს, ჭექა ფორტეს, სასულე პაუზას, დვრინი ბასობროფონდოს, დუმბი პროფონდოსიმოს, ხუთანა და ექვსანა კვინტას და სექსტას. ასეთ ცნობებს დღეს ჩვენი სამუსიკო მეცნიერებისთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს, ვინაიდან ტერმინოლოგიის საკითხი ერთერთი აქტუალურია.

ახლა გვსურს *კალმასობა*ში მოყვანილ ტერმინებზე შევაჩეროთ თქვენი ყურადღება. შესანიშნავი ცნობები და ტერმინები აქვს გადმოცემული გალობის შესახებ იოანე ბატონიშვილს „კალმასობაში“. „მეთოდი: – რაოდენ გვარობს გალობისა ხმა? იოანე: ყოველს ქვეყანაში, ესე იგი, საბერძნეთს, ევროპას, არაბიას და სხვათა შორის არს რვა ხმად განყოფილი გალობა, და ამ სახით ჩვენშიაც; რომელ ამაზე მეტი შეუძლებელ არს, ამისთვის რომელ საკრავთა ფარდებიც რვანი არიან, რომელიცა თვითოეული მადგანი ჟამსა დაკურისასა გამოსცემენ სხვადასხვა ხმათა. ხოლო კანკლედი, რომელ არს შინფარდად წოდებული, იგი მცირედ უკვე განესხვავების კილოს მშვენიერებისათვის; და რაგვარადაც საკრავსა შინა იხმარება, ეს სახედეე გალობასა შინაცა. და ესეც წარმოებს ისევე რვა ხმათაგან“ [იხ. იოანე ბატონიშვილი. *კალმასობა II* ტომი გვ. 524 თბილისი 1991].

აქ ყურადღებას იპყრობს განსაკუთრებით შემდეგი ტერმინები: შინფარდი, რვა ხმა, ფარდები, კანკლედი, კილოს მშვენიერება. დავიწყეთ იქედან, რომ ავტორი ენციკლოპედისტია და მას არ მოეთხოვება ყველა სფეროს ფუნდამენტალური ცოდნა, მათ შორის მუსიკის და გალობის. მაგრამ მიუხედავად ამისა აქ იგი გვაწვდის იმდროინდელი ქართული მუსიკალური განათლების უნიკალურ ცნობებს და თუ კარგად დავუკვირდებით იძლევა ჩვენთვის მეტად საინტერესო განმარტებებსაც. ვიძლევი ჩვენს ინტერპრეტაციას.

ა) რვა ხმა. აქ მსჯელობის დროს რვა ხმაში იგი არ გულისხმობს ე.წ. რვა ხმის სისტემას, რომელზეც დამყარებულია ზოგადად საეკლესიო ჰიმნოგრაფია. არამედ გულისხმობს რვა ბგერას, ანუ ბგერათრივს, ამ შემთხვევაში რვასაფეხურიან კილოს. ამაზე მეტი შეუძლებელია, რადგან საკრავთა ფარდებიც რვა არისო. – „გამოსცემენ სხვადასხვა ხმათა“ ანუ გამოსცემენ სხვადასხვა ბგერებსო.

ბ) ფარდი. ფარდში გულისხმობს, რასაკვირველია, საკრავში არსებულ დანაყოფს, მიუხედავად იმისა ამა თუ იმ საკრავს რეალურად აქვს თუ არა დანაყოფები, ანუ ფარდები. მაგალითად ჭუნირს და ჩონგურს არ აქვთ ფარდები, მაგრამ ფარდები რასაკვირველია იგულისხმება და დამკერვლები გრძნობენ ამას (თუმცა არსებობს არტემ ერქომაიშვილის ერთი ფოტო, რომელზეც ოსტატს უჭირავს დანაყოფებიანი ჩონგური). ფანდურს, როგორც წესი, აქვს ფარდები. დ. არაყიშვილი საკრავების დანაყოფებისთვის ტერმინ ფარდს ხმარობს [38.იხ. დ. არაყიშვილის „ხალხური სამუსიკო საკრავების აღწერა და გაზომვა“ თბილისი 1940. 30-31გვ.]

გ) განსაკუთრებულ ყურადღებას ჩვენთვის იპყრობს კანკლედი და შინფარდი. ძველ წყაროებში ხშირია შემთხვევები, როცა ერთი და იგივე ტერმინი სხვადასხვა მნიშვნელობით იხმარება. მაგალითად ტერმინი კილო ერთი განმარტებით ჰარმონიას გულისხმობს, მაგალითად გელათის კილო, კარბელაანთ კილო და სხვა; მეორეს მხრივ საშემსრულებლო მანერას; მესამე განმარტებით ბგერათრივს; არსებობს მისი მეოთხე განმარტება, რაც გულისხმობს საეკლესიო კილოში კითხვის წესს. ზუსტად იდახის ქართული სიტყვის დიდოსტატი აკაკი წერეთელი: „მეტყველების კილოში ყოფილა ისეთი ძალა, რომელიც სიტყვით არ გამოითქმის, იმის მხოლოდ გრძნობა შეიძლება და ვაი იმ ერს ვისაც ეს კილო, ამ გრძნობის საუნჯე

დაეკარგებაო“ (იხ. ფერხობანა). ახლაც რაც შეეხება კანკლედს და შინფარდს. იოანე ბატონიშვილ აქვს თეორიული ხასიათის ნაშრომი სახელწოდებით ნოტისგვარნი სწავლანი, რომელშიც ხშირად ხმარობს ტერმინ კანკლედს და უკავშირებს მას მგალობლის მიერ ხმის გაკანკალებას. აქ კი, კალმასობაში, იგი სიტყვა კანკლედს სხვა დატვირთვას ანიჭებს და მიმართავს ტერმინ შინფარდისადმი. – „ხოლო კანკლედი, რომელ არს შინფარდად წოდებული.....და ესეც წარმოებს ისევ რვა ხმათაგან“. ჩვენი ღრმა რწმენით ამ ტერმინებში იგულისხმება მოღულაცია, რომელიც ევროპული სიტყვაა და ნიშნავს ერთი ტონალობიდან გადასვლას სხვა ტონალობაში. შინფარდი, ანუ ფარდებს შორის შიდა ფარდებზეა საუბარი, რომლებიც ასევე რვა ბგერისგანაა წარმოებულიო. ანუ კილოს საყრდენი ბგერა როცა იცვლება და ახალი კილო შემოდის ახალი საყრდენით, წინა კილოსთან მიმართებაში მას საერთო აქვს მხოლოდ ერთი ბგერა, დანარჩენი იცვლება. ეს დადასტურებია ჩვენი გამოკვლევებით (იხ. დანართი N35). ამიტომ ამბობს ესეც რვა ხმათაგან, ანუ რვა განსხვავებული ბგერისგან წარმოებსო. ქართულ გალობაში და სიმღერაში არაჩვეულებრივი მოღულაციური სისტემები არსებობს. ყველაზე ხშირად მოღულაცია ხდება ერთი მთელი ტონით ზევით ან ქვევით. კანკლედი-შინფარდის შემთხვევაშია სწორედ ასე.

სულხან-საბა არჩვეულებრივად საინტერესოდ განმარტავს ამ ტერმინს. კანკლედი ბადის სახე, თუ ლანძვი. კანკლედი ეწოდების ფანჯრის მსგავსად ქნილსა რვალსა, რკინასა, ვინა ხითა შემზადებულსა, რათა აქადამ იქითი ჩნდენ. სულხან-საბა იგივე განმარტებას აძლევს ტერმინ კანკელს (ორივე ტერმინის შესახებ იხ. სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული ტ. I გვ. 351 თბ. 1991 წ.). აქედან გამომდინარეობს ამ ორი ტერმინის

ერთი წარმომავლობა. კანკელს დგამენ ტაძარში საკურთხეველის წინ. სიმბოლურად საკურთხეველი ნიშნავს სასუფეველს, ხოლო კანკელი სარკმელია, რომლის მეშვეობითაც ვიხედებით საკურთხეველში, ანუ ვუმზერთ სიმბოლურად სასუფეველს. აქადამ იქითი ჩნდენ ნიშნავს აქედან მიღმიერი დავინახოთ, ანუ ერთი მდგომარეობიდან მეორეში გადავინაცვლოთ; ევროპული ტერმინის მიხედვით მოდულირება ვქმნათ. თუ ჩვენი განმარტება მართებულია, წარმოვიდგინოთ რა არაჩვეულებრივ სახისმეტყველებასთან გვაქვს საქმე ქართულ ტერმინებში.

კანკელი, რომელ არს შინფარდად წოდებული.

ქართული ტერმინების დამკვიდრება ერთერთ აქტუალურ საკითხად მიგვაჩნია, რადგან ისინი გამოხატავენ აზრის სისწორეს და თან მშობლიურია.

ზემოთ ჩამოთვლილი ტერმინების რაოდენობა არც თუ ისე ცოტაა, მაგრამ ამ მიმართულებით ჯერ ბევრია სამუშაო რათა დამკვიდრდეს ქართულ მუსიკათმცოდნეობაში ქართული ტერმინები.

ლიტერატურა

1. იოანე ბატონიშვილი „კალმასობა“ წიგნი II, თბილისი. 1991წ.
2. იოანე პეტრიწი. თბ., 1937.
3. თბილისის სახ. კონსერვატორიის სამეცნიერო შრომების კრებული. თბილისი 1988 წ. გვ. 49.
4. გაზ. „მწყემსი“ №22, 1890 წ.
5. გაზ. „მწყემსი“, 1884 წ. №7.
6. ვ. გვახარია, „ქართულ მუსიკალურ სისტემათა განვითარება“, თბ., 1962 წ. 411 გვ.
7. გაზ. „ცნობის ფურცელი“ №385, თბ., 1897 წ.
8. გაზ. „შინაური საქმეები“ 1910 წ. №

9. გაზ. „ივერია“, № 259, სტატიის სათაური „ფილიმონ ქორიძისა და
10. საეკლესიო გალობის შესახებ“ 1890.
11. დ. არაყიშვილის „ხალხური სამუსიკო საკრავების აღწერა და გაზომვა“ თბ. 1940, გვ.30-31.
12. გვახარია, 1962 – ვ. გვახარია, ქართულ მუსიკალურ სისტემათა განვითარება, თბ., 1962.
13. ფილიმონ ქორიძე - მეათე საუკუნის საგალობელი ნიშნები. გაზ. ივერია, 1891წ. N 149).